

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ

мр Милан Д. Тесла

**РАТНА ОКУПАЦИЈА –
МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНО
РЕГУЛИСАЊЕ**

докторска дисертација

Београд, 2016

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF LAW

Milan D. Tesla

**BELLIGERENT OCCUPATION –
REGULATION IN INTERNATIONAL
LAW**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2016

Подаци о ментору и члановима комисије

Ментор: др Владан Јончић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Члан комисије: др Бојан Милисављевић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду

Члан комисије: др Зоран Вучинић, ванредни професор Факултета безбедности Универзитета у Београду

Датум одбране: _____

РАТНА ОКУПАЦИЈА – МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНО РЕГУЛИСАЊЕ

Резиме

Циљ ове докторске дисертације јесте утврдити и одредити појам, садржину и карактеристике ратне окупације. У међународном хуманитарном праву правни режим ратне окупације утврђен је међународним уговорима којима се утврђују такође права и обавезе окупационе силе. Овим научним истраживањем утврђено је да је ратна окупација фактичко, привремено стање. Она не повлачи промену суверенитета над окупираним подручјем. Другим речима, окупирана територија не може постати саставни део државне територије окупационе силе. Такође, окупатор нема законодавну надлежност на окупираној територији, нити може да мења основне правне установе и политички систем окупиране државе. Ратна окупација простире се само на територији где је непријатељска власт успостављена и где је у стању да се одржава.

У том контексту проучаван је историјски развој феномена ратне окупације, различити ставови правне доктрине о том питању, карактер окупационе власти, овлашћења окупационе силе. Посебна пажња посвећена је односу окупатора према цивилима, тј. цивилном становништву јер је оно највише изложено насиљу и ратних страхотама. Ограничења окупационе власти у односу на цивилно становништво предвиђена су из разлога да се оно максимално заштити колико год је то могуће страдања, уништења и ратних разарања. Ратна окупација правно је регулисана релевантним међународним уговорима од којих су најважнији Хашки правилник о законима и обичајима рата на копну из 1907. године, Женевске конвенције, нарочито Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата, Допунски протоколи на Женевске конвенције из 1977. године као и Хашка конвенција за заштиту културних добара у време оружаног сукоба из 1954. године. Ови међународни уговори утврдили су релативно прецизно и детаљно појам и садржину ратне окупације, права и обавезе окупационе силе, хумани третман према заштићеним лицима, улогу и овлашћења међународних хуманитарних организација пре свега Међународног комитета Црвеног крста и других владиних и невладиних организација, поступање са притвореним и осуђеним лицима и многа друга релевантна правила. Сви наведени елементи условили су вишедимензионалан приступ у научној обради ове теме. Полазна

основа у истраживању јесте чињеница да је ратна окупација привремено, фактичко а не правно стање. Стога окупатор има само државину, а ни у ком случају својину над запоседнутом територијом. Докле год траје окупација, питање правног статуса запоседнуте територије не може се прејудуцирати, већ се правни статус коначно утврђује по правилу мировним уговором којим се окончава режим и трајање окупације.

Аутор закључује да постоји супротност између класичног и савременог схватања ратне окупације. Наиме према традиционалном схватању рат и ратна окупација представљали су легалне акте коме је свака држава могла прибећи по сопственом нахођењу. Правила о ратној окупацији која су донета у оквиру Хашког правилника дефинисана су првенствено на утилитаристичком основу. У то време агресивни рат је сматран елементом суверености државе. Ратна окупација по правилу настаје као последица инвазије непријатељских трупа. Инвазија истовремено представља оружани напад једне државе на другу. У данашње време ратна окупација третира се као акт агресије што је званично утврђено резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација од 14. децембра 1974. године. По наведеној резолуцији, актом агресије сматра се и свака ратна окупација макар и привремена, а која произиђе из инвазије или напада оружаних снага једне државе на територију друге државе. Међутим без обзира на званичну забрану, ратна окупација као појава могућа је и у данашњим условима. Ако у пракси ипак дође до конституисања ратне окупације у случају да једна држава запоседне територију друге државе, окупатор се мора придржавати правног режима окупације садржаног у међународним уговорима.

У изради ове научне студије коришћени су методи истраживања који су најчешће заступљени у друштвеним и правним наукама. Пре свега нормативни, затим историјски, социолошки, упоредни, као и метод случаја. Метод случаја највише је коришћен у последњем делу рада како би се кроз анализу примера ратних окупација у свету приказало специфичности тј. посебности ових ратних окупација. Посебно детаљно обрађен је случај окупације Ирака од стране коалиционих снага САД и Велике Британије. Разматран је између осталог однос између релевантих резолуција Савета Безбедности Уједињених нација и права окупације тј. однос резолуција према нормама *jus cogens*. Као што је познато, под

нормама *jus cogens* подразумевају се општеобавезне норме међународног права од којих није допуштено никакво одступање. Повеља УН изричито утврђује да Савет Безбедности има овлашћење да одступи од норми међународног хуманитарног права. Све резолуције Савета Безбедности донете у вези са окупацијом Ирака афирмишу став да међународно хуманитарно право и право окупације важе без изузетка, такође оне не садрже изричито одступање од важећег права ратне окупације. Оне су само потврдиле и оправдале примењљивост основних међународних уговора на случај Ирака. У сваком случају, резолуције морају бити у складу са правним режимом ратне окупације.

Несумњиво важан део ове студије јесте и питање статуса приватне и јавне имовине у случају ратне окупације. У вези поштовања приватне имовине основни принцип је да приватна својина мора бити поштована и не може бити конфискована. Правило није апсолутно те се, изузетно, средства на земљи, мору и ваздуху намењена превозу лица и ствари и ратни материјали могу запленити иако припадају приватним лицима, али морају се вратити и мора се за њих платити накнада приликом закључења мира.

У погледу статуса непокретне јавне имовине, Хашки правилник посматра окупациону државу као уживаоца (*ususfructus*) јавних непокретности која припадају окупираној држави. Окупациона држава нема право својине над непокретностима, власник тих непокретности је окупирана држава која је само привремено спречена да их користи током трајања окупације. Окончањем окупације, окупирана држава долази поново у посед непокретности чији је иначе власник.

Ово научно истраживање потврдило је постављене хипотезе, али и отворило могућност да анализа ове теме изврши подстрек на будуће проучавање овог проблема. Приликом израде ове научне студије коришћена је расположива страна и домаћа литература која се бави питањима рата, агресије, окупације, инвазије, ратних репресалије, заштитом цивилног становништва у рату, улогом и овлашћењима међународних организација посебно организације Уједињених нација и Међународног црвеног крста, мировним мисијама Уједињених нација, међународним правом уопште. Сегментарност и празнина у приступу и

недостатак дубље анализе овог проблема представљали су додатне индикаторе за проучавање ове значајне теме из области међународног јавног права.

Кључне речи: ратна окупација, инвазија, агресија, цивилно становништво, реквизиције, контрибуције, културна добра, Хашки правилник, Женевске конвенције, Уједињене нације.

Научна област: право

Ужа научна област: међународноправна

УДК број: 341.3.34

BELLIGERENT OCCUPATION – REGULATION IN INTERNATIONAL LAW

Summary

The aim of this doctoral dissertation is to determine and define the term, content and characteristics of military occupation. In international humanitarian law the legal regime of military occupation is determined by international agreements which also define rights and obligations of the occupying power. This scientific study defines military occupation as temporarily factual status. It doesn't relate to the change of sovereignty over the occupied region. In other words, occupied territory cannot be an integral part of the national territory of the occupying power. The occupier has no legal authority on the occupied territory, nor has it the authority to change the main legal institutions or the political system of the occupied country. Military occupation extends only to the territory where the hostile government is established and where it is able to be maintained.

In that context the historical development of military occupation phenomenon has been studied as well as different attitudes of legal doctrine on the matter, character of the occupation authorities, the powers of occupying power. Special attention has been paid to occupier relationship against civilians, i.e., civilian authorities in relation to civilian population because it is the most exposed to violence and the horrors of war. Restrictions of occupation authorities in relation to civilian population are provided for the reason to maximize the protection of the population from harm, destruction and war damages. War occupation is legally regulated by relevant international agreements from which the most significant are: The Hague Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land from 1907, Geneva Conventions, especially Geneva Convention IV concerning the Protection of Civilian Persons in Time of War, Additional Protocols to the Geneva Conventions from 1977 as well as the Hague Convention of May 14, 1954 for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict. These international agreements determined relatively accurately and in details the term and the contents of military occupation, rights and obligations of the occupying power, humane treatment of protected persons, the role and authorities of international humanitarian organizations, first of all the Red Cross International

Committee, and other government and non-government organizations, treatment of imprisoned and convicted persons and lots of other relevant regulations. All the above elements caused a multidimensional approach in scientific analysis of this topic. Starting point in the study is that military occupation is temporarily factual, not legal status. Therefore, occupier has only possession, in no case ownership of the occupied territory. As long as the occupation lasts, the question of the legal status of the occupied territory cannot be prejudiced, but the legal status is finally, as a rule, determined by peace treaty terminating the regime and duration of occupation.

The author concludes that there is a contradiction between classical and contemporary understandings of military occupation. Namely, according to traditional understanding war and military occupation represented legal acts which every country could resort at its own discretion. Regulations of military occupation issued within the Hague Regulation are primarily defined on the utilitarian basis. As the time aggressive war was considered the element of the state sovereignty. Military occupation occurs typically as a result of the invasion of enemy troops. Invasion simultaneously represents an armed attack of one state to another. Nowadays, military occupation is treated as an act of aggression which was officially established by the General Assembly UN Resolution of December 14, 1974. At a specified resolution every military occupation even temporarily is considered an act of aggression which arise from invasion or attack of the armed forces of one state on the territory of another. But despite the official ban military occupation as a phenomenon is possible in today's conditions. If in practice the military occupation occurs in the case that one country occupies the territory of another, the occupier has to comply with the legal regime of military occupation contained in international treaties.

In the development of this scientific study the research methods the most frequently represented in social and legal sciences were used. Primarily, normative, then historical, sociological, comparative and the case method. The case method was used up in the last part of the paper so as to display the specifics of these military occupations through the analysis of examples of military occupations throughout the world. Specifically elaborated in detail is the case of occupation of Iraq by the coalition forces of U.S. and UK. Among other things, the relationship between relevant resolutions of UN Security Council and rights of occupation i.e., relationship of resolutions in accordance with

standards *jus cogens* was discussed. As is well known standards *jus cogens* mean universally binding norms of international law from which no derogation is permitted. The UN Charter explicitly provides that Security Council has the authority to deviate from the norms of international humanitarian law. All resolutions of Security Council made in connection with the occupation of Iraq affirm the view that International Humanitarian Law and the Law on Occupation are valid without exception. They also do not contain explicit departure from current Law on Military Occupation. They only confirmed and justified the applicability of the basic international agreements in the case of Iraq. In any case, the resolutions must be in accordance with the law regime of military occupation.

Undoubtedly, the important part of this study is as well question of the status of public and private property in the event of military occupation. Regarding respect for private property the basic principle is that it must be respected and cannot be confiscated. It is not an absolute regulation, so in extreme conditions, the resources on land, sea and air meant for transport of people and things and war material can be seized although belonging to private persons, but must be returned and compensation paid for them when concluding peace.

Regarding the status of immovable public property, the Hague Regulations consider an occupying state as possessors (*ususfructus*) of public property belonging to the occupied state. Occupying state has no right of ownership of real estate. The owner of this real estate is the occupied country temporarily unable to use them during the occupation. Ending the occupation, the occupied state comes again into possession of the property which is the owner of.

This scientific study confirmed the hypothesis, but also opened up the possibility that the analysis of the topic encourage the further study of this problem. When making this scientific study we used the available foreign and local literature dealing with the issues of war, aggression, occupation, invasion, war reprisals, protection of civilian population in war, the role and powers of international organizations, particularly the UN and the International Red Cross, the UN peace-making missions, international law in general. Partial approach and gaps in access as well as lack of deeper analysis of this problem, represented additional indicators for the study of this important topic in the field of international public law.

Key words: military occupation, invasion, aggression, civilian population, requisition, contributions, cultural property, Hague regulation, Geneva conventions, United Nations

Science field: Law

Narrow science field: International Law

UDC number: 341.3.34

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
ДЕО ПРВИ	6
ПОЈАМ И ПРИРОДА РАТНЕ ОКУПАЦИЈЕ.....	6
1. Правне карактеристике и природа ратне окупације.....	9
2. Разлика између окупације и сродних појмова	11
3. Развој ратне окупације кроз историју и схватања правне доктрине о појму окупације.....	16
3.1. Схватања правне доктрине о ратној окупацији.....	23
ДЕО ДРУГИ.....	29
ПРАВНИ ПОРЕДАК НА ОКУПИРАНОЈ ТЕРИТОРИЈИ.....	29
1. Јавна власт на окупираној територији	29
1.1. Однос окупатора према законодавству	29
1.2.Кривично право на окупираним територијама.....	33
1.3. Судови и судски поступак на окупираним територијама	35
1.4. Однос окупатора према грађанском, трговачком, административном и стеченим правима.....	51
2. Однос окупатора према дипломатским и конзуларним представништвима	57
ДЕО ТРЕЋИ.....	60
ОДНОС ОКУПАТОРА ПРЕМА ЦИВИЛНОМ СТАНОВНИШТВУ	60
1. Правни извори везани за заштиту цивилног становништва	60
2. Забрањени поступци окупационе силе	66
3. Обавезе окупационе силе.....	87
3.1. Права окупационе силе.....	96
ДЕО ЧЕТВРТИ	108
ОДНОС ОКУПАТОРА ПРЕМА ПРИВАТНОЈ ИМОВИНИ	108
1. Обавеза окупатора на поштовање приватне имовине	108

2. Право окупатора на реквизиције	116
3. Право окупатора на контрибуције	123
4. Имовина локалних установа	126
ДЕО ПЕТИ	130
ОДНОС ОКУПАТОРА ПРЕМА ЈАВНОЈ ИМОВИНИ	130
1. Овлашћења окупатора у погледу покретне имовине	130
2. Право окупатора на коришћење непокретне имовине	132
3. Заштита културних добара у рату кроз историју	138
3.1. Хашка конвенција о заштити културних добара из 1954. године и протоколи уз конвенцију у контексту ратне окупације	144
3.2. Заштита културних добара од ваздушних напада	151
ДЕО ШЕСТИ	158
ОДНОС ОКУПАЦИЈЕ КАО ПРАВНОГ ИНСТИТУТА И АГРЕСИЈЕ	158
1. Развој идеје о праведним и неправедним ратовима	158
1.1. Легални и нелегални ратови у систему Друштва народа	162
1.2. Појам и дефиниција агресије у контексту повеље УН и Резолуције Генералне скупштине из 1974. године	167
2. Окупација и агресија са аспекта савременог међународног права	172
ДЕО СЕДМИ	181
ПОЗНАТИ СЛУЧАЈЕВИ РАТНЕ ОКУПАЦИЈЕ У СВЕТУ	181
1. Окупација Западне обале и Газе од стране Израела у израелско-арапском рату 1967. године	181
1.1. Применљивост права окупације на окупиране територије; теоретска применљивост права окупације	186
1.2. Фактичка применљивост права окупације на окупиране територије	191
2. Регулисање војних судова на окупираним територијама	199
2.1. Јурисдикција израелских војних судова; територијална јурисдикција ..	205
2.2. Екстериторијална јурисдикција	208
3. Окупација Источног Тимора од стране Индонезије	216

3.1. Улога и посредовање Уједињених нација у сукобу у Источном Тимору	222
3.2. Право на самоопредељење; правна и политичка ограничења у примени у контексту Источног Тимора	226
4. Окупација Ирака од стране коалиционих снага САД и Велике Британије 2003. године.	231
4.1. Резолуције Савета безбедности Уједињених нација о Ираку и право ратне окупације	242
4.2. Статус особа под непријатељском влашћу у Ираку	249
4.3. Незаконити учесници оружаног сукоба	255
5. Овлашћења Савета безбедности Уједињених нација у регулисању права окупације; однос према нормама <i>ius cogens</i>	269
5.1. Да ли Савет безбедности може одступити од права окупације уопште и у случају Ирака?	273
ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА	281
ЛИТЕРАТУРА	297

УВОД

Ратна окупација непријатељске територије представља феномен који се често, скоро увек појављивао у ратовима који су вођени одвајкада у историји. Претпоставка за постојање окупације је оружани сукоб између две државе, од којих једна у нападу заузима територију друге државе и запоседа њену територију. Заузимањем територије, или дела територије непријатељске државе долази до квалитативно нове ситуације која налаже примену посебних правила на окупирану територију. Чином окупације ствара се читав сплет односа између окупационе силе, тј. државе окупатора и окупиране државе. Потребно је регулисати права и обавезе окупационе силе, основ вршења њене власти, њен однос према цивилном становништву уопште према неборцима, однос према државној имовини окупиране државе, према приватној имовини, овлашћења окупационе силе у односу на државне органе, судове, службенике и правни систем у земљи, и читав низ других питања која је потребно решити да би окупација могла да функционише успешно.

Ратна окупација као правни и политички институт дуго времена није била регулисана. Штавише, као појава у правном значењу те речи она се појављује крајем 18. и почетком 19. века у време Наполеонових ратова. У давнини, сматрало се да чим нека држава заузме непријатељску територију, тј. територију друге државе може с њом да располаже по свом нахођењу. Најчешће су државе које су вршиле напад на непријатељску државу просто припојиле, тј. анектирале ту територију својој држави и на тај начин увећавале своју територију. Наиме, није постојала разлика између поробљавања, анексије и окупације непријатељске територије, а било је преовлађујуће гледиште да окупација сама по себи повлачи промену суверенитета. Тако је окупатор постајао сувереном окупиране територије, а престајала је власт дотадашњег суверена. Освојена, односно поробљена територија аутоматски је улазила у састав територије државе освајача. Сам рат је иначе посматран као сасвим легално средство, коме држава може прибећи ако сматра да је то неопходно, односно ако постоји по држави нападачу оправдан разлог за вођење рата. Треба напоменути да је у то време, тј. у доба феудализма и власти краљева, рат доживљаван као нека врста аристократског

спорта и такмичења, а не као појава која трајно унесређује људе и обogaљује најбољи део популације који у њему највише и страдава. Међутим, од 17. века долази до другачијих погледа на окупацију, првенствено у правној теорији. Емерих де Вател изражава став да се не може насилно припојити, тј. окупирати непријатељска територија, већ да се дотична територија може стећи само мировним уговором. За време власти Наполеона Бонапарте, ратна окупација се потпуно уобличава као правни и политички феномен.

Може се закључити, дакле, да ратна окупација већ дуго привлачи пажњу правних теоретичара, такође историчара, социолога, политиколога и осталих представника друштвених наука. Међународно обичајно право, пракса и коначно међународни уговори довели су до дефиниције појма и природе ратне окупације. Ратно право, које се дуго развијало еволуцијом обичаја и праксе коначно је кодификовано крајем 19. и почетком 20. века. Тачније, ради се о Хашким мировним конференцијама из 1899. и 1907. када је извршено до тада најшире кодификовање правила међународног ратног права. Кључно место припада Хашком правилнику из 1907. године придодат Конвенцији о законима и обичајима сувоземног рата. У њему су дате дефиниције појма, природе и сврхе окупације, овлашћења и обавезе окупатора, права породице и цивилног становништва, да би до проширења и допуне регулативе о ратној окупацији дошло са Женевским конвенцијама из 1949. године, нарочито са Женевском конвенцијом о заштити грађанских лица за време рата и њеним Допунским протоколима из 1977. године. Међутим, премда ратна окупација представља веома важан појам у корпусу међународног ратног, односно хуманитарног права, установа ратне окупације остаје до данас недовољно анализирано и обрађено питање у правној теорији, нарочито у домаћој стручној и научној литератури.

Значајна је чињеница да је постепеним развојем формирано Међународно хуманитарно право, као посебан део односно посебна грана Међународног јавног права која се изучава на многим правним факултетима у земљи и иностранству. У нашој стручној литератури веома су ретки чланци или прикази који се баве искључиво ратном окупацијом, а они који су објављени датирају из педесетих година двадесетог века. У иностраној литератури постоји изванредан број чланака и мали број монографија и уџбеника посвећених овој теми, али чини се да ни они

нису свеобухватно обрадили проблем, тј. са свих значајних аспеката. Овај рад би унеколико могао да попуну празнину која се осећа у целовитијој обради ове проблематике, јер је њему систематизована широка и сложена материја везана за институт ратне окупације. Даље, детаљном анализом постојећих правила о ратној окупацији у међународном праву, највише у Хашким и Женевским конвенцијама, указано је на развој постојећих и доношење нових решења која би допринела свестранијем сагледавању ратне окупације. Овај рад као први ове врсте код нас, могао би послужити као увод у ову материју свима који се буду интересовали за даља истраживања и изучавања ратне окупације. Требало би да се ова установа посматра у ширем контексту који обухвата најважнија теоретска и практична питања овог феномена. Наметнула се као неопходна једна свестрана студија о појму ратне окупације, правној природи и карактеристикама, историјским коренима, међународноправном режиму, схватањима правних теоретичара, а такође неопходан је био приказ одређених случајева који су се појављивали у пракси, а на које се примењује међународноправна регулатива.

Овако постављен циљ рада одредио је његове оквире, методе рада и начине обрада теме. Да би се у потпуности сагледала суштина ратне окупације као појаве, односно феномена морало се поћи од појма и природе ратне окупације и њеног историјског развоја. Потребно је било и навести схватања најпознатијих светских правних теоретичара и филозофа не само о ратној окупацији, већ и о самој суштини и природи рата као друштвене појаве. У другом делу рада разматра се однос окупатора према постојећим установама и законодавству окупираних државе, те регулисање судског поступка на окупираним територијама. Наиме, једини оправдани интерес окупационе силе јесте безбедност њених војних снага. Она је овлашћена да предузима мере које су неопходне да би се њихова безбедност заштитила, али исто тако дужна је да обезбеди поштовање права и јавног реда на окупираној територији. Легитимни је интерес окупационе силе да обезбеди контролу над територијом за време трајања окупације, све док претходни суверен не ослободи окупирану територију или мировним уговором задобије своју суверену власт. С обзиром на то да се међународно хуманитарно право не изјашњава о тим питањима, оно се не изјашњава у прилог нити једног од

поменутих решења. Међутим, међународно право усмерено је на то да се забрани предузимање мера током окупације које отежавају повратак претходног суверена.

Посебан део рада посвећен је заштити цивилног становништва на окупираним територијама. Иако је правна заштита цивилног становништва уведена још Хашким правилником из 1907. године, тада је већа пажња посвећена заштити имовине него заштити физичког интегритета цивила. Сматрало се да су цивили особе које су потпуно искључене из ратних сукоба, те не постоји бојазан да ће они бити угрожена категорија у рату, тј. мета напада. Много шири оквир и обим заштите цивила уведен је Женевском конвенцијом о заштити грађанских лица за време рата 1949. године. Чувеном одредбом члана 47. предвиђено је да се цивили, тј. заштићена лица која се налазе на окупираној територији ни на који начин не могу лишити права из ове Конвенције. На тај начин, искључена је могућност да са заштита на било који начин дерогира или ограничи чак и у случају одустајања заштићених лица од правне заштите. Четврто и пето поглавље рада посвећено је односу окупатора према приватној и јавној имовини. Треба нагласити да имовина која не служи ратној сврси, не може бити узапћена тј. заштићена је у сувоземном рату. Констатује се да приватна својина не може бити конфискована у чл. 46. Хашког правилника, а у Женевској конвенцији о заштити грађанских лица у рату наводи се да окупациона сила не сме да уништи приватну имовину појединаца, осим кад је то апсолутно неопходно ради извођења војних операција. Једини изузетак од неприкосновености приватне имовине је право окупатора на реквизиције и контрибуције.

Што се тиче јавне имовине, постављено је правило да се држава окупатор сматра само као уживалац и администратор јавних грађевина, шума, зграда и пољопривредних добара. Из тога следи да окупатор нема право да присвоји непокретну јавну имовину чином окупације. У погледу покретне јавне имовине, предвиђа се да окупациона војска може само запленили новац и вредности који су, својина државе. Посебно важан део рада односи се на однос окупације и агресије. Из дефиниције агресије коју је усвојила Генерална Скупштина УН, произлази да се агресијом сматра свака ратна окупација, макар привремена, која произлази из напада или инвазије оружаних снага једне државе на територију друге. У данашње време, дакле, окупација се сматра агресивним и недозвољеним чином а

самим тим и ратна окупација представља агресивни акт. За разлику од тога, класично међународно право ратну окупацију сматрало је дозвољеним и легалним чином. Без обзира на забрану, окупација је у рату реална могућност и са њом увек треба рачунати. Ако дође до окупација, не поништавају се постојећа правила већ она и даље важе. Сваки модерни окупатор који се нађе у тој улози мора да се придржава тих правила ако до окупације ипак дође у постојећим условима.

У последњем делу рада, применом метода студије случаја разматрају се неки познати случајеви ратних окупација, пре свега окупација Газе и Западне обале од стране Израела, окупација источног Тимора од стране Индонезије и окупација Ирака 2003. године од стране коалиционих снага САД и Велике Британије. Окупација Ирака је по својој природи специфична, јер је спровођена с једне стране применог класичних ратних правила о окупацији, а с друге стране у складу са резолуцијама Савета безбедности УН. Резолуције Савета безбедности ипак признају важење и примењивост постојећих правила о ратној окупацији, што се наводи у преамбули и тексту Резолуција, уз извесне специфичне обавезе и поступке окупационе силе које произилазе из Резолуција. Може се закључити да постојеће Резолуције ипак остају у домену примене класичних правила о окупацији, без обзира на посебне акте Савета безбедности, тј. Резолуције којима се у ствари поближе одређују, односно прецизирају обавезе и овлашћења окупационе силе уз наглашавање правила о заштити, пре свега цивилних лица и њихове имовине, такође и заштити културних и историјских споменика у складу са Конвенцијом о заштити културних добара из 1954. године. Неопходно је, дакле, да се на окупираној територији обезбеди подношљив систем окупаторске власти и да се становништво заштити од злоупотребе окупационе силе. Кодификација правила о ратној окупацији била је инспирисана жељом да се на окупираној територији одржи ред у једном квазилегалном поретку у којем ће цивилно становништво бити поштеђено суровости које собом доноси свако освајање територије од стране непријатељских трупа, не оспоравајући наравно легитимност окупаторских интереса на окупираној територији. Овакав начин излагања определио је и наслов рада.

ДЕО ПРВИ

ПОЈАМ И ПРИРОДА РАТНЕ ОКУПАЦИЈЕ

„Територија се сматра окупираном кад је стварно потчињена власти непријатељске војске. Окупација се простире само на територији где је та власт успостављена и где је у стању да се одржава”. Овако ратну окупацију дефинише Хашки правилник о законима и обичајима рата на копну донет 1907. године у члану 42. као прилог уз Конвенцију о законима и обичајима рата на копну донету исте године. То је трећи део Хашког правилника који носи наслов: „О војној власти на територији непријатељске државе”. Из ове дефиниције такође, произлази да се ратна окупација може успоставити само на територији која припада другој зарађеној страни, односно страни у сукобу. Таква дефиниција ратне окупације, односно њене правне природе у целини је преузета из Бриселске декларације из 1874. године.¹

Одредба о ратној окупацији налази се и у Ратним правилима Кнежевине Србије из 1877. године где се наводи: “Кад једна ратна странка заузима територију својега противника нпр. варош, град или целу област, онда се на том заузетом делу непријатељског земљишта прекида суверена власт досадашње државне владе, а на њено место стаје војничка власт оне ратне силе која је област заузела.” (пар 71). Под стварним одржавањем власти, подразумева се способност окупатора да на окупираној територији спроводи своје одлуке. То значи, да и поред присуства непријатељевих снага, територија није окупирана ако домаће оружане снаге, органи територијалне власти или отпор становништва онемогућавају вршење окупационе власти.² Окупација поморског подручја, као залива, лука и територијалних вода, постоји само истовремено с окупацијом копна и равна се по истим прописима.³ Окупација стварно постоји не само ако окупатор успостави своју власт већ и ако испољи способност да је одржи на територији коју је окупирао. Према томе, у случају да он такву способност није

¹ Зоран Вучинић, *Међународно ратно и хуманитарно право*, Службени гласник, Београд, 2006. стр. 387.

² *Војна енциклопедија*, том 6, друго издање, Војноиздавачки завод, Београд, 1973, стр. 359.

³ Juraj Andrassy, *Међународно јавно право*, Школска књига Загреб, 1990, стр. 598.

испољио и да је његова власт стално ометана отпором противника или месног становништва, односно ако није у стању ни својом силом да то становништво примора на дисциплину и послушност, неће се сматрати окупатором, нити ће се територија на којој се налази сматрати окупираном.⁴

Окупација је по дефиницији асиметрична веза: у највећем броју случајева окупациона сила поседује супериорну снагу у односу на владу окупиране државе.⁵ Дакле, **власт окупатора се протеже само над подручјем на коме он врши ефективну окупацију**. Нпр. Сједињене Америчке Државе су 1941. године у Хаванском акту прокламовале да окупацијом Француске Трећи Рајх није наследио и француске колоније. Исто правило важи и за држављане, бродове и ваздухоплове који нису пали у руке окупационе силе.⁶ Одредба члана 42. Хашког правилника необично је значајна јер признаје само ефективну окупацију, обавезујући завојевача да остави довољан број посадних трупа у насељеним местима, а исто тако, надзире и ненасељене или слабо насељене области као што су планине, шуме итд. У противном, кад је реч, рецимо о “папирној” окупацији - проглашавање декретом непријатеља да се одређена област има сматрати окупираном (противник ју је напустио, али је сам није посео) окупатор нема право да се користи погодностима права ратне окупације.⁷

Окупација не зависи од воље или намере окупатора или окупираног, она није ствар нотификације или признања. Како то стоји у Приручнику војног права британске војске: ”Мора постојати нешто више од обичне декларације или прокламације да је извршено запоседање или да постоји намера запоседања. Довољно је да националне снаге нису у стању да врше поседовање, да је становништво разоружано, да су предузете мере да се заштити живот и својина и обезбеди поредак и да, ако је неопходно, трупе у разумном року могу бити одаслате како би се власт окупационе војске осетила.”⁸ Моментом окупације, окупациона територија не постаје саставни део територије окупатора, окупатор не стиче суверенитет над окупираном територијом, већ само врши временски

⁴ З. Вучинић, *op. cit.* стр. 387.

⁵ Michael Bothe, ”Beginning and End of Occupation”, *Collegium*, no. 34. Autumn 2006. стр. 26.

⁶ *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1985, стр. 870.

⁷ Константин Обрадовић, *Хуманитарно право*, Београдски центар за људска права, Београд, 1997. стр. 65.

⁸ *British Manual of Military Law*: War office, The Law of War on Land, London, 1958. стр 141.

ограничену власт, док се коначно мировним уговором не реши питање окупационих области, или пак, ослободи окупирана територија.⁹

Веома је тешко утврдити тренутак, тј. време престанка пружања отпора, односно од када заиста почиње окупација. Наиме, има случајева да постоји изоловани, индивидуални отпор малих група на једној територији, па се поставља питање да ли је онда наступило или није фактичко стање окупације. У том случају, све зависи од интензитета и снаге отпора, од тога да ли су снаге отпора, без обзира на то колико су мале, у стању да ометају окупатора у вршењу власти и да спрече локалне органе у спровођењу окупаторских наређења, односно да спрече окупатора у остваривању овлашћења која му даје међународно право.¹⁰ Премда се у пракси најчешће окупирају непријатељске територије, под одређеним условима (војне потребе) могућа је окупација неутралних, па и савезничких територија. Уколико другачије није предвиђено посебним уговором, и такви случајеви потпадају под општи режим окупације.¹¹ Ратна окупација стране територије представља облик стране доминације.¹² Правни статус територије из времена пре окупације је стога ирелевантан. **Тест за утврђивање постојања окупације под режимом обичајног међународног права јесте фактичко постојање ефективне контроле над територијом.**¹³

Стриктно правно гледајући прокламација ратне окупације није неопходна. Ипак, објашњава посебну везу која је успостављена између становништва окупиране територије и окупатора који поседује окупациону снагу, чињеницу ратне окупације, са обимом окупиране територије која би требало би да буде позната чињеница.¹⁴

⁹ Смиља Аврамов, Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2009. стр. 640.

¹⁰ Гавро Перезић, *Међународно ратно право*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1986. стр. 232.

¹¹ Борис Кривокапић, *Лексикон међународног права*, Радничка штампа, Институт за упоредно право, Београд, 1998. стр. 307.

¹² Dieter Fleck, *The handbook of international humanitarian law*, Oxford University Press, New York, 2008, стр. 272.

¹³ Malcolm D. Evans, *International law*, third edition, Oxford University Press, New York, 2010. стр. 838.

¹⁴ *Field Manual 27-10, The Law of Land Warfare*, Department of the army, Washington 25, D.C. 1956. par. 357.

1. Правне карактеристике и природа ратне окупације

Из досадашњег дефинисања појма ратне окупације могу се приметити битне карактеристике појма. Пре свега, **окупација представља фактичко, а не правно стање**. У правној доктрини одавно постоји став да је фактичко запоседање територије примарни услов постојања ратне окупације. То значи да непостојање таквог стања окупаторску силу лишава овлашћења која у вези с тим произлазе из међународног ратног права.¹⁵ Поставља се питање колико је војске потребно окупатору да успостави власт на окупираној територији и да реализује мере које жели да спроведе. Уколико је становништво мирно и не пружа никакав отпор, и мале снаге могу завести фактичку власт, а ако становништво пружа отпор потребна је бројна оружана сила. Одлучујући чинилац у вези са тим је однос снага, односно јачина отпора коју окупирано становништво пружа окупатору. Некада се сматрало да је значајно да главнина непријатељске војске буде истерана са територије да би се засновала фактичка власт.¹⁶ Чињеница да је одређена територија окупирана услед развоја ратних дејстава ни на који начин не прејудицира будући статус такве области, нити пак мења њен правни положај саставног дела државног подручја земље којој је припадала пре него што је до рата дошло. **Окупатор је, дакле, у положају особе која привремено управља туђим добром и он има само државину а никако својину над поседнутом територијом**. У складу са таквим схватањем члан 43. полази од констатације да је власт на окупираној територији прешла *de facto* у руке окупатора, па му се сходно томе дају одређена овлашћења.¹⁷

Члан 43. Хашког Правилника о законима и обичајима рата на копну гласи: "Пошто је власт законите власти фактички прешла у руке окупатора, он је дужан да предузме све мере које од њега зависе да би успоставио и обезбедио, колико год је то могуће, јавни ред и сигурност, поштујући, изузев апсолутне спречености, законе који су на снази у земљи." С обзиром да ратна окупација представља фактичко стање, то, истовремено, међународно право не спори народу са

¹⁵ З. Вучинић, *op.cit.* стр. 387.

¹⁶ Г. Перазић, *op.cit.* стр. 232.

¹⁷ К. Обрадовић, *op.cit.* стр.66.

окупирани територије право да се диже на устанак, односно да организује покрет отпора и да оружјем изгна непријатеља са свог тла.¹⁸

Друга значајна карактеристика окупације јесте да је она једно **привремено и пролазно стање**. Промена управљача над окупираним територијом у току оружаног сукоба могућа је више пута. Оружани сукоб може да траје дуже времена, ратна се срећа обично мења због разних околности, а победа је у много случајева неизвесна. Онога ко је у почетку опијен успесима, ратна срећа може да изненади. Тако, армија која је у одређеном тренутку морала да одступи због војне надмоћи противника може повратити ту територију. То се догађа нарочито кад се тој армији у току операција придруже неке друге армије – савезници или слично.¹⁹ Дакле, привремени карактер окупације означава да је такво стање пролазно, тј. временски ограничено, при чему временска димензија окупације може бити различита. Није битно колико стање окупације траје, него је битно да је то трајање лимитирано, при чему је у досадашњој пракси ратовања било више начина престанка таквог стања. Окупација је престајала и потпуним ослобођењем окупираних територија од стране оружаних снага легалне власти или устанком становништва окупираних територија. И коначно, окупација је престајала по дефинитивном окончању непријатељстава, као и по основу мировног уговора. Њеним престанком суверена власт стиче сва права која је раније имала, а која је привремено изгубила.²⁰

Када непријатељска војска престане да стварно врши власт на територији тада се и окупација окончава, а са њом и примена правила о окупацији.²¹ Коначно, моментом окупације, окупациона територија не постаје саставни део територије окупатора, окупатор не стиче суверенитет над окупираним територијом.²² Дакле, суверенитет не прелази на окупатора нити се он може понашати као носилац суверене власти. Али сасвим је извесно да је суверен спречен да за време окупације ужива ефективност својих права.²³ Као последица тог правила у

¹⁸ Бранимир Јанковић, *Међународно јавно право*, Стручна књига, Београд, 1991. стр. 366.

¹⁹ Г. Перaziћ, *op.cit.* стр. 233.

²⁰ З. Вучинић, *op.cit.* стр.388.

²¹ Весна Кнежевић-Предић, *Оглед о међународном хуманитарном праву*, Факултет политичких наука, Београд, 2007. стр. 96.

²² С. Аврамов-М. Крећа, *op.cit.*стр.640.

²³ Гавро Перaziћ, ” Генеа и међународноправне последице окупације, инвазије и привремено запоседнуте територије”, *Војно дело* бр. 4/81, стр.138.

међународном праву, није дозвољено за време рата вршити територијалне промене на окупираном подручју (анексије, цесије, стварање нових држава и сл.) Територијалне промене на окупираном подручју могу се вршити само на основу уговора о миру закљученог између победничке и побеђене силе и права народа на самоопредељење. Вршећи привремено власт на окупираном подручју наместо ранијег суверена, у интересу ратних напора, окупатор је међународно обавезан да се стара и о интересима становништва.²⁴ Надлежност старог суверена обуставља се за време окупације. Окупатор није наследник у праву суверена. Према томе, међународно право ограничава окупатора у вршењу власти, и он има само одређена овлашћења сходно интересима и безбедности оружаних снага и јавног поретка. Кад би он био суверен, значило би да је анектирао окупирану територију, јер анексија, за разлику од окупације, значи пренос суверенитета на ту територију.²⁵

2. Разлика између окупације и сродних појмова

Пре свега треба размотрити разлику између окупације и инвазије јер се ради о појмовима који су слични и међусобно су повезани, али немају истоветно значење. Инвазија није нужно и окупација, али инвазија обично претходи окупацији. Инвазија може бити са пружањем отпора или без отпора.²⁶ Територија је под инвазијом, али није окупирана када се непријатељске војне снаге задржавају у борби и када власт непријатеља још увек није успостављена.²⁷

Инвазија представља само продор на непријатељску територију и не мора се увек завршити окупацијом. Инвазионе снаге могу чак запосести део територије, али уколико услед противнапада, инвазионе снаге не буду у могућности да успоставе администрацију и контролу над односним подручјем не може се говорити о окупацији.²⁸ Инвазионе снаге могу напасти са поморским или ваздушним снагама или са својим копненим трупама могу продрети брзо кроз

²⁴ *Правна енциклопедија*, Савремена администрација, Београд,, 1985. стр. 871.

²⁵ Г. Перазић, *op.cit.* 1986.стр. 234.

²⁶ Keith E.Puls, *Law of war handbook*, International and operational law department;The judge advocate generals legal center and school, Charloteswille, 2005.стр. 148.

²⁷ Frederic de Mulinen, *Handbook on the law of war for armed forces*, International Committee of the Red Cross,Geneva, 1987.стр. 176.

²⁸ С.Аврамов-М. Крећа, *op.cit.* стр. 641.

велик део непријатељске територије без успостављања ефективне контроле која је битна за окупацију.²⁹ Када инвазијом запоседнуто подручје пређе чврсто у руке инвазионих трупа, када постоји намера да се то подручје задржи и када се над њим успостави власт, онда се може рећи да је инвазија прерасла у окупацију. Значи, *инвазија није правно стање*, већ стање спровођења једне војне мере која је неопходна да би се створили услови за успостављање ратне окупације. Другим речима, да би окупирао територију противника или неки њен део, инвазор мора да употреби одређене војне снаге како би сломио њен отпор и тако остварио овај циљ. Зато инвазија, по свом материјалном обележју, представља најезду или продор оружаних снага једне државе на територију друге с намером да заузму читаву територију или један њен део, са циљем успостављања окупације.³⁰

Дакле, да би инвазија прерасла у окупацију, инвазорове трупе морају да слома браниочев отпор, иначе у току саме инвазије још се не зна какав ће бити исход догађаја на зараћеној територији. Тако може да се догоди да се цео ток оружаног сукоба сведе на инвазију, а не окупацију, јер се бранилац не да покорити. Ту је и кључ правне разлике између инвазије и окупације. Отуда, сама инвазија може да траје кратко – два часа, два дана или све време оружаног сукоба. Будући да је реч о акту агресије, одбрамбене снаге могу трајно да одрже стање инвазије до мере у којој би инвазор био принуђен да се повуче с територије на коју је извршио инвазију. Гледано са становишта међународног права, инвазиона територија није исто што и окупирана територија. Али, с друге стране, она је објективно на путу да то постане уколико инвазорове снаге надјачају браниоцеве.³¹

Инвазија је суштински војна операција и не укључује заснивање управљања над земљом од стране инвазора. Код ратне окупације, с друге стране, непријатељска војска намерава да остане на окупираној територији и да њоме управља. Инвазор може бити одбијен и отеран из земље пре него што је успоставио управљање над територијом. Грубо речено, разлика је у томе што окупатор влада а инвазор се бори.³² Права и дужности инвазора које се односе на поштовање лица и имовине уз присуство војске су исте као оне окупаторове. Члан

²⁹ Field Manual No. 27-10, par.352.

³⁰ З. Вучинић, *op.cit.* стр.390.

³¹ Г. Перезић, *op.cit.* 1981., стр. 140 и 141.

³² *Law of belligerent occupation*, The Judge Advocate Generals School, Ann Arbor, Michigan, June 1944, стр.26.

43. који описује дужност окупатора да поштује војне законе на окупираној територији је непримењив на инвазора све док инвазор не заснује своју управу.³³ Ратну окупацију треба разликовати између осталог и од анексије јер се појмови суштински разликују. Тек од друге половине 18. века у пракси се повлачи разлика између окупације територије од стране оружаних снага непријатеља и анексије.

До тада су ова два појма поистовећивана; освојена територија улазила је одмах у састав територије силе победнице. Чињеница је да окупатор нема легалитет присвајања окупиране територије, односно њене анексије. Под анексијом се подразумева присаједињење дела територије или читаве државе. Држава која изврши анексију стиче суверенитет над односним подручјима. **Устаљено је и општепризнато правило међународног права да се државне границе не могу мењати у доба рата, па према томе ни вршити анексија окупираних територија.**³⁴ С обзиром на то да ли се анектира цела држава или само неки њен део, анексија може бити *потпуна* (нпр. анексија Тексаса од стране САД 1843, Босне и Херцеговине од стране Аустроугарске 1908. Кипра од стране Велике Британије 1914, Аустрије од стране Немачке 1938. Албаније од стране Италије 1939 итд) или *делимична*. У зависности од начина на који се врши може бити *добровољна* (уступање Нице и Савоје од стране Италије Француској 1860) или *насилна* (заузимање Алзаса и Лорене од стране Немачке 1871. Етиопије од стране Италије 1935, и др.)³⁵ Овде треба напоменути да окупација Југославије у току Другог светског рата може да послужи као класичан пример незаконитих поступака окупатора у односу на основна начела о ратној окупацији. Одмах после окупације 1941. године силе осовине и њихови сателити извршили су анексију делова југословенске територије. Те анексије пратило је одговарајуће преношење правних система тих земаља на те територије. Поред тога у тзв. Независној Држави Хрватској и окупираној Србији уведени су типично нацистичко-фашистички правни пореци. На сличан начин су мењани правни системи и у другим окупираним земљама Европе, али су у Југославији биле извршене највеће

³³ *Ibid.* стр. 27.

³⁴ С. Аврамов-М. Крећа, *op.cit.* стр.640.

³⁵ Б. Кривокапић, *op.cit.* стр.20.

територијалне промене. До тога је дошло јер се начелима међународног права супротставила теорија о тоталном рату.³⁶

Пошто се ствар тако поставља, није дозвољено, с гледишта права претворити, пре закључења мира, фактично стање окупације у правно стање путем једностране изјаве о анексији. Неки правници покушали су да сличне чинове ипак оправдају. Тако, **талијански правник Анцилоти у расправи објављеној 1912 године, сматра да треба разликовати две врсте војне окупације.** Прва се односи на територију коју окупатор, у рату који се води, жели одмах да задобије, у ком слупају долази до промене суверености пошто на окупатора прелази сувереност окупиране територије; друга се односи на територију на коју окупатор не полаже право, у ком случају окупација представља само фактичко стање обично средство непријатељства. Што се тиче самих последица схватања о преношењу на окупатора суверености окупиране територије, те последице се морају сматрати неприхватљивим; ако би постао правим сувереном окупиране територије, непријатељ би се понашао као што се понаша у сопственој земљи, располагао би са становништвом по свом нахођењу, употребљавао га у борби против сопствене државе. Када би му се то дозволило, била би доведена у питање сва правила обичајног и уговорног међународног права која се управо односе на војну окупацију и која морају у том домену и бити поштована. А међу тим правилима основно је то да не може бити места промени граница територије и држављанства становништва зараћених страна све док траје ратно стање.³⁷ **Анексирати се може само окупирана територија, али свака окупација не води ка анексији.** Нпр. Енглези су 1672. анексирали у региону Карипског мора Британска Вирџинска острва, која су 1648. освојили Холанђани. За пример из недавне прошлости може се навести дуга, али неуспешна анексија ЈАР своје бивше подмандатне територије Југозападне Африке (сада Намибије).³⁸

Зависно од тога да ли је успостављена контрола над целом територијом односне земље или само неким њеним делом, разликују се **потпуна и делимична**

³⁶ Милан Шаховић, "Ратна окупација и њено међународноправно регулисање", *Југословенска ревија за међународно право*, 1956/3, стр.475.

³⁷ Милош Радојковић, *Рат и међународно право*, Издање одбора за уџбенике стручног удружења студената права, Београд, 1947, стр.87.

³⁸ Сергеј Бабурин, *Свет империја- територија државе и светски поредак*, Пресинг, Београд 2009.стр.333.

окупација.³⁹ Окупација може бити потпуна када окупациона армија успостави контролу и власт над целокупном територијом противничке државе као што је био случај са Немачком и Јапаном после Другог светског рата, а делимична када се под влашћу окупатора нађе само један део државне територије, као што је случај са Синајем и Голаном који су окупирале израелске снаге у арапско-израелском рату 1967. године.⁴⁰ Када је само део територије окупиран, влада наставља да управља из неокупираног подручја и нема опште обуставе ватре, отпор може да се настави на окупираном делу територије. Када је цела држава окупирана, влада и остатак снага се налазе у изгнанству и обустава ватре је обавезујућа за целу државу, припадници остатка снага морају да се придуже савезничким снагама уколико желе да наставе да се боре.⁴¹

Потребно је такође направити разлику између ратне окупације и мирне окупације. **Под мирном окупацијом се подразумева начин стицања суверенитета над областима које до тада нису биле под суверенитетом ниједне државе.** Међународно право признаје валидност овом начину стицања суверенитета само под условом: 1. *да га је извршила држава а не приватно лице*; 2. *да окупирана територија пре тога није припадала ниједној држави*; 3. *да је окупација извршена стварно, а не фиктивно, односно да држава физички контролише окупирану територију путем органа своје власти и да у том погледу преузме међународну одговорност* и 4. *да држава окупатор обавести о томе остале чланице међународне заједнице.*⁴² Институт мирне окупације постоји у два вида: **фиктивна окупација** и **ефективна окупација**. Фиктивна окупација има формални карактер: приликом откривања нове земље ту се подиже застава, а званични представник објављује о ступању државе у посед територије. Ефективна окупација претпоставља активну контролу и управљање територијом. Међународна правна пракса, заснована приликом разматрања територијалних спорова о острву Палмас, Источном Гренланду, острву Клипертон, острвима Менке и Екреос, омогућава да се формулишу основна правила за ефективну окупацију: 1) мирни карактер окупације; 2) практично остварење суверених

³⁹ Б. Кривокапић, *op.cit.*, стр. 307.

⁴⁰ С. Аврамов-М. Крећа, *op.cit.*, стр. 641.

⁴¹ *Борба по правилима; приручник о праву оружаних сукоба*, Међународни Комитет Црвеног Крста, Београд, 2004. стр. 96.

⁴² З. Вучинић, *op.cit.*, стр. 391.

радњи; 3) остварење суверених радњи у степену који одговара територијалном владању; 4) непрекидност таквих радњи.⁴³

Послератна времена знају и за мирну окупацију, извршену без ратног стања, као јемство или репресалију; 1871. немачку окупацију источних округа у Француској као јемство за плаћање ратне одштете, после рата од 1914-1918. окупацију Рајнске области и Рура. Та окупација није *occupatio bellica*, и она се и својим циљем потпуно разликује од праве окупације, од заузимања земљишта. Кад је ту окупацију предвидео неки уговор, онда се у њему самом налази и њено оправдање, и он обично прописује услове и трајање окупације.⁴⁴ Сврха мирнодопске окупације најчешће је ограничена, а окупатор самим тим има мање широка права иако у изузетним случајевима може заправо имати далеко већа права. То је случај када непријатељства престају безусловном предајом, као у случају Немачке и Јапана 1945. године, посебно ако је влада у целини или делимично пренела овлашћења на окупациону државу на основу предаје. Окупација у току примирја могла би се посматрати као посебан институт. Међутим, уколико споразум о примирју садржи посебне одредбе, опште норме требало би се применити овде као и у другим случајевима.

Али није сасвим јасно да ли ће права становника окупиране територије зајемчена међународним правом бити ограничена споразумом о примирју.⁴⁵

3. Развој ратне окупације кроз историју и схватања правне доктрине о појму окупације

Дефинисање и схватање појма ратне окупације почиње још у римско доба. Премда је римско право посматрало рат као легалну институцију, није било прецизних правила за вођење рата, отуда је само слобода одлучивања одређивала војни третман противничких снага. Међутим, постојала су врло прецизна правила у погледу ефеката резултата од начина на који се рат завршавао. У старом веку, победници у рату, укључујући Римљане током најраније фазе њиховог освајања

⁴³ С.Бабурин, *op.cit.*стр. 332.

⁴⁴ Луј Ле Фир, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2010, стр.443.

⁴⁵ Eric Castren, *The present law of war and neutrality*, Annales Academia Scientiarum Fennica, Helsinki, 1954, стр.214.

света, константно су убијали оне које су савладали и заробили у борби. Кад се римска империја увећала, међутим, Римљани су постали много цивилизованији и много мање нехумани, и следствено томе, ограничили су суровост и неразумност покоља људи у рату, они су поробили оне које су заробили у бици. У повратку, они су очекивали да би сопствени римски војници могли бити побеђени и заробљени.⁴⁶ **Римско право је познавало институцију *occupatio bellica*, која је означавала заузимање непријатељеве имовине у рату.** У рату је сваки војник постајао сопственик оног дела непријатељеве имовине коју узме. Међутим, земљиште, а временом и покретне ствари које је непријатељ у рату узео, постајали су државна имовина, те је појединци нису могли више окупацијом прибавити.⁴⁷ Антички свет није познавао призната и гарантована правила у писаном облику каква ми данас познајемо. На основу историјских и археолошких докумената може се закључити да су правила у рату била обичајна и веома непоуздана. Непоуздана су била зато што није постојао механизам који би гарантовао њихову примењивост и обезбеђивао поступак примене.⁴⁸

Римски грађанин је губио сву своју приватну имовину и грађанска и брачна права када је био заробљен. Римско право, у намери да ублажи несрећу повезану са заробљавањем, одобрила је онима који су се касније вратили на римско тло, *ius postliminii* или **право *postliminium***. Термин "postliminium" је кованица која се састоји од речи *post* (после) и *limen* (праг или граница) и дословно се може превести као неко ко долази накнадно до границе. Применом правне фикције, ово право се враћа његовом бившем грађанском статусу, укључујући сва његова права и обавезе, са ретроактивним ефектом до дана када је био први пут заробљен. Држећи да су његова грађанска права била само суспендована и нису била угашена његовим заробљавањем, *status quo* пре заробљавања био је враћен. Касније, доктрина *postliminium* је била проширена и укључивала не само заробљене особе него и имовину која је, после присвајања од стране непријатеља и враћања у посед његовог бившег власника, поново добијајући пријашњи статус, оживљавајући титулу и право својине ранијем власнику. Аналогно томе, овај

⁴⁶ Romulus A. Picciotti, "Legal problems of occupied nations after the termination of occupation", *Military law review*, vol 33, July 1966. стр. 25 и 26.

⁴⁷ Г. Перазић, *op.cit.* 1981. стр. 135.

⁴⁸ Владан Јончић, *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2010. стр. 24.

назив је пронашао свој пут до модерног међународног и грађанског права и указао да право на повратак суверенитета до обнављања правног статуса лица и имовине односног подручја, унутар граница, ретроактивно суспендује суверенитет окупатора.⁴⁹

Током практично свих ратова који су вођени у прошлости постојала је окупација зараћене територије од стране једног или више окупатора. То је циљ вођења рата. Подједнако у тзв. ратовима ниског интензитета данашњице или у потенцијално могућој нуклеарној катастрофи сутрашњице, свако може очекивати да ће једна војска бити успешна у окупацији целе територије или једног дела територије непријатеља.⁵⁰ Правила ратне окупације садржана у Хашкој конвенцији развијала су се током векова еволуцијом обичаја и расправљањем о том питању. Премда је до разликовања анексије и окупације дошло средином 18. века, правно раздвајање ових термина није се развило све до краја Наполеонових ратова.⁵¹ **Као политичко-правна категорија у значењу дефиниције, окупација се јавља крајем 18. века у време стварања националних држава.** Односи међу државама постали су знатно сложенији него у претходној, феудалној епохи, а могућности трајног припајања туђих суверених територија све су тежи. У историји међународних правних и политичких односа, први организовани елементи ратне окупације јављају се у ратовима Наполеона Бонапарте. И поред изразите надмоћности својих армија, француска буржоазија убрзо постаје свесна да не може трајно припојити заузете земље, јер је на сваки такав покушај народ запоседнуте територије одговарао отпором и борбом. Наполеон прибегава стварању вазалних држава, политички и економски под француском доминацијом, али ни тај метод окупацији не доноси веће резултате. У освојеној Шпанији доводи на престо свог брата Џозефа Бонапарта, а у Вестфалији и Напуљу своје рођаке.⁵²

Наполеон је писао свом брату Џозефу, када су, након последњег устоличења на престолу у Напуљу, становници јужне Италије предузели различите покушаје побуне 1806. године: "Безбедност твојег подручја зависи од тога како ћеш се понашати у освојеним провинцијама. Спали десетине места која нису вољна да се

⁴⁹ R..Picciotti, *op.cit.* стр. 26.

⁵⁰ *Ibid*, стр. 28.

⁵¹ Christopher Todd Burges, *US Army Doctrine and Belligerent Occupation*, United States Army Command and General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2004. стр. 4.

⁵² *Војна енциклопедија*, Том 6. Друго издање, Војноиздавачки завод Београд, 1973. стр. 356.

потчине. Наравно, немој све док немаш прву пљачку тамо. Мојим војницима не сме бити дозвољено да оду одатле празних руку.”⁵³ Званично, наравно, Наполеон је забрањивао ову праксу. Руски историчари коментарисали су ову неслужбену политику запажајући да је, у недељи прелаза пограничне области, Наполеон потписао стриктно наређење да се ухапсе сви војници ухваћени у делу пљачке, да их се покуша извести пред војни суд, и стрељати их на основу пресуде.⁵⁴ У свом детаљном извештају механизма окупације под Наполеоновим правилима, Стјуарт Волф истакао је важност гледања на окупирану земљу као непријатељску територију: ”прво, војни командант има слободу да реквизира и изнуди оно што (у крајњој линији) он процењује неопходним за снабдевање своје војске, и (у најгорем случају) за шта верује да би било изнуђено решење за његове војнике, његове снабдеваче, његову владу и, на крају, не мање важно, за њега лично.”⁵⁵

Од Наполеонових ратова, ратови више нису били дуели између краљева. У рату између народа, грађани су очекивали да жртвују своје животе да би одбили напад инвазора и пружили отпор окупатору. Такви грађани су били заинтересовани далеко више за то него за заштиту своје приватне имовине. То је постало дефинитивно јасно већ 1808. године, са ерупцијом герилског отпора у Шпанији против окупаторске француске армије.⁵⁶

Француски Касациони суд, упркос свом првобитном колебању, у већем делу следио је исту линију мишљења када је донео одлуку да окупација непријатељске територије не укључује пренос суверенитета, нити да иначе мења статус те територије или је потчињава праву окупатора. Касациони суд је почео да примењује ову доктрину 1812. године када је владало правило да француска окупациона управа у папским државама не треба да поштује законе проглашене од стране Напуљског краља, претходног окупатора исте области, признајући његов губитак суверенитета над том територијом. Суд је устврдио да би признање права претходног окупатора могло нарушити суверено право Папе.⁵⁷

⁵³ J.Morgan, *The German Warbook: Being "The Usages of War on Land"*, Issued by the Great General Staff of the German Army, John Murray, London, 1915, стр. 121.

⁵⁴ Karma Nabulsi, *Traditions of War; Occupation, Resistance, and the Law*, Oxford University Press, New York, 2005. стр. 22.

⁵⁵ Stewart Woolf, *Napoleons Integration of Europe.*, Routledge, London, 1991, стр. 45.

⁵⁶ Eyal Benvenisti, "The origins of the concept of belligerent occupation", *Law and History Review*, Vol.26. Issue 3.2010.стр.4.

⁵⁷ *Ibid*, стр. 5.

Окупација делова Француске од стране Пруске армије током рата 1870-1871. пружио је прилику Европи да процени изгледе и ограничења ратног права уопште и нарочито права ратне окупације. Пруска армија поделила је област под својом контролом на три управна региона: Алзас, Лорена, и трећи регион који се састојао од остатка окупиране територије. Све три управе, од којих је свака била под командом војног генералног гувернера и цивилног начелника као помоћника, објавиле су да ће француско право остати у примени толико дуго колико зараћена држава не буде захтевала његову суспензију. Истовремено, одређене прокламације од стране Пруског генералног гувернера упућене локалном становништву под његовом јурисдикцијом, указивале су на намеру поступања са тим подручјима као потчињених суверенитету Немачке.⁵⁸

Политика пљачкања и крађе постала је суптилнија у 18. и почетком 19. века. Армије су још увек узимале што су хтеле, али то се више није звало пљачка, већ је постало познато као реквизиције и контрибуције. Историјски, право да се траже реквизиције и контрибуције еволуирало је током 19. века када је окупираним заједницама, уместо да буду подложне пљачки и крађи, било допуштено да купе имунитет за њихову имовину за опремање окупатора са одређеним робама и плаћајући му одређену суму новца.⁵⁹ Француско-Пруски рат 1870-1871. подстакао је у Европи широке напоре да се кодификују правила ратног права. Фредерик де Мартенс написао је 1901. године да, током рата, обе стране могу оптуживати једна другу за кршење правила ратног права, док је јавно мњење тражило разјашњење ових правила пре него што се догоди нови рат.⁶⁰

Ограничења окупационе власти су тестирана у периоду када је Русија окупирала Бугарску између 1877. и 1878. године за време руско-турског рата. Русија је имала мало времена да реорганизује локални административни систем, потез који је био практично у супротности са окупационом обавезом да сачува домаће институције осим ако другачије буде неопходно потребно. Ипак, Мартенс је дао неколико аргумената за легалност ових мера. Са његове тачке гледишта,

⁵⁸ *Ibid*, стр. 10.

⁵⁹ К. Nabulsi, *op.cit.* стр. 25.

⁶⁰ Е. Benvenisti, *op.cit.* стр. 11.

оне су фактички биле неопходне због тога јер је било немогуће поново успоставити локалну власт од које су Бугари трпели вековима.⁶¹

Две најзначајније окупације које су се одиграле у Првом светском рату биле су немачка окупација Белгије од 1914. до 1918. и савезничка окупација немачке рајнске области сходно мировном споразуму из новембра 1918. године. Веза између ове две окупације је расветљена. Када је мировни споразум потписан, окупатор и окупирани заменили су улоге: делови територије претходног окупатора постале су окупиране од бивших окупираних држава и њихових савезника.⁶² За више од четири године, од краја аугуста 1914. све до пораза 11. новембра 1918. Немачка је окупирала већину територије Белгије и делове Француске. 26. аугуста 1914. Немачки царски кабинет установио је оно што је названо “Генерално управљање” у већини окупираних области. Установљавајући пропис за одредбе о генералном управљању била је наредба названа “Регулисање вршења генералног управљања у Белгији, која обезбеђује да: ”Правилник о поштовању закона и обичаја рата на копну, придодат Хашкој конвенцији из 1907. буде узет у обзир.” Кроз цело време периода окупације, званичан немачки став био је да се признају обавезе придржавања права окупације. Према изјавама немачких званичника, многи од њих су у ствари веровали да њихово управљање произилази из Хашког Правилника.⁶³ По немачкој интелектуалној позицији окупатора према Хашком правилнику, пренос власти, као што је поменуто у члану 43. од суверена према окупатору, своди се на потпуну елиминацију било каквих законодавних овлашћења од стране суверене власти. Према томе, закони донети од стране белгијског краља нису могли имати правног ефекта унутар окупираних територија. Белгијски закон донет 4. аугуста 1914. који је делегирао законодавна овлашћења локалним властима у случају инвазије, која су била објављена за случај пораза или изгнанства белгијског краља, био је укинут, и према томе Немачка Генерална Управа захтевала је ексклузивно законско право унутар окупиране Белгије.

⁶¹ *Ibid*, стр. 12.

⁶² Eyal Benvenisti, *The International Law of Occupation*, Princeton University Press, Princeton, 2004. стр. 32.

⁶³ *Ibid*, стр. 33.

Немачке власти су опсежно модификовале белгијско право укидањем или мењањем постојећих закона или увођењем нових прописа који су регулисали нове области. Законодавство је покривало скоро све гране права, укључујући не само политичку, кривичну и административну сферу већ такође регулисање трговинског, банкарског и осталих економских и друштвених домена.⁶⁴

Савезничка окупација Рајнске области била је окупација непријатељске територије као последица рата, произашла из мировног споразума. Иако окупација Рајнске области није остварена инвазијом, већ споразумом са монархом, од окупатора се очекивало да се повинује праву окупације. У складу са тим споразумом, трупе Белгије, Велике Британије, Сједињених Америчких Држава и Француске кренули су 1. децембра 1918. да окупирају немачку територију западно од реке Рајне. Савезничка окупација трајала је све до 10. јануара 1920. године када је променила назив у “мировну окупацију” сходно мировном уговору у Версају. Савезнички споразум, потписан 11. новембра 1918. године није предвиђао било какву дерогацију релевантних Хашких правила у погледу права окупације. Врховни командант ове операције, маршал Фош из Француске, потврдио је примењивост Хашког правилника. У писаној инструкцији упућеној главним командантима савезничких снага, он је захтевао од њих да се придржавају постављених принципа у погледу случаја окупације регулисаних Хашким правилником.⁶⁵

Окупације током Другог светског рата означиле су нову фазу у праву окупације. Нова фаза карактеристична је, не толико по придржавању окупатора Хашких правила из 1907. године, већ више на необзирање већине окупатора на ова правила. Коначно, ова фаза кулмирала је 1949. доношењем Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата која је преуредила неке аспекте права окупације као одговор на искуства из скорашњег рата. У предвечерје Другог светског рата, Хашка правила су критикована као неподесна у модерним условима, али у исто време, она су још увек преовлађујуће право, и њихов оквир је генерално прихваћен од стране окупатора. Супротно томе, већина окупатора у Другом светском рату нису оперисали у складу са ограничењима

⁶⁴ *Ibid*, стр.34.

⁶⁵ *Ibid*, стр. 48. и 49.

Хашких правила. У већини случајева током рата, оквир за војну администрацију окупираних територија, прописан Хашких правилима, није био примењен.⁶⁶

3.1. Схватања правне доктрине о ратној окупацији

Постоје различити теоретски приступи који воде консолидацији европског концепта ратне окупације до средине 19. века. Две линије мишљења уобличавају овај концепт: принцип **хуманости**, који изискује разликовање између цивила и војника, као легитимних мета ратних операција, и принцип **националности**, инспирисан Француском револуцијом. Персонални аспект права ратне окупације произилази из фундаменталне разлике у ратном праву између војника и цивила.⁶⁷ Постоји дуга традиција обавезе поштеде цивила, идући унатраг; Гроциус сматра све до библијских времена.⁶⁸ Али, тек 1758. године Вател је први предложио проширење персоналног имунитета одобреног цивилима на њихов физички интегритет укључујући такође њихову имовину.⁶⁹

У Друштвеном Уговору, објављеном 1762. године, Жан Жак Русо објашњава концепт рата као конфликт који се одвија само између влада држава. Русо каже на једном месту: ”Рат, дакле, ни у ком случају није однос човека према човеку, већ државе према држави, у коме појединци постају непријатељи само случајно, не као људи па чак ни као грађани, већ као војници; нипошто не као припадници народа, већ као његови браниоци. Најзад, свака држава може за непријатеља да има само друге државе, а не људе, пошто између ствари по природи различитих не може да се установи никакав правни однос.”⁷⁰

Један од значајних теоретичара био је и немачки писац **Аугуст Вилхелм Хефтер**, професор права на берлинском Универзитету. У његовом утицајном делу из 1844. у којем анализира европско међународно право, он предлаже да, осим у ситуацијама попутног поробљавања, окупација треба да се посматра као привремена контрола која не укључује пренос суверенитета: “Простом окупацијом територије друге стране, или дела те територије, инвазија непријатеља

⁶⁶ *Ibid*, стр. 59.

⁶⁷ E. Benvenisti, op.cit, 2010, .стр. 2.

⁶⁸ Hugo Grotius, *On the law of war and peace*, Batoche books, Kitchener, Ontario, 2001, стр. 9.

⁶⁹ Emerich de Vattel, *The Law of Nations*, Philadelphia 1852, vol. 2. Book, 3, chapter 13, стр. 183.

⁷⁰ Жан Жак Русо, *Друштвени уговор*, Филип Вишњић, Београд, 1993. стр. 32. и 33.

не враћа одмах бившу власт државе, толико дуго колико инвазор наставља рат, кад је још увек могуће да се ратна срећа промени. *Са правног гледишта, пораз од непријатеља не доноси одмах потпуно поробљавање од стране власти непријатељске државе.*"⁷¹

Хефтер је приметно да се његова теза разликује од већине литературе о том проблему, која је имала недостатак што није разликовала окупацију од освајања. Његова теорија је формулисана као логичан закључак онога што је он назвао "нови принцип рата", наиме, да **принцип рата између цивилизованих народа није рат међусобног уништења већ рат ограниченог трајања који никад не губи из вида циљ успостављање мира.**⁷²

Следећи теоретски корак у еволуцији права ратне окупације, наиме, признавање конзервативних принципа, било је развијено од стране италијанског правника **Пасквала Фиора**. Пишући 1865. године, овај млади стручњак за међународно право обезбедио је недостајућу теоретску основу за конзервативне принципе заснивајући систем међународног права на идеји нације, као што је прокламовано у Француској револуцији, радије него на идеји државе. Са његовог гледишта, у претежном делу међународног права, све нације морају водити рачуна о једнакости и аутономији. Њихова једнака права на суверенитет на њиховим територијама подразумевају да њихова права не могу бити одузета силом: "У складу са нашим принципима, све нације су једнаке и аутономне и имају једнака права на суверенитет на њиховим територијама, оне не подлежу праву силе, и њихове територије нису дозвола за доминацију победничке силе ако их она произвољно и насилно окупира."⁷³ На основу ове претпоставке, Фиоре је дошао до закључка о ограничењу окупаторске власти. Као што је оправдано ограничење ометања имовине појединаца, окупатор је искључен од ометања имовине нације: "Право постлиминиума, које је, у складу са нашом доктрином, засновано на принципу да чињеница постојања рата није није довољан разлог за уништавање легитимних права и да ова права не могу бити ускраћена без сагласности појединаца којима припадају, примењујући га на приватне односе

⁷¹ August Wilhelm Heffter, *Das Europäische Völkerrecht der Gegenwart*, E.H.Schroeder, Berlin 1844. str.220,221.

⁷² *Ibid*, str.221.

⁷³ Pasquale Fiore, *Nuovo dritto internazionale pubblico*, Casa Ed.eTip.Milan, 1865, str.177.

једнако као на друштвене.⁷⁴ 1885. у француском издању Фиоорове књиге, ограничења окупационе власти су више елаборирана и разјашњена. Окупатор је обавезан да врши само власт која је неопходна за обезбеђивање тренутних потреба окупатора. Ово је, према Фиору, резултат консолидације три принципа: **све заједнице имају потребу за телом које управља, потребу да се омогући ентитет са овлашћењем обављања суверених функција, и принцип да ентитет који врши суверена права на окупираним територијама мора да ради то без искључивања суверенитета комплетно и дефинитивно.** Окупатор мора вршити своју власт под ограничењем неопходности и тренутних циљева окупатора и у складу са хуманитарним правом, чашћу и правичношћу, као и правом и дужношћу суверена и правом и обичајима признатих од стране просвећених народа.⁷⁵ Теоретска основа права ратне окупације развила се из идеје једнаких суверенитета, која подразумева неоутуђивост права суверена. Према овој теорији, суверенитет, исто као приватна имовина, заштићен је од једностраног отуђења од његовог законитог имаоца. Стога, просто вршење контроле над непријатељском територијом не додељује суверенитет окупатору, чија власт је привремена и ограничена.⁷⁶

Развој доктрине ратне окупације допрео је и до Сједињених Америчких Држава као део процеса територијалне експанзије током рата. Као што се могло и очекивати, ова доктрина попримила је идиосинкратичко значење, или једнак број значења, једном кад је прешла Атлант, која одражава ограничења нације ангазоване у експанзионистичким ратовима једнако као и у грађанском рату. Америчка доктрина ратне окупације уобличена је из два сукобљена става. С једне стране, развој европске доктрине имао је велики утицај; с друге стране, Американци су били интимно свесни британске позиције, која није правила разлику између окупације и освајања, тј. поробљавања, и по чему је проста окупација била ефективан начин експанзије њене доминације над окупираним територијама и становништвом.⁷⁷ Британски утицај рефлектовао се на јуриспруденцију Врховног Суда САД-а током 19. века. У случају *U.S. v. Rice*, на

⁷⁴ *Ibid*, стр.443.

⁷⁵ *Ibid*, стр. 317. и 318.

⁷⁶ Е. Benvenisti, *op.cit.*2010, стр.7.

⁷⁷ Henry Wagner Halleck, *International law*, D. Van Nostrand, New York, 1861. стр.784.

пример, у којем је расправљан правни статус лука заузетих од стране Британаца током рата 1812. суд је констатовао да *“освајањем и ратном окупацијом америчке територије Кастине, непријатељ је стекао чврсто поседовање које му омогућује вршење пуног права суверенитета над тим местом”*.⁷⁸ Окупатор није био подложен било каквим ограничењима наметнутим од стране међународног права. У исто време, амерички правници су били под утицајем европске литературе из међународног права уопште и посебно ратног права. Бетси Бејкер Робин описала је у свом делу велику неформалну групу либералних америчких и европских стручњака за међународно право који су се регуларно дописивали и учествовали у том учењу.

У овој групи били су Хефтер и Блунчил са европске стране, и Халек и Либер са америчке.⁷⁹ Хефтерова књига из 1844. године имала је знатан утицај у Америци. Тај утицај је постао много јачи са објављивањем француске верзије те књиге. Хефтер је у том погледу био један од два најзначајнија ауторитета у међународном праву у Америци заједно са Витоновим Елементима међународног права објављеним 1836. године.⁸⁰ Халекова теорија ратног права консолидовала је два радикално различита прилаза проблему, британски прилаз и Хефтеров, у један, са коначним резултатом дистинкције базиране на субјективној намери окупатора. *Једном кад је окупатор успешно обезбедио контролу над непријатељском територијом а истерана влада је неспособна за поновно добијање те територије кроз војне напоре, окупатор може да одлучи да третира тај простор као субјект ратне окупације*, за време које *“може, на своје задовољство, или да промени постојеће право, или да створи ново право”*.⁸¹

Ипак, окупатор може такође стећи суверено право над територијом, извршењем ауторитативних и недвосмислених суверених аката, као што су анексија или инкорпорација, помоћу чега манифестује своју намеру да задржи окупиране територије као своје сопствене.⁸² Ова разлика је имала мали утицај са гледишта међународног права, због тога што је још увек омогућавала

⁷⁸ United States v. Rice

⁷⁹ Betsy Roben, *Johan Caspar Bluntchil, Francis Lieber und das moderne Volkerrecht*, 1861-1865. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2003, стр. 67-68.

⁸⁰ *Ibid*, стр. 69.

⁸¹ H.W.Halleck, *op.cit.* стр. 781.

⁸² *Ibid*, стр. 782.

једнострано стицање непријатељске територије кроз употребу силе. Али дистинкција је била неоцењива да потврди амерички федерални владин систем. Окупација као таква није још увек представљала област потчињавања америчком праву, нарочито Уставу. Проширење америчког права на окупиране територије може имати дејство само актима Конгреса, али не председничким актима. Председник САД, делујући војним снагама, не би имао уставно овлашћење да то уради.⁸³ Ова унутрашња разлика разјашњена је од председника Врховног Суда Сједињених Америчких Држава Тенија: ”Са гледишта свих других нација, окупирана мексичка територија била је део САД, и припадала је њима ексклузивно као територија укључена у наше утврђене границе...Али још увек она није била део Уније. За сваку нацију која стиче територију уговором или је држи освојену према сопственим институцијама и праву. И веза у којој окупирана територија одржава у Сједињеним Америчким Државама док је била окупирана од стране њене армије није зависила од права нација, већ од нашег сопственог Устава и аката Конгреса”⁸⁴ **Дефиниција окупираних територија била је заснована на стварном поседовању.** Као резултат, власт окупатора је била зависна од контроле специфичног подручја над којим је афирмисана власт. Ову дистинкцију објашњава мишљење председника Врховног суда САД-а Маршала из 1828. године о окупацији као различитој од освајања, у случају који се тичао статуса Флориде. Судија Маршал формулисао је мишљење следећим речима: ”Пракса у свету је, ако народ не буде у потпуности савладан, да се води рачуна о томе да се држи освојена територија као чиста војна окупација, све док њена судбина не буде решена мировним уговором. Ако она буде уступљена уговором, стицање ће бити потврђено, и уступљена територија постаће део државе која ју је анектирала.”⁸⁵

Када је Франсис Либер направио нацрт свог чувеног Либеровог Кодекса, његова непосредна инспирација била је амерички грађански рат, и његово мишљење о окупираним територијама је било неопходно узети у обзир у регулисању северњачке окупације конфедералних територија. Кодекс уводи смислена ограничења за окупациону војску .Он овлашћује окупационе власти да

⁸³ *Ibid*, стр. 784.

⁸⁴ *Fleming v. Page*

⁸⁵ *American Insurance Company v. Canter*

доносе нове законе, али само уколико то захтева војна потреба. Кодекс такође захтева од окупатора да се стриктно руководи принципима правде, части и хуманости, те да призна и штити религију и моралност; захтева строго поштовање приватне имовине, поштовање права становника, нарочито жена. Либеров кодекс није се бавио питањем суверенитета у грађанском рату, то није било предмет расправе. Кодекс је отворио нове хоризонте за европске владе и правнике тражећи нове модалитете за правила вођења непријатељстава. Оно што је фасцинирало Европљане нису биле идеје уграђене у Кодекс, јер су те идеје биле позајмљене од Европе и већ дискутоване од стране Халека. Уместо тога, оно што је било ново за њих је велика систематичност Кодекса; могућност заједничког текста, потенцијално основа за уговор. Као суштинска ствар, ипак, новина Либеровог кодекса не треба да замагли чињеницу да, у складу са преовлађујућом америчком доктрином, окупатор може, ако баш тако жели, проширити једнострано свој суверенитет на основу његове способности да контролише територију непријатеља.⁸⁶

Наредба председника САД Мекинлија упућена Министарству Одбране 18. јула 1898. у вези окупације Кубе, између осталог каже: ”Иако су овлашћења ратног окупатора апсолутна и највиша и одмах утичу на политички положај становништва, локални закони на освојеним територијама треба да остану на снази онолико дуго колико су компатибилни са новим наредбама у истој ствари, све док не буду суспендовани или замењени од стране ратног окупатора. Ове просвећене праксе, колико год је то могуће, треба се придржавати у садашњим приликама.”⁸⁷

⁸⁶ E. Benvenisti, *op.cit.*2010, стр. 10.

⁸⁷ John Basset Moore, *A Digest of International Law*, Government Printing Office, Washington, 1906, стр.262.

ДЕО ДРУГИ

ПРАВНИ ПОРЕДАК НА ОКУПИРАНОЈ ТЕРИТОРИЈИ

1. Јавна власт на окупираној територији

1.1. Однос окупатора према законодавству

С обзиром на то да је окупација фактичко стање, и да окупирана територија не губи свој ранији суверенитет, окупациона сила на њој не врши власт у име државе која је ту територију привремено напустила, већ само у своје име и на основу овлашћења која произлазе из међународног ратног права. Та овлашћења дата су окупационој сили из два разлога: прво, да осигура своју безбедност на окупираној територији, и друго, да обезбеди да се на тој територији очува ред и законитост како би се укупан живот на том простору одвијао нормално. Управо из тог разлога, окупационој сили је наметнута обавеза да задовољи такве интересе становништва јер се она сматра одговорном што је легална власт у томе онемогућена, при чему ту обавезу ова сила може да извршава првенствено на основу законодавства које је и пре окупације важило на тој територији. **То практично значи да окупатор нема законодавну надлежност на окупираној територији, нити има право да на тој територији проширује важење закона његове земље.**⁸⁸

Члан 43. Хашког правилника намеће обавезу окупаторској сили да поштује законе окупиране земље. Према томе, окупатор не може мењати основне институције или друштвено-политичко уређење. Он је дужан да своја права остварује на бази законодавства које је било на снази пре окупације и не може на окупираној територији завести своје унутрашње законодавство. **Окупатор може суспендовати или изменити поједине законе једино уколико су ти закони у очитој супротности са окупацијом, или уколико би применом тих закона била доведена у питање безбедност окупаторске војске.**⁸⁹

⁸⁸ З. Вучинић, *op.cit.* str.392.

⁸⁹ С. Аврамов, М.Крећа, *op.cit.* стр.642.

Дакле, поред обавезе поштовања домаћих закона, окупатору је забрањено да мења основне правне институције и политички систем окупираних државе. Од такве обавезе може да одступи једино у случају апсолутне спречености.⁹⁰ Законодавна надлежност на окупираној територији, значи не може прећи на окупатора. Отуда су многи национални судови после ослобођења окупираних територија проглашавали неважећим разне декрете које је доносила окупациона власт, односно потврђивале су важност декрета које су доносиле суверене власти у доба окупације. Међутим, у међународном праву неки писци имају другачије мишљење, а другачије су се понеле и неке власти суверена после ослобођења од окупатора. Указује се да ако је окупатор издавао неке наредбе или сл. које су биле у општем интересу, њихова важност се може признати и после ослобођења територије од окупатора. На пример, познато је да је још председник САД Линколн, својом прокламацијом укинуо ропство 22. септембра 1862. године у целој Унији, укључивши и јужне територије, које су биле окупирале федералне армије. Или, случај кад су генерали Боне, 20. октобра 1935. и маршал Бадоло, 12. априла 1936. године укинули ропство на окупираним етиопским територијама.⁹¹

Услов поштовања постојећег права “осим у случају апсолутне спречености”, нема значење само по себи, пошто окупатор скоро никада није апсолутно спречен, у техничком смислу да га поштује.⁹²

Интерпретација нејасне фразе “осим у случају апсолутне спречености”, је стога критичка: ако је општи нагласак на промени, а не на стабилности, онда ова фраза може само створити обориву претпоставку у корист или заокупљености законом. Према преовлађујућем ласез-фер гледишту, окупатор није очекивао, током предвиђеног кратког периода окупације, да има хитан интерес да промени закон да би регулисао понашање становништва, осим онога што је било потребно за безбедност његове војске. Једино важно питање са овог рестриктивног гледишта било би дакле следеће: да ли окупатор може или не може, у техничком смислу, да усклади своје безбедносне интересе са постојећим законима.⁹³

⁹⁰ З. Вучинић, *op.cit.* str. 392.

⁹¹ Г. Перезић, *op.cit.* 1986. стр. 237.

⁹² Е. Benvenisti, *op.cit.* 2004., стр. 13.

⁹³ *Ibid*, стр. 14.

Акти донети од стране окупатора, када су у оквиру допуштених граница међународног права, имају снагу закона. Пошто је окупаторова власт настала из чињенице окупације и ратног права, и није потиснула суверенитет државе, уставна и законом прописана ограничења моћи легитимног суверена нису утицала на окупацију. Неки писци истицали су аргумент да су нови закони и декрети објављени од стране одсутног суверена важећи на окупираним територијама под претпоставком да окупатор нема законодавну власт; да је законодавна власт једна и недељива и припада само легитимном суверену.⁹⁴ Вероватно је најисправније гледиште да је легитимни суверен лишен моћи стварања закона за окупиране територије објављивањем нових закона или декрета. Суверенитет легитимне власти је суспендован током окупације и моћ стварања нових закона за владу окупиране земље је на окупатору. Неспорно је, да би становници окупираних територија могли бити потчињени двојци господара или једном у исто време. Окупаторови закони и правила који могу наћи оправдање у војној потреби или у његовој обавези да одржи право и безбедност су легитимни са становишта међународног права. Супротно томе, акти окупатора који немају оправдану везу са војном потребом или одржавањем реда или безбедности су нелегитимни. Остала ограничења власти окупатора су наметнута експлицитним одредбама Хашких правилника, као што је поштовање снаге закона на окупираним територијама осим у случају апсолутне спречености.⁹⁵

Члан 43. Хашког правилника поставља обавезу окупатора да поштује законе који су на снази на окупираним територијама, **осим у случају апсолутне спречености**. Дакле, овај члан забрањује одступање од постојећег права осим ако је то оправдано војном потребом или потребом одржавања јавног реда и безбедности. Амерички писац Мекнеир о томе је забележио: “Окупаторова права и обавезе управљања окупираним територијама су регулисана међународним правом. То је дефинисано као војно управљање и окупатор нема право да изврши чак ни привремене промене у праву и управљању земљом осим онолико колико

⁹⁴ *Law of belligerent occupation*, стр.33 и 34.

⁹⁵ *Ibid*, стр. 36.

може бити неопходно за одржавање реда, безбедности његових снага, и реализацији легитимних циљева његове окупације.”⁹⁶

Руски писац Коровин, заузео је следећи став о члану 43. Хашког правилника. Он је записао: ”Члан 43. Хашког правилника предвидео је да окупатор мора поштовати законе који су на снази на окупираним територијама осим у случају апсолутне спречености. “Правила вођења рата”, у едицији француског главног штаба 1913. године детаљно су изложила ове одредбе и формулисала да окупатор не стиче било какво право суверенитета, да локални судови настављају да функционишу и изричу пресуде у име легалног суверена. У већини релевантне литературе међународног права привремени карактер ратне окупације је добро познат. Као што је познато, на Хашкој конференцији 1899. године велике и мале државе дискутовале су о питању да ли чак и овај привремени режим може бити сувише сметња против права локалних власти да извуку корист од окупатора. Као и увек, случајеви историјских чињеница се веома разликују од теорија. Иако је Русија иницирала Бриселску конференцију 1874. године, и иако је њен делегат Мартенс био аутор Декларације усвојене у Бриселу, акти руске војске када је Русија окупирала турску територију 1877, нису били у свему прилагођени класичној концепцији окупације као привремене замене једне силе другом. Насупрот томе, руска власт на окупираним територијама сматрала је као немогуће да се у овим деловима Балканског полуострва која су била ослобођена од Турака настави одржавање архаичних установа и закона који су карактерисали турску владавину. Одмах након повлачења турских трупа почела је реорганизација државне администрације, правосуђа и пореског система на врло фундаменталан начин у поредак који прилагођава овај систем уобичајеном нивоу европских правних обичаја у то време. Службена руска доктрина оправдавала је став окупационе власти следећим: Пошто је рат био узрокован архаичним и нетолерантним обликом турске владавине над хришћанским становништвом Балканског полуострва, и пошто је рат и био вођен да ослободи то полуострво било би бесмислено и вештачки одлагати час ослобађања Славена, и руском снагом оружја наставити постојање оних легалних институција елиминишући оне које су биле један од главних разлога рата. 1900. године у јеку Енглеско-Бурског

⁹⁶ ArnoldMcNair, “Municipal Effects of Belligerent Occupation”, vol. 57 Law Quarterly Review, 1941.стр. 33 и 35.

рата британска влада је донела декрет о анексији Трансваала. 5. новембра 1911. године италијанска влада донела је одлуку да је Триполитаниа потпала под италијански суверенитет иако мир са Турском још није био постигнут. То је било базирано на новој доктрини (Анцилоти и његова школа), која је оправдавала италијанску меру засновану на томе да постоји разлика између обичне ратне окупације и оне окупације која је предузета са циљем анексије. У свим овим случајевима одступање од привременог типа окупације било је оправдавано више или мање убедљивим разлозима, особеним условима овог особеног рата и ратним циљевима.⁹⁷

Државни службеници сами одлучују о томе да ли ће остати у служби под окупаторским режимом или ће поднети оставке, осим у случају ако добију супротна упутства од своје владе. Они службеници који остану на дужности такође врше своје функције у складу са националним прописима, а окупациона сила нема право да мења њихов положај нити да санкционише оне који одлуче да поднесу оставку.⁹⁸

1.2.Кривично право на окупираним територијама

Као што је речено у претходном поглављу, окупатор мора своја права да остварује на бази законодавства које је било на снази пре окупације и не може да уводи своје унутрашње законодавство. Окупатор може суспендовати или изменити поједине законе једино уколико су ти закони у очитој супротности са окупацијом, или уколико би применом тих закона била доведена у питање безбедност окупаторске војске. У ову категорију улазе поједине одредбе кривичних закона, закони који имају политички карактер, на пример, закони који се односе на право збора и договора, слободног ношења ватреног оружја итд.⁹⁹

Ово правило потврђено је у члану 64. Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата које гласи: **”Кривично законодавство окупиране територије остаје на снази, уколико га не буде укинула или обуставила**

⁹⁷ Е.А.Коровин, *Internationalrechtliche Abhandlungen*, vol.III,Herbert Kraus, Berlin, 1929. стр. 134.

⁹⁸ З.Вучинић,*op.cit.*стр.394.

⁹⁹ С. Аврамов, М. Крећа,*op.cit.* стр. 642.

окупирајућа сила, ако то законодавство представља опасност по безбедност те силе или препреку за примену ове Конвенције.”

Ова реченица изражава основну идеју: да кривично законодавство на снази морају поштовати окупационе власти. Ово је примена основног принципа права окупације израженог у члану 43. Хашког правилника. Идеја о континуитету правног система примењена је на целину права (грађанско и кривично право) на окупираним територијама. Речи “кривично законодавство” означавају све законске одредбе везане за сузбијање кривичних дела: кривични закон и правила поступка, помоћни кривични закони, закони у строгом смислу те речи, уредбе, наредбе, кривичне клаузуле административних закона, кривичне клаузуле финансијских закона итд. Принцип да се кривично законодавство које је на снази на окупираним територијама мора поштовати подлеже **двема резервама**. Прва резерва односи се на безбедност окупационе силе, којој мора бити очигледно дозвољено да откаже одредбе као што су оне које се тичу регрутације или позивања становништва да се одупре непријатељу. Друга резерва је у интересу становништва и омогућава да се укину све дискриминаторске мере неспојиве са хуманим условима. То се односи посебно на мере које се неповољно одражавају на расне или религиозне мањине, као мере које су супротне духу Конвенције, која забрањује сваку дискриминацију базирану посебно, на раси, религији или политичкој припадности.

То значи да када је кривично законодавство на окупираним територијама у супротности са мерама предвиђеним у Конвенцији, Конвенција мора преовладати. Ова два изузетка су стриктно ограничене природе. Окупациона власт не може укинути или суспендовати кривично законодавство из било ког другог разлога, и не може, битно је нагласити сама га стварати у складу са својим сопственим правним концепцијама.¹⁰⁰

У разматрању овлашћење окупатора да мења постојеће кривичне законе, мора се направити разлика између кривичних дела и прекршаја усмерених против окупационе војске, њене безбедности или њених прокламација и сл. и повреда кривичног закона почињених од стране једног становника против другог, кривичних дела која не угрожавају безбедност окупатора. Ова разлика је добро

¹⁰⁰ Jean S. Pictet, *Commentary of IV Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1958. Str. 335.

позната у пракси као и у теорији. Нпр. Правила вођења рата Сједињених Америчких Држава предвиђају да ће окупатор објавити нове законе и прописе ако то захтева војна потреба, нарочито у погледу кривичних дела и прекршаја почињених у ратном стању с обзиром на неопходност контроле земље и заштите окупационе армије.¹⁰¹

Казнене одредбе које изда окупациона сила не могу ступити на снагу пре него што буду објављене и саопштене становништву, на његовом језику. Те одредбе не могу имати повратно дејство.¹⁰² Може изгледати чудно да цео један члан Конвенције треба посветити наводећи један такав очигледан принцип., али искуство два светска рата је показало да тај принцип није увек поштован. Члан 65. је усвојен са циљем да се обезбеди његово поштовање у будућности. Цео текст закона мора бити објављен. Конвенција не прописује начин објављивања, који може бити кроз средства локалног информисања, у Службеном гласилу посебно изданом за ту сврху, или истицањем огласа на месту посебно одређеном, намењеном и познатом јавности. Окупациона сила ће некад прибећи свим овим методима симултано. Језик који ће употребити, биће наравно службени језик који се примењује у земљи, односно језик на којем се закони те државе објављују. По свим вероватноћама већина окупаторских армија ће почети са објављивањем одредаба свог војног кривичног закона који регулише кривична дела почињена над припадницима оружаних снага или дела против војних постројења. То се догађало врло често током другог светског рата. Ако су дела извршена против окупационих снага пре објављивања била позната становништву окупираних територија, окупациона сила може их казнити прибегавајући војном закону територије која је била окупирана.¹⁰³

1.3. Судови и судски поступак на окупираним територијама

Судови, са целокупним својим апаратом, тј. судијама и администрацијом и надаље дејствују у оквиру своје надлежности. Разлог зашто су окупатори у прошлости поштовали ово правило треба тражити, пре свега, у околности да

¹⁰¹ *Law of belligerent occupation*, стр. 49.

¹⁰² Члан. 65. Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата из 1949.

¹⁰³ J. Pictet, *op.cit.* стр. 338.

нормално функционисање судова доприноси безбедности и правном поретку. Међутим, окупатор не може присилити судије да врше свој позив; судије могу поднети оставку уколико не желе да даље обављају своју дужност. У том случају окупатор поставља нове судије.¹⁰⁴ У случају кршења кривичних прописа које је донела окупациона сила има право да изведе кривце “пред своје неполитичке и на редовит начин, основане војне судове, под условом да заседају у окупираној земљи” (члан. 66. Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата). Свакако, може се очекивати и убудуће, као и до сада, да ће наведене међународноправне могућности веома често користити окупациона сила јер су ти деликти, у основи, против ње и услова да се као таква одржи. Иначе, ако остају судови окупиране територије, они изричу казне у име старог суверена.¹⁰⁵

Члан 66. признаје право окупационе силе да изведе кривце пред своје војне судове у сврху кажњавања прекршаја против таквих мера, које могу покрити веома широк домашај. Законодавна власт окупационе силе је према томе појачана судском влашћу у намери да надокнади недостатак локалних судова, чинећи је неопходном. Овлашћења на која се односи овај члан могу бити вршена само под одређеним условима, који се морају стриктно поштовати. **Кривци могу бити изведени само пред војне судове, што значи пред судове чији припадници имају војни статус и који су подређени војној власти.** Ови судови, поступајући као што поступају са окривљеним извршиоцима окупаторске армије, нормално ће заседати на окупираној територији, и могу дакле покушати да обухвате случајеве осталих становника на тој територији. То је несумњиво разлог зашто су војни судови имали такве прописе. Војни судови морају бити неполитички. Ова клаузула забрањује одређену праксу којој је прибегавано током другог светског рата када је судска машинерија била понекад коришћена као инструмент политичког или расног прогањања.

Судови морају бити основани на редован начин. Овим речима дефинитивно се искључују сви специјални судови. То су уобичајени војни судови окупационе силе који ће бити надлежни у тим случајевима. Такви судови, ће наравно, бити постављени у складу са признатим принципима управљања судовима. Последњи услов је да судови морају заседати на окупираној територији. Ако они заседају, из

¹⁰⁴ С. Аврамов-М. Крећа, *op.cit.* стр. 642.

¹⁰⁵ Г. Перазић, *op.cit.* 1986., стр. 237.

било ког посебног разлога, изван окупиране територије, они морају да се крећу у оквиру случајева који су овде поменути. Ова обавеза је у складу са принципом територијалитета кривичне јурисдикције. Окупациона сила је слободна да одлучи да ли хоће или неће надлежне апелационе судове стационарати на окупираној територији.¹⁰⁶

Судови могу да примењују само законске прописе донете пре извршења кривичног дела и који су у складу са општим начелима права, нарочито у погледу сразмерности казне. Они морају водити рачуна о чињеници да оптужени није држављанин окупирајуће силе.¹⁰⁷ Правило да кривично право не може бити ретроактивно већ је било поменуто у члану 65. који гласи: ”Казнене одредбе које изда окупирајућа сила не могу ступити на снагу пре него што буду објављене и саопштене становништву, на његовом језику. Те одредбе не могу имати повратно дејство.”

Начело законитости се сматра важном тековином савременог кривичног права и у свом најчистијем виду постоји у европско-континенталним кривично-правним системима, док није у пуној мери својствено англосаксонским кривичним законодавствима код којих се извори кривичног права не свде само на законе. Начело законитости се у националним кривичноправним системима по правилу поистовећује са познатим правилом – **nullum crimmen, nulla poena sine lege** – нема кривичног дела нити казне без закона. Иначе, међународни релативитет државних закона у односима са другим сувереним државама нужно доводи до ограничења важења националних закона, што на међународноправном плану резултира важењем начела територијалности за државно међународно право, при чему одређена проширења важења националног кривичног права се заснивају на од стране држава прихваћеном заједничком међународном праву. Ова констатација се односи на начело универзалног важења кривичног права, као изузетак у односу на начело територијалности.¹⁰⁸

Принцип да неко може бити кривично одговоран и кажњен само онда ако је у тренутку када је извршио неко дело важећи правни систем то дело већ прогласио

¹⁰⁶ J. Pictet, *op.cit.* стр. 340 и 341.

¹⁰⁷ Члан. 67. Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата.

¹⁰⁸ Милан Шкулић, *Међународни кривични суд*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2005, стр.167.

за кажњиво саставни је део доктрине тзв. **стриктног легалитета**. Историјски, та доктрина произилази из отпора племства арбитрерном понашању монарха, а изражена је у члану 29. Magna Charta Libertatum из 1215. године. Монтеस्कје, и касније прокламације Америчке револуције из 1776. и Француске револуције из 1789. схватили су ту доктрину као начин за ограничавање моћи владоца, и обезбеђивање прерогатива за законодавство и правосуђе. Као што је то немачки кривичар Франц фон Лист касније написао начело “*nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege* су бастион одбране грађана против државне свемоћи; она штите појединца од бруталне силе већине, од Левијатана.” Начело стриктне законитости артикулише четири основне идеје: а) кривичне радње могу бити предвиђене само у документима писаног права, а не у обичајним правилима (која су неизвеснија и неодређенија од оних садржаних у законима) и секундарном законодавству (које доноси влада, а не парламент који изражава народну вољу); о томе начелу се говори и као о максими *nullum crimen sine lege scripta*; б) кривично законодавство се мора придржавати принципа специфичности, тако да правила која инкриминишу неко људско понашање буду што одређенија и јаснија, тако да усмеравају понашање грађана; в) кривична правила не смеју бити ретроактивна, тј. појединац може бити кажњен само за понашање које је предвиђено као криминално у време кад је до њега дошло; дакле, не може бити кажњен на основу касније донетог правила. У том случају говоримо о максими *nullum crimen sine retrovia lega*, г) у примени кривичних правила забрањена је примена аналогije.¹⁰⁹

Према члану 68. став. 2. Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата наводи се да **”кривичне одредбе које донесе окупирајућа сила сагласно члановима 64. и 65. могу предвиђати смртну казну за заштићена лица једино у случајевима кад су ова извршила дела шпријунаже, дела тешке саботаже војних постројења окупирајуће силе или умишљајна дела која су проузроковала смрт једног или више лица и под условом да законодавство окупиране територије, које је било на снази пре почетка окупације, предвиђа смртну казну у таквим случајевима.”**

Конвенција не дефинише значење шпријунаже и саботаже. Само се “озбиљни” акти саботаже могу односити на ове речи. Ова квалификација је била додата на

¹⁰⁹ Franc von Liszt: “*Die deterministischen Gegner der Zweckstrafe*”, 13 Zeitchrift fur die gesammte Strafrechtswissenschaft, 1893. стр. 357.

Дипломатској Конференцији с гледишта војне интерпретације саботаже у најширем смислу речи. Уништење ваздухопловних база, или комуникационих веза од стратешке важности, представљају озбиљне акте саботаже. С друге стране, појединачни акти као што су обустава рада или одбијање да се повинује наређењу не могу бити кажњени од стране окупационе силе као акти саботаже, упркос штети коју могу проузроковати. У погледу тешкоће дефинисања, а ргиогі, аката који могу бити описани као озбиљни акти саботаже, на судовима је да донесу одлуку у сваком појединачном случају, објективно ценећи све околности. Речи “умишљајна дела која су проузроковала смрт једног или више лица” предвиђају јасни показатељ разлике између озбиљних прекршаја с обзиром на околности и прекршаја наведених у ставу. 1. овог члана, чије карактеристичне одлике су, уствари, да не проузрокују било чију смрт.¹¹⁰

Примена смртне казне, која може бити изречена само за три врсте кривичних дела, **шпијунажу, тешку саботажу, и умишљајна убиства**, је зависна од услова: наиме, да је смртна казна била предвиђена за такве случајеве у законодавству окупираних територија које је било на снази пре почетка окупације. Ова клаузула, представљена је на 17. Конференцији Међународног црвеног крста. Она је изгледа била превише драстична и опасна за оне земље које никад нису биле окупирани, али које су биле окупатори непријатељске територије. Можда није случајност да су неке од земаља које су имале горко искуство са окупацијом укинуле смртну казну. Значајно је нагласити да је Западна Немачка која је била и окупатор и окупирана земља укинула смртну казну. Велика Британија је приликом потписивања Конвенције изразила резерву према овом члану. У резерви се наводи да Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске задржава право да наметне смртну казну у складу са одредбама члана 68. ст.2, без обзира на то да ли се кривична дела која се односе на овај члан кажњавају смртном казном по закону окупираних територија у време почетка окупације. Ово одражава забринутост у циљу заштите живота војника када су окупатори на непријатељској територији. Такође одражава истовремено прилично мању забринутост за цивилно становништво у случају да ова држава буде окупирана. Можда је ова држава била довољно оптимистична да урачуна вероватноћу у каснијим непредвиђеним

¹¹⁰ J. Pictet, *op.cit.* 344.

ситуацијама. До данас се није десило то да се нека држава успротивила овој резерви у тренутку када је дошло до ратификовања конвенције. Треба нагласити да законодавство окупиране територије на снази пре почетка окупација означава кривично право које је постојало у моменту почетка окупације.¹¹¹

Према ставу 1. члана 70. IV. Женевске конвенције: **”Окупирајућа сила не може заштићена лица да хапси, прогони нити осуђује за дела која су та лица извршила или за мишљења која су изражавала пре окупације или за време њеног привременог прекида, уколико нису у питању повреде ратних закона и обичаја рата.”**

Владини експерти који су се срели 1947. године под окриљем Међународног Црвеног Крста имали су већ у виду одређене казнене мере вршене од стране окупационе силе поштујући у случајевима који су се десили пре окупације или аката који су извршени током привременог прекида окупације. Становништво окупиране територије је било кажњавано због помоћи својим сопственим трупима или својим савезницима, за припадништво политичкој партији која је против окупационе власти и за изражавање мишљења у новинама или на радију које је у супротности са ставовима окупатора. Клаузула у питању је била усвојена да би се избегле такве мере које би могле доћи у обзир у будућности. Она покрива не само радње приватних лица, већ такође правне радње предузете од стране судија или других службеника окупираних територија у обављању њихових јавних дужности. Ово правило ограничава јурисдикцију окупационе власти на трајање периода који је у актуалној окупацији територије базиран на чињеници да је окупација начело привременог карактера.¹¹²

Постоји један веома важан изузетак од овог правила; када је заштићена особа крива због кршења закона и обичаја рата, окупационим властима је дато право (то је чак, како ће се видети, њихова обавеза) да је ухапсе и оптуже, невезано за време извршења. То је једини случај када Конвенција овлашћује окупациону силу да оптужи и казни заштићено лице за акте извршене пре него што је територија окупирана, или извршене током привременог прекида окупације. Израз **“ратни закони и обичаји рата”**, покрива сва правила која се односе на вођење

¹¹¹ G.I.A.D. Draper, *The Red Cross Convention*, Stevens & Sons Limited, London, 1958, стр. 44.

¹¹² J.Pictet, *op.cit.* стр.349.

непријатељства и третман жртава рата, посебно с обзиром на Женевске Конвенције, Хашка правила, и обичајно међународно право.¹¹³

Према стау 2. члана 70. IV Женевске конвенције: ”Држављани окупирајуће силе који су, пре почетка сукоба, потражили уточишта на окупираној територији могу бити хапшени, прогоњени, осуђивани или слати у прогонство ван окупиране територије, једино за дела извршена после отпочињања непријатељстава или за кривична дела општег права извршена пре отпочињања непријатељстава која би, према праву државе чија је територија окупирана, оправдавала екстрадицију у мирно доба.”

Овај став се односи на особе које су побегле из своје земље пре избијања непријатељства и нашле азил, односно уточиште на окупираној територији. Они се рангирају као избеглице, које се разликују од осталих држављана окупационе силе који живе на окупираној територији и на које се ова клаузула не односи. Ова клаузула може се упоредити са чланом 44. који се такође односи на положај избеглица. У члану 44. наводи се да:”..сила која држи заштићена лица неће са избеглицама које стварно не уживају заштиту ни једне владе поступати као са странцима непријатељским држављанима једино из разлога што оне правно припадају једној непријатељској држави.” Избеглице су људи који су морали напустити сопствену државу да би потражили уточиште у страниој земљи као резултат политичких догађаја или под претњом прогона. Они су према томе, у стварности без заштите нормално пружене од стране државе којој припадају, али они нису још увек добили правну заштиту државе која им је дала избеглички статус. Заштита предвиђена за избеглице који су држављани окупационе силе је у клаузули која забрањује сили да их хапси, прогони, осуђује или их депортује са окупиране територије. То је изведено из идеје да право азила које они уживају пре него што је окупација почела мора наставити да се поштује од њихове сопствене државе, када она преузме контролу као окупациона сила на територији државе азила. Ако постоји патња безброј избеглица у страниој држави који су били подложни актима освете и прогона од стране окупационе власти када су ове државе извршиле инвазију, лако је разумети важност давања избеглицама статуса

¹¹³ видети: Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949, Vol.II-A,стр. 768-769.

заштићених особа.¹¹⁴ **Постоје два изузетка од правила забране окупационој сили да хапси, прогони, осуђује или депортује своје грађане који се третирају као избеглице.**

А) Ово се не односи на избеглице који су извршили дела “после отпочињања непријатељстава”. Прављењем ове резерве, опуномоћени представници на Женевској конференцији 1949. желели су да дозволе могућност да држављани зараћене стране, који су добили уточиште у иностранству, могу бити кривци у време рата због дела штетних за њихову државу (емитовање пропаганде, напади у нов.чланцима).

Ако су такви акти били извршени пре избијања непријатељстава, онда одговорни за те акте не могу бити кривично гоњени од стране окупационе власти. Они су онда криви само као политички агитатори. Једном кад рат избије, међутим, таква агитација постаје издаја и тада виши интереси окупационе државе имају предност над заштитом појединца.

Б) Други изузетак односи се на држављане окупационе силе који су извршили кривична дела општег права пре избијања непријатељстава и који су имали уточиште на окупираној територији у намери да избегну последице својих дела. Ова резерва је лако разумљива. Њена интенција је да подвуче јасну разлику између две категорије особа: с једне стране избеглице, које су оправдано добиле тај статус као такве, због хуманитарне заштите, и, с друге стране обични криминалци који немају праву на такву заштиту. Када криминалци падну у руке њихове државе порекла, као резултат окупације територије на којој су живели, они морају одговарати за своја дела; окупационе власти могу дакле, да их ухапсе, да их врате у њихову земљу порекла и да их изведу пред њене судове, узимајући у обзир увек да би право окупиране државе оправдавало екстрадицију и у мирно доба. То је према томе, законодавство окупиране државе, а не оно окупационе силе. Опште право обично дозвољава екстрадицију само за обична кривична дела, за разлику од дела политичког, религиозног или војног карактера, за које се екстрадиција скоро увек одбија.¹¹⁵

Кривични поступак на окупираној територији спроводе надлежни судови окупационе силе. Према члану 71. ст. 1 Женевске конвенције о заштити

¹¹⁴ J. Pictet, *op.cit.* стр. 350 и 351.

¹¹⁵ *Ibid*, стр. 352.

грађанских лица за време рата: **”Надлежни судови окупирајуће силе не могу изрећи ниједну осуду којој није претходило уредно суђење”**. До сада је иначе прихваћено као универзално начело међународног права да суђење мора бити уредно, односно фер. Оно је, у погледу националних суђења садржано у уговорима о људским правима (чл. 14. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, чл 6. Европске конвенције за заштиту људских права, чл.8 Америчке конвенције о људским правима) .

Међународна судска пракса, нарочита она Европског суда за људска права у потпуности је подржала и разложила ово начело. Потом је ово начело потражило место фундаменталне вредности и у међународним поступцима. Било је укључено у Повељу Међународног војног трибунала за главне ратне злочинце у Нирнбергу (члан 16), и Међународног војног трибунала за Далеки исток у Токију. Такође се налази и у Статуту Међународног Кривичног трибунала за бившу Југославију у Хагу, (члан 21.), Статуту Међународног кривичног трибунала за Руанду (члан 20), и Статуту Међународног кривичног суда (члан 67. такође у контексту права оптуженог). Изгледа да је неспорно да је до сада ово начело почело да припада категорији обичајних норми међународног права. Постоје и гледишта да начело има снагу перемпторне норме, односно да се не може дерогирати уговорима. Начело је рашчлањено у три главна стандарда: једнакости страна у поступку, јавности поступка и експедитивности поступка.¹¹⁶

Према ставу 2. члана 71. Конвенције: **”Свако оптужено лице које окупирајућа Сила судски прогони мора се без одлагања обавестити, писменим путем, на језику који разуме, о појединостима оптужбе које му се стављају на терет, и његова ствар биће ислеђена у најкраћем могућем року.** Сила заштитница ће се обавестити о свакој оптужби коју окупирајућа Сила подигне против заштићених лица кад главне тачке оптужбе могу повући смртну казну или казну затвора од две или више година;она има права да се у свако доба обавештава о току поступка. Поред тога, Сила заштитница има право да, на своје тражење, добије све податке у вези с тим поступцима као и о сваком другом судском гоњењу које окупирајућа Сила предузме против заштићених лица. ” О природи и заснованости оптужбе мора се обавестити, дакле, оптужени без

¹¹⁶ А. Касезе, *op.cit.* стр. 465. и 466.

одлагања. Заштићена особа која је оптужена мора знати разлоге за своје хапшење у време припремања своје одбране. Обавештење мора обухватити све појединости оптужбе на језику које особа може да разуме и то писменим путем. Окривљени ће бити изведен пред суд што је пре могуће. Ова мера је од највеће важности у време окупације када одуговлачење у претходној истрази може нагињати томе да продужи период који је потрошен док оптужени чека на суђење. Надлежна судска власт окупационе силе брзо ће информисати Силу заштитницу кад год оптужбе могу повући смртну казну или казну затвора од две или више године. Окупациона власт мора дати обавештење аутоматски, без да то тражи Сила заштитница. Сила заштитница може,следствено томе, да добије све податке у вези с тим поступцима као и о сваком другом поступку које окупациона сила предузме против заштићених особа. ”Свако друго судско гоњење” значи случајеве мање озбиљне природе, укључујући мање оштре казне, које окупациона сила није дужна да објави Сили заштитници. У таквим случајевима, ипак, Сила заштитница има право да тражи појединости случаја.¹¹⁷

У ставу 3. члана 71. Конвенције наведено је да: ”Нотификација Сили заштитници, како је предвиђено у другом ставу овог члана, мора се извршити одмах, и Сила заштитници има стићи у сваком случају три недеље пре дана првог претреса. Ако на отварању претреса није поднет доказ да је по одредбама овога члана у свему поступљено, претрес се не може одржати. Нотификација треба да садржи нарочито следеће појединости:

- а) податке о личности оптуженог;
- б) место боравка или притвора;
- ц) опис дела оптужбе (с навођењем кривичних прописа на којим се заснивају);
- д) означавање суда коме је стављено у дужност да суди по предмету;
- е) место и датум првог претреса.”

Овде треба нагласити да је кривични поступак примењен на (слободно или интернирано) становништво окупираних територија аналоган поступку према ратним заробљеницима и идентичан односу према страним држављанима интернираним на неокупираним територијама.¹¹⁸ Овај став репродукује услове

¹¹⁷ J. Pictet, *op.cit.* стр.355.

¹¹⁸ Frederic de Mulinen, *Handbook on the law of war for armed forces*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1987.стр. 185.

члана 104. Треће Женевске конвенције која се односи на ратне заробљенике. Предвиђајући минимално време ограничено на три недеље пре дана првог претреса, Конференција је желела да буде сигурна да ће Сила заштитница имати довољно времена да проучи случај до краја и да се спреми да заступа на судском претресу, који јој даје право да присуствује претресу под условима из члана 74. На отварању судског претреса, морају бити поднети докази да је у свему поступљено према одредбама овог члана, и посебно, да је формална нотификација била урађена унутар траженог времена. Ако ово не буде урађено, претрес ће бити одложен. Појединости дате у нотификацији Сили заштитници морају садржавати тачне чињенице места боравка или притвора оптуженог. Ова последња ставка је посебно корисна, као што према члану 76. особе у притвору имају право “да примају посете делегата Силе заштитнице и Међународног комитета црвеног крста, сагласно одредбама члана 143.”¹¹⁹

У сваком случају, оптужени има право на одбрану која му се гарантује у току поступка. Право оптуженог на одбрану предвиђено је чланом. 72. Женевске конвенције. У ставу 1. овог члана каже се да “Сваки оптужени има право да се послужи доказним средствима потребним за своју одбрану, и нарочито, да се позове на сведоке. Он има право на помоћ стручног браниоца којег сам изабере, који га може слободно посећивати и који ће добити потребне олакшице ради припремања своје одбране”.

Позивање и испитивање сведока је један од главних карактеристика одбране. Речи у овом ставу указују јасно да оптужени може да користи све остале методе доказивања као што су навођење докумената или осталих писаних доказа. У додатку његових права, он има не мање важно право да изабере помоћ стручног браниоца или правног саветника по сопственом избору. С обзиром на везу између оптуженог и његовог адвоката или саветника, речи које су употребљене, (“потребна средства”) су исте као у одговарајућим одредбама Треће Женевске конвенције (члан 105.) Правни саветник одбране мора имати слободу акције неопходну за припремање одбране. Изнад свега, њему мора бити допуштено да проучи писмене доказе у конкретном случају, да посети оптуженог и разговара с њим без присуства сведока и да дође у контакт са особама које су позване као

¹¹⁹ J. Pictet, *op.cit.* стр. 355.

сведоци. Неће увек бити лако придржавати се ових правила током ратне окупације, са гледишта психолошке атмосфере, али она морају поред свега бити стриктно поштована у свим околностима случаја и у свим местима.¹²⁰ У Трећој Женевској конвенцији у ставу 3. члана 105. наводи се да: **”За спремање одбране оптуженог браниоцу ће се, пре почетка претреса, ставити на располагање рок од најмање две недеље дана, као и друге потребне олакшице; он има нарочито право да слободно посећује оптуженог и да с њим разговара без сведока. Он има право да разговара са свима сведоцима који сведоче у корист оптуженог, подразумевајући ту и ратне заробљенике. Он ће те олакшице уживати све до истека рокова за подношење жалбе”**.

Стварни проблем се јавља у вези са одредбама о улози силе заштитнице у суђењу и кажњавању ратних заробљеника. Према члану 104. детенциона сила је обавезна да силу заштитницу извести о отварању судског поступка против ратног заробљеника. Обавеза налаже да то буде “што је могуће пре, а најмање три недеље пре почетка претреса”. У супротном, ако у тренутку почетка претреса суду не буду поднети докази да је сила заштитница обавештена, бар три недеље пре почетка претреса, “претрес се неће одржати и мора бити одложен”. Међутим, члан 105. став. 5 ограничава делатност силе заштитнице у случајевима “ако се претрес буде морао, изузетно, одржавати у *тајности* у интересу државне безбедности”.¹²¹

Према ставу 2. члана 72. Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата наводи се да :**”Ако оптужени није изабрао браниоца, браниоца ће му обезбедити Сила заштитница. Ако оптужени има да одговара због неке тешке оптужбе а нема Силе заштитнице, браниоца ће му обезбедити окупирајућа Сила, уколико на то пристане оптужени”**. Ипак, ова обавеза је рестриктивна и ограничена на случајеве када се оптужени суочава са озбиљним оптужбама. Конвенција детаљно не објашњава шта би требало подразумевати под “тешким оптужбама”, али, очигледно, ова идеја покрива кривичне санкције које могу укључивати смртну пресуду или минимум две године затвора и у случају члана 71. предвиђа се да Сила заштитница мора бити обавештена о томе.

¹²⁰ *Ibid*, стр. 357.

¹²¹ В. Јончић, *Ратни заробљеници; Међународноправни статус*, Војниздавачки завод, Београд, 2002. стр. 289. и 290.

Коначно, овај став предвиђа правило да адвокат одбране неће бити наметнут затворенику против његове воље. Он увек има право да одбије помоћ браниоца у којег нема поверења и да води поступак самостално. Правни саветник одбране или адвокат постављен од стране Силе заштитнице или Окупационе силе, мора уживати сва права и овлашћења неопходна за припремање одбране под истим условима као и правни саветник одбране или адвокат изабран лично од оптуженог.¹²²

Што се тиче права оптуженог да прати судски поступак на свом језику, њему се током поступка обезбеђује услуга тумача ако га он прихвати. Како се каже у ст. 3.члана 72: **”Сваком оптуженом ће се, ако се он тога својеволјно не одрекне, налазити на услузи тумач како за време истраге тако и за време претреса пред судом.** Он у сваком тренутку може одбацити тумача и тражити његову замену”. Чланом 73. предвиђа се право жалбе као правно средство које стоји на располагању оптуженом, с тим што се наводи да ако законодавство које примењује суд не предвиђа могућност жалбе, оптужени може да се жали против пресуде пред надлежним органом окупирајуће силе.

Право окривљеног да се жали на осуђујућу пресуду или изречену казну се уобичајено сматра основним људским правом. Уз одређене изузетке, у питању је испуњавање основних захтева правичног суђења. Тренутно је ово право прописано бројним међународним уговорима о људским правима као и статутима међународних судова. У *континенталним правним системима* жалбени поступак практично представља поновно суђење окривљеном пред жалбеним судом. Врло често жалбени суд решава и чињенична и правна питања, с обзиром да жалилац може тврдити да је првостепени суд погрешно разумео или погрешно применио релевантно материјално право, или погрешно утврдио чињенично стање. Тако жалбени суд поново разматра цео случај, ако је потребно изводи додатне доказе или сведоке, потврђује, преиначава или укида првостепену пресуду или казну. Насупрот томе, у већини *англосаксонских правних система*, жалбени поступак не доводи до тога да жалбени суд поново разматра целокупни случај, с обзиром да

¹²² J. Pictet, *op.cit.* стр. 357.

жалбени суд чине професионалне судије, које својом одлуком не могу изменити одлуку пороте, а она је једина овлашћена да одлучује о чињеничним питањима.¹²³

Чланом 75. регулише се питање смртне казне, помиловања и услови извршења смртне казне. У ставу 1. члана 75. наводи се да: **”Лица осуђена на смрт не могу ни у коме случају бити лишена права да траже помиловање”**. Ова члан даје заштићеним особама осуђеним на смртну казну право да траже, односно моле помиловање, право које је одобрено у законодавствима скоро свих држава које изричу смртне казне. Право на молбу за опрост казне или одлагање извршења казне је од посебне важности током периода окупације, када је толико много фактора много теже комбиновати у нормалан ток суђења и када се повећава ризик од судијских грешака. Конвенција не регулише поступак молбе за помиловање, то је остављено дискреционом праву окупационе силе. Национална права начелно резервишу право одобрења опроста или одлагања извршења казне за Парламент или за извршну власт, најчешће председника државе. У ратно време, за особе осуђене под окриљем војног кривичног закона, право на опрост или одлагање казне припада главнокомандујућем окупационих снага.¹²⁴

У ставу 2. и 3 члана 75. Конвенције стоји: **”Ни једна смртна казна не сме се извршити пре него што протекне рок од најмање шест месеци рачунајући од тренутка кад је Сила заштитница примила саопштење о коначној пресуди којом се потврђује та осуда на смрт или о одлуци којом се одбија помиловање. Овај рок од шест месеци може се скратити у појединим тачно одређеним случајевима, кад из тешких и критичних околности произилази да је безбедност окупирајуће Силе или њених оружаних снага изложена организованој опасности; Сили заштитници се увек мора упутити обавештење о том скраћењу рока, и њој ће се увек оставити могућност да надлежним окупационим властима благовремено преда своје представке у вези с тим смртним пресудама.”**

Што се тиче лица лишених слободе које издржавају притвор и осуђених лица која издржавају казну, њима је посвећен члан 76. У ставу 1. овог члана каже се да: **”Окривљена заштићена лица издржаваће казну притвора у окупираној земљи, а ако су осуђена она ће у њој издржавати и своју казну. Она ће по могућности бити одвојена од осталих затвореника и уживаће такве услове**

¹²³ А. Касезе, *op.cit.* стр. 508.

¹²⁴ J. Pictet, *op. cit.* стр. 361.

исхране и хигијене који су довољни да се одрже у добром здравственом стању и који у најмању руку одговарају режиму казних завода окупиране земље”.

Дакле, лицима лишеним слободе мора се обезбедити довољно хране, воде, одеће, адекватан смештај и медицинска нега. Пракса држава установљава ово правило као норму обичајног међународног права, применљиву и у међународном и у немеђународном оружаном сукобу. Правило у складу са којим се ратним заробљеницима мора обезбеђивати одговарајућа исхрана и одећа, дуго постоји као правило обичајног међународног права и познато је већ у Либеровом кодексу, Бриселској Декларацији и Оксфордском приручнику. Кодификовано је у Хашком правилнику, а сада је детаљније обрађено у Трећој Женевској конвенцији. Према Четвртој женевској конвенцији, ово правило се примењује и на цивиле који су лишени слободе у вези са међународним оружаном сукобом. Правило које захтева да се лицима лишеним слободе задовоље основне потребе укључено је у многе војне приручнике а повреда овог правила је кажњива по законодавствима многих држава. Ово правило подржано је званичним изјавама и другом праксом.¹²⁵

Правило да се лицима која су лишена слободе морају задовољити основне потребе подржале су у пракси Уједињене Нације. На пример, 1992. године Савет Безбедности УН је захтевао да се са свим затвореницима у логорима, затворима и затворским центрима у Босни и Херцеговини хумано поступа, и обезбеди адекватна исхрана, смештај и медицинска нега. Треба напоменути да недостатак адекватне исхране, воде или медицинске неге представља нехумано поступање.¹²⁶

У *Случају Алексовски* 1999. године, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију, узео је у обзир квалитет смештаја, исхране и медицинске неге пружен сваком затворенику посебно, ради утврђивања да ли је оптужени нехумано поступао са затвореницима. У истом случају, Међународни кривични трибунал за бившу Југославију сматрао је да је релативан недостатак хране био резултат несташнице услед рата и да је погодио све, а да би се медицинска нега вероватно у нормалним временима сматрала недовољном, али да су дотични затвореници добили расположиву медицинску негу.¹²⁷

¹²⁵ Jean-Marie Henckaerts, Louise Doswald-Beck, *Обичајно међународно хуманитарно право, Том. I: Правила*, International Committee of the Red Cross, Cambridge University Press, New York, 2005. стр. 436 и 437.

¹²⁶ *Ibid*, стр. 438.

¹²⁷ МКТЈ, *Случај Алексовски*, Пресуда (cit. u Vol. II, Ch. 37, par. 90)

Према ставу 4. члана 76.: **”Жене ће бити смештене у посебне просторије и стављене под непосредан надзор жена”**. Трећа и Четврта женевска конвенција захтевају да се жене лишене слободе смештају у посебне просторије од мушкараца, а такође се захтева да жене лишене слободе буду стављене под непосредан надзор жена. Ово правило је обухваћено чланом 75. I Допунског протокола, као основна гаранција која се примењује на све жене лишене слободе у вези са оружаним сукобом. Многи војни приручници наводе да се жене затвореници морају смештати одвојено од мушкараца. Шведски приручник за МХП, сматра члан 75. I Допунског протокола кодификацијом обичајног међународног права. Законодавства неких држава такође захтевају да се затвореници мушког и женског пола сместе одвојено. II Допунски протокол налаже у члану 5: ”изузев кад су мушкарци и жене из једне породице смештени заједно, жене ће бити држане у одвојеним одељењима од одељења за мушкарце и биће под непосредним надзором жена” .Прикупљена пракса у односу на ово правило подржана је захтевом да се узму у обзир посебне потребе жена које су погођене оружаним сукобом, а посебно да се спречи да жене постану жртве сексуалног насиља. У суштини, сврха овог правила је примена посебне заштите коју уживају жене.¹²⁸

У ставу. 5. члан 76. IV Женевске конвенције наводи се: **”Водиће се рачуна о посебном режиму предвиђеном за малолетнике.”**

Наиме, деца која су лишена слободе морају бити смештена у одвојеним просторијама од одраслих, осим ако се породице смештају заједно. Четврта Женевска Конвенција захтева да се интернирана деца морају сместити са родитељима, осим ако је привремено раздвајање наметнуто потребама рада, здравственим разлозима или услед примене дисциплинске санкције. Поред тога, Међународни пакт о грађанским и политичким правима захтева да се у затворима деца одвајају од одраслих. У неколико војних приручника се наводи захтев да се деца у затворима раздвајају од одраслих, осим ако су смештена са својим породицама. Захтев да се деца и одрасли затвореници одвајају укључена је у Међународни пакт о грађанским и политичким правима и у Конвенцију о правима детета, која је скоро универзално ратификована. Није пронађена супротна

¹²⁸ J.-Marie Henckaerts, L. Doswald-Beck: *op. cit.* стр. 439 и 440.

званична пракса, ни у односу на међународне, нити немеђународне оружане сукобе. Као што право показује, деца се морају одвојити од одраслих, само ако се тим не нарушава право породице да буде смештена заједно. Прикупљена пракса не поставља једниствену старосну границу, по којој би се у овом правилу лице сматрало дететом. У Конвенцији о правима детета, дете се дефинише као “свако људско биће млађе од 18 година, осим ако се правом које се примењује на дете, пунолетство не стиче раније”. (члан 1. Конвенције о правима детета) .Ова различитост се одражава и у националном законодавству, нпр. Затворске наредбе Руанде захтевају да се затвореници испод 18 година смештају одвојено, док Затворски акт Пакистана захтева такве мере за затворенике млађе од 21 годину.¹²⁹

Морају се поштовати и лична убеђења и верски обреди лица лишених слободе. Признавање слободе ратним заробљеницима да поштују своју веру први пут је кондификовано у Хашком правилнику. Трећа женевска конвенција, која прописује поступање са ратним заробљеницима и Четврта женевска конвенција, која прописује поступање са цивилима, детаљно регулишу ово питање. I Допунски протокол такође захтева поштовање убеђења и верских обреда затвореника. Право затвореника да поштују своја верска убеђења и обреде укључено је у многе војне приручнике а такође је садржано у законодавствима неких држава нпр. Азербејџана, Бангладеша, Ирске, Италије и Норвешке.¹³⁰

1.4. Однос окупатора према грађанском, трговачком, административном и стеченим правима

У обиму коју члан 43. Хашког правилника дозвољава, окупатор може као што је већ наглашено, доносити законе током периода окупације. Наравно, он неће мењати правила грађанског права као што су она која се односе на својину, уговоре, и остале односе између приватних лица. У америчко-шпанском рату из 1898. године, председник САД Меккинли објавио је наредбу Министарству одбране уз поштовање окупације Кубе од стране америчких снага, да грађанско право освојених територија, као што су приватна права особа и имовина буде поштовано у континуитету толико дуго колико је оно компатибилно са новим

¹²⁹ *Ibid*, стр.440 и 441.

¹³⁰ *Ibid*, стр.458.

прописима у тим стварима. Промена постојећег права може бити извршена једино у случају апсолутне потребе. Ова потреба заснована је на војној потреби и одржавању закона и безбедности.¹³¹

Приручник Министарства одбране САД признаје да обичајна пракса или придржавање обичаја који срамоте цивилизоване концепте могу бити поништени. Вероватно, грађанско или трговачко право које крши цивилизоване норме може бити поништено. Окупатор је једини у ситуацији да процењује неопходност промене или допуне постојећег права и таква одлука није подложна судском разматрању од стране редовних судова на окупираним територијама током окупације.¹³²

Ролин Алберик резимира овлашћење окупатора да мења грађанско право следећим речима: "Неко може рећи да по правилу није само непотребно да се модификује грађанско законодавство окупиране земље, и могло би се рећи иста ствар је са трговачким законодавством, већ би то било такође веома незгодно да се уради. Пре свега, ове модификације односно измене, по правилу имале би само пролазан карактер. На другом месту, оне би резултирале озбиљним поремећајем у односима међу становништвом. Ипак, такве модификације могу бити неопходне. Доста је ако се каже да ће то одразити на то да се неке особе могу наћи у ситуацији да не могу наплатити своје дугове, платити свој закуп, наплатити меницу; особе које су иначе поштене и солвентне и које се могу наћи у неприлици само због рата и окупације.

Из тог разлога, то може резултирати неопходношћу за мораторијумом, иницијатива која је често предузимана од стране националне владе али коју окупациона власт може продужити и проширити у случају потребе. Иста је ствар са царинским законима . Страна окупација као ствар принципа не суспендује такве царинске законе, али може се десити да због апсолутне потребе окупационе војске да обезбеди свој опстанак, дође до потребе да границе буду отворене без ограничења за увоз стране прехранбене робе. Ово није било забрањено чланом 43. Хашког правилника али, узгред, то је забрањено обичајним међународним правом

¹³¹ *Law of belligerent occupation*, стр. 56.

¹³² *Ibid*, стр. 57.

и уз поштовање правила усвојених у Хагу, она не могу изменити обичајно право.”¹³³

Пол Фошил је изнео мишљење о поштовању трговачког права: ”Што је истина за грађанско право такође је истина, са истом резервом, и за трговачко право. Такви су принципи слеђени од стране Француске током великог рата за Алзас и Лорену, пре и после примирја били су подложни француском праву штитећи права алзашких и лорентских трговаца и индустријалаца у стварима проналазаштва, патената, заштитних жигова.”¹³⁴

Политички закони и уставне привилегије се по природи ствари суспендују под окупацијом мада је боља пракса за окупатора учинити суспензију таквих закона познатих становништву. Такви закони су као генерална правила неспојива са фактичком ситуацијом створеној од стране окупатора и доводе у опасност безбедност окупатора. Правила вођења рата САД, предвиђају да ће окупатор наравно променити или суспендовати законе политичке природе као и политичке привилегије. **Административни и политички закони биће најчешће подложни суспензији зато што су њихове одредбе често супротне интересима окупатора.** Према томе, окупатор ће суспендовати примену закона о војној обавези, права окупљања односно збора, права на ношење оружја, право гласа, слободу штампе, и права слободног путовања по окупираној територији. Генерално, окупатор може суспендовати примену било ког закона на основу којег становници дугују послушност свом суверену пошто је таква послушност касније неспојива са његовом безбедношћу.¹³⁵

У првом светском рату, све плате које су исплаћиване белгијским цивилима сервисирани су од стране белгијске владе после окупације и прихваћене од ње могле су бити конфисковане. Ово мере биле су у сагласности са континуитетом одговорности, ипак привремене, које је окупатор могао предузети и које нису могле бити угрожене од спољног утицаја, ако се ред и мир унутар државе могао одржати.¹³⁶

¹³³ Rolin Alberic, *Le droit Moderne de la guerre*, 3. Vols. Albert Dewit, Bruxelles, 1920. Стр. 447.

¹³⁴ Paul Fauchille, *Traite de Droit International Public*, Tome II, 8 th ed. Of Bonfils Manuel de droit international public, Paris, 1921. стр. 447.

¹³⁵ *Law of belligerent occupation*, стр. 68. и 69.

¹³⁶ W.R..Bisschop, *German War Legislation in the Occupied Territory of Belgium*, the Transactions of the Grotius Society, Vol. IV, стр. 124.

Законодавна тела су обично суспендована пошто је врховну законодавну власт стекао окупатор. Немачка је у окупираној Белгији у првом светском рату суспендовала сва законодавна тела. Међутим, током периода окупације провинцијска већа састала су се на позив Немачке главне команде која је сазвала ова тела да их консултује с обзиром на наметање ратних контрибуција. Постојање непријатељске герилске политичке партије или организације доводи у опасност безбедност окупатора и може, стога, бити забрањена. То посебно долази до изражаја ако је један од декларисаних циљева рата ослобођење становништва од контроле политичког режима чије понашање је довело до рата. Нпр. савезничка војна управа на окупираној Сицилији 1943. године је распустила и прогласила незаконитом фашистичку партију.¹³⁷

Окружни суд у Ротердаму формулисао је став да се члан. 43. Хашког правилника према којем је окупатор дужан да поштује законе који су на снази у тој држави, осим у случају апсолутне спречености, односи на законе који су били на снази пре избијања рата и који нису законске мере специјалног карактера (као што је нпр. мораторијум) предузете од стране суверена током рата и у вези са њим. Суд је прихватио легалност наредби донетих од стране Немачке главне команде у белгијским провинцијама у вези са постепеним укидањем мораторијума, који је био одобрен од стране белгијског краља после избијања рата. Суд је такође истакао да наредба немачке главне команде може бити прихваћена на једном делу територије ако је то било у интересу одржавања јавног реда и безбедности.¹³⁸

Питање које се овде поставља је да ли је окупатор дужан да призна стечена права неутралних држава које су те државе добиле од суверена чија је територија окупирана. Окупаторова врховна власт над окупираним територијама изводи се из ратног права и није наследник легитимног суверена, односно владара. Према томе окупатор може регулисати, ограничавати или забрањивати трговину на окупираним територијама која би била природно уговорена са легитимним сувереном.¹³⁹

¹³⁷ *Law of belligerent occupation*, стр. 70.

¹³⁸ *International law report: Annual digest of public international law cases 1919-1922*, case 336.

¹³⁹ *Law of belligerent occupation*, стр. 71.

Амерички писац **Лестер Вулси** анализира проблем следећим речима: ”Могу ли страни држављани тражити од окупатора иста права и привилегије која су тражили од легитимне владе? Да ли конзуларни судови настављају да функционишу? Да ли уговорене царине и трговинске олакшице настављају постојање? Изгледало би у принципу, пошто је окупатор врховна власт, да се то неће десити без његове сагласности и одобрења, посебно за права настањивања, путовања, трговине, царина и слично. Истина је да одређена уговорена права, као што је екстратериторијалност, могу бити тражена по основу чињенице да су она изведена из посебног одобрења добијеног од државе, и стога је војни окупатор томе подложен .Али незвесно је да ли он може бити овако ограничен ранијим уговорима. Преседани с ове тачке гледишта су малобројни и нису сасвим јасни. У случају војне окупације Мадагаскара од стране Француске 1883. године чинило се да је конзуларна јурисдикција била замењена, али у случају војне окупације Самое 1889. године од стране Немачке, конзуларној јурисдикцији је било дозвољено да континуирано делује као ствар почасти. У каснијем случају на Мадагаскару 1895, јурисдикција француске власти према ратном праву била је очигледно опште призната. У случају немачких дезертера из француске армије у Мароку, Хашки арбитражни суд је одлучио да јурисдикција оружаних снага има првенство над конзуларним судовима са екстратериторијалном јурисдикцијом.”¹⁴⁰

Сада би требало размотрити случајеве концесија и заштитних жигова. Нпр. у спору између Анонимног друштва Блатон канала и државе Немачке, захтев је поставила белгијска компанија која је радила на каналу у Белгији и захтевала да таксе плати Немачка за коришћење канала током окупације Белгије. Белгијска компанија је добила од белгијске владе концесију да ради на каналу на основу које је касније било захтевано да се плате одређени порези за коришћење канала. Окупатор је платио компанији 40% од пореза који је белгијска влада захтевала да се исплати.

Немачко-белгијски мешовити арбитражни трибунал је одбацио захтев компаније за преосталих 60% на основу чињенице да не постоји уговорни однос између окупатора и белгијске компаније. Суд је изнео гледиште да се не може сматрати да ће окупатор бити замењен у уговорној обавези која је створила

¹⁴⁰ Lester Woolsey, ”The sovereignty of the Panama Canal Zone” AJIL, no 32.1926.стр. 117.

концесију између белгијске владе и компаније пре рата. Иако окупатор није сукцесор државе, могу се појавити ситуације у којима он може, као свој избор, супституисати уговорну обавезу суверена на основу своје позиције, *de facto* господара. 1867. године француска компанија добила је концесију да руководи радовима на доковима у Смирни, на основу које је Отоманска Империја била изузета од плаћања такси компанији за “ратну муницију” и “војничку пртљагу” која би улазила или напуштала пристаниште. За време окупације Смирне од стране грчке армије од маја 1919. до септембра 1922, грчке власти су интензивно користиле докове за утовар и истовар свих врста роба али су одбиле да плате компанији било какве таксе. Грчка влада је тврдила да ће корист од изузећа плаћања такси на робу намењених за употребу војске уживати Отоманска Империја. Специјални француско-грчки арбитражни трибунал донео је одлуку да је грчка влада имала право на ослобођење од такси у истом обиму као што је имала Отоманска Империја.¹⁴¹

Трибунал је у својој одлуци навео следеће: ”За време окупације Смирне грчка влада употребљавала је овде политичку и војну силу и преузела врховну управу над градом и његовим предграђима. Под овим околностима, мора се признати да је окупација створена од стране грчке владе у ситуацији која је била суштински слична оној кад се легитимна влада налази у земљи. Трибунал је даље навео да је грчка влада, док је имала право на ослобођење од плаћања, била у обавези да поштује уговорне обавезе и царине установљене у истој концесији”.¹⁴²

Према би одобравање нових концесија требало препустити легитимном суверену, могу се појавити ситуације када потребе заједнице захтевају брзу акцију окупатора и концесије које би он одобрио у таквим околностима изгледало би као погодна примена његове обавезе да одржава ред и безбедност. Према Фошилу, аустро-угарска управа у Србији од 1914-1918. суспендовала је државни монопол на шибице и цигарете и одобрила га мађарским и аустријским пословним кућама.¹⁴³

¹⁴¹ *Law of belligerent occupation*, стр. 74.

¹⁴² *Societe des Quais de Smyrna v. Greek Government*, Annual Digest, 1929-30, Case No. 291.

¹⁴³ P.Fauchille, *op.cit.* стр. 254.

2. Однос окупатора према дипломатским и конзуларним представништвима

Окупатор има право да контролише вршење конзуларних функција неутралних држава на окупираним територијама. Немачка је, после окупације Белгије у новембру 1914. године информисала неутралне државе да су конзуларне егзекватуре раније одобрене на тој области истекле, односно истекао им је рок. У саопштењу се наводи да је немачка влада расположена да размотри погодност било којих захтева непријатељских или неутралних држава поштујући установљење конзуларних уреда осим у онима у којима су војне операције биле напредовале и да није било сматрано да на издавање нових егзекватура треба сачекати, али да би привремено признање конзула требало бити одобрено. Америчка влада је на то одговорила да није било спорно за све то време питање права Империјалне владе да суспендује егзекватуре америчких конзула на окупираним територијама, са становишта чињенице да су конзуларни службеници трговачки а не политички представници, и да то допуштење њима да делују унутар окупиране територије зависи од актуалне власти у контроли од тога “без обзира на питање легалних права”. У мирнодопско време, конзуларни службеници који су починили злочин подложни су законима територијалног суверена осим ако нешто друго није предвиђено уговором.¹⁴⁴

Упутство за Министарство Одбране САД предвиђа да “конзули, између осталог амерички и европски држављани, нису дипломатски агенти. Ипак, њихови уреди и особље биће подложни ратним законима у случајевима само хитне потребе. Њихова имовина и послови нису изузети. За било који деликт који почине против установљених ратних правила могу бити кажњени као и у случају било ког другог становника који почини деликт” Упутство за Министарство Одбране САД такође наводи да “**функције амбасадора, министара, и осталих дипломатских агената акредитованих од стране неутралних држава код непријатељске владе, престају. Али освајачи или окупациона сила обично их признају као привремено акредитоване код себе.**”¹⁴⁵

Пракса указује на то да се од дипломатских представника неутралних држава може захтевати да се повуку, осим ако им је дозвољено да остану

¹⁴⁴ *Law of belligerent occupation*, стр. 78.

¹⁴⁵ *Ibid*, стр. 79.

сагласношћу окупатора. Ако се дипломатски агент неутралне државе нађе на окупираној територији, он мора бити сматран као неприкосновен, односно неповредив толико дуго колико су његови поступци нешкодљиви¹⁴⁶. Ако дипломата настави да обитава на окупираној територији, он не може бити изузет од уживања свих својих привилегија и имунитета у свом пуном обиму. Они ће бити ограничени једино у случају војне потребе окупатора. Нпр окупатор може одбити да дозволи тајну комуникацију између дипломате и његове владе. У новембру 1914. САД, тада неутралне, обезбедиле су пристанак Аустро-Угарске владе за јединствено регулисање правила за пренос и кореспонденцију америчких дипломатских и конзуларних службеника на окупираним територијама. Неутрални изасланик који је идентификовао себе као један од припадника зараћених страна је подложен хапшењу од стране окупатора. Ово је био случај маркиза де Монтија који је пристао уз Станислава из Пољске против Аугуста 3. у Русији 1734. године и постао је руски заробљеник.¹⁴⁷

Под дипломатским имунитетом се у првом реду подразумева ослобођење, односно изузеће у међународном праву у конкретном случају од јурисдикције органа територијалне државе, државе пријема. Под повластицама, односно привилегијама сматрају се разне погодности које се дају дипломатским мисијама и њиховом особљу у држави пријема. Иmunитети имају основ у међународном праву и они погађају и дотичу сувереност државе пријема. Привилегије, пак, зависе знатним делом од унутрашњег права државе пријема. Дипломатски представници и њихова пратња заштићени су за време свог боравка у иностранству, нарочито у држави пријема, посебним правилима међународног права. Та заштита се протеже од њиховог ступања на територију државе пријема, односно од времена нотификације њиховог именовања уколико се већ налазе на територији државе пријема, па за све време трајања функција. Они уживају привилегије и имунитете и у одласу и у повратку кроз треће државе. Треће државе, из учтивости поступају обазриво и мимо обавеза наметнутих међународним правом.

¹⁴⁶Ernest Satow, *A guide to diplomatic practice*, 1 vols. 3rd, Longmans, Green and Co, London . 1932.. стр.362.

¹⁴⁷ *Ibid*, стр. 360.

Тако, пролаз мора да буде нужан, без непотребног задржавања, везан за одлазак на дужност и повратак у државу именованга. Та обавеза не постоји ако је трећа држава у ратном стању са државом чији је дипломатски представник. Привилегије и имунитети који се дају дипломатском представнику и члановима његове породице у трећим државама везане су само за оне који су потребни да им се омогући пролаз. Од почетка цивилизације и најстаријих времена, дипломатским представницима су признаване извесне повластице како би им се омогућило да обављају своје функције. У доктрини међународног права дуго се водила расправа о правном основу ових привилегија и имунитета. Дуго се сматрало да је тзв. екстериторијалност правни основ за ове повластице. Друга теорија се заснива на представничком карактеру дипломатских представника и дипломатске мисије. Она извире из тезе да дипломатски представник представља државу, односно њеног шефа. Трећа теорија је функционална. Привилегије и имунитети дати су ради несметаног и нормалног обављања дипломатских функција и она највише одговара савременог стању дипломатског права. Бечка конференција о дипломатским односима прихватила је тезу о функционалном имунитету, одбацујући давно превазиђену фикцију екстериторијалности.¹⁴⁸

¹⁴⁸ Стеван Ђорђевић, Миодраг Митић, *Дипломатско и конзуларно право*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Београд, 2000. стр. 107. и 108.

ДЕО ТРЕЋИ

ОДНОС ОКУПАТОРА ПРЕМА ЦИВИЛНОМ СТАНОВНИШТВУ

1. Правни извори везани за заштиту цивилног становништва

Правна заштита лица која се нађу на окупираној територији уведена је рано, још *Хашким правилником о законима и обичајима рата на копну 1907. године*. Хашки правилник је установио начела о ратној окупацији која и данас важе и на основу тих начела конципирана су правила која су правно уредила заштиту цивилних лица на окупираним територијама. Хашки правилник много је више пажње обратио на права и обавезе окупатора, него на заштиту цивила, осим ако се изузму релативно детаљна правила о заштити цивилне имовине. Правила су у то време стављала у први план војни интерес зараћених страна, а начело хуманости је тек почело да добија на значају. Цивилна лица, по тадашњем схватању, била су потпуно ван борбе и вероватноћа њиховог страдања била је мала. Природа тадашњих оружаних сукоба утицала је на то да се више пажње водило рачуна о имовини грађанских лица него о њиховој личној заштити.¹⁴⁹

У целини гледано Хашка конференција из 1907. године, као и она која јој је претходила из 1899. године, доносећи бројне конвенције, нарочито Четврта хашка конвенција о правилима и обичајим сувоземног рата, имала су, поред осталог за циљ хуманизацију рата, заштиту мирног становништва од злоупотреба и насиља окупационих трупа у рату који се води по устаљеним ратним обичајима, водећи при томе рачуна да ни интереси окупационе силе које она посматра као потпуно легитимне и оправдане, не буду доведени у питање. **Сва ограничења окупатора предвиђена одредбама хашких конвенција била су надахнута идејом да се цивилно становништво зараћене стране на окупираној територији поштеди, колико је то могуће, уништења, непотребних ратних страдања, материјалних и културних разарања итд.**¹⁵⁰ Посматрано са становишта међународног хуманитарног права, цивили на окупираним територијама заслужују а и потребна

¹⁴⁹ В. Јончић, *op.cit.* 2010, стр. 237.

¹⁵⁰ Александар Игњатовић, *Геноцид у међународном и националном кривичном праву*, Војна књига, Београд, 1996. стр. 42.

су им, посебно разрађена правила о заштити. Иако живе на територији сопствене државе, они долазе у додир са непријатељем потпуно независно од своје воље, искључиво због тога што је током оружаног сукоба успостављена територијална контрола над местом у којем они живе. Цивили немају никакве посебне обавезе према окупирајућој сили осим оних обавеза које су интерентне њиховом статусу цивила, да не учествују у непријатељствима. Због тих обавеза међународно хуманитарно право не допушта цивилима да пружају насилан отпор непријатељској окупацији територије, нити да покушају да се боре за ослобођење своје територије насилним методама. Гледано са тог становишта, обавезе окупирајуће силе се, сасвим логично, могу свести на обавезу да на окупираним територијама дозволи наставак нормалног живота у мери у којој је то могуће. Отуда је и међународно право потпуно у погледу заштите *status quo ante*, а непотпуно када је реч о обезбеђивању новонасталих потреба становништва на окупираним територијама. И, што је окупација дужа, то су и недостаци режима који међународно хуманитарно право прописује за окупиране територије прочитији.¹⁵¹

Међународно право се, после другог светског рата посебно, развија у правцу сужавања простора за оружани сукоб. Ако радикално решење, потпуно искључење оружаног сукоба из међународних односа још није могуће, онда је најмање што се може постићи максимална хуманизација оних оружаних сукоба које није могуће избећи и максимално могуће сужавање циљева који могу бити изложени нападу, поготово оних циљева на које напад не доноси војни успех. У принципу, обичајно међународно право изградило је таква правила о окупацији, да је врло близу истини да је сваки окупатор који је спреман да поштује правила међународног права оружаних сукоба пред великим проблемима кад мора да уложи много напора и бриге за преживљавање и збрињавање становништва на окупираној територији, да би остао у складу са правилима међународног права. Таква линија развоја међународног права сасвим је на курсу општег захтева да се у случајевима кад се већ не може избећи оружани сукоб избегну и смање

¹⁵¹ Марко Сасоли, Антоан Бувије, *Како право штити у рату?* Међународни комитет Црвеног крста, Женева, 1999. стр. 111. и 112.

непотребне и сувишне патње.¹⁵² С обзиром на чињеницу да је Хашки правилник дао много већи значај заштити имовине и имовинских права цивила, требало је проћи доста времена да се донесу прописи о заштити личних права цивилног становништва на окупираним територијама. До тога долази тек по окончању другог светског рата, односно неколико година после рата.

Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата из 1949. године даје много шири значај правима цивила на окупираној територији, користећи их као основ за утврђивање права и обавеза окупатора. Може се приметити да је дијапазон тих права као и обавеза окупатора много шири у односу на оквире постављене Хашким правилником. Такав приступ последица је свакако нове тенденције у процесу кодификације и прогресивног развоја међународног хуманитарног права испољеног у периоду после Другог светског рата, карактеристичног по фаворизовању принципа хуманости у односу на принцип војне потребе. Трагична искуства са положајем цивилног становништва на окупираним територијама током рата представљала су есенцијални мотив овакве оријентације. Ова конвенција пошла је од базичних принципа Хашког правилника, али их је у значајној мери прецизирала и допунила. Касније је и она допуњена одредбама *Допунског протокола I из 1977. године*.¹⁵³

Једна од најважнијих одредаба Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата која се односи на заштиту цивилног становништва прописује да се **”заштићена лица која се налазе на окупираној територији не могу, ни у ком случају и на било који начин, лишити права која она прописује, било по основу ма какве промене која би се због окупације догодила у установама или управи територије у питању, било споразумом закљученим између власти окупиране територије и окупационе власти, као ни због анексије коју би ова последња извршила над окупираном територијом или њеним делом”**. (члан 47. Конвенције).

С обзиром да Четврта Женевска конвенција не садржи нову дефиницију ратне окупације, садашње право које се односи за заштиту цивила на окупираним територијама базирано је на традиционалном концепту ратне окупације. Небитно

¹⁵² Миодраг Старчевић, *Репресалије у оружаној сукобу*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1991. стр. 129.

¹⁵³ З. Вучинић, *op.cit.* стр. 284.

је да ли је окупација изведена са или без употребе силе. Члан 47. Четврте Женевске конвенције представља фундаментално правило у области заштите цивила, на основу којег су права лица која живе на окупираним територијама у потпуности заштићена међународним правом. Окупациона сила неће моћи променити њихов правни статус чак ни једностраним актом анексије окупиране територије. Особе које живе на окупираним територијама се такође не могу одрећи свог статуса или одрећи се својих права. Разлог доношења овог правила је спречавање злоупотребе и покушаја принуде.¹⁵⁴

На тај начин обезбеђена је непрекидност правне заштите цивилног становништва и других заштићених лица (нпр. странаца) на окупираној територији, односно искључена је могућност да се заштита на било који начин обустави што, поред наведених могућности, подразумева и присилу. Дакле, свако лишавање заштите Конвенције у овом погледу, чак и у случају слободне воље заштићеног лица, неће се сматрати валидним, односно неће се сматрати актом који обуставља њено дејство. Сви наведени међународноправни инструменти представљају релевантне изворе права и обавеза, како окупационе силе, тако и цивилног становништва које се нађе у њеној власти. Другим речима, правни положај цивилног становништва на окупираној територији треба посматрати кроз призму правила садржаних у тим изворима, јер су они продукт континуитета у процесу кодификације и прогресивног развоја правила ратног права у овој материји. Чињеница је да су правила Хашког правилника одавно прерасла у обичајно ратно право и стога обавезују сваку државу.¹⁵⁵

Извесно је да оружани сукоб погађа и оне који у њему активно не учествују. Граница између фронта и позадине, између бораца и небораца, временом је постала све нејаснија. **Ратови у 20. веку постали су “тотални” и подразумевали су општи сукоб држава, народа и друштава, сукоб који се не води само дејством оружаних снага, већ свим расположивим средствима, која укључују и изнуривање, застрашивање и деморалисање целокупног становништва.**¹⁵⁶ Учешће цивилног становништва у ратним сукобима било је интензивирано

¹⁵⁴ Hans-Peter Gasser, *International humanitarian law*, Henry Dunant Institute, Geneva, 1993, стр. 43.

¹⁵⁵ З. Вучинић, *op.cit.* стр. 285.

¹⁵⁶ Војин Димитријевић, Драгољуб Поповић, Татјана Папић, Весна Петровић, *Међународно право људских права*, Београдски центар за људска права, Досије, Београд, 2007. стр 351.

историјским развојем. Прво је идеја популарног суверенитета, по којој су главни акти државе, као што је објава рата и заштита територијалног интегритета и независности, нису више ексклузивно односили на апсолутне владаре, већ на људе чији ставови су били изражени кроз њихове изабране представнике. Војске више нису инструмент суверености који се користи да би се задовољила жудња за моћи и освајањем; војске више нису оруђе, односно топовско месо за манипулацију сувереношћу. Војска је постала много ближа људима од којих су војници регрутовани. Опасности којима су изложене војске нису данас толико удаљене од цивила колико би требале бити. Важност страних најамника у националној одбрани и у другим аспектима националне политике је доста смањено. У ратовима за национално ослобођење против колонијалних власти или против окупационих или расистичких режима, цивили су изложени репресалијама јер су у близини зоне војних операција. Други разлог је побољшање и развој војне технологије – у оружју, транспорту и мобилности. Интензивирање вођења рата од времена лука и стреле, мачева, топова, мускета и пиштоља који су се пунили за задње стране, све до данашњих митраљеца, ратних бродова, подморница, авиона, интерконтиненталних балистичких пројектила и чак вештачких сателита, еродирали су заштиту цивила. Сада је једва неопходно за војске да буду на дохвату једне против других у предодређеном бојном пољу унутар међусобног видокруга, као што вођење рата сада може бити засновано на симултаној покривености широких области – села, места, градова и области у којима су цивили константно настањени.¹⁵⁷

Као што је раније наглашено, Четврта Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата прецизирана је и допуњена **Допунским протоколом из 1977. године, који се уобичајено назива Протокол I**. Протокол I реafirмише и подржава обичајна правила која забрањују напад на цивиле и цивилне објекте, и такође захтева да се мора правити разлика у третману између војника и цивила. Ради унапређивања ових принципа, Протокол I обухвата детаљна правила извршавања, од којих већина реafirмише или разјашњава обичајна правила планирана да заштити цивилно становништво од последица напада. Чланови усвојени у Протоколу I користе четири различита приступа да

¹⁵⁷ *International Dimensions of Humanitarian Law*, Henry Dunant Institute-Geneva, Unesco-Paris, Martinus Nijhoff Publishers-Dordrecht, 1988. стр. 187. и 188.

појачају, односно нагласе значај обичајних норми. *Прво*, постоје одредбе које су одређене да ревитализују и ојачају разлику између војних објеката и цивила и цивилних објеката, *Друго*, ту су одредбе које објашњавају законита правила напада. Посебно, **оне укључују правило пропорционалности и забрану насумичног напада**. *Треће*, постоји група одредаба која детаљно дефинишу обазриве мере које и нападачи и браниоци морају предузети да би избегли или умањили цивилне жртве и штету на цивилним објектима. *Четврто*, у настојању да се обезбеди више објективне правне заштите за цивилно становништво, постоје специфичне одредбе које ограничавају или забрањују нападе на поједине објекте на специфичним областима.¹⁵⁸

Према члану 50. став. 1. Протокола I: "Цивил је свако лице које не припада једној од категорија лица наведених у члану 4.А (1),(2),(3), и (6) III Конвенције и у члану 43. овог Протокола.

Укратко,цивил је свака особа која не припада категорији војника. Каснија категорија је дефинисана са максималном прецизношћу у наведеним члановима. Још, у току војних операција може искрснути сумња да ли је дотична особа војник или цивил. Следећа реченица члана 50. ст. 1. прописује како поступати у ситуацији када је статус особе неодређен: "*У случају сумње да ли је неко лице цивил, то лице ће се сматрати за цивила*". Практично, то значи да само војник може отварати ватру на особу неодређеног статуса или која се нађе на локацији која доводи његов статус у сумњу (мисли се на терене где се цивили не очекују) ако је он убеђен да је то непријатељски војник, или узимајући у обзир губитак заштите статуса цивила када цивил узме директно учешће у непријатељствима. Ово правило примењује се у свим околностима, без обзира на то које је доба дана, за хеликоптерску посаду једнако као и за пешадију. Под дефиницијом цивилног становништва: "подразумевају се сва лица која су цивили"(члан 50. ст. 2) У пракси, наравно, цивили и војници нису увек стриктно одвојени. Могу да се десе у пракси одређене ситуације, кад неки град постане скровиште, осим за цивилно становништво, и за јединице војних снага, или за колоне избеглица помешане са војним повлачењем у општем метежу. Члан 50. ст.

¹⁵⁸ Waldemar A. Solf," Protection of civilians against the effects of hostilities under customary international law and under Protocol I", *American University Journal of International Law and Policy*, Vol.1:117, 1986, str.129.

3. прописује односно предвиђа да :”**Присуство међу цивилним становништвом лица која нису обухваћена дефиницијом цивила не лишава становништво његовог цивилног карактера**”. Питање`које остаје је, наравно, какве последице веома значајног присуства таквих “не-цивила”, то може имати на заштиту цивилног становништва.¹⁵⁹

Дакле, цивилна лица се морају разликовати од војника. Ово правило такође потиче од принципа хуманости и војне потребе. Не може постојати наметнути захтев да се нападну цивили због тога што они не представљају физичку претњу. Али ако цивил узме пушку и употребљава је у борби, он губи правну заштиту и може бити нападнут као било који униформисани човек, односно војник. Још важније од тога, његови поступци угрожавају привилегован статус осталих цивила јер нервозни непријатељски војници постају уплашени од свих цивила.

Цивил који почини неки акт насиља који је дозвољен униформисаном војнику због тога губи правну заштиту, и ако буде заробљен подложен је кажњавању од стране онога који га је заробио. Међународно право такође допушта кажњавање цивила који, на територији непријатељских снага или на окупираним територијама почине акте штетне за безбедност окупационе силе. Наравно, кажњавање цивила за непријатељске акте почињене током борбе, може само бити изведено после суђења које предвиђа суштинска минимална процедурална обезбеђења.¹⁶⁰

2. Забрањени поступци окупационе силе

Правилник о законима и обичајима рата на копну, познат као Хашки правилник помиње у одређеним члановима забрањене поступке окупационе силе, наравно у Делу III, где се говори о војној власти на територији непријатељске државе.

Према одредбама Хашког правилника, окупационој сили забрањено је да предузима одређене радње. Нпр. члан 44 каже: “Забрањено је зарађеној страни да

¹⁵⁹ Frits Kalshoven, Liesbeth Zegveld, *Constraints on the waging of war*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 2001. стр. 98 и 99.

¹⁶⁰ Robert W, Gehring, ” Loss of civilian protection under the Fourth Geneva Convention and Protocol I”, *Military law review*, vol. 90. octobar 1980.str. 62. I 63.

присиљава становништво окупиране територије на давање података о војсци друге зараћене стране или о њеним одбрамбеним средствима”.

2. да присиљава становништво окупиране територије на полагање заклетве непријатељској сили. (чл.45).

3. да угрожава част и права породице, лични живот и приватну својину, као и да онемогућава изражавање верских уверења и обављање верских обреда било ког цивила (чл. 46).

4. да пљачка цивилно становништво (чл. 47).

5. да колективно кажњава цивилно становништво због дела појединаца. (чл.50).

Ова последња одредба представљала је основ за забрану узимања и лишавања живота талаца, која је касније изричито предвиђена у члану 34. Четврте Женевске конвенције. Познато је да су немачке и италијанске снаге током Другог светског рата константно кршиле ову одредбу Хашког правилника, што је посебно дошло до изражаја на југословенским просторима. **То је био разлог што је Међународни војни суд у Нирнбергу стрељање талаца прогласио ратним злочином, односно што је у Четвртој женевској конвенцији стипулисана забрана узимања талаца.**¹⁶¹

Нпр. фелдмаршал Кајтел, шеф врховне команде немачких оружаних снага. 16. септембра 1941. године издао је наређење да се, у случају кад се становништво окупираних земаља супротставља немачким властима и кад том приликом буде убијен немачки војник, стреља 50 до 100 цивила и да ће се то сматрати одговарајућом репресалијом за живот једног немачког војника. На основу тог наређења, хитлеровци су за време другог светског рата стрељали стотине хиљада лица из редова становништва окупираних територија. Након другог светског рата, на разним суђењима немачким ратним злочинцима који су та стрељања наредили или извршили, расправљало се о питању да ли је узимање и стрељање талаца било дозвољено у знак репресалија по правилима међународног ратног права. Данас је на основу Женевских конвенција за заштиту жртава рата из 1949. узимање талаца забрањено. Међутим, постоје мишљења да та забрана није важила и у току другог светског рата и да је узимање талаца и њихово стрељање у знак репресалија било

¹⁶¹ З. Вучинић. *op.cit.* стр. 286.

дозвољено по тада важећим правилима. Судови су о том питању у разним земљама заузели различита гледишта. Међутим, и они судови који су сматрали да је по правилима међународног ратног права која су била на снази у току другог светског рата било дозвољено узимати таоце и примењивати против њих репресалије као одговор на недозвољене акте извршене од појединца из редова становништва на окупираној територији, стали су на становиште да су немачке репресалије у наведеном омеру 1:100 биле очито несразмерне. Судови се нису изјаснили који омер је сразмеран, али су оглашавали кривим и оне немачке команданте који су наредили стрељање талаца у мањем омеру.¹⁶²

Забрана узимања талаца је призната као основна гаранција за цивиле и лица *hors de combat*, у I и II Допунском протоколу. По Статуту Међународног кривичног суда “узимање талаца” представља ратни злочин и у међународним и у немеђународним оружаним сукобима. Узимање талаца је ратни злочин и по статутима међународних кривичних трибунала за бившу Југославију и Руанду и Статуту Специјалног суда за Сијера Леоне. Забрана је предвиђена и законодавством бројних држава. Међународне организације, посебно Уједињене Нације су такође осудиле примере у односу на рат у Заливу и сукобе у Камбоџи, Чеченији, Салвадору, Косову, Средњем Истоку, Сиера Леонеу, Таџикистану и бившој Југославији. У случају *Караџић и Младић 1995.* године. пред Међународним кривичним трибуналом за бившу Југославију, оптуженима су стављене на терет тешке повреде због узимања припадника мировних снага УН за таоце. У преиспитивању оптужнице, Трибунал је потврдио ове оптужбе¹⁶³. У случају *Блашкић, 2000.* Трибунал је нашао да је оптужени крив због узимања талаца, као повреде права и обичаја рата и узимања цивила за таоце, као тешке повреде Четврте Женевске конвенције.

Узимање талаца у пракси је забрањено правом људских права, које не може да се дерогира пошто се то рачуна као арбитрарно лишавање слободе. Дакле, арбитрарно лишавање слободе је забрањено. Комисија за људска права УН је утврдила да је узимање талаца, било где и било кад да се изврши, незаконит акт усмерен на разарање људских права и никад се не може оправдати.¹⁶⁴

¹⁶² Вуко Гоззе-Гучетић, “Ратне репресалије”, *Војно дело* бр. 3/64, стр.83.

¹⁶³ МКТЈ, Случај Караџић и Младић, Иницијална оптужница и преиспитивање оптужнице

¹⁶⁴ Комисија за људска права УН, Рез. 1998/73 I Рез. 2001/38.

Међународна конвенција против узимања талаца дефинише повреде као хапшење или затварање лица (талаца), да би се принудила трећа страна да изврши неки акт, или да се уздржи од њега, као изричити или прећутни услов за ослобађање талаца.¹⁶⁵

Елементи злочина за Међународни кривични суд користе исту дефиницију, али додаје да би тражено понашање треће стране могло да буде услов не само за ослобађање талаца него и за безбедност талаца. Очито је посебна намера да се окарактерише узимање талаца и да се оно разликује од лишавања слободе некога, као административне или правне мере. Иако је забрана узимања талаца предвиђена Четвртом Женевском конвенцијом, и повезана је са држањем цивила као талаца, ништа не указује да је повреда ограничена на узимање цивила као талаца.

Заједнички члан 3 Женевских конвенција, Статут Међународног кривичног суда и Међународна конвенција против узимања талаца не ограничавају повреду на узимање цивила, него је примењују на узимање сваког лица. Заиста, у Елементима злочина за Међународни кривични суд, дефиниција се примењује на свако лице заштићено Женевским конвенцијама.¹⁶⁶

Што се тиче омогућавања изражавања верских уверења и обављања верских обреда, што се помиње у члану 46. Хашког правилника, **чињеница је да се верска убеђења и верски обреди морају поштовати.**

Обавеза да се поштују верска убеђења и обреди лица на окупираној територији познато је већ у Либеровом кодексу, Бриселској декларацији и Оксфордском приручнику. Ова обавеза је кодификована у Хашком правилнику, а обавеза је проширена на сва лица заштићена Четвртом женевском конвенцијом. Захтев за поштовањем личних убеђења и верских обреда је предвиђен у бројним војним приручницима. Повреда права на поштовање за лична убеђења и верске обреде, посебно принудно превођење у другу веру, кажњива је повреда по законодавствима неколико држава, нпр. Бангладеша, Босне и Херцеговине, Хрватске, Етиопије, Ирске, Литваније, Бурме, Норвешке, Словеније и Србије. Ово правило потврђено је у неколико суђења за ратне злочине после Другог светског рата. У *Случају Zuhlke*, Специјални касациони суд Холандије је нашао да

¹⁶⁵ Међународна конвенција о узимању талаца, члан 1.

¹⁶⁶ J.Marie Henckaerts, L. Doswald-Beck, *op. cit.* стр. 344.

одбијање да се одобри приступ жупника или свештеника лицу које чека на извршење смртне казне представља ратни злочин. У случају *Tanaka Chuichi*, аустралијски Војни суд у Рабалу је нашао да се присиљавања заробљеника Сика да одсеку косе и браде и да пуше цигарете, акти забрањени њиховом религијом, сматрају ратним злочином.¹⁶⁷ Елементи злочина за Међународни кривични суд, у контексту ратног злочина “насиља над личним достојанством”, одређују да овај злочин узима у обзир релевантне аспекте културног наслеђа жртве. Ово је унето да би се укључило, као ратни злочин, присиљавање лица да делују против својих верских уверења.¹⁶⁸

Право на поштовање верских или других личних убеђења лица није подвргнуто ограничењима, за разлику од њихових изражавања. Уговори хуманитарног права подвлаче захтев за поштовањем вероисповести заштићених лица. **Међународни пакт о грађанским и политичким правима и Европска и Америчка конвенција о људским правима посебно предвиђају да право слободе и мишљења, савести и вероисповести, укључују право на слободу избора вероисповести или веровања.** Подвргавање лица принуди, која би оштетила ово право, изричито је забрањено Међународним пактом о грађанским и политичким правима и Америчком конвенцијом о људским правима. У свом општем коментару члана 18. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, Комитет за људска права УН је утврдио да забрана принуде штити право да се промени уверење, да се задржи исто уверење или да се примене атеистички ставови. Он додаје да би политике или праксе које имају исту намеру или последицу као што су нпр. оне које ограничавају приступ здравственој нези, образовању или запослењу, повредиле ово правило.¹⁶⁹

Сваки облик прогона, узнемиравања или дискриминације, заснованих на личним убеђењима, религијским или не-религијским, повредио би ово правило. Интерамеричка комисија за људска права, у свом извештају о тероризму и људским правима, предвиђа да закони, методи истраге и кривичног гоњења не

¹⁶⁷ *Ibid*, стр.384.

¹⁶⁸ Knut Dormann, *Elements of War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court; Sources and Commentary*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, стр. 315.

¹⁶⁹ Комитет за људска права УН, Општи коментар бр. 22 на члан 18. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, 30. Јула 1993.

смеју да буду намерно усмерени или примењени на начин да својом штетом разликују чланове групе, *inter alia*, по њиховој веросповести.¹⁷⁰

Религијске слободе налазе се у основи узајамног разумевања, уважавања и одржавања мира у свету. На жалост, актуелна дешавања у свету такође показују дубоке антагонизме између хришћанске заједнице и муслимана, као и прогоне припадника различитих верских секти. Данас се слобода вероисповести штити свим релевантним међународним инструментима, али се у њима не дефинише појам вере. Поменути члан 18. Међународног пакта о грађанским и политичким правима штити теистичка, нетеистичка и атеистичка уверења, исто као и право да се не исповеда ниједна вера или уверење. Изрази вера и уверење морају бити широко тумачени.¹⁷¹

У члану 46. Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну наводи се да се част и права породице морају поштовати. Иако се улога породице кроз историју мењала и још увек се мења – урбанизацијом, индустријализацијом и еманципацијом жена – породица и у савременом свету има значајну улогу. Значење израза “породица” тешко је прецизно одредити, јер се породични живот заснива на префињеним комбинацијама емоција, с једне стране, и личних и друштвених дужности, с друге стране. Изричито о “породичном животу” говори чл.8 Европске конвенције о људским правима, који штити његово поштовање, као и вршење овога права без мешања јавних власти, ако то није “потребно у демократском друштву” ради заштите јавних интереса. Не смемо ни заборавити да је заштита породичног живота у тесној вези са правом на склапање брака и заснивање породице, заштиту мајке и детета. Члан 17. Међународног пакта о грађанским и политичким правима забрањује “произвољно и незаконито мешање у породицу”.¹⁷²

Породична права на окупираној територији морају се поштовати, а то је било познато још у Либеровом кодексу и Бриселској декларацији. Обавеза је кодификована у Хашком правилнику, а проширена је на све заштићене цивиле у Четвртој женевској конвенцији. Четврта Женевска конвенција предвиђа да се,

¹⁷⁰ J. Marie Henckaerts, L. Doswald-Beck, *op. cit. стр.* 386.

¹⁷¹ Милан Пауновић, Борис Кривокапић, Ивана Крстић, *Основи међународних људских права*, Мегатренд Универзитет, Београд, 2007.стр..229 .и 230.

¹⁷² *Ibid*, стр. 219.

онолико колико је могуће, породицама које су интерниране морају дати “олакшице за вођење одговарајућег породичног живота” (члан. 82. ст. 3.).

Иако није артикулисано у овим општим терминима у уговорима који се односе на немеђународне оружане сукобе, ово правило је основа за многа посебна правила, која се односе на сједињавање породице у уговорним одредбама које уређују такве сукобе. Постоји широка пракса у облику пост-конфликтних споразума и резолуција Уједињених Нација и других међународних организација, која подвлачи потребу поштовања породичног живота. Заштита породичног живота, као “природне и основне групне јединице у друштву” или алтернативно, “природне јединице и основе друштва” је обезбеђена у Међународном пакту о грађанским и политичким правима, Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима.¹⁷³

Поштовање породичног живота захтева, у могућем обиму, одржавање јединства породице, контакте између чланова породице и обезбеђивање информација где се налазе чланови породице. Дужност да се избегне, онолико колико је могуће, раздвајање чланова породице је предвиђена Четвртог Женевском конвенцијом, у контексту пресељења или евакуације цивила од стране окупационе силе (члан 49. ст.3). Поред тога, постоји значајна пракса која се односи на обавезу да се олакшава сједињавање расељених породица. Четврта Женевска конвенција предвиђа у члану 26. “да свака страна у сукобу ће олакшавати истраживања која предузимају чланови породица које је рат растурио да поново дођу у везу једни с другима и да се састану ако је могуће”. I и II Допунски протокол предвиђају да стране у сукобу морају да олакшавају сједињавање породица раздвојених услед оружаног сукоба. **У члану 74. I Допунског протокола наводи се да: ”Високе стране уговорнице и стране у сукобу ће на сваки могући начин олакшати поново окупљање породица које су растурене због оружаног сукоба, и подстицаће нарочито рад хуманитарних организација ангажованих на овом задатку, у складу са одредбама Конвенција и овог Протокола у складу са својим прописима о безбедности”.** Ова обавеза наведена је у неколико војних приручника и у законодавству неколико држава. Она је подржана и званичним изјавама, укључујући изјаве

¹⁷³ J.Marie Henckaerts, L.Doswald-Beck, *op. cit.* стр. 387.и 388.

Сједињених Америчких Држава, које нису чланице Допунских протокола. Значај сједињавања породице у праву људских права, посебно у односу на сједињавање деце и њихових родитеља, одражава се у уговорима и другим међународним инструментима, судској пракси и резолуцијама.¹⁷⁴

Четврта Женевска конвенција предвиђа у члану 25. ст. 1. “да свако лице које се налази на територији једне стране у сукобу или на некој територији коју је она окупира, може да шаље члановима своје породице, ма где се они налазили, вести строго породичне природе и да прима такве вести. Та преписка се има отправљати брзо и без неоправданог одлагања”. У ставу. 3. истог члана помиње се ограничавање породичне преписке. Наиме, према ставу 3: ”Ако стране у сукобу сматрају нужним да ограниче породичну преписку, оне ће у крајњем случају моћи да нареду употребу образаца који садрже двадесет и пет слободно изабраних речи и да ограниче њихово слање на један образац месечно”. Овде се ради о томе да лицима лишеним слободе буде допуштено да се дописују са својим породицама под одређеним условима који се тичу учесталости дописивања и употребе цензуре од стране власти.

Стицај околности и технички обзир могу обавезати окупатора да ограничи број писама и образаца што је свакој особи допуштено да шаље и прима. Овај став дакле, говори о посебној форми кореспонденције која гарантује минимум права; коришћење стандардних образаца који садрже двадесет и пет слободно одабраних речи; државе у сукобу могу ограничити број ових пошиљака на једном месечно. То представља екстремну меру која може бити предузета само у изузетним околностима. **Ограничење предочено у броју послатих образаца и у броју речи представља апсолутни минимум и окупатор мора поштовати ова ограничења у свим околностима.** Ова клаузула је постављена ради тога да би забринути људи могли бити слободни да пишу поруке какве желе, подразумевајући наравно, да вести морају бити стриктно породичне природе.¹⁷⁵

Одредбе о заштити цивила и цивилног становништва из Хашког правилника од 1907. године допуњене су одредбама Четврте Женевске конвенције из 1949. године. Посебно су садржајно допуњене одредбе које се односе на поступке окупационе силе (чл. 31-34;51-53;68 и 70 Конвенције) Такође, правила

¹⁷⁴ *Ibid*, стр. 389.

¹⁷⁵ J.Pictet, *op. cit.* стр. 194.

међународног обичајног права садрже одредбе о заштити цивила и цивилног становништва.¹⁷⁶ Одредбе се односе на следеће поступке окупационе власти:

1. спровођење, без обзира на разлог, масовних или појединачних принудних пресељавања, као и прогонстава цивила изван окупиране територије, односно на територију окупационе силе или на територију било које друге државе независно од тога да ли је и она окупирана или није (чл. 49. ст. 1.)

2. депортовање и пресељавање властитог цивилног становништва на окупирану територију (чл. 49. ст. 6.)

3. приморавање цивилног становништва да служи у њеним оружаним или помоћним снагама, као и спровођење пропаганде како би се обезбедило његово добровољно приступање тим снагама (чл. 51. ст. 1.)

4. реквизиције радне снаге које су у функцији мобилизације за потребе неке организације војног или полувојног карактера (чл. 51. ст. 4.)

5. спровођење било које мере чији је основни циљ да путем изазивања незапослености или ограничавања могућности запошљавања наведе цивилно становништво да ради за окупациону силу (чл. 52. ст. 2)

6. уништавање покретних и непокретних добара која су власништво цивила, осим у случајевима када би та уништења била апсолутно нужна ради извођења војних дејстава (чл. 53)

7. реквизирање животних намирница, лекова и медицинског материјала, осим за потребе окупационих снага и особља у органима окупационе управе (чл. 55. ст. 2.)

8. изрицање смртне казне цивилу који је у време извршења кривичног дела био млађи од 18 година (чл. 68. ст. 4)

9. хапшење, прогањање и осуђивање цивила за дела која су извршили или за мишљења која су испољили пре успостављања окупације или за време њеног привременог прекида, осим ако су у питању повреде ратних закона и обичаја (чл. 70. ст. 1)

Поред наведених поступака, Конвенција забрањује и примену физичке и моралне принуде како би се добила одређена обавештења, наношење телесних патњи, убијање, мучење, телесно кажњавање, колективно кажњавање,

¹⁷⁶ В.Јончић, *op.cit.* 2010. стр. 242.

заstraшивање, тероризам, сакаћење, вршење медицинских и научних експеримената, пљачкање и предузимање мера репресалија према цивилима, као и узимање цивила за таоце (чл. 31-34.) Протокол I је потврдио ове забране, али је прописао и нове: вређање људског достојанства, понижавање и деградирање, присилно навођење на проституцију и изрицање претњи извршења било којег од наведених дела. (чл. 75) Ове забране, заправо, спадају у основне гаранције које Конвенција и Протокол I обезбеђују сваком цивилном лицу које се налази у власти противника, те тако и цивилном становништву окупиране територије.¹⁷⁷

Што се тиче принудног пресељавања и прогонстава цивила изван или на територију окупационе силе, већ је наведено да стране у оружаном сукобу не смеју да депортују нити принудно пресељавају цивилно становништво са окупиране територије, То је могуће само ако то налаже безбедност тих цивила или императивни војни разлози.

Забрана депортације или трансфера цивила датира од Либеровог кодекса који прописује да “се грађани неће превозити у удаљене делове”. У Повељи Међународног војног суда у Нирнбергу, “депортација цивилног становништва због присилног рада или било које друге сврхе са или на окупирану територију” представља ратни злочин.¹⁷⁸ Забрана трансфера или депортације цивила обухваћена је, као што је речено, Четвртом женевском конвенцијом. Поред тога, према Четвртој женевској конвенцији и I Допунском Протоколу, депортовање или трансфер цивилног становништва са окупиране територије, осим ако то налаже безбедност цивила или императивни војни разлози, представља тешку повреду ових инструмената. По Статуту Међународног кривичног суда “**директан или индиректан трансфер од стране окупационе силе свих делова или дела популације са окупиране територије у оквиру или изван те територије**” представља ратни злочин у међународним оружаним сукобима¹⁷⁹ Врховни суд Израела изјавио је неколико пута да, ипак, члан 49. Четврте женевске конвенције није намењен примени на депортацију појединих лица услед очувања јавног реда и безбедности, и да члан 49. није део

¹⁷⁷ З. Вучинић, *op.cit.* 2006. стр.287

¹⁷⁸ Повеља Међународног Војног суда у Нирнбергу, члан 6 (б)

¹⁷⁹ Статут Међународног кривичног суда, члан 8 (2)(б).

обичајног међународног права и да због тога наредбе за депортацију појединих грађана нису у супротности са националним правом Израела.¹⁸⁰

Овде треба напоменути да је Генерална Скупштина ОУН на свом првом заседању 11. децембра 1946. донела **Резолуцију о потврди начела међународног права признатих Статутом Нирнбершког суда**. Битно је за Резолуцију да она анализира начело које је посвећено дефиницији злочина против човечности. То начело, тј. шесто нирнбершко начело садржи дефиницију међународних кривичних дела, као нешто начелнију интерпретацију члана 6. Статута.

Појам злочина против човечности дефинисан је на следећи начин: *”Злочини против човечности: убиства, истребљења, поробљавање, депортација, и друга нечовечна дела извршена против било ког цивилног становништва или прогањања заснована на политичкој, расној или верској основи, када су таква дела или таква прогањања чинјена у извршењу или у вези с било којим злочином против мира или ратним злочином”*.

Ово је потпуно у складу са чланом 6. Статута, који се такође послужио методом набрајања, али је дефиницију оставио отвореном, упућујући и на друга нечовечна дела. Међутим, у време доношења Статута није се поуздано знало о којим се тачно “другим нечовечним делима” ради, да ли ће их Међународни војни суд доказати и потврдити. И појам “било које цивилно становништво” употребљен у нирнбершком начелу о дефиницији злочина против човечности указује на још једну подударност са дефиницијом из Статута. Тај појам упућује на могућност да злочин против човечности може бити извршен како над држављанима државе којој припада учинилац, тако и над странцима било да се то дешава на територији учиниоца, територији стране државе или *окупираној територији*. Друга карактеристика злочина против човечности подразумева “прогањања на политичким, расним или верским основама” што је такође преузето из Статута.¹⁸¹

Веза између овог начела и Статута је остала и у погледу времена извршења тог злочина, с тим што шесто нирнбершко начело не ограничава злочине против човечности на повреде учињене “пре или за време рата” како је било

¹⁸⁰ J. Marie Henckaerts, L. Doswald-Beck, *op. cit.* str. 465 i 466.

¹⁸¹ Зоран Пајић, “Међународна одговорност за злочин против човјечности у свијетлу нирнбершких начела и савремених схватања”, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву* бр. XXXIII/85, стр. 119.

санкционисано у Статуу који се ограничава искључиво на злочине почињене пре или током другог светског рата. Дајући коначан облик решењима усвојеним у тренутку потписивања Лондонског споразума и израде Статуа, као и изграђеним током процеса у Нирнбергу, Комисија за међународно право скоро да ништа чније мењала у погледу њихове првобитне суштине. Пронађена су, у ствари, таква решења која су отклањала неминовне призвукe конкретног случаја, присутне у Статуу, у складу са његовом улогом.¹⁸²

С обзиром на то да чл. 49. Четврте женевске конвенције може бити примењен у случајевима изванредних околности, то је од посебне важности за анализу. Члан 49. је један од чланова унетих који још увек обавезује окупациону силу више од једне године од завршетка војних операција САД у Афганистану, толико дуго колико и обим те операције. Окупациона сила још увек врши функције власти. Дакле, у обиму у којем су САД икада биле окупациона сила, и у обиму да још увек обављају било коју функцију власти у претходној или садашњој окупираној територији, то је ограничено чл. 49. Ако, у том својству, то спречава појединачне почетне прилике током окупације, окупациона сила мора их третирати у складу са чланом 49. Амерички службеници одговарају за пресељавања под овим условима, и тиме извршавају озбиљан прекршај према Четвртој Женевској конвенцији. Наравно, тако што присилно пресељавају или депортују заштићене особе. Бушова администрација тврдила је да ни Талибани ни борци Ал-Каиде нису заштићене особе према Трећој Женевској конвенцији као ратни заробљеници, да су незаконити борци. Дакле, сви такви борци који нису коалициони држављани били су заштићене особе према Женевској Конвенцији о заштити цивилног становништва током окупационог периода и током једне године после званичног престанка војних операција. Према томе, њихово присилно пресељавање изван граница Афганистана, било да је изведено за циљеве ванредних акција или једноставно да их се премести да би их се присилно држало у бази Гуантанамо, за окупационе власти представља озбиљан прекршај Женевске конвенције о заштити цивила.¹⁸³

¹⁸² Владан Василијевић, "Суђење пред Међународним војним судом у Нирнбергу и развој међународног кривичног права", *Југословенска ревија за међународно право*, br 3/71, стр. 323.

¹⁸³ David Weissbrodt, Amy Berquist, "Extraordinary Rendition and the Humanitarian Law of War and Occupation", *Virginia Journal of International Law*, vol. 47:2, May 2007.

Према члану 6. ст. 49: **”Окупирајућа Сила не сме да приступи депортоваљу нити пресељењу извесног дела свог сопственог цивилног становништва на територију која је окупирана”**. Постојала је пракса депортације, сада забрањена, у Немачкој и Јапану које су жртвовале непријатељску радну снагу за своје ратне напоре у замену за сопствено људство у оружаним снагама. У случају Немачке нема сумње да јој је додатни рад пет милиона људи из окупираних територија Европе омогућио да настави ратна дејства и то у ситуацији када су њени сопствени ресурси били готово исцрпљени.¹⁸⁴

Ово представља такође тешку повреду I Допунског протокола, тј. члана 85. ст. 4. По Статуту Међународног кривичног суда, “директан или индиректан трансфер, од стране Окупационе силе дела њеног становништва на територију коју је окупирала”, представља ратни злочин у међународним оружаним сукобима. Савет безбедности осуђивао је покушаје да се промени демографски састав окупиране територије. Године 1992. позвао је на престанак покушаја да се промени етнички састав становништва у било ком делу бивше Југославије. Слично томе, Генерална скупштина УН и Комисија за људска права УН, осудиле су праксу насељавања. Према завршном извештају Специјалног известиоца УН о димензији људских права о трансферу становништва, обухватајући убацивање насељеника и насељавање, насељавање је незаконито и повлачи одговорност државе и кривичну одговорност појединаца.¹⁸⁵

У члану 51. Четврте женеvске конвенције у ставу 1. наводи се: **”Окупирајућа Сила не сме да принуђава заштићена лица да служе у њеним оружаним снагама. Забрањен је сваки притисак или пропаганда којима је сврха добровољно приступање тим снагама”**. У ставу. 2 истог члана каже се да: **”Она сме да принуђава на рад заштићена лица само ако су старија од осамнаест година; и то само за радове који су неопходни ради подмирења потреба окупационе војске или за службе од јавног интереса, или за исхрану, становање, одевање, саобраћај или за здравље становништва окупиране земље. Заштићена лица се не смеју принуђавати ни на какав рад који би их обавезивао да учествују у војним дејствима. Окупирајућа Сила не сме**

¹⁸⁴ G. Draper, *op. cit.* стр. 40.

¹⁸⁵ J. Marie Heckaerts, L. Doswald-Beck, *op. cit.* стр. 471 и 472.

принуђавати заштићена лица да силом осигуравају безбедност постројења у којима обављају принудан рад.”

У Хашком правилнику већ је наведено да реквизиције у натури и услуге могу бити тражене од становника само за потребе окупационе војске и да те услуге могу бити тражене само са овлашћењем команданта у окупираном месту.¹⁸⁶ Ова правила су често била кршена и то је постао посебно тежак проблем током другог светског рата, када окупационе силе нису бринуле о систематском обичају да се маса присиљава да се пријављује у добровољце из круга становништва окупираних територија да би тиме обезбедили радну снагу за сопствену економију. Део ових радника служио је у месту, али је огромна већина, неколико милиона људи, била послата изван земље, у већини случајева на територију Окупационе силе.¹⁸⁷

Члан 53. Четврте женевске конвенције забрањује уништавање од стране окупационе силе било које врсте заједничких или приватних покретних или непокретних добара или приватне имовине “изузев у случајевима у којима би та уништења била апсолутно неопходна ради извођења војних дејстава”. Очекиване војна корист дакле, треба да буде одмерена према штети учињеној у основи, од случаја до случаја. Окупациона сила је позвана да то спроведе процењујући из перспективе стриктне потребе. Такође треба узети у обзир и друга правила међународног хуманитарног права која се односе на одређене врсте имовине. Ни под којим околностима, нпр. не може бити уништавано културно благо или приватна имовина као облик репресалија (чл.33. ст. 3). Ако акти отпора окупацији добију форму праве војне битке, правила се односе на заштиту цивилне имовине током трајања непријатељства. Поред тога одређена имовина ужива апсолутну заштиту. Не сме бити разматрано уништавање осим у случајевима наведених у члану 53., тј. у случајевима у којима би та уништења била апсолутно неопходна ради извођења војних дејстава. Ова имовина укључује, посебно, зграде, материјале и складишта стриктно медицинских утврђења за војне снаге, војне или цивилне медицинске јединице. Штавише, са општинским добрима, добрима установа посвећених верским обредима, добротинству, настави, науци и

¹⁸⁶ Чл., 52 Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну из 1907.

¹⁸⁷ J. Pictet, *op. cit.* стр. 292.

уметности, чак и кад припадају држави, поступа се као са приватном својином што се наводи још у Хашком правилнику.¹⁸⁸

Као што је већ наведено, Четврта женевска конвенција забрањује примењивање физичке или моралне принуде према цивилима у сврху добијања обавештења. Такође су забрањене мере које проузрокују истребљења и телесне патње. У том смислу, члан 32 конвенције наводи: **”Високе стране уговорнице се узајамно одричу предузимања свих мера које су у стању да проузрокују било телесне патње или истребљење заштићених лица која се налазе у њиховој власти. Та забрана обухвата не само убиство, мучење, осакаћење и медицинске или научне опите који не захтева лечење заштићеног лица, него и све остале суровости, било да их чине цивилни службеници или војна лица.”**

Речи “Високе стране уговорнице” на почетку овог члана покрива све државе које су ратификовале или приступиле, усвајајући текст Конвенције. Ове речи су начелнијег и уопштенијег карактера него изрази “стране у конфликту” или “уговорне стране” који се често користе у тексту Конвенције. Изгледа, према томе, да су оне биле промишљено употребљене да би истакле суштинску природу ове одредбе.

Намера аутора Конвенције је такође јасно показан начин забране исказане речима: “Високе стране уговорнице посебно се слажу томе да је свакој од њих забрањено...” што одражава идеју да се свака Уговорна страна формално обавезала у односу на себе и у односу на друге државе, и да је то обавезивање једнако обавезивању онога под чијим је ауторитетом или заступа њега лично.¹⁸⁹

Најтежа мера је свакако, убиство заштићених лица односно цивилног становништва. Убиство цивила и ратних заробљеника укључено је, као ратни злочин, у Повељу Међународног војног суда у Нирнбергу. Заједнички члан 3. Женевских конвенција забрањује *“повреде које се наносе животу и телесном интегритету, нарочито све врсте убистава”*, а све четири Женевске конвенције наводе све врсте “намерног убиства” заштићених лица као тешке повреде.

¹⁸⁸ Sylvain Vite, “The interrelation of the law of occupation and economic, social and cultural rights; the examples of food, health and property”, *International review of the Red Cross*. Vol. 90, number 871. septembar 2008. стр. 643. и 644.

¹⁸⁹ J. Pictet. *op. cit.* стр.220.

Убиство је одређено као злочин и према Статуту Међународног кривичног суда, и према статутима међународних кривичних судова за Југославију и Руанду, као и Специјалног суда за Сиера Леоне. **Убиство цивила и лица *hors de combat* је забрањено и међународним правом људских права.**¹⁹⁰

Што се тиче норми људских права и хуманитарног права, оне не искључују једна другу, и могу да послуже као средство за тумачење норми оне друге гране међународног права. Члан 6. Међународног пакта о грађанским и политичким правима не дозвољава одступање од права на живот у виду стављања ван снаге овог права. То би требало да значи да је живот заштићен и у време оружаног сукоба. Наиме, Комитет за људска права је у свом Општем коментару на чл. 6.ППП-а осудио ратове, као зло човечанства, зато што уништавају невинне животе. Комитет је закључио да државе имају обавезу, на основу члана 6.ППП-а да спрече оружане сукобе. Међутим, чл. 6 не доводи до искључења свих облика оружаног сукоба, иако оружани сукоб неминовно подразумева људске губитке, чак има за циљ лишење живота. Члан 6. став. 1 последњег параграфа гласи: ”Нико не може бити самовољно лишен живота.” Овом одредбом убиство лица не сматра се произвољним лишењем живота док год државе поштују правила ратовања.¹⁹¹ Ово се огледа у чл. 15.ст. 2 Европске конвенције о људским правима: ”Претходна одредба не допушта одступања од чл. 2. осим у погледу смрти проузроковане ратним поступцима, или члана 3, 4 (став 1.) и 7.”

Међународни суд правде је пресудио у саветодавном мишљењу о законитости употребе нуклеарног оружја: ”Тест онога што представља **арбитрарно лишење живота, међутим, треба да буде утврђено важећим *lex specialis*, односно, правом који важи у оружаном сукобу, које је дизајнирано да регулише вођење непријатељстава. Тако, да ли одређени губитак живота, употребом одређеног оружја у оружаном сукобу, треба да се сматра **арбитрарним лишењем живота које је у супротности са чланом 6 ППП-а, може бити утврђено само на основу права које се примењује у оружаним сукобима, а не извођењем услова из Пакта**”.¹⁹²**

¹⁹⁰ J. Marie Henckaerts-L. Doswald-Beck, *op. cit.* стр.320. и 321.

¹⁹¹ Матијас Хартвиг, ”Људска права у време оружаног сукоба”, *Анали Правног факултета у Београду*, година LVII,4/2009. стр. 201.

¹⁹² ICJ Reports, Advisory Opinion on the Legality of the Use of Nuclear Weapons, par.25.

Дакле, нормe хуманитарног права могу послужити као подстрек разрађивању границе права на живот у ратном сукобу, и дефинисати околности под којим лишење живота јесте или није арбитрарно. У члану 57. I Допунског протокола захтева се од оних који планирају или одлучују о нападу да провере да ли ће напад проузроковати случајне губитке живота цивила, који би били несразмерно велики у односу на предвиђену директну војну предност, и ако је одговор негативан, суздржати се од одлуке да се крене у напад. Осим тога, релевантност људских права обезбеђена у погледу забране арбитрарног лишавања живота је увећана у случају ратне окупације када обзире војне потребе нису више хитни као у случају трајања непријатељства. У таквим ситуацијама, члан 6.ППП-а, заједно са осталим релевантним обезбеђењем људских права, може директно одредити законитост дотичне акције државе.¹⁹³

У забрањене мере спада мучење, односно тортура. Забрана мучења првобитно је прокламована у чл. 5 Универзалне декларације о људским правима речима да “нико не сме бити подвргнут мучењу или свирепом, нечовечном или понижавајућем поступању или казни.” Мучење представља потпуно одсуство поштовања људског достојанства, које се најчешће користи као метод застрашивања, унижења или сламања отпора жртве. Тортура напада суштински физички и психички интегритет личности. Извештаји невладиних организација показују да многе државе и даље користе методе мучења према лицима лишеним слободе. Неке владе су своје поступке правдале у име рата против тероризма остављајући ужасне дуготрајне последице на жртвама.¹⁹⁴

Заједнички члан 3 Женевских конвенција забрањује “сурово поступање и тортуру” и “насиље над људским достојанством, посебно понижавајуће и деградирајуће поступање” према цивилима. **Тортура и сурово поступање су забрањени и посебним одредбама све четири Женевске конвенције.** Забрана тортуре и насиља над личним достојанством, посебно понижавајуће и деградирајуће поступање, призната је као основна гаранција за цивиле и лица hors de combat. Тортура, суров третман и насиље над личним достојанством, посебно

¹⁹³ Alexander Orakhelashvili, “The interaction between Human Rights and Humanitarian Law: A Case of Fragmentation?”, *International Law and Justice Colloquium, New York University*, 26. february 2007. стр. 17.

¹⁹⁴ М. Пауновић, Б. Кривокапић, И. Крстић, *op. cit.* стр. 169 и 170..

понижавајуће и деградирајуће поступање, представљају ратне злочине у немеђународним оружаним сукобима по статутима Међународног кривичног суда, Међународног кривичног суда за Руанду и Специјалног суда за Сиера Леоне. Елементи злочина за Међународни кривични суд предвиђају да се ратни злочин тортуре састоји од наношења “тешког физичког или психичког бола или патње”, са намером као што је “обезбеђивање информација или признања, кажњавања, застрашивања или због било ког другог разлога заснованог на дискриминацији било које врсте”. Насупрот праву људских права, нпр. члану 1. Конвенције против тортуре, Елементи злочина не захтевају да такав бол или патња буду нанесени од стране или на подстрекивање или уз сагласност или пристанак јавног службеника или другог лица које делује у службеном својству.¹⁹⁵

Дакле, забрана тортуре је садржана у широком варијантама људских права и у уговорима хуманитарног права, најпознатији од њих наравно Четврта женевска конвенција и два Допунска протокола из 1977. Одлуке у погледу тортуре појавили су се раније у једном броју органа за људска права, као што је Комитет за људска права, Европски суд за људска права, и Међународни кривични трибунал за бившу Југославију. Конвенција УН против тортуре, свирепих, нечовечних и понижавајућих казни или поступка потписана је 10. децембра 1984, а ступила је на снагу 1987. године. Она је заснована посебно на Декларацији о заштити свих особа који су били подвргнути тортури и другим свирепим, нечовечним и понижавајућим казнама или поступцима усвојеној од стране Генералне скупштине УН 1975. Остали релевантни инструменти који су претходили Конвенцији били су: Правила о минималним стандардима за третман затвореника из 1955., Кодекс понашања службеника у примени права из 1979. као и Принципи медицинске етике из 1982. Комитет против мучења установљен је у делу II Конвенције против тортуре из 1984. и почео је са радом 1987. године. Састоји се од 10 независних стручњака.¹⁹⁶

Међу забрањеним мерама налазе се **осакаћење, медицински и научни опити** који не захтевају лечење заштићеног лица. Ове мере помињу се такође у чл. 32. Четврте женевске конвенције. ”Биолошки експерименти” су забрањени Првом и

¹⁹⁵J. Marie Henckaerts-L. Doswald Beck, *op. cit.* стр.323 и 324.

¹⁹⁶ Malcolm Nathan Shaw, *International law* (six edition) Cambridge University Press, New York, 2008. стр. 326.

Другом женевском конвенцијом, док Трећа и Четврта женевска конвенција забрањују “медицинске и научне експерименте” који нису оправдани медицинским третманом лица које је у питању.¹⁹⁷ I Допунски протокол такође забрањује и “било који медицински поступак који није индикован стањем здравља лица које је у питању и који није у складу са општеприхваћеним медицинским стандардима” и предвиђа га као тешку повреду Протокола, ако је медицински поступак који је предузет обзирно угрозио физичко и психичко здравље и интегритет лица које је у питању.¹⁹⁸

Забрана сакаћења је била позната већ у Либеровом кодексу. Заједнички члан 3. Женевских конвенција забрањује “сакаћење” цивила и лица *hors de combat*. Сакаћење је забрањено и посебним одредбама Треће и Четврте Женевске конвенције. Поред тога, забрана сакаћења се признаје као основна гаранција за цивиле и лица *hors de combat*, Првим и Другим Допунским протоколом. Сакаћење представља ратни злочин и у међународним и у немеђународним оружаним сукобима, према Статуту Међународног кривичног суда. Оно је такође познато као ратни злочин у немеђународним оружаним сукобима према статутима Међународног кривичног трибунала за Руанду и Специјалног суда за Сиера Леоне. Забрана сакаћења није изражена у таквим терминима у уговорима права људских права, али би она била покривена забраном тортуре и суровог, нехуманог или деградирајућег поступка или кажњавања чија дерогација није дозвољена.¹⁹⁹ Забраном медицинских експеримената над заштићеним лицима, Дипломатска Конференција у Женеви хтела је да искорени заувек криминалну праксу од које су хиљаде особа патиле у логорима смрти током последњег светског рата. Конвенција се, међутим односи само на “медицинске или научне експерименте који не захтевају лечење заштићеног лица”. То није, дакле, спречавање лекара да користе нове форме лечења из медицинских разлога са једином сврхом побољшања пацијентовог здравственог стања. Мора бити допуштено коришћење нових лекова и метода откривених у науци за терапеутске сврхе.²⁰⁰

¹⁹⁷ Прва женевска конвенција, члан 12; Друга женевска конвенција, члан 12; Трећа женевска конвенција, члан 13; Четврта женевска конвенција, члан 32.

¹⁹⁸ I Допунски протокол, члан 11. став 1. и 4.

¹⁹⁹ J. Marie Henckaerts, LDoswald-Beck, *op. cit.* стр. 329.

²⁰⁰ J. Pictet. *op. cit.* стр. 224.

Према члану 33. ст. 3. **“Забрањене су мере репресалија према заштићеним лицима и њиховој имовини”**.

Може се рећи да се овакав развој правила о заштити цивилног становништва после другог светског рата могао и очекивати. Други светски рат је у највећој мери и најсуровије погодио управо цивилно становништво. Члан 33. представља потпуно укидање обичајног правила о одмазди поготово ако су заштићене особе у питању. Раније се сматрало у међународном обичајном праву да је дозвољено узимање талаца, али постојала је разлика у мишљењу да ли су могли бити и убијени. Потоња пракса очигледно је негирала законитост таквог размишљања. За време другог светског рата издата је наредба од стране Манштајна у Симферополу која предвиђа да за сваки непријављени рудник који експлодира одмазда буде стрељање цивила, тачније одвођење 50 цивила на стрељање.²⁰¹

Познат је случај узимања талаца и масовних стрељања у Другом светском рату које су окупационе власти предузимале на територији Србије, правдајући те акте као мере репресалија (Краљево и Крагујевац 1941. године). Израел је више пута у арапско-израелском ратовима према Палестинцима предузимао акте који су превазилазили мере репресалија. Тако је израелска авијација 1966. године бомбардовала јорданска села As Samn и Shaba, под изговором да предузима мере репресалија против Ал Фатаха, због извођења атентата и напада припадника Ал Фатаха на израелске цивилне објекте и више пута бомбардовао логоре палестинских избеглица у Либану, такође под изговором да су у питању репресалије. Такве акције су у суштини колективне казне и колективно застрашивање и у супротности су са нормама међународног права.²⁰² **Овде треба напоменути да се Хашке конвенције из 1899. и 1907. нису директно бавиле репресалијама. Члан 27. Хашког Правилника из 1907, ипак, индиректно забрањује репресалије против културних добара. Широка употреба репресалија током Првог светског рата, посебно против ратних заробљеника, довела је до прве експлицитне забране њихове употребе против ових лица као мета репресалија у члану 2. Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима из 1929. Ова Конвенција забрањује репресалије против ратних заробљеника због спорне праксе под окриљем међународног права до тог времена**

²⁰¹ G. Draper, *op.cit.* стр.35.

²⁰² В. Јончић, *op. cit.* 2010, стр. 151.

.Као одговор на страхоте и ужасе репресалија које су предузимане током Другог светског рата, нови уговори су предвидели забрану репресалија против нових категорија лица означених као мете репресалија. Усвајање 1949. Женевских конвенција представља значајан корак у развоју права репресалија. Четврта Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата забрањује, као што је већ наведено, репресалије против цивилног становништва и његове имовине на окупираним територијама. Они су били претходно једна од најчешћих мета репресалија. **У данашње време, готово све државе које су усвојиле све четири Женевске конвенције и њихове одредбе, у погледу тога могу конституисати обавезу *jus cogens* односно општеобавезујућу норму од које није дозвољено одступање.**²⁰³

Примена репресалија укључује озбиљне тешкоће. С једне стране, искуство показује да репресалије не постижу нужно ефект у присиљавању друге стране да поштује право. Штавише, репресалије често производе контраефекат, тендирајући ка брзој и оштрој реакцији код сваке нове репресалије према противничкој страни. Овако, околности поступања утичу на ескалацију сукоба. С друге стране, ова институција је склона свим врстама злоупотреба, због тога што пружа изговор да служи само за ублажавање кршења права који би могли бити извршени у свим случајевима, и то у случајевима репресалија у погледу хуманитарног права, на штету невиних цивила или затвореника .Већ дуго постоји тенденција која је настојала да веже употребу репресалија у принудни правни оквир, у намери да учини употребу репресалија овисном о стриктном придржавању одређених формалности. Напокон, хуманитарно право откако су донете Женевске конвенције 1949. се прогресивно развија у систем са правилима заштите за специфичне групе лица или објеката који су постали заштићени од репресалија, у намери да спречи сваку ерозију хуманитарних права под видом репресалија.²⁰⁴

²⁰³ Andrew D. Mitchell, "Does one illegality merit another? The law of belligerent reprisals in International law", *Military law review*, vol. 170. october 2001. стр.162. и 163.

²⁰⁴ D. Fleck:*op.cit.* стр. 232.

3. Обавезе окупационе силе

Поред идентификовања поступака који су строго забрањени, Четврта женевска конвенција прописује и велики број обавеза на рачун окупационе силе, као што су:

1. сарадња са локалним властима ради омогућавања нормалног функционисања установа намењених збрињавању и одгајању деце. (члан. 50).

2. обезбеђивање опскрбе становништва животним намирницама и медицинским материјалом, што подразумева и увоз ових артикала када они постану дефицитарни на окупираној територији. (члан 55. ст. 1.).

Протокол I је проширио ову обавезу и на одећу, постељину, предмете потребне за верске обреде и друге артикле потребне за живот цивилног становништва на окупираној територији, прописујући да се њихов опскрба мора вршити без прављења било какве неповољне разлике, односно дискриминације. (члан 69. ст. 1).

3. обезбеђивање и одржавање, у сарадњи са локалним властима, медицинских и болничких установа и служби, као и општег здравља и хигијене путем предузимања мера које обухватају и сузбијање ширења заразних болести и епидемија. (чл. 56).

4. омогућавање свештеницима да пружају духовну помоћ својим верницима, што подразумева и пружање олакшица у погледу пријема пошиљки са литературом и предметима нужним за подмирење верских потреба, као и њихове дистрибуције на окупираној територији. (чл. 58).

5. омогућавање и прихватање акција помоћи становништву без обзира са које стране оне долазиле, за случај да је оно недовољно опскрбљено основним животним артиклима, као и омогућавање слободног пролаза пошиљкама са тим артиклима. (чл. 59).

6. омогућавање хуманитарне делатности признатих домаћих друштава Црвеног крста (Црвеног полумесеца, Црвеног лава и Црвеног сунца) и осталих друштава за пружање помоћи, као и специјалних организација невојног карактера формираних ради обезбеђења опстанка цивилног становништва (чл. 63.)

Ова обавеза не мора да се изврши само у ситуацијама када наступе неодложни разлози безбедности окупационе силе.²⁰⁵

Што се тиче члана 50. углавном посвећеног деци у ставу 2. истог члана се наводи: **“Окупациона сила ће предузети све потребне мере да се олакша идентификовање деце и уписивање у протоколе имена њихових родитеља. Она не сме ни у ком случају приступити измени њиховог личног статуса нити их узимати у формације или организације које су њој потчињене”** док је за ст. 1 истог члана већ речено да обавезује окупациону силу на сарадњу са локалним властима ради омогућавања нормалног функционисања установа намењених збрињавању и одгајању деце.

Деца су увек, посредно или непосредно, жртве оружаних сукоба. Нема сукоба који није значајно утицао на њихов раст и развој, психичку стабилност, благостање или осећај сигурности. Поштовање правила хуманитарног права и основних начела заштите људских права, од стране сукобљених страна требало би да утиче на смањење утицаја сукоба на особе које нису с њим уско повезане. Међутим, често се оружане снаге служе коришћењем и понижавањем цивила, укључујући посебно децу као саставни део војне стратегије. Модерне оружане сукобе карактерише висок проценат цивилних жртава, углавном жена и деце. Положај деце у таквим околностима постаје изузетно комплексан. С једне стране, наглашава се концепт поступања у заштити интереса деце, а с друге, оружани сукоб је подручје лишено већине основних хуманих вредности. Иако су одрасли по природи ствари обавезни да се брину о деци и њиховом развоју, понекад својим понашањем угрожавају, односно крше та права. Потреба за заштитом деце настаје било због пропуста одраслих, било због тога што се одрасли користе децом за своје потребе.²⁰⁶ Искуства из савремених оружаних сукоба показују да су људски губици у њима све бројнији, посебно међу цивилним становништвом. Око 20 милиона људи погинуло је у оружаним сукобима вођеним после другог светског рата, а од тога 15 милиона су били цивили. Међу њима веома бројна су била деца. Глад и недостатак основне здравствене помоћи десетковали су велики део младе популације у појединим, ратом захваћеним земљама. То се догађало и поред чињенице да је дете стављено под заштиту међународног хуманитарног

²⁰⁵ З, Вучинић, *op. cit.* стр.288.

²⁰⁶ В. Јончић, *op.cit.* 2010,стр. 254 и 255.

права. Ова заштита је посебно разрађивана након другог светског рата, а циљ јој је био да се у условима оружаних сукоба обезбеди максимално могућа правна заштита.²⁰⁷

Ради се о правној заштити неких егзистенцијалих права детета, у првом реду права на живот. То је постигнуто доношењем општих правила о регулисању положаја цивилног становништва – коме и дете припада, и специјалних одредаба које су искључиво посвећене његовој заштити. Ове одредбе систематизоване су у три важна међународноправна инструмента: Четвртој женевској конвенцији од 12. августа 1949. посвећеној заштити цивилног становништва у условима рата и у два Допунска протокола од 1977. чије одредбе проширују заштиту цивилног становништва, односно детета у условима инвазије, окупације и интернације, као и унутрашњих оружаних сукоба.²⁰⁸

Женевска конвенција о заштити грађанских особа у време рата садржава тек 17 одредби о заштити деце у оружаним сукобима и то у оквиру опште заштите становништва те положаја заштићених особа и поступања с њима, али без навођења посебних правила која би се односила на децу која активно суделују у оружаним сукобима. Посредна заштита деце могла би се ишчитати из одредбе члана 3. заједничког свим Женевским конвенцијама. Њоме се, наиме, прокламује човечно поступање према свим особама које не суделују у непријатељствима.²⁰⁹

Допунски протокол о заштити жртава међународних оружаних сукоба предвиђа две посебне одредбе које се односе на заштиту деце. Постоје стајалишта да, унаточ прокламацији тих одредби, заштита деце остаје тек минимална, а при томе сам израз “заштита” представља компромис између хуманитарних идеала и војне потребе. Наиме, прокламована је дужност поступања с посебним обзирима према деци, која ће уједно бити заштићена против сваког облика недоличног напада, а стране у сукобу о њима ће се бринути и пружити им помоћ која им је потребна, било због њихове доби, било из других разлога. Међутим, нигде се не специфира какво је то понашање које представља посебне обзире у односу према

²⁰⁷ Зоран Вучинић, “Међународноправни статус детета у оружаним сукобима”, *Војно дело* бр. 2/89. стр.109.

²⁰⁸ *Ibid.* стр. 110.

²⁰⁹ Sandra Fabijanić Gagro, “Zaštita djece u oružanim sukobima u skladu sa rezolucijama Vijeća sigurnosti UN-a”, *Zbornik PFZ*, 58(3)2008.str.749. i 750.

деци. То може значити ништа више од захтева да се децу не затвара, не хапси и не регрутује у оружане снаге.²¹⁰

Обавеза окупационе силе да олакшава правилан рад установа намењених збрињавању и васпитавању деце је веома уопштено постављена. Одредба се примењује за широке варијанте институција и социјалних установа образовног и медицинског карактера које постоје у разним варијантама назива у свим модерним државама нпр. центри за благостање деце, сиротишта, дечји кампови, социјално-медицински прихватни центри, сервиси за социјалну помоћ, прихватни центри, кантине итд. Све ове организације и институције које играју важну и корисну улогу у друштву и у мирнодопско време, постају од велике важности у време рата када безброј деце остају без њихових природних заштитника, који су пали на бојном пољу, или су постали жртве бомбардовања. регрутовани на присилан рад, интернирани или депортовани. **Ове различите организације и институције морају бити поштоване без обзира какав је њихов статус према законима те државе и било да су приватне институције или под контролом државе.** Једини критеријум у доношењу одлуке да ли ће оне бити заштићене јесте да ли су оне посвећене збрињавању и васпитавању деце.²¹¹

У члану 55. ст. 1. Конвенције наводи се да: ”Колико јој год то средства допуштају, окупирајућа Сила је дужна да обезбеди снадбевање становништва животним намирницама и лекарским потребама; она је нарочито дужна да увезе животне намирнице, медицински материјал и све остале потребне предмете кад извори на окупираној територији нису довољни.” Са тачке гледишта људских права, овде се ради о економским, социјалним и културним правима. Она кореспондирају према специфичним облицима операција које их разликују од грађанских и политичких права. Главни уговорни извор који је релевантан за то, глобалног нивоа јесте Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима који је усвојен од стране Уједињених Нација 1966. године. Правни режим окупације се углавном састоји од ванредних, хитних закона. То наводи да се одговори хитним потребама цивила који су у власти непријатељске војске.

²¹⁰ Ibid, стр. 750.

²¹¹ J.Pictet, *op.cit.* стр. 286.

Потребно је заштитити њихове услове живота, суштински из перспективе хуманитарне помоћи.²¹²

Да не би дошло до занемаривања, односно пропуштања везаног за опстанак цивилног становништва, систем економских, социјалних и културних права је прилагођен да дуго потраје. Док су установљене обавезе које морају бити испуњене у свим околностима и дакле, преклапају се са правом ратне окупације, то такође обезбеђује да обавезе буду реализоване прогресивно у ситуацијама када се стабилизује ситуација на окупираној територији. Право ратне окупације садржи неколико одредаба које су повезане са условима живота цивилног становништва. Генерално, оно захтева од окупатора да “предузме све мере које од њега зависе да би успоставио и обезбедио, колико год је то могуће, јавни ред и сигурност” (из члана 43. Хашког правилника). Као што је већ речено, Четврта женевска конвенција предвиђа одредбу да је ”окупирајућа сила дужна да обезбеди снабдевање становништва животним намирницама и лекарским потребама”, што се наводи у члану 55. ст. 1. Протокол I проширује домашај ове одредбе додајући да та обавеза такође покрива “снабдевање одећом, постелним рубљем, средствима за заклон и осталим предметима снабдевања потребних за живот цивилног становништва на окупираној територији и предметима потребним за верске обреде”(члан 69. ст. 1. Допунског протокола I). **На крају, мора се водити рачуна о могућим материјалним тешкоћама на које наилази окупациона сила у границама само “пуног обима средстава којима располаже” Поред тога, постоји обавеза да се искористе сви расположиви ресурси да се изађе у сусрет овим потребама.**²¹³

Што се тиче обезбеђења јавног здравља и хигијене, у члану 56. ст. 1. наводи се да ”Окупирајућа сила је дужна да свим средствима којима располаже а у сарадњи са домаћим и месним властима обезбеди и одржи на окупираној територији медицинске и болничке установе и службе, као и јавно здравље и хигијену, нарочито путем доношења и примењивања потребних профилактичких мера и мера предохране у циљу сузбијања ширења заразних болести и епидемија. Медицинском особљу свих категорија мора се допустити да врши своју дужност.” Здравствени услови под којима су живели становници окупираних територија

²¹² Sylvain Vite, *op.cit.* стр. 636.

²¹³ *Ibid*, стр. 637.

током другог светског рата били су често веома јадни. Недостатак хране, оскудевање у медицинским потребама и прилив избеглица подложних ширењу епидемија, и мере предузимане од одређених окупационих сила за олакшање неприлика становништва – отварање нових болница, ванболесничких клиника и медицинских дијагноза, дезинфикационих центара, усвајање модерних метода контроле епидемија, надзирање хигијене и усвајање превентивних мера, били су често у стању да буду повезани само са најхитнијим случајевима.²¹⁴ Међународни Комитет Црвеног Крста препоручио је, на бази искуства доживљеног током Другог светског рата, да утолико пре кад непријатељства заврше, специфичне мере требале би бити предузете да спрече свако понављање послова тих држава.²¹⁵

Одредба у члану 56. где се говори о “сарадњи са домаћим и месним властима”, јасно показује да овде не може бити питање да ли ће окупациона сила бити самостално одговорна за сво оптерећење организације болница и здравствених центара и предузимање мера за контролу епидемија. То је задатак, изнад свега за сваки компетентни сервис на самој окупираној територији. Могуће је да ће у одређеним случајевима националне власти бити потпуно у стању да се брину о здрављу становништва; у таквим случајевима окупациона сила неће морати да интервенише; то ће бити само избегавање спутавања рада организација одговорних за тај задатак. У већини случајева, међутим, инвазионе снаге ће окупирати земљу која ће трпети разне последице рата; болнице и здравствени центри биће дезорганизовани, без неопходне подршке и неће бити у могућности да изађе у сусрет потребама становништва. Окупациона сила мора, дакле, у сарадњи са властима у пуном обиму значења те речи то омогућити, обезбедивши болницама и здравственим центрима да могу радити адекватно, онако како треба. **Одредба се односи посебно на профилактичке мере неопходне у циљу сузбијања ширења епидемија и заразних болести. Такве мере, укључују, на пример, надзор над јавним здрављем, едукацију јавног мњења, дистрибуцију лекова, организацију лекарских прегледа и дезинфицирања, установљавање складишта медицинских потрепштина, слање лекарских тимова на терен где**

²¹⁴ J. Pictet, *op. cit.* стр. 313.

²¹⁵ видети: Report of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War, Vol. 1. стр. 710.

су се појавиле епидемије, изолација и помоћ људима у болницама који пате од заразних болести, и отварање нових болница и здравствених центара.²¹⁶

У последњој реченици првог става члана 56. наглашава се да ”Медицинском особљу свих категорија мора се допустити да врши своју дужност.”

“Медицинско особље свих категорија” требало би да обухвата све људе који су ангажовани у огранку медицинског посла: доктори, хирурзи, стоматолози, фармацеути, бабице, болничари и медицинске сестре, носачи рањеника, возачи амбулантних кола итд, било да те особе јесу или нису везане за болницу.²¹⁷

Према члану 59. :”**Кад је становништво окупиране територије или једног њеног дела недовољно снабдевено, окупирајућа Сила прихватиће акције помоћи која се пружа у корист тога становништва и олакшаваће те акције свим средствима која јој стоје на расположењу**” (став. 1) Даље се наводи у том смислу: ”Те акције, које могу предузимати било државе било хуманитарне непристрасне организације, као што је Међународни комитет црвеног крста, састојаће се нарочито у слању животних намирница, медицинских потреба и одеће” (став. 2). Овде се ради о колективним мерама помоћи цивилном становништву. Дакле, окупациона сила је дужна да прихвати акције којима се пружа помоћ становништву. Та њена обавеза да прихвати такву помоћ је безусловна. У свим случајевима када је становништво окупираних територија неадекватно опскрбљено, окупациона сила ће прихватити акције помоћи и олакшаваће те акције у сваком погледу. Као што је наведено овде, акције могу предузимати државе или хуманитарне организације, у највећем броју случајева Међународни комитет Црвеног крста који ће имати главну улогу у слању неопходних намирница, мед. потреба и одеће. Због велике важности ових акција помоћи становништву и њихове доступности, предвиђена је обавеза да: ”**Све државе уговорнице су дужне да допусте слободан пролаз тим пошиљкама и да обезбеде њихову заштиту**”(став. 3).

Збрињавање становништва у ванредним ситуацијама и у рату најзначајнија је хуманитарна делатност друштва. Добра организација и ефикасно функционисање хуманитарних организација у рату може да има пресудни значај за опстанак и преживљавање становништва. У организовању, обезбеђивању и спровођењу

²¹⁶ J. Pictet, *op. cit.* стр. 314.

²¹⁷ *Ibid*, стр. 314.

збрињавања становништва, поред максималног ангажовања стручних служби, учествују и хуманитарне организације.

Основна улога, задаци и принципи рада на којима се заснива и остварује збрињавање цивилног становништва огледа се у разноврсним видовима помоћи хуманитарних организација. Будући да је помоћ становништву неопходна, у веома кратком року јавља се потреба за ангажовањем хуманитарних организација помоћу апела надлежних институција и органа.²¹⁸

Међународни покрет Црвеног крста и Црвеног полумесеца представља светски хуманитарни покрет чија је мисија да спречава и олакшава људску патњу у свету, да штити живот и здравље и да обезбеди поштовање људског бића, нарочито у време оружаног сукоба и других ванредних ситуација. **Историјат покрета који данас познајемо као Међународни покрет Црвеног крста и Црвеног полумесеца почиње 1859. године. Зачетак стварања савременог Међународног покрета Црвеног крста и Црвеног полумесеца везан је за битку код Солферина 1859, у северној Италији, између француско-италијанске војске и аустријске војске.** Сведок тог крвопрролића Анри Динан, трговац из Женева, није био погођен толико насиљем током борбе колико жалосном судбином око 40.000. мртвих и рањених војника остављених на бојном пољу, па је заједно са женама из околних села покушао да олакша њихове патње. По повратку у Женеву 1862. објавио је кратку књигу “Сећање на Солферино” у којој је на живописан начин описао страхоте битке, али је покушао и да пронађе начин да се ублаже патње попут оних којима је присуствовао.²¹⁹

Анри Динан на једном месту у књизи наводи следеће: ”Да је за време Солферина постојало Међународно друштво за помоћ и да су се добровољни болничари нашли у Кастиљонеу 24, 25. и 26. јуна, или у одговарајућем времену у Бреши, односно у Мантови и Верони, колико су могли добрих дела да учине. Како можемо претпоставити да би једна чета активних, способних и храбрих помоћника била некорисна на пољу разарања, током кобне ноћи између петка и суботе када су се јецаји и болна преклињања кидали из груди хиљаде рањених, мучених најжешћим боловима и изложених неописивој жеђи!

²¹⁸ Катарина Штрбац, *Хуманитарне организације у збрињавању цивилног становништва у ванредним ситуацијама*, Војноиздавачки завод, Београд, 2008. стр. 45. и 46.

²¹⁹ *Ibid*, стр. 51.

Помислимо само на то да су предане лепе девојке и добре жене Кастиљонеа, спасиле од смрти многе осакаћене и унакажене војнике, који су ипак били у стању да оздраве и које су оне однеговале! Тамо нису биле потребне само нејаке и неискусне жене, поред њих и са њима су били потребни срчани мушкарци, људи искусни, способни, чврсти, унапред организовани и у довољном броју да одмах почну да делују по неком реду и заједнички..На крају, не би се изложили ужасним случајевима да сутрадан сахрањујемо, као што се вероватно догађало, живе заједно са мртвима!”²²⁰

Први Динанов предлог је, дакле, био да се у свакој земљи, у доба мира, формирају добровољна друштва за помоћ рањеним војницима и војскама у рату. Динанов предлог је веома добро прихваћен широм Европе. Неколико месеци по објављивању његове књиге, у Женеви је 1863. основан неслужбени петочлани комитет, претеча Међународног комитета Црвеног крста. Комитет из Женеви је крајем 1863.године одржао међународну конференцију, која је препоручила да се формирају национална друштва за помоћ рањеницима у рату. На иницијативу комитета, Федерални савет Швајцарске прихватио је одржавање нове међународне конференције. Конференција је одржава у Женеви аугуста 1864. и тада је усвојена “Женевска конвенција о побољшању услова рањеника у оружаним снагама у рату”. Међународни покрет Црвеног крста и Црвеног полумесеца састоји се од Међународног комитета Црвеног крста и Међународне федерације друштава Црвеног крста и Црвеног полумесеца, чије је седиште у Женеви. Међународни комитет Црвеног крста, иако је од почетка деловао на међународном плану, ипак је по свом устројству **остао приватна и независна хуманитарна организација** са седиштем у Женеви. Комитет се труди да у духу своје девизе “милосрђе у рату” помогне жртвама у међународним и немеђународним оружаним сукобима и покушава да обезбеди имплементацију хуманитарних правила ради смањења насиља. Као непристрасна, неутрална и независна организација има искључиву хуманитарну мисију да штити животе и достојанство жртава сукоба и унутрашњег насиља и да им пружи помоћ. У оружаним сукобима – међународним сукобима, грађанским ратовима и

²²⁰ Анри Динан, *Сећање на Солферино*, Југословенски црвени крст.Београд, 1998, стр.97 и 98.

унутрашњим немирима – пружа заштиту и помоћ војним и цивилним жртвама рата.²²¹

Са претходним излагањем о помоћи цивилном становништву коју пружају хуманитарне организације, првенствено Међународни комитет црвеног крста блиско је повезан члан 63. који у принципу говори о наставку рада Црвеног крста и других организација за помоћ. Према члану 63, ст. 1: ”Уколико нису у питању привремене мере које би изузетно наметнули неодложни разлози безбедности окупирајуће Силе:

а) призната домаћа друштва Црвеног крста, Црвеног полумесеца, Црвеног лава и сунца, моћи ће да наставе свој рад у складу са начелима Црвеног крста како су их одредиле Међународне конференције црвеног крста. Потребно је да и остала друштва за пружање помоћи могу да наставе свој хуманитарни рад под сличним условима;

б) окупирајућа Сила нема право захтевати никакву измену у особљу и устројству тих друштава која би могла нанети штету горе поменутом раду.

Иста начела ће се примењивати и на рад и на особље специјалних организација невојног карактера, које већ постоје или које би биле створене у циљу обезбеђења услова опстанка грађанског становништва путем одржавања основних служби јавне користи, расподеле помоћи и организације за спасавање.”(ст.2 истог члана).

3.1. Права окупационе силе

Још у Хашком правилнику, окупационој сили призната су одређена права. Другим речима, допуштено јој је да врши одређене мере према цивилима, као што су:

1. убирање пореза, дажбина и накнада установљених у корист државе, али које ће чинити, колико год је могуће, уз обавезу придржавања домаћих прописа који одређују пореску основицу и висину разреза (члан 48);

²²¹ К. Штрбац, *op.cit.* стр.53.

2. убирање и других контрибуција у новцу, али само за потребе војске или управе те територије (члан 49), а све то на основу писмене наредбе о под одговорношћу једног командујућег генерала уз издавање признанице (члан 51);

3. вршење реквизиција у натуре и у облику услуга, и то само за потребе окупационе војске, усклађене са могућностима земље и такве природе да не обавезују становништво за учествовање у ратним операцијама против његове земље, као и да произилазе из овлашћења команданта у окупираном месту (члан 52);

4. допуштење окупационој војсци да заплени сва средства на земљи, мору и у ваздуху, намењена преносу вести и превозу лица и ствари, све врсте ратног материјала чак у случају да припадају приватним лицима али уз плаћање накнаде и враћање истих приликом закључења мира. (члан 53.)

Члан 48. Хашког правилника примењује се на финансијску администрацију. Овај члан овлашћује окупатора да убире порезе, дажбине и накнаде у корист државе, а ту су укључене и царинске дажбине и таксе. Постојећа правила пореске основице и пореског разреза, треба међутим поштовати колико год је то могуће. Од средстава прикупљених на тај начин, окупатор има обавезу да покрије трошкове администрације окупиране територије у истој мери као и територијална држава. Међутим, неизвесно је да ли окупациона држава мора такође да плати административне дугове територијалне државе настале пре окупације, иако се текући трошкови ове врсте често плаћају у пракси.²²²

Окупатор приликом убирања пореза мора поштовати правила процедуре, односно законе окупиране земље у погледу разрезивања пореске основице. Увођење другим средствима новог монетарног система на окупираној територији, наметање принудног курса монетарних јединица окупационе власти, и све друге мере усмерене на обогаћивање окупатора о трошку окупираних територија забрањене су. Забрана или ограничење увоза и извоза валуте су дозвољене мере, али је незаконито одузети валуту која се налази у поседу приватних лица. Многи писци сматрају да је незаконито уклањање баријера између окупиране територије и окупационе државе јер то може негативно утицати на постојећу економију.

²²² E.Castren, *op. cit.* str.224.

Нити окупациона држава може измештати локални монетарни систем уводећи своју валуту уколико не постоје убедљиви разлози за такву меру.²²³

*Британски приручник војног права, односно Правила о ратовању на копну, наводи да окупатор не сме да установљава нове порезе из разлога што то право инхерентно припада легитимном суверену.*²²⁴ Члан 48. Хашког правилника посебно напомиње придржавање окупатора о разрезавању пореске стопе и обима националних пореза, раније прикупљаних у корист протеране владе, на нивоима који се поклапају са почетком окупације.; окупатор мора да се придржава висине пореских стопа на тим нивоима колико год је то могуће. Ипак, он може такве пореске приходе, сада прикупљене у корист окупатора употребити за плаћање администрације или за живот цивилног становништва на територији, доказујући да ће то бити недовољно да покрије административне или друге трошкове, окупатор ће бити слободан да на законит начин промени пореске стопе у намери да оствари више прихода. Друге могућности, усвојене од веома малог броја окупатора, могле би окупатора суочити са мањком укљученим изван његових сопствених ресурса., и коначно, окупатор би могао наметнути нови порез. Ова варијанта била би законита само, међутим, у сврху прикупљања која би задовољила потребе војске, или за финансирање “рестаурације” живота цивилног становништва. Сваки други порез или дажбина за друге сврхе или циљеве био би незаконит са гледишта члана 43. Хашког правилника.²²⁵

Убирање у виду новчаног плаћања окупатору од стране становништва преко мере пореза називају се контрибуције. **Хашки правилник направио је разлику између новчаних казни и контрибуција; ове последње повезане су са чланом 49. и чланом 51. Глобе или казне, за разлику од контрибуција, су наметнуте као кажњавање за кривична дела извршена против окупатора.** Реквизиције, се захтевају од стране окупатора у стварима и услугама а контрибуције се захтевају у новцу. Право на контрибуције није одобрено Хашким правилником. Касније рестрикције или ограничења вршења окупаторовог права пронађена су у обичајима. Хашки правилник ограничава наметање убирања контрибуција само за

²²³ Ibid, стр. 225.

²²⁴ *British Manual of Military Law*, стр.372.

²²⁵ Emma Playfair, *International law and the administration of occupied territories*, Oxford University Press, Oxford, 2003. стр. 350. и 351.

две сврхе,”то може бити само за потребе војске или управе територије у питању”. Окупатор може закључити да су постојећи порези и таксе недовољни да задовоље очекивање цивилне администрације. За разлику од пореза наметнутих од стране администрације на окупираним територијама, контрибуције су сврстане у Хашком правилнику на исти ниво са реквизицијама, а оне су обе, допуштене само за потребе окупационе војске.²²⁶

Врховни суд Израела донео је пресуду о питању да ли нови порези могу бити уведени на окупираним територијама (у овом случају на Западној обали). Суд је на питање одговорио потврдно, наводећи неопходност економске интеграције окупираних територија са гледишта Израела. Ова пресуда не може бити помирена са правом ратне окупације, које је базирано на претпоставци да ће страна доминација бити успостављена само за ограничени период времена.²²⁷ Већина окупационих власти сматра да ће контрибуције бити стварне реквизиције у односу на новац уместо ствари или услуга. Контрибуције не могу бити наметнуте да скупе новац који би био потрошен у окупаторовој сопственој земљи за обезбеђивање потреба његове војске. Оне такође, не могу бити наметнуте за циљеве богаћења окупатора или за осиромашење становништва и према томе вршити притисак на њих да траже мир. Члан 49. Хашког правилника који се односи на контрибуције не садржи одредбе које би наметале да контрибуције буду у нескладу са ресурсима земље.²²⁸

Сматра се од стране многих аутора да одредбе члана 52. Хашког правилника о тражењу реквизиција буду у пропорцији са ресурсима и потребама земље исто као контрибуције. Основа за ово гледиште је чињеница да су контрибуције на истом нивоу са реквизицијама. Фраза “за потребе војске” је недефинисана и неодређена. Свака окупациона војска може да реквизира многе ствари: храну, одећу, станове, транспортна средства, оружје и муницију, и новац за плаћање својих војника и службеника.²²⁹

Опсег ових права делимично је проширен Четвртом женевском конвенцијом, при чему је вршење неких од тих новоуспостављених права стављено у вези и са

²²⁶ *Law of belligerent occupation*, стр. 176.

²²⁷ D.Fleck, op.cit. стр.290.

²²⁸ *Law of belligerent occupation*, стр. 177.

²²⁹ *Ibid*, стр.178.

интересима цивилног становништва²³⁰. Нпр. члан 49. говори у принципу о забрани депортације, пресељења и евакуације, али говори и изузецима од тог правила. Према ставу 2. чл. 49: **”Ипак, окупирајућа Сила може да приступи потпуној или делимичној евакуацији одређене окупиране области ако то захтевају безбедност становништва или императивни војни разлози. Такве евакуације могу собом да повуку пресељење заштићених лица само у унутрашњост окупиране територије, изузев у случају материјалне немогућности. Становништво које је на тај начин евакуисано има бити враћено у своје домове чим непријатељства на томе подручју престану.”** За разлику од депортације и присилног пресељења, евакуација је привремена мера искључиво негативна по карактеру, и она је, осим тога, често предузимана у интересу заштићених особа. Обавеза је окупационе силе да евакуација може бити предузета само у два случаја који су дефинисани прецизно, наиме када безбедност становништва или императивни војни разлози то захтевају. Ако је, дакле окупирана област постала опасна као резултат војних операција или је подложна да буде мета интензивног бомбардовања, окупациона сила има право и дужност да евакуише делимично или потпуно, на места где се становништво насељава као избеглице. Исто се примењује када су присутне заштићене особе на местима спутаним војним операцијама. Евакуација је једино допуштена у таквим случајевима, ипак, када најважнији војни разлози постану императивни. Ако разлози нису императивни, евакуација престаје да буде легитимна.²³¹

Окупациона сила може имати право и на реквизицију радне снаге, али само у односу на лица која су старија од 18 година.; у питању су само радови који су нужни ради подмиривања потреба окупационе војске или службе од јавног значаја, као и за исхрану, становање, одећу, саобраћај или здравље становништва. (члан 51.ст. 2).

Став. 3 истог члана говори о месту где се може обављати рад. Наиме, према ставу 3: **”Рад се сме обављати само у унутрашњости окупиране територије где се налазе лица која се упућују на радове. Свако такво лице ће се, у границама могућности, задржати у свом редовном месту запослења. За рад се има дати правична накнада и он се има ускладити са телесним и умним способностима**

²³⁰ З. Вучинић, *op.cit.* 2006, стр. 289.

²³¹ J.Pictet, *op. cit.* стр. 280.

радника. Законодавство које се налази на снази у окупираној земљи, а које се односи на услове рада и на мере заштите, нарочито у погледу наднице, дужине радног времена, опреме, претходне припреме и накнаде штете за несрећне случајеве при раду и за професионална обољења, примењиваће се и на заштићена лица која се налазе на радовима о којима је реч у овом члану”. Изградња војних утврђења, артиљеријских положаја итд. не потпадају под категорију допуштеног рада ако није у питању”неопходност подмиривања потреба окупационе војске” већ више да служи будућим војним операцијама окупационе силе.²³²

Речи “радови који су неопходни ради подмиривања потреба окупационе војске”, су веома дипломатски увијене и њихова интерпретација је отворена за дискусију. Биће довољно да се нагласи да та клаузула покрива широке варијанте услуге-оне које су повезане са размештајем војске и обезбеђивањем сточне хране, транспортне услуге, поправљање путева, мостова, лука и железничког саобраћаја и постављање телефонских и телеграфских линија. С друге стране, генерално је прихваћено да становници окупираних територија не могу бити коришћени за такве радове као што је изградња утврђења, ровова или ваздухопловних база. У питању је одржавање потреба окупационе војске, а не стратегијски или тактички захтеви овде поменути. Разлика је суштинска и требало би је јасно нагласити. Важност ове клаузуле, ипак, била је знатно ограничена узимајући у обзир чињеницу да су модерне војске веома самосталне и према томе много мање зависе него раније од услуга становништва окупираних територија.²³³

Друга група услуга односи се на задовољавање потреба становништва; право да тражи реквизиције у раду припада окупационој сили као власти одговорној за одржавање реда и мира и за услове живота становништва на окупираној територији. Треба подсетити да рад неопходан за услуге од јавне користи био једини облик рада поменут у одговарајућем члану формулисаном и изложеном од стране Међународног комитета црвеног крста. На 17. Конференцији Међународног комитета црвеног крста сматрало се да израз “службе од јавног

²³² F. Kalshoven, L. Zegveld. *op. cit.* стр. 66.

²³³ J. Pictet. *op.cit.* 295.

значаја” треба бити дефинисан и према томе, да се додају речи”као што је вода, гас и електричне услуге, транспорт, здравље и сличне услуге”.²³⁴

Осим реквизиције радне снаге, Конвенција допушта и реквизицију животних намирница, лекарија и медицинског материјала на окупираној територији, али само за потребе окупационих снага и управног особља. Такође, окупациона сила мора водити рачуна о потребама цивилног становништва за овим стварима. Уколико одредбама других међународних конвенција није другачије прописано, окупациона сила је дужна да сваку реквизицију исплати по својој правој вредности (члан 55, ст. 2). Што се тиче права окупационе силе на реквизицију болница и припадајућим ограничењима, о томе говори члан 57. Наиме, према члану 57: **”Окупирајућа сила може да изврши реквизицију грађанских болница само привремено и само у случају хитне потребе,** да би се у њима његовали рањени и болесни војници, и то под условом да се благовремено предузму одговарајуће мере за обезбеђење неге и лечење болесника из тих болница и за задовољење потреба грађанског становништва. Материјал и залихе грађанских болница не могу бити предмет реквизиције, докле год су нужни за подмирење потреба грађанског становништва.” Стога, према члану 57. брига о становништву окупираних територија мора ипак бити гарантована. Први Допунски протокол ограничава права окупационе силе да користи болнице на окупираним територијама за сопствене сврхе, дајући апсолутни приоритет потребама становништва на окупираним територијама (члан 14. ст.2) Исто се примењује на опрему, материјал и особље те врсте. Према томе, јасно је да цивилне болнице на окупираним територијама требају првенствено служити истом циљу као и пре инвазије; водити бригу о локалном становништву. Одредба у погледу болница долази унутар ширег контекста обавезе окупационе силе да гарантује лекарску помоћ за цивилно становништво на дотичним територијама као што је наведено у члану 56.²³⁵

Ако окупациона сила процени да то налажу разлози њене безбедности, она може да предузме мере принудног боравка или интернирању одређених цивилних лица. Одлуке о интернирању и принудном боравку морају се донети једино у редовном поступку који прописује окупациона сила, у складу са одредбама

²³⁴ видети: Final Record of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949, Vol I, стр. 121.

²³⁵ D. Fleck, *op. cit.* стр.294.

Конвенције. Поступак мора предвиђати право жалбе на овакве одлуке, а одлука по жалби мора се донети у краћем могућем року (члан 78). Сам поступак интернације предвиђен је посебним правилима Конвенције.

Ова одредба показује блиску везу између правила међународног хуманитарног права и међународног права људских права. Као специфично питање, поготово кад се односи на личне слободе и политичка права, јесте елемент тензије између права људских права и права окупације. На пример, члан 9. Међународног пакта о грађанским и политичким правима забрањује арбитрарно хапшење и захтева да “свако ко је ухапшен мора бити...одмах обавештен о свакој оптужби против себе”. Насупрот томе, први став члана 78. Четврте женевске конвенције наводи следеће: ”Ако окупирајућа Сила сматра за нужно, из неопходних разлога безбедности да предузме мере сигурности у односу на заштићена лица, она у крајњем случају има права да им одреди принудан боравак или да приступи њиховом интернирању”. Иако се у другом ставу истог члана додаје да се такве одлуке морају донети по редовном поступку, ова одредба је много драконскија него она из Пакта. Тензија између ова два прилаза проблему је ублажена чињеницом да, **у времену ванредне ситуације која угрожава опстанак нације, државе могу да пренебрегну одређене обавезе из Пакта, с обзиром на чињеницу да се Конвенција сматра као *lex specialis* за режим ратне окупације.**²³⁶

Као што се види, корпус установљених права окупационе силе далеко је испод нивоа забрана и обавеза које су јој стављене на терет при чему, су и та права формулисана тако да не могу да се врше на штету цивилног становништва. Оваква оријентација, односно условљавање вршења наведених права интересима тог становништва, свакако да представља још један значајан елемент његове заштите када падне под власт окупатора. Ова констатација, подразумева се, односи се на домашај женевских правила која су у овој материји, из разлога који су наведени, далеко превазишла хашка правила.²³⁷

Међународно ратно и хуманитарно право већ дуго штити цивилно становништво земље или територије коју је окупирала страна војна сила. Оно има свој основ у неписаном међународном праву које је настало из обичаја и обичајне

²³⁶ Adam Roberts, ”Transformative military occupation; applying the laws of war and human rights”, *The American Journal of International Law*, vol. 100;580,2006.стр. 593.

²³⁷ З. Вучинић, *op. cit.*2006, стр. 290.

праксе цивилизованих народа света. Становништву окупираних области и територија припадају одређена права по међународном праву и окупациона сила их мора поштовати. Правила војне окупације постоје дуго. Њих је тумачио и применио председник САД за време рата са Шпанијом 1898. године, скоро пола века пре догађаја у Другом светском рату. Председник полази од тога да су ови стандарди човечности у вођењу рата установљени законима и обичајима рата, а касније су кодификовани у Хашким конвенцијама 1899. и 1907. и представљају напор цивилизованих народа да умање зло рата и тако што ограничавају овлашћења окупационе силе над становништвом.²³⁸

Још су учесници Друге Хашке конференције почетком овог века, били свесни да потпуна кодификација ратног права није могућа, не само на једној међународној конференцији него ни у току једне епохе, да је немогуће предвидети све околности које се у пракси могу појавити. Нису желели да оставе неограничено право у вођењу рата ратујућим странама, често правдано “војном потребом”.²³⁹ Хашке конвенције из 1899. и 1907. прве су обухватније кодификације међународног ратног права у којима је војна потреба поменути на више места, чиме је учињен покушај да се уведе неки ред у њеној примени. У Хашком правилнику о ратовању на копну из Четврте конвенције, из 1907. године, помиње се на више места војна потреба као назив или описно. Узимање у обзир војних интереса наглашено је у уводу Четврте хашке конвенције речима да се “желе ублажити невоље рата, колико то допуштају војни интереси”. Слично је и у другим Хашким конвенцијама о ратном праву. У свим њиховим ограничењима увелико су узети у обзир интереси вођења рата, а у многим њиховим одредбама помиње се војна потреба или је описана другачијим формулацијама. Војна потреба се у свим текстовима међ. Конвенција одређује као околност или скуп околности које делују на дужност поштовања прописа међународног права. То деловање се односи само на неке обавезе наметнуте прописима ратног права, и то изричито на одређене обавезе. Изузетак од војне потребе је *lex specialis*, који делује само где је поменути.²⁴⁰

²³⁸ Теодор Мерон, *Међународно право човечности потиче из давнина*, есеји, Самиздат Б92/Едиција Самиздат, Београд, 2004. стр. 157.

²³⁹ С. Аврамов. М. Крећа, *op.cit.* стр. 610.

²⁴⁰ Владан Јончић, “Војна потреба и међународно ратно право”, *Војно дело* бр. 6/96, стр. 17 и 21.

Учесници друге Хашке конференције настојали су да постојеће празнине ратног права попуне једном општом одредбом, која је по свом предлагачу Де Мартенсу и добила назив. Очекујући један потпунији кодекс правила ратног права, клаузула гласи: **”Високе стране уговорнице налазе за потребно да констатују да у свим случајевима који нису регулисани прихваћеним одредбама, становништво и зараћене стране остају под влашћу и заштитом начела међународног права, која проистичу из обичаја устаљених између просвећених народа, закона човечности и захтева јавне свести”**.

Четврта Женевска конвенција рефлектовала је потребу да се пружи заштита појединцима и становништву, посебно на окупираним територијама. Током другог светског рата, становништво окупираних територија претрпело је бројне злочине нациста. Хашка конвенција бр. 4 из 1907. садржи неколико правила о заштити цивила на окупираним територијама, али од петнаест чланова прикључених Хашком правилнику под називом ”О војној власти на територији непријатељске државе”, само три члана се односе на физички интегритет цивилног становништва. Остале одредбе повезане су суштински са заштитом имовине, односно својине. Четврта Женевска конвенција установила је нови баланс између права окупационе силе и права становништва окупираних територија. С обзиром на чињеницу да су Хашке конвенције установиле важна ограничења дозвољених активности окупатора, модерно право обавезује окупатора да преузме активну одговорност за благостање становништва које се налази под његовом контролом. Четврта Женевска конвенција детаљно објашњава заштиту која се пружа цивилима-странцима, целокупном становништву, угроженим групама као што су деца и жене, и интернираним лицима на окупираним територијама.²⁴¹ Женевске конвенције и Протоколи имали су намеру да заштите све особе на супротној страни које падну “у руке једне стране у конфликту” као што су ратни заробљеници, медицинско особље, или цивили. Коментари Четврте Женевске конвенције од стране Међународног комитета Црвеног крста наводе да четири Конвенције садрже следеће опште принципе: ”Свака особа у непријатељским рукама мора имати неки статус по међународном праву; она је или ратни заробљеник према Трећој конвенцији, цивил заштићен

²⁴¹ Theodor Meron, ”The Humanization of Humanitarian Law”, *The American Journal of International Law*. Vol. 94. No. 2, april 2000. стр. 245 и 246.

Четвртом конвенцијом, или поново, припадник медицинског особља војних снага према Првој конвенцији. Нико ко је у непријатељским рукама не може бити правно незаштићен.²⁴²

С обзиром да су савремени ратови одавно попримили обележја тоталног рата, посебно имајући у виду и неке објективне околности, поред осталог, повезаност и измешаност војних и цивилних циљева, питање је да ли и како треба развијати норме хуманитарног права. Тотални рат се обично дефинише као међународни оружани сукоб у којем зарађене стране не поштују правила ратног права, тако да се рат води свим расположивим средствима, на сваком месту, без икаквих ограничења и заштите неборачког становништва. Такав рат имао би за циљ не само победу, већ потпуно уништење противника. **Премда важеће међународно право забрањује рат и мада постоје изграђена правила ратовања и заштите небораца, савремени оружани сукоби све више попримају обележја тоталног рата о чему сведоче и подаци о страдањима цивилног становништва.** Тако се сматра да је у Првом светском рату на десет погинулих војника долазио један цивил, а већ у Другом светском рату свака друга жртва је била међу цивилима (50%). У Корејском рату односно у рату у Вијетнаму на сваког погинулог војника долазило је чак 8 односно 9 мртвих цивила. Опште узевши, у сукобима вођеним током 80-их година прошлог века цивили су представљали $\frac{3}{4}$ настрадалих, док су у оружаним сукобима од почетка 90-их, од 10 жртава 9 биле цивили. Одређени сукоби вођени крајем XX и почетком XXI века (нпр. НАТО агресија на Југославију 1999, сукоб Израела и Либана 2006. и др.) показују да се у пракси, супротно основним нормама и принципима међународног хуманитарног права, цивили и цивилни објекти узимају као предмет напада, а да то остаје несанкционисано не само од стране Савета безбедности УН, већ и да, разлику од неких других ситуација, не повлачи питање индивидуалне кривичне одговорности одговорних лица. С тим у вези, неопходно је пуно и доследно остваривање одговорајућих норми хуманитарног права.²⁴³

²⁴² ICRC, COMMENTARY ON THE GENEVA CONVENTION (IV) RELATIVE TO THE PROTECTION OF CIVILIAN PERSONS IN TIME OF WAR (Oscar M. Uhler and Henri Coursier eds. 1958) Geneva

²⁴³ Борис Кривокапић, *Међународно право, корени, развој, перспективе*, Мегатренд Универзитет, Београд, 2006. стр. 212.

ДЕО ЧЕТВРТИ

ОДНОС ОКУПАТОРА ПРЕМА ПРИВАТНОЈ ИМОВИНИ

1. Обавеза окупатора на поштовање приватне имовине

Пре него што се размотри међународноправна регулатива у Хашком правилнику и Женевским конвенцијама која се односи на обавезу окупатора на поштовање приватне својине и забрану пљачке на окупираним територијама, осврнућемо се на историјске претече ових правила. У овом случају размотрићемо наредбе и правилнике који су доношени у средњовековној Енглеској и Француској које су издавали краљеви чиме је покушано да се вођење рата стави у одређене правне оквире.

Средњовековне ратне наредбе издавали су краљеви приликом похода у којима су и сами учествовали или врховни команданти у складу са овлашћењима која су им била поверена у мисијама у које их је упућивао њихов краљ. Наредбе нису издаване да би остале без одјека. У многим питањима оне су утицале на развој и преиначење обичајног права, употребе оружја или војног права. У неколико наредби се помиње обичајно право као основни извор који треба применити у случајевима за које нису издате посебне наредбе. Све до 19. века ратно право се прописивало или наредбама сваке државе појединачно или билатералним споразумима. У суштини су националне наредбе биле основно средство развоја и кодификације ратног права. **“Одредбе” краља Цона “које треба поштовати у војсци нашег краља” из 1214. наређивале су маршалима да обезбеде да војска плаћа пуну вредност за потрепштине које узима у црквама и црквеним двориштима. У време ратова сељаци су у црквама и црквеним двориштима налазили склониште за себе, своју имовину и стоку.**²⁴⁴ На овај начин сељаци и њихове породице користили су имунитет цркве, јер у случају “када се утврди да је нужно узети нешто из цркве или црквеног дворишта за потребе војске, магационер цркве мора бити присутан како би те ствари које су потребне војсци биле изложене на продају и плаћене у пуној вредности пре него што буду

²⁴⁴ Т.Мерон, op.cit.2004. стр. 11. .

однете”.²⁴⁵ Још је значајнија била Ратна наредба Ричарда II, издата у Дурхаму 1385. године. Наредба је забрањивала крађу и ратну пљачку, нарочито из цркве, убијање и заробљавање ненаоружаних особа које припадају цркви као и ненаоружаних жена. Било је забрањено додиривање црквених показница, а за починиоца је предвиђена смртна казна.²⁴⁶

Говорећи пред егзекуцију војника који је опљачкао цркву Хенри каже: **”Требало би све овакве прекршиоце да казнимо и овде преузимамо обавезу да у нашим походима кроз ову земљу ништа од сељака нећемо отети, ништа узети, већ само платити, ниједног Француза ружним речима повредити или злостављати”**. У складу са Хенријевом реакцијом на крађу показнице, изричита одредба је забрањивала додиривање кутије у којој се чувају сакраменти. Следећи Ричардов пример, Хенри је забрањивао крађу робе од трговаца и друге робе која се набавља за војску.²⁴⁷

Судећи по неким одредбама, Хенријева наредба је у већем степену штитила становништво него Ричардове наредбе из Дурхама. Наредба је забрањивала улазак у просторије у којима су лежале жене, као и пљачкање жена. Сељаци који су се бавили обрађивањем земље и стока која је служила за рад били су заштићени од заробљавања и злоупотребе. Значајно је и то да су и паљење и уништавање имовине – пракса коју су широко примењивали и Хенри и други војни команданти – били забрањени сем у случају изричите супротне краљеве наредбе. Уобичајена казна за прекршиоце била је смрт. Једна од нових одредаба забрањивала је капетанима да од становништва узимају жито и стоку. Да би спречио да се капетани и војници у будућности позивају на непознавање ових наредби, краљ је наредио да одређене одредбе буду јавно објављене и да капетани и поручници ни под којим условима не узурпирају редовну јурисдикцију која припада њиховим надзорницима имања, нити да посежу за њом, као ни за другим сличним кројењем правде.²⁴⁸ Одлучан у намери да ојача дисциплину и додатно оснажи правила која је донео, основао је 5. маја 1421. године истражну комисију на челу са сер Џоном Редклифом и овластио га да посети градове, замкове и

²⁴⁵ Francis Grose, *Military Antiquities*, vol II, 1788. стр. 52.

²⁴⁶ Т. Мерон, *ibid.* стр. 12.

²⁴⁷ *Black book of Admiralty*, Travers Twiss, 1871, стр. 61.

²⁴⁸ Т. Мерон, *op. cit.* 2004. стр. 14.

утврђења. Због ранијих неуспеха Хенријев скептицизам у погледу усаглашености понашања са наредбама одражава се у језику којим је написано овлашћење за Редклифа: *”Нарочито истражити отимања, пљачке, крађе, принуде, наплату рекета(узимање новца од становника у замену за заштиту града од ратних разарања) и друге недостојне радње које су они починили или подржали;и да ли су наведени капетани учинили или покушали да учине било шта што је у супротности са краљевим овлашћењима, забранама, наређењима и овлашћењима која су им неколико пута упућивана, а такође јавно објављена преко гласника.*²⁴⁹

Краљевска наредба, коју је 2. новембра 1439. године у Орлеану издао **Шарл VII** и чији је циљ био да спречи злоупотребе у војсци и да заштити становништво била је можда још обухватнија и импресивнија. Реч је о Наредби о спречавању војске да пљачка и чини злоупотребе. Шарлов циљ је био да укине слободне чете и успостави језгро регуларне војске. Многе од тих чета које су успоставили капетани без краљевог одобрења нису толико много бринуле о ослобађању Француске колико им је било стало до пљачке. Шарл је наредио да се ове групе распусте и издао наредбу по којој ће у будућности само он моћи да именује капетане, и само ови капетани ће смети да ставе под оружје одређени број људи и копљаника, те ће за њих они бити и одговорни. Узимање у војску и командовање војницима без Шарловог одобрења било је забрањено. Властела која је у својим замковима имала војнике била је одговорна за њих и обавезна да обезбеди средства за њихово издржавање. Циљ наредбе је био, како је и наведено у преамбули, да се спрече **”злоупотребе и пљачке које је чинила војска, а које су довеле до осиромашења, угњетавања, разарања и других недаћа које су трпели његови поданици”**. Шарл је забранио пљачку, затварање и узимање људи за таоце и у њиховим кућама и путевима. Заплена животиња, кола и алатки који припадају трговцима и сељацима била је забрањена, као и ометање поседа. **Сељацима, занатлијама и другима морало је да буде омогућено да раде у миру. Ни они, ни њихово оруђе нису се могли узапћивати.** Стока није смела да се задржава или узима у залогу. Забрањивало се уништавање жита, вина и хране и разбијање посуда у којима се они чувају. Даље, наредба је забрањивала жетву, уништавање њива засађених кукурузом, виновом лозом и воћкама, као и

²⁴⁹ F. Grose,op., cit .стр. 82.

узимање намета у житу, грожђу и воћу, и то како пре тако и после жетве, односно брања. Паљење оруђа, алатки, винских преса и друге имовине је такође било забрањено, као и паљење и рушење кућа. Ова одредба је имала очигледан значај због тога што су војници често прибегавали паљењу и уништавању имовине како би натерали становништво на плаћање данка.²⁵⁰

Шарл је у наредбу укључио развијене правосудне и казнене одредбе. Не само да су биле предвиђене строге казне за људе који су пљачкали путнике и нападали људе у њиховим кућама, него је прописана обавеза за све људе који су примењивали право као и за сву властелу да се боре против починилаца оваквих дела као да се ради о непријатељу, то јест да их ухапсе и изведу пред лице правде.²⁵¹

Наредбе за област Вар донео је Хенри VIII, и оне су били разрађеније од оних које је донео Хенри V, али се у погледу неколико питања од значаја за развој ратног права изразито ослањају на Хенријев Мантски текст. Оне су забрањивале скрнављење сакрамената или показница, као и присвајање, без сагласности вишег официра, залиха и других роба од особе која има исправна документа. Важна одредба је и она која је обавезивала команданте да војницима редовно исплаћују зараде. Ова одредба има посебан значај због тога што се често дешавало да неисплаћивање зарада подстиче пљачку. У овим документима поново је било забрањено пљачкање трговаца који су снабдевали војску. Било је забрањено и узимање, без одобрења виших официра, коња и волова од сељака, а прекршиоцу је запређено смртном казном. Забрањивани су, под претњом смртне казне крађа, пљачка и узимање затвореника на територијама које су се слободно потчиниле краљу или су на други начин доспеле под његову власт.²⁵²

Правила и наредбе које је 1640. године донео гроф од Нортамберленда за војску Чарлса I, као и Ратна правила и Наредбе донете ради бољег понашања у служби у Северним областима, наглашавају један број прописа који су се појављивали и у ранијим одредбама, али оно што је важно доноси и неколико нових правила. **Једна група је обухватала забрану скрнављења црква и религијских објеката, силовање, крађу, доношење штете сељацима и заплена**

²⁵⁰ Т. Мерон, *op. cit.* 2004. стр. 15. .

²⁵¹ *Ibid*, стр. 16.

²⁵² F. Grose, *op. cit.* стр.85, 86, и 88.

њихових коња, стоке или добара. Војницима се забрањује да секу воћке, пале-без наређења-куће и амбаре, уништавају лађе, чамце и кола која би се могла употребити за војску, чак и у непријатељским окрузима. Војницима је наређено да за реквирирану храну плаћају њену праву вредност. Коначно, наредба је признала значај обичајног права као основног извора за кажњавање дела која нису поменута у наредби наводећи да сви остали прекршаји, нереди и повреде који нису наведени у члановима кажњавају се у сагласности са општим обичајима и правилима рата.²⁵³ Дакле, током средњег века ратна правила, па и правило о поштовању приватне својине испољавала су се кроз појединачне наредбе краљева, односно владара пошто је у то време ситуација била далеко од кодификације правила ратног права. Правила о поштовању приватне својине и забрани пљачке коначно су нашле своје место у Хашком правилнику о законима и обичајима рата на копну из 1907, и у извесној мери у Женевској конвенцији о заштити грађанских лица за време рата из 1949.

Када је реч о овлашћењима окупатора у односу на приватну имовину треба имати у виду две категорије имовине: ствари које могу бити коришћене у ратне сврхе, као што је експлозив, саобраћајна средства и друге, и оне које не служе ратној сврси. Имовина из прве категорије подложна је узапћењу, с тим што је окупатор дужан да плати одштету. Насупрот томе, имовина из друге категорије заштићена је у сувоземном рату.²⁵⁴

Лична својина мора, дакле бити поштована; она “не може бити конфискована”(чл. 46). Исто тако “пљачка је изричито забрањена”(чл.47). **Важност ових двеју одредаба лежи у кодификацији правила о неприкосновености приватне својине.** Док државна имовина, опште узев, било да се ради о покретној или непокретној имовини, може бити предмет или конфискације или експлоатације, дотле је приватна својина, ма које природе она била, у начелу, у сувоземном рату заштићена од узапћења од стране окупатора.²⁵⁵ Она се не сме ни запленити ни уништити, наравно осим услед ратних операција; ако се на пример трупе утврде у неком селу, непријатељ ће моћи да бомбардује и да уништи куће иза којих се непријатељ заклања. Ово је случај уништења

²⁵³ Т. Мерон, *op. cit.* 2004. стр. 18.

²⁵⁴ С. Аврамов-М. Крећа, *op. cit.* стр. 645.

²⁵⁵ М. Радојковић, *op. cit.* стр. 97.

приватне имовине у непосредном војничком интересу.²⁵⁶ Судови су после другог светског рата окарактерисали као прекршај Хашког правилника масовну конфискацију предмета, као што је економска пљачка живежних намирница, стоке, коња, демонтиража фабрика и пренос средстава у Немачку, дизање железничких шина приватних компанија и сл. Чланом 47. Хашког правилника као што је речено, изричито је забрањена пљачка. Она се карактерише индивидуалним присвајањем приватних добара, за разлику од ратног плена који је дозвољен у међународном праву. Управо, ратни плен чине покретна добра државе коју страна у сукобу одузима и присваја. Дакле, то је акт државе и њених органа и по томе се разликује од пљачке.²⁵⁷

Забрањено је уништавање приватне имовине без императивне војне потребе (сечење шума, уништавање фабрика приликом повлачења, уништавање рудника, паљење кућа и сл). Познато је да су Израелци на окупираним арапским територијама рушили динамитом приватна добра као репресалије на “атентате терориста”, јер су сумњали да се користе као депои оружја и муниције.²⁵⁸

Заштита приватне својине од одузимања, дуго постоји као правило обичајног међународног права, и већ је признато у Либеровом кодексу, Бриселској декларацији и Оксфордском приручнику. Забрана одузимања приватне имовине јесте кодификована у члану 46. Хашког правилника, али ова забрана не значи да се никаква приватна имовина никада не може заплени.²⁵⁹ У члану 53 Хашког правилника наводи се следеће: **”Сва средства на земљи, мору и у ваздуху, намењена преносу вести, превозу лица или ствари, осим случајева за које важи поморско право, складишта оружја уопште, све врсте ратног материјала, могу бити заплени чак и ако припадају приватним лицима, али морају приликом закључења мира бити враћени и мора за њих бити плаћена накнада”**. Ово правило је укључено у неке војне приручнике. Према Аустралијском приручнику снага одбране “ови објекти се могу заплени, али не постају својина окупационе снаге. Заплена служи само као пренос поседа над објектом на окупациону снагу, док власништво и даље остаје приватно.” Према

²⁵⁶ Л. Ле Фир, *op.cit.* стр. 439.

²⁵⁷ Г. Перазић, *op.cit.* 1986. стр. 246.

²⁵⁸ *Ibid*, стр. 247.

²⁵⁹ J. Marie Henckaerts-L. Doswald Beck, *op.cit.* стр.185.

војном приручнику Новог Зеланда, у ову категорију спадају: каблови, телеграфски и телефонски системи; телевизија, телекомуникације и радио опрема, коњи, моторна возила, бицикли, кола и кочије; железница и железнички системи, трамваји, бродови у луци, на реци и на каналима; све врсте ваздухоплова, осим медицинских ваздухоплова, спортско оружје; све врсте имовине која може служити као војни материјал.²⁶⁰

Члан 28. Хашког правилника посебно забрањује пљачку града или места, макар они били освојени на јуриш. Уништавање или запленивање непријатељске имовине, јавне или приватне, генерално је забрањено чланом 23 (г), осим случајева кад то императивно налаже војна потреба. За одредбе Дела III, које се односе на окупациону власт на територији непријатељске државе може се рећи да представљају продукт идеје деветнаестог века о рату и економији. У 19. веку Русо-Порталова доктрина је била надалеко позната. Према овој доктрини, ратови су били директно уперени против владара и војски, а не против поданика и цивилног становништва. У 19. веку економија је била заснована на принципу *laissez-faire* и на неприкосновености приватне својине. Државе нису биле овлашћене да започну, већ да спрече јавно ометање живота и имовине појединачних грађана. Дакле, у Хашком правилнику постоји јасна и одсечна подела између јавне и приватне имовине. Обимна заштита приватносвојинских права је такође обезбеђена. Одредбе које се односе на третман непријатељске приватне имовине од стране окупатора се поштују као одраз принципа хуманости.²⁶¹

У сваком случају, приватна имовина у сувоземном рату је неприкосновена и не може бити конфискована. Октобра 1917. Аустро-угарске трупе окупирале су територију Венеције. Сестре Мацони, талијански држављани, морале су да напусте окупирану територију и такође су оставиле обвезнице и акције локалних компанија које су биле депоноване у банци. Окупатор је конфисковао обвезнице и акције и преместио их ван Италије. Мировним уговором аустријска влада вратила је ове вредносне папире италијанској влади. Настао је спор између сестара Мацони и италијанског министра финансија у погледу враћања неких обвезница.

²⁶⁰ *Ibid*, стр. 186

²⁶¹ Ando Nisuke, *Surrender, occupation and private property in international law*, Oxford University Press, New York, 2007, стр.36.

Министарство финансија тврдило је да је право својине сестара Мацони било угашено конфискацијом и преузимањем обвезница од стране окупатора.²⁶² Овај аргумент био је одбачен од стране Венецијанског суда који је одлучио да: ”Аргумент да приватна својина грађана одсутних са окупираних територија се посматра као ничија ствар или ратни плен не може се прихватити. Напротив, таква приватна имовина мора бити третирана у складу са правилима Хашког правилника из 1907, који прописује да покретна или непокретна приватна имовина мора бити поштована у сувоземном рату. Изузеци од ових правила су допуштени само као новчане контрибуције, реквизиције у виду услуга и конфискације за потребе војске. Ствари које су укључене у садашњи случај су приватна имовина која не може бити конфискована.

Њихова конфискација мора, према томе, бити посматрана као последица односно ефекат пљачке.”²⁶³

Као што је већ наведено, Хашки правилник изричито забрањује пљачку. **Пљачка је дефинисана у Блековом правном речнику као “присилно узимање приватне имовине од стране нападачке или освајачке војске, од непријатељских субјеката.**²⁶⁴ Пљачка је кажњива у законодавствима великог броја држава. У пресуди, у случају Војне хунте, 1985. године, Национални апелациони суд Аргентине је применио забрану пљачке из Хашког правилника на акте почињене у ситуацији унутрашњег насиља. Елементи злочина у Статуту Међународног кривичног суда наводе да одузимање мора бити урађено за приватну или личну употребу. Као таква, забрана пљачке је посебна примена општег правног принципа забране крађе. Ова забрана се може наћи у националним кривичним законодавствима широм света. Пљачка је, генерално, кажњива по војном закону или општем кривичном закону.²⁶⁵ Као термин модерног права, пљачка може бити такође дефинисана и као неовлашћено узимање имовине, јавне или приватне. У намери да се разуме пљачка, мора се знати какво узимање или присвајање имовине је дозвољено по међународном праву. Многи акти у рату, ако се посматрају одвојено од намере која их је

²⁶² *Law of belligerent occupation*, стр.132.

²⁶³ Annual Digest of Public International Law Cases, 1927-1928. Case No. 384.

²⁶⁴ *Blacks Law Dictionary*, Fifth Edition, West Publishing, St. Paul Minesota, 1979, стр. 1033.

²⁶⁵ J. Marie Henckaerts, L.Doswald-Beck, *op. cit.* стр. 191.

инспирисала, садрже све елементе кривичног дела. Присвајање, односно узимање приватне имовине на окупираним територијама је законит ратни акт само онда када је извршен на начин прописан правилима међународног права; иначе је то пљачка. Акти почињени у случају рата су сами по себи и посматрани одвојено од рата, кривична дела. Њихово криминално обележје нестаје само онда ако су у складу са принципима међународног ратног права. Ако они то нису, остају кривична дела, и као таква су кажњива. Ово се нарочито односи на све акте који нарушавају имовину становништва окупираних територија.²⁶⁶

Услов Хашког правилника да приватна имовина мора бити поштована не спречава окупатора да регулише или контролише приватни бизнис. Такви акти могу бити оправдани војном потребом или потребом одржавања јавног реда и безбедности.²⁶⁷

Окупатор није ограничен у вршењу контроле приватног бизниса. Свака имовина која је витална за потребе цивилног становништва или за потребе окупатора и цивилног становништва може бити стављена под директну контролу и управљање од стране окупатора. То није конфискација имовине, већ привремено узимање имовине која ће бити враћена својим власницима када потребе које су изискивале ове мере више не буду постојале.²⁶⁸

2. Право окупатора на реквизиције

Под реквизицијама подразумевају се давања у природи за потребе окупационе војске, разни артикли као што су животне намирнице, одећа, превозна средства и давање у виду услуга, тј стављање на располагање окупатору радне снаге.²⁶⁹

Према члану 52. Хашког правилника, предвиђена су три услова потребна за реквизицију :1) реквизиције се могу захтевати само за потребе окупационе војске, 2) оне морају бити у складу са економским могућностима земље, 3) оне не смеју обавезивати становништво на учествовање у ратним операцијама против његове домовине.

²⁶⁶ *Law of belligerent occupation*, стр. 135.

²⁶⁷ *Ibid.* стр. 136.

²⁶⁸ *Ibid.* стр. 138.

²⁶⁹ С. Аврамов-М.Крећа, *op.cit.* стр. 645.

Реквизиције су дакле, једна војничка потреба. Чим постоје велики скупови људи, њима треба осигурати храну, стан, одело, храну за стоку, погон за аутомобиле. Али ове реквизиције треба да се врше само у границама војне потребе и уз накнаду. Затим, оне треба да се врше и умерено; човечност налаже да се становницима остави колико им је потребно за живот.²⁷⁰ Према једној дефиницији, реквизиције су законито одузимање непријатељеве приватне имовине која служи за војне потребе или за задовољавање јавних потреба на територији која се контролише (исхрана, водоснабдевање, одржавање јавног реда и мира и сличне потребе цивилног становништва).²⁷¹

Реквизиција није уговор; то је наредба од стране окупатора у вршењу његове врховне власти којој се становници окупираних територија морају повиновати. Разлика између уговора и реквизиције је та да је у случају уговора пренос имовине пуноважан уз сагласност уговорних страна, док је реквизиција наредба према којој власт захтева извршење обавезе. Члан 52. Хашког правилника ограничава тражење реквизиција само за "потребе окупационе војске". Који производи или ствари су обухваћени унутар описних речи "потребе војске" није прецизно дефинисано или одређено унапред; то ће зависити од актуелних потреба. **Примера ради, реквизиције ће бити допуштене за материјале неопходне за склониште војске, за опстанак војске у борбеним условима, средства транспорта и комуникације, бригу о болесницима и рањеницима, одевне предмете и све материјале, алате, апарате итд. неопходних за војничку употребу.**²⁷²

Сматра се да објекти реквизиције морају бити апсолутно неопходни за потребе војске. Како се чини, овај став не репрезентује англо-амерички поглед који дозвољава реквизиције артикала који су додати комфору и уживању војника као што су вино и цигарете. Генерално, луксузне ствари као што су сатови, накит, драгуљи и сл. не би биле погодне као објекти реквизиције.²⁷³ Реквизиције пушака, револвера и осталих ватрених оружја у поседу становништва су дозвољене. Став француског писца Феранда да би то могло укључити становништво да узме

²⁷⁰ Л. Ле Фир, *op.cit.* стр. 440.

²⁷¹ Миодраг Старчевић, *Приручник из међународног хуманитарног права у војсци Србије*, Медија Центар "Одбрана", Београд, 2010, стр.134.

²⁷² *Law of belligerent occupation*, стр.141 и 142.

²⁷³ *British Manual of Military Law*, стр. 416, R. Alberic, *op.cit.* стр. 501.

учешће у ратним операцијама против сопствене земље тешко је прихватити. Такви предмети, истина је од свих материјала пријемчиви су за директну војну употребу, могу бити заплењени од стране окупатора према члану 53 Хашког правилника. Иако таква узапћења нису погодна за реквизиције, у тим случајевима становништво је само покорно врховној власти окупатора у одрицању од поседовања тих ствари. **У дозвољеним реквизицијама у тим случајевима становништво ће остварити корист пријемом од окупатора плаћањем у кешу, или издавањем признанице која садржи у себи обавезу плаћања.** У пракси окупатор неће извршити реквизицију таквих ствари али њихово узапћење до каснијег поступка је више погодан за њега.²⁷⁴ Немачка пракса у првом светском рату да врши реквизиције свих врста материјала, машина, складишта, и пољопривредних производа на окупираним територијама ради помоћи немачкој индустрији у самој Немачкој или за снабдевање немачком становништву било је у супротности са међународним правом. Слично томе, реквизиција артикала ради подршке немачким трупама стационираним на другим окупираним земљама је неприкладно. У ниједном од ових случајева, не може се сматрати да су реквизиције извршене за потребе окупационе војске.²⁷⁵

Никада, међутим, правила постављена чланом 52. Хашког правилника нису била мање поштована него у току другог светског рата. Реквизиције у природи нису захтеване од општина и становника само за потребе окупационе војске. Немачке војне власти су им прибегавале и за друге потребе. Тако су довођени, ако узмемо за пример територију Србије, нови одреди трупа ради одмора и прехране. Једна од првих наредби, ако не и прва, главнокомандујућег војске у Србији одређивала је обавезно примање за немачки и локални новац. Курс прорачунавања је износио 100 динара = 5 РМ (Рајхсмарака), дакле 20 динара за 1 Рајхсмарку док је уочи самог рата, у уговорним односима између Југославије и Немачке, тај однос износио око 14 динара за 1 Рајхсмарку. Првих месеци окупације циркулисала је, као платежно средство и окупациона марка (Kreditschein). Она је штампана у покретним штампаријама које су пратиле војску и у количинама које су одређивале тренутне потребе. Тим маркама су окупаторске власти и припадници немачке војне силе исплаћивали своје куповине, уз обавезу за домаће власти да их

²⁷⁴ *Law of belligerent occupation*, стр. 144.

²⁷⁵ R. Alberic, *op.cit.* стр.512.

повлаче из оптицаја у замену за локални новац. Из наше земље је, под разним видовима, извучено и упућивано за Немачку све могуће, нарочито све што је служило за исхрану, док је становништву остављано једва потребно за живот.²⁷⁶

Новац не може бити реквириран. Новац је подложен само контрибуцији. Ковани новац, злато и сребро, и томе слично, као роба или приватна имовина могу, у принципу бити предмет реквизиције ако то захтевају потребе војске.²⁷⁷ Реквизиције, према члану 52. морају бити у сразмери са ресурсима земље. Питање да ли реквизиције морају бити у сразмери са ресурсима појединаца је веома дискутабилно. Амерички писац Филченфелд сугерише да се речи “ресурси земље” не односе на активу нарочито појединаца и да окупатор “може узети последњу краву од фармера и комад хлеба толико докле год то чињење не буде прекомерно искориштавање стоке и хлеба потребних целој земљи”.²⁷⁸

Хашки правилник у члану 52. став. 2. предвиђа да реквизиције могу да буду тражене само са овлашћењем команданта у окупираном месту. Другим речима, поједини службеници или војници не могу наређивати вршење реквизиције. Поједини војници, ипак, могу бити овлашћени од стране главнокомандујућег да реквирају материјале, а овлашћење може бити усмено. Осим у хитним случајевима, само војници са чином официра имају дозволу за реквизиције.²⁷⁹

Реквирирани материјал мора, колико год је то могуће, бити плаћен у готовом новцу. Обавеза плаћања остаје на држави која врши реквизицију, у овом случају на окупационој држави. Ако то није могуће, реквизиције морају бити потврђене признаницом, а плаћање износа се мора обавити што је могуће пре.²⁸⁰ Окупатор може, у испуњавању своје дужности одржавања јавног реда и безбедности, одређујући валуту у којој се врши плаћање за реквизиције фиксирати односну вредност између различитих врста валута које циркулишу на окупираној територији. Окупаторово право да фиксира цену неће му дати право да намести вештачку и прекомерну процену валуте његове земље која циркулише

²⁷⁶ М. Радојковић, *op. cit.* стр. 98.

²⁷⁷ *British Manual of Military Law*, стр. 423.

²⁷⁸ Ernst Helman Feilchenfeld, *The international economic law of belligerent occupation*, Carnegie edowment for international peace, Washintgon, 1942. стр. 38.

²⁷⁹ *Law of belligerent occupation*, стр. 150.

²⁸⁰ *Field Manuel 27-10*, par. 335.

на окупираним територијама. У случају покретне имовине, окупатор обично преузима право својине над имовином законито одузетој, иако он може, ако тако жели реквизирати те ствари само за употребу. У случају непокретне имовине као што је имање, реквизиција је коришћење није право својине. Размештај по становима или квартирање представља форму реквизиције за стамбено питање војника у кућама приватних лица на непријатељској територији, које могу бити реквириране због снабдевања храном, смештаја, сточне хране. Одредбе Хашког правилника у вези реквизиција примењених на квартирање, значи да се плаћање мора извршити ако је могуће, иначе мора се дати признаница. Уопште говорећи, реквизиције у форми квартирања за окупационе војнике не би смеле ићи тако далеко да истерају становнике из њихових кућа, осим ако други смештај може бити обезбеђен за становништво.²⁸¹ Члан 52. Хашког правилника дозвољава окупатору реквизиције у услугама становника окупираних територија за потребе окупационе војске, под ограничењем да ове услуге неће бити такве природе да укључује становништво на “обавезивање за учествовање у ратним операцијама против његове отаџбине”.

Тешко је повући јасну разлику између дозвољеног и забрањеног рада, насталу из чињенице да услуге становника за потребе окупационе војске могу бити реквизиције, али ове услуге не смеју успоставити ратне операције против њихове сопствене земље. Све услуге снабдевања окупационе армије могу, у одређеној мери, помоћи ратним операцијама иако индиректно. Мора се нагласити да Хашки правилник и национална пракса дозвољавају принудан рад.²⁸²

Међутим, одређене принудне мере од стране окупатора су разумљиво забрањене јер представљају кршење члана 52. Према томе, појединци чије услуге су предмет реквизиције можда неће бити изложени опасности од борбених дејстава, то јест, они не смеју бити присиљени да врше рад у месту где су изложени телесним повредама од војничке ватре. Слично томе, пошто окупатор није суверен он не може присилити на извршење тих аката становништво јер су такви акти издајнички према њиховом суверену. Становништво не може бити присиљено да узме учешће у ратним операцијама било које врсте и члан 52. Хашког правилника је много шири него мере забране њиховог коришћења као

²⁸¹ *Law of belligerent occupation*, стр. 152. и 153.

²⁸² R. Alberic, *op. cit.* стр. 472, *British Manual of Military Law*, стр. 388.

војника.²⁸³ Границе између дозвољеног и забрањеног рада могу бити тешке за дефинисање. У принципу, ипак, разлика је између услуга које директно и очигледно служе ратним операцијама и таквих услуга које индиректно доприносе ратним операцијама. Претежно становиште је да ископавање ровова, изградња утврђења, чак и далеко од фронта, ремонт оружја, прављење муниције, и изградња топова и постављање на положај су забрањени.²⁸⁴ Становништво чије услуге служе за неопходне потребе опстанка становништва, начелно, не доприносе директно ратним операцијама, мада су корисници таквих услуга окупаторски војници. Према томе, окупатор може захтевати реквизиције од становништва за смештај својих трупа по кућама, за жетву и прибављање жита, печење хлеба, и за клање стоке за своје трупе на окупираним територијама. Услуге извршене од становништва које су неопходне за адекватно управљање окупираним територијама нису забрањене, иако узгред ратне операције могу бити због тога олакшане. Услуге од становништва могу бити потребне за изградњу или поправак путева од опште користи, мостова, железничких пруга, телеграфских линија и сл. иако војска такође може да користи таква средства све док је такав рад у интересу целе заједнице као акт доброг управљања.

Насупрот томе, становници не могу бити присиљени да раде на чисто стратегијским путевима ради утврђивања позиција војске нити могу бити присиљени да стварају простор који омогућава приступ бојном пољу.²⁸⁵ Окупатор може узаптити и јавне и приватне железничке мреже и руководити њима не само за своје војне циљеве, већ такође може да их користи у комерцијалне сврхе. Он може извршити реквизицију услуга чиновника и намештеника на железничким путевима толико дуго док они не доприносе својим радом ратним операцијама.²⁸⁶

Војна потреба и потреба за одржавањем јавног реда и безбедности су двоструки стуб на који се окупаторова власт ослања . У реквирирању услуга или ствари за “потребе окупационе војске”, окупаторови акти налазе оправдање у војној потреби. У таквом случају члан 52. Хашког правилника захтева да се плаћање од стране окупатора мора извршити у готовом, али ако то не буде могуће

²⁸³ *Ibid*, стр. 468.

²⁸⁴ *Law of belligerent occupation*, стр. 156.

²⁸⁵ *Ibid*, стр.158

²⁸⁶ *Field Manuel 27-10,par. 303,British Manual of Military Law*, стр. 388.

мора се дати признаница а плаћање треба извршити што је пре могуће. Кад окупатор делује у улози администратора окупиране територије он мора испуњавати своју обавезу одржавања закона и реда.²⁸⁷

Други став члана 53. Хашког правилника предвиђа да **”сва средства на земљи, мору и у ваздуху, намењена преносу вести, превозу лица или ствари, осим случајева за које важи поморско право, складишта оружја уопште, све врсте ратног материјала, могу бити заплени чак ако припадају приватним лицима, али морају приликом закључења мира бити враћени и мора за њих бити плаћена накнада”**. Хашки правилник са разлогом је суздржан у давању детаљног списка различитих ствари које могу бити предмет заплене због опасности да буде непотпун и уместо тога усваја уопштену формулу. Заплена имовине према члану 53. није заснована, као у случају реквизиције, на потребама окупационе војске већ на ширем схватању војне потребе. Оно што је специфично, то није само потреба окупатора да оправда заплenu, већ постоји опасност да дозвољена заплена имовине буде пријемчива за директну војну употребу. Заплена није само надзор, то је актуелно преузимање поседовања и извршење контроле. То није преузимање поседовања са циљем прибављања својине, колико је обавеза враћања имовине у време кад буде закључен мировни споразум.²⁸⁸

Разлика између права окупатора ангажованог у актуелним непријатељствима и његовог права на поштовање имовине на окупираним територијама мора се имати на уму. Према томе, ствари у приватној својини наведених унутар описа “оружје, коњи, борбена техника и војни документи”, и тренутно коришћење од стране непријатељских снага у војним операцијама или активно учешће у његовим операцијама су подложни конфискацији. На пример, у области борбених дејстава, возови који превозе муницију или трупе, или теретни возови и аутомобили натоварени храном или материјалним средствима могу бити узапћени као ратни плен.²⁸⁹

Лотерпахт наводи следеће: ”Приватна непријатељска имовина на бојном пољу није више у сваком случају ратни плен. Оружје, коњи, и војни документи могу

²⁸⁷ *Law of belligerent occupation*, стр.160.

²⁸⁸ *Ibid*, стр. 165.

²⁸⁹ *Law of belligerent occupation*, стр. 167.

заиста бити присвојени, чак и ако су приватна својина, као што такође могу приватни транспортери, као што су теретни возови и друга возила која употребљава непријатељ.”²⁹⁰ **Приватна имовина погодна за директну војну употребу заплена од стране окупатора може бити оштећена или уништена у актуелном вођењу непријатељстава с обзиром на императивну војну потребу и не постоји дужност компензације за оштећење или губитак.**²⁹¹

3. Право окупатора на контрибуције

За разлику од реквизиција која представљају давања у природи или радној снази, контрибуције представљају новчана давања. Окупатор има право да убира порезе и разне друге дажбине установљене у корист суверене власти. Сва новчана давања преко ових редовних представљају контрибуције.²⁹² Сама реч контрибуција долази од латинске речи *contributio* што у преводу значи – заједнички принос, допринос, такође од речи *contribuere*-придодати, присајединити. Дакле контрибуције су ванредна новчана давања које окупатор узима од окупиране државе односно од становништва окупиране области.

Опште новчане контрибуције некад су представљале напредак. Оне су биле откуп права на пљачку, као што је ропство заменило право да се убијају побеђени непријатељи. Овде наравно није реч о новчаним казнама као санкцијама за личне преступе познатих криваца које су несумњиво допуштене, него се мисли на контрибуције у новцу које окупатор разрезаје као општу казну. Такве контрибуције су сасвим неправичне и најчешће бесциљне. То је случај нпр. кад војна власт наметне тешку новчану контрибуцију становницима неке општине за дела почињена од стране добровољаца, иако кривци, ако их је било, и нису становници те општине која их чак и не познаје. То су у ствари средства за застрашивање становништва или за обогаћивање окупатора.²⁹³ Због тога, никаква колективна казна, новчана или друга казна, не може се изрећи против становништва због дела појединаца за које оно не може бити сматрано солидарно

²⁹⁰ Hersh Lauterpacht, *International law*, London, 1955. стр. 313.

²⁹¹ *Field Manual 27-10*, par. 333.

²⁹² С. Аврамов-М. Крећа, *op.cit.* стр. 645.

²⁹³ Л. Ле Фир, *op.cit.* стр. 440.

одговорним.²⁹⁴ Бриселска декларација и Оксфордски приручник допуштају ратне контрибуције само као накнаду за порезе и остала давања која се врше у натури. Хашки правилник у члану 49. ограничава контрибуције на потребе војске и управе заузете области. **Контрибуције могу да се убиру само на основу писане наредбе и под одговорношћу командујућег генерала окупиране територије, а морају бити у складу са богатством земље, односно окупиране области.** Према ставу 2. члана 51.Хашког правилника, убирање се мора обављати, колико год је то могуће, само у складу са правилима о пореској основици и разрезу пореза, а за сваку контрибуцију опорезованима се издаје признаница.

Хашки правилник прави разлику између новчаних казни и контрибуција. Казне или пенали, за разлику од контрибуција, наметнуте су ради кажњавања криваца за извршена кривична дела извршена против окупационе силе. Реквизиције, као што је наведено, су давања на захтев окупатора у стварима и услугама а контрибуције су новчана давања .Право на контрибуције, начелно, није одобрено Хашким правилником. Касније рестрикције или ограничења вршења права окупатора засновано је на обичајима рата. Окупатор може закључити да су постојећи порези и дажбине недовољни да задовоље потребе цивилне управе. У таквим случајевима,окупатор може наметнути додатни новчани намет који ће покрити трошкове управе. Поред тога што су давања наметнута за управу окупиране територије, контрибуције су сврстане у Хашком правилнику на исту раван са реквизицијама, а обе су допуштене само за потребе окупационе војске.²⁹⁵

Већина писаца сматра да ће контрибуције бити стварне реквизиције у односу на новац, уместо ствари или услуга. Консеквентно томе, ограничења с обзиром на реквизиције примењују се једнако и на контрибуције.²⁹⁶ Оне не смеју бити наметнуте за сврху обогаћивања окупатора, или за осиромашење становништва и према томе вршење притиска на њих да моле за мир. Нити оне могу бити принудно наметнуте за сврху плаћања трошкова вођења рата или за сношење трошкова војних операција изван окупираних територија.²⁹⁷ Члан 49. Хашког

²⁹⁴ Чл.50.Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну из 1907.

²⁹⁵ *Law of belligerent occupation*,стр.175. и 176.

²⁹⁶ R.Alberic, *op.cit.*стр. 499.

²⁹⁷ *Ibid*, стр. 499.

правилника који се односи на контрибуције, не садржи одредбу да убирање контрибуција мора бити у сразмери са ресурсима земље. У међувремену је било убедљиво аргументовано од стране многих писаца да одредба у члану 52. Хашког правилника која захтева да тражење реквизиција мора бити у складу са могућностима земље, аналогно се примењује такође на контрибуције. Фраза “за потребе војске” је непрецизна и растезљива.²⁹⁸ Окупациона војска може да заплени многе ствари: храну, одећу, станове, транспортна средства, оружје и муницију, као и новац за плаћање својих војника и службеника. Поставља се питање да ли контрибуције могу бити бити изнуђене и потрошене у свим овим случајевима. Нема сумње да постојање контрибуција може бити изнуђено за храну за људе и животиње, одећу, смештај војника по кућама, транспортна средства и друге сличне случајеве.²⁹⁹

Члан 51.Хашког правилника, као што је наведено, захтева да окупатор приликом убирања контрибуције поштује постојећа правила о пореској основици и разрезу пореза, колико год је то могуће. Немачка је у окупираној Белгији у првом светском рату убирала контрибуције у износу од милион франака од барона Ламберта Ротшилда и контрибуцију од 30 милиона франака од М.Солвеја. Амерички писац Гарнер каже да такав поступак није ништа друго него конфискација. Он наводи да “су одредбе Хашког правилника већ дуго предмет анализе многих аутора који су заузели став да само јавна имовина, а не приватна може бити предмет контрибуција.³⁰⁰

Окупационе снаге САД убирале су контрибуције на увоз и извоз одређених производа у форми уобичајених царина на Филипинима 1898. У Мексичком рату 1846, војни гувернер САД у окупираном Мексику наметнуо је порезе на увоз производа из неутралних држава чак и ако долазе из Америке.³⁰¹ **Не постоји обавеза наметнута Хашким правилником на накнаду трошкова за контрибуције. Издавање признанице коју даје окупатор, представља само евиденцију да је новац био изнуђен, али не подразумева обећање плаћања од стране окупатора.** Француски аутор Р. Алберик пориче да је плаћање војника и

²⁹⁸ *Law of belligerent occupation*, стр.178.

²⁹⁹ R.Alberic, *op.cit.* стр.501.

³⁰⁰ James Wilford Garner, *International Law and the World War*, Longmans, Green and co.London 1920. стр.219.

³⁰¹ *Law of belligerent occupation* ,стр.181.

службеника, оружја и муниције прикладна ствар. Он наводи аргумент да су контрибуције наметнуте као еквивалент за реквизиције, и да пошто нити новац, нити оружје и муниција не могу бити реквирирани, убирање контрибуција за те циљеве је неприкладно тј.неумесно. Дословна интерпретација фразе “потребе војске”довољно је широка да покрије све ствари.³⁰² Проблем плаћања службеника и војника разматран је у војном споразуму између Немачке и Савезничких сила 1918. Члан 9. споразума наводи да “одржавање окупационих трупа у земљама источно од реке Рајне биће обавеза немачке владе”. Извештај пуковника Ирвина Ханта каже: ”Од овог тренутка јасно је да је немачка влада преузела обавезу да плаћа одржавање америчке окупационе војске. Трошкови окупације укључују много више него што је плаћање окупационих трупа, трошкове хране, одеће, снадбевања, размештаја војника по становима и реквизиција морају бити решени тј.обрачунати. Такође је јасно да толико дуго колико трупе буду плаћане у готовом новцу, Немачка ће имати обавезу да то испуни.”³⁰³

4. Имовина локалних установа

Члан 56. Хашког правилника предвиђа да ”са општинским добрима, добрима установа посвећених верским обредима, добротинству, настави, науци и уметности, чак и кад припадају држави, поступа се као са приватном својином”. Дакле, сва општинска имовина-непокретна и покретна као и њени вредносни папири и фондови, изричито се сврстава у исти ранг као и приватна својина. Чињеница је да општине као и локалне установе неће бити лишени своје имовине и њеног статуса као приватне имовине. У Италији,у периоду пре појаве фашизма општине су биле инкорпорисана државна тела, полусамосталног управљања, вршећи локалну власт као државну функцију. За време фашистичког режима, самоуправа општина била је суштински ограничена. Приликом окупације Сицилије од стране америчке војске имовина општина била је, и поред те чињенице, третирана као приватна својина.³⁰⁴

³⁰² R,Alberic.op.cit.стр. 146.

³⁰³ *Hunt Report-Report of Colonel Irvin L.Hunt, Officer in Charge of Civil Affairs, American Military Government of Occupied Germany, 1918-1920, Vol. I, 1942,стр.219.*

³⁰⁴ *Law of belligerent occupation,стр.198.*

Неки аутори сматрају да сва локална тела морају бити посматрана у истом смислу као и општине.³⁰⁵ Британски приручник ратног права наводи да имовина свих локалних власти, као што су провинције, окрузи, општине и парохијске власти, третира се као приватна имовина.³⁰⁶ Треба нагласити, ипак, да Хашки правилник ограничава ослобођење од заплена на општине и не именује било које друго тело локалне управе. У случају локалних тела, требало би испунити најмање два услова пре него што би таква тела могла имати исти третман у поштовању њихове имовине као општине. 1) она морају имати независну економију, што значи да морају имати своју сопствену активу и финансије. 2) њихова имовина и добит морају бити употребљени за задовољавање локалних потреба.³⁰⁷ Ако је међутим, више административно тело само подраздео државне управе а његова финансијска структура није независна од државе, његова имовина биће третирана као државна, односно јавна имовина.

Имовина држава чланица у федерацији третира се као државна имовина, а не као приватна. Имовина општина може бити предмет реквизиција и контрибуција. Путеви који припадају локалним властима су под контролом окупатора; они су важне комуникационе тачке. Чињеница ратне окупације доводи окупатора у посед свих кључних комуникационих тачака, на земљи и на води, и није неопходна формална конфискација.³⁰⁸ Као што је наведено, **имовина установа посвећених религиозним, хуманитарним, образовним, научним и уметничким циљевима, чак и кад су државна имовина, третирају се као приватна имовина. Свака заплена, уништење или намерно оштећење сличних установа, историјских споменика, уметничких и научних дела је забрањено и мора бити предмет процесуирања по закону.**³⁰⁹

Члан 27. Хашког правилника предвиђа да: ”приликом опсада и бомбардовања морају се предузети све потребне мере да се поштеде колико год је то могуће, зграде посвећене верским обредима, уметности, науци и добротворним сврхама, историјски споменици, болнице и сабиралишта болесника и рањеника, под условом да нису у исто време употребљени у војне сврхе. Дужност је опседнутих

³⁰⁵ видети: R. Alberic, *op. cit.* стр. 539, P. Fauchille, *op. cit.* стр. 274.

³⁰⁶ *British Manual of Military Law*, стр. 429.

³⁰⁷ R. Alberic, *op. cit.*, стр. 539.

³⁰⁸ *Ibid*, стр. 540.

³⁰⁹ Члан 56 Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну 1907., FM 27-10, pag. 318.

да означе те зграде и сабиралишта специјалним видним знацима који ће бити унапред саопштени опсађивачу.” Зграде посвећене верским обредима, уметности итд. морају бити обезбеђене против свих оштећења или уништења чак и током актуелних непријатељстава. Императивна војна потреба учиниће дозвољеним уништење или оштећење таквих зграда током вођења непријатељстава.³¹⁰ Употреба зграда оваквог карактера у војне сврхе биће оправдано само у случају императивне војне потребе у складу са чланом 23 г Хашког правилника. У истом члану набрајају се различите забране а под ставком г каже се да је забрањено ”уништавати или пленити непријатељску имовину, осим случајева кад би та уништавања или заплене императивно налагала војна потреба”. Када таква потреба постоји трупе, рањеници и болесници, као и материјална средства могу бити смештени у таквим зградама.³¹¹ Постоји посебна категорија имовине која је потпуно изузета од присвајања или реквизиција за војне потребе. Уметничка и научна дела и историјски споменици не смеју никад бити присвојени или реквирирани за војне потребе.³¹²

Члан 56. Хашког правилника који наводи да су сва уништења таквих дела и историјских споменика забрањена у складу је са обичајним правом. Стога, иако метал чији статуа је изливена може бити од великог значаја за прављење топова, не сме бити диран. Обичајно и уговорно међународно право забрањује транспорт уметничких и научних дела у окупаторову земљу.³¹³

Савезничке снаге у окупираној Италији предузеле су мере да сачувају локалне архиве, историјске и класичне споменике и објекте уметничког карактера и посебно предузеле кораке да се у потпуности забрани куповина и извоз тих класичних уметничких дела од стране припадника војске или других појединаца. Историјски споменици биће поштовани чак и када могу бити опозвани од окупатора због његовог прошлог пораза. Фашистички зидни или монументални симболи су првенствено политичког карактера и тешко могу бити класификовани као уметничка дела. Спајт сумира члан 56 следећим речима: ”Говорећи уопштено,, неко може описати суштину овог члана овако: прво, командант може,

³¹⁰ FM 27-10, par. 313.

³¹¹ *Ibid*, par. 319.

³¹² H. Lauterpacht, *op. cit.* стр. 313.

³¹³ J.W. Garner, *op. cit.* стр. 455.

ако је неопходно, претворити цркву у болницу, али он не може продати одећу или осталу црквену имовину да би скупио новац. Друго, он не сме превозити или оштетити ту врсту имовине.”³¹⁴ Архиве и документи, и актуелни и историјски, се тренутно и континуирано користе од стране окупатора и он може узаптити такве документе, иако он мора да уложи сваки напор да их сачува.³¹⁵

Окупатор у основама задржава досадашње право и институције, а при томе респектује стечена права и приватно власништво. За међународно право је од одлучујућег значаја, када рат постане међудржавно сукобљавање, он мора да све оно што је недржавно – посебно привреду и трговину остави нетакнутим. Цело подручје грађанског друштва мора такође да остане нетакнуто. Окупатор не сме да мења привредну и социјалну структуру окупиране територије. Крајем 19. века кад је настала Хашка конвенција о сувоземном рату, либерални конституционализам је био идентичан са Уставом и цивилизацијом у европском смислу. Респектовање основних принципа Устава искључује задирање врховног војног заповедника и окупирајуће државе у приватно власништво. Код обе државе претпоставља се дејство Устава.³¹⁶

³¹⁴ James Molony Spaight, *War Rights on Land*, Macmillan and co.limited,London, 1911, стр.416.

³¹⁵ F M 27-10,par.9.

³¹⁶ Carl Schmitt, *Der Nomos der Erde*, Duncker and Humblot, Berlin, 1988.стр.174 и 181.

ДЕО ПЕТИ

ОДНОС ОКУПАТОРА ПРЕМА ЈАВНОЈ ИМОВИНИ

1. Овлашћења окупатора у погледу покретне имовине

Док модерно међународно право поставља начело поштовања приватне имовине, задржано је старо правило ратног права да државна имовина припада непријатељу кад му допадне у руке. Он може њоме располагати посве слободно, чак је и уништити. Ипак је Хашки правилник ограничио окупатора с обзиром на неколико важних питања.³¹⁷ Што се тиче јавне имовине, **треба разликовати покретности од непокретности.** У погледу покретности, окупатор мора да поштује музејске збирке, књиге итд. на основу примене начела да се рат мора ограничити на оно што је нужно; а има права да присвоји сав ратни материјал, муницију, храну. Он може да заплени и имовину из јавних благајни али не наравно и новац који припада појединцима, онај например који је дат на чување приватним банкама и штедионицама.³¹⁸

У члану 53. Хашког правилника регулише се овлашћење окупатора према покретној јавној имовини. У ставу 1. тог члана каже се да: **”Окупациона војска може да заплени само готовину, фондове и доспеле папире од вредности који припадају непосредно држави, складишта оружја, превозна средства, складишта и залихе, као и сву покретну државну имовину која може да служи ратним операцијама.”** Значи, сва ова овлашћења окупациона сила може користити само уз услов да та имовина може послужити ратним операцијама. И овде се ради о последици примене начела војне потребе.

Међутим, савремена теорија сматра да постоји изузетак у погледу присвајања новца. Наиме, тумачи се да окупатор не може да заплени новац из специјалних фондова намењених нпр.инвалидима, пензионерима и сличним случајевима.

Државни архиви, мада представљају покретну имовину не подлежу заплени. Једини изузетак од тога правила представљају документи који се директно односе

³¹⁷ J.Andrassy,*op.cit.*стр.601.

³¹⁸ Л.Ле Фир,*op.cit.*стр.441.

на порекло и начин вођења рата.³¹⁹ Што се тиче саобраћајних и транспортних средстава, с обзиром да ова средства имају велику улогу и значај у модерним ратовима окупатор има значајна овлашћења у том погледу. Могућност заплени тих средстава предвиђа се у члану 53.ст.2 где се наводи: ”Сва средства на земљи, мору и у ваздуху, намењена преносу вести, превозу лица или ствари, осим случајева за које важи поморско право, складишта оружја уопште, све врсте ратног материјала, могу бити заплењени чак и ако припадају приватним лицима, али морају приликом закључења мира бити враћени и мора за њих бити плаћена накнада.” Дакле, сва ова средства допуштено је заплени а изузетак су случајеви где се примењују правила поморског права. Као што се види, чак кад су у власништву приватних лица ова средства се могу присвојити. Управо зато што се ради о приватним лицима наглашава се обавеза враћања и обавеза плаћања накнаде а све то у тренутку закључења уговора о миру.

Начелна слобода располагања остављена је нетакнута за сва покретна добра која могу послужити вођењу рата. А *contra ratio* следи да та слобода не постоји с обзиром на другу покретну имовину.³²⁰ Што се тиче подморских каблова који вежу територију стране у сукобу и неутралне државе, то је регулисано чланом 54. Хашког правилника. Наиме, према члану 54: **”Подморски каблови који везују окупирану територију са неком неутралном територијом, не могу бити заплењени ни уништени, осим у случају апсолутне потребе. Они такође морају приликом закључења мира бити враћени, и за њих се мора платити накнада.”** Наведена одредба примењује се само на државној територији и нема везе са заплемом и уништењем подморских каблова на отвореном мору.³²¹ Поштанска служба обавља се под контролом окупатора. Женевска конвенција о заштити грађанских лица обавезује окупатора да одржава минималне везе између окупиране територије и територије непријатеља која није окупирана.

У погледу права окупатора да наплати потраживања легалне владе, класици међународног права сматрали су да окупатор има право да наплати дугове. Савремени теоретичари одбацују ову могућност. Окупатор може спречити на окупираној територији исплату дуговања легалној влади, али се не може

³¹⁹ С.Аврамов-М.Крећа, *op.cit.* стр.644.

³²⁰ J.Andrassy, *ibid*, стр.601.

³²¹ FM 27-10, пар.411.

поставити у улогу повериоца. Полазна тачка за овај став представља правило да само поверилац или лице кога овај овласти може наплатити дужну суму, да је однос између повериоца и дужника уговорне природе, а окупатор није уговорна страна. Отуда, све дотле док је окупатор у фактичкој позицији, условљеној ратним операцијама, не може ући у правни однос са трећим државама, у име суверене власти те територије. То је могуће постићи тек мировним уговором.³²²

У погледу јавне покретне имовине непријатеља, неопходно је објаснити и појам ратног плена. Шта је ратни плен? **Војни материјал непријатеља који падне противнику у руке сматра се за ратни плен. Ратни плен постаје власништво стране која га је запленила. Међународно право дозвољава да се плене материјална добра непријатеља.** Могу да се плене сва јавна покретна добра (пре свега, сва средства и материјална добра која су намењена у војне сврхе, или она која би могла да буду коришћена као ратна средства, али под условом да су затечена на бојишту). Обичајно међународно хуманитарно право дозвољава да стране у сукобу могу да заплене само војну опрему која припада супротној страни као ратни плен. Обичајно право дозвољава уништавање или заплону својине противничке стране ако то налаже императивна војна потреба. Правило се односи на међународне оружане сукобе. У ратни плен убрајају се: војни материјал у поседу заробљених лица, заробљена санитарска возила која више нису потребна за медицинске сврхе, али са њих морају да се уклоне знаци распознавања. Санитарске установе и покретна медицинска опрема остају искључиво намењени рањеницима и болесницима. Са верским предметима поступа се као и са санитарском опремом.³²³

2. Право окупатора на коришћење непокретне имовине

У погледу непријатељске непокретне имовине, Хашки правилник у члану 55. предвиђа правило да ће се **“држава окупатор сматрати само као администратор и уживалац (usus fructus) јавних грађевина, непокретности, шума и пољопривредних добара која припадају непријатељској држави, а налазе се се у окупираној области. Она мора очувати основна средства тих**

³²² С.Аврамов-М.Крећа, *op.cit.*стр.645.

³²³ В.Јончић, *op.cit.*2010.стр.140.

имања и њима управљати у складу са правилима плодуживања.” Дакле, окупатор има право да се користи непокретностима које припадају јавној имовини.

Уопште узевши, окупатор то има да чини сходно њиховој намени, на пример са болницама, склоништима, школама, црквама итд. Али он може да приступи и уобичајеним реквизицијама ако му треба места за многе болеснике и рањенике. У томе циљу он има право да искористи јавне грађевине. Освајач мора поштовати музеје, библиотеке, цркве, осим случаја нужде; он их у случају недовољности болница може реквизирати. Тако су Немци у првом светском рату у Француској за време својег првог одступања оставили катедралу у Ренсу пуну рањеника које нису имали времена да однесу. Раздражени што су изгубили варош, бомбардовали су катедралу, тако да се запалила слама на којој су лежали рањеници. Становници, огорчени пуцањем на катедралу, хтели су оставити немачке рањенике да изгоре, али их је спасло херојско посредовање свештеника катедрале, г. Ландријеа, доцнијег епископа у Дижону.³²⁴

Постоје две врсте непокретности од особите важности, то су **железнице и рудници**. Окупатор наравно има права да се користи железницама, он има права да поруши мостове, тунеле, вијадукте при повлачењу да би задржао наступање противника. Али он не може коначно да присвоји вагоне, локомотиве, складишта, ако мрежа припада неком приватном друштву. Ако то учини, друштво, по свршетку рата, има права на одштету за однети или уништени материјал. Освајач наравно за време трајања окупације има право да се користи рудницима. А да ли има право да при одласку уништи рудник, ако је могућно, на пример помоћу потапања?. То уништење је противно старом појму рата.³²⁵

Дозвољено је, дакле, коришћење свих непокретности на непријатељевој територији, без обзира коме припадају, ако су неопходне за војне потребе (за логоре, складишта, фортификације сваке врсте или за смештај трупа, рањеника, болесника и медицинског материјала).³²⁶

Политика “спаљене земље” од стране окупирајуће силе, док се налази у или се повлачи са окупиране територије, незаконита је и ако је великих размера и

³²⁴ Л.Ле Фир, *op.cit.* стр. 442.

³²⁵ *Ibid*, стр.442.

³²⁶ М.Старчевић, *op.cit.*2010, стр. 135.

бескрупулозна сматра тешким кршењем IV Женевске конвенције, осим ако би била оправдана војном потребом, на пример, уколико су инвазионе снаге за петама оружаним снагама окупационе силе. Тешко је оправдати политику спаљене земље данас када армије не живе од земље, али уништавање основних средстава као што је гориво за тенкове и ваздухоплове може да буде оправдано, али само ако задовољава потребе заштите животне средине.³²⁷

Као што је већ наведено, држава окупатор се сматра само као уживалац непокретности окупиране државе и мора управљати њима у складу са правилима плодуживања. У стварном праву, плодуживање или *ususfructus* је лична службеност чији титулар добија право да туђу ствар употребљава и убира све плодове, уз обавезу да ствар по његовом престанку суштински неоштећену врати власнику. Ова дефиниција настала је на основу познате Паулусове дефиниције *ususfructus* и одговара тадашњем времену, док се у модерној теорији плодуживање одређује као право потпуног коришћења туђе ствари. Према томе, *ususfructus* или плодуживалац је овлашћен да ствар користи на уобичајени начин (*ius utendi*) и убира све плодове које она доноси (*ius fruendi*). Припадају му два својинска овлашћења, недостају му само *ius abutendi*, право располагања које задржава и даље власник ствари и зато се оваква својина назива *nuda proprietas*, "гола својина"³²⁸ Аналогно томе, окупациона држава може само да употребљава наведене непокретности и да убире плодове. Она нема право својине, јер је власник тих непокретности окупирана држава али је она привремено спречена да их користи за време док траје окупација. По завршетку окупације, окупирана држава поново долази у посед непокретности чији је легални власник.

Из одредбе Хашког правилника у којој се наводи да је држава окупатор само администратор и уживалац непокретних добара које припадају окупираној држави, такође из одредбе где се наводи да се са општинским добрима и добрима посвећених верским обредима, добротинству, настави, науци и уметности поступа као са приватном својином произилази неколико имплицитних захтева.

Прво, окупациона сила мора правити разлику између врста имовине, и такође мора одредити када је имовина приватна, а када је јавна тј. припада држави.

³²⁷ Борба по правилима-приручник о праву оружаних сукоба, стр.98.

³²⁸ Лазар Јоцић, *Римско прав*, КР "СЛАВИЈА", Нови Сад, 1990. стр. 198.

Друго, на основу ових ограничења, окупациона сила мора одлучити да ли постоји војна потреба у односу на одређену имовину. Имовина као што су железнице, утврђења и аеродроми служе директно војној потреби коју окупациона сила може да искористи кад је то неопходно, као што је контрола над таквом имовином способност задатка окупационе силе и спречава од коришћења непријатељске силе или побуњеника. Имовина која није у функцији војне потребе мора бити сачувана и пажљивим управљањем спречено њено уништење или девастирање. Треће, окупациона сила мора предузети активне кораке да спречи уништење или оштећење имовине која не служи војној потреби.³²⁹

Непокретна јавна имовина државе која служи за директну војну потребу, као што су утврђења, арсенали, бродоградилишта односно војне луке, складишта, касарне, железничке пруге, мостови, пристаништа, аеродроми и остали војни објекти, остају у рукама окупатора све до краја рата, и могу бити уништени или оштећени, ако се то сматра неопходним за извођење војних операција.³³⁰ Окупатор нема право да прода или неквалификовано користи такву имовину. Као администратор и плодуживалац он не би смео вршити своја права на тај начин да се расипнички и немарно понаша озбиљно умањујући њену вредност. Он може, ипак, закупити или искористити јавно земљиште или зграде, продати жетву, сећи и продавати дрвеће, и искориставати руднике. Термин закупа или уговора не би требао бити продужен после завршетка рата.³³¹ Према члану 53. IV Женевске конвенције: **”Окупирајућој сили је забрањено да уништава покретна и непокретна добра која појединачно или заједнички припадају приватним лицима, држави или јавним телима, друштвеним организацијама или задругама, изузев у случајевима у којима би та уништења била апсолутно неопходна за извођење војних дејстава.”**

Забрана из овог члана односи се на уништавање свих врста имовина, било да се ради о приватној имовини заштићених лица, државној имовини, имовини јавних установа као што је имовина округа, општина, провинција итд, или задружним организацијама. Продужетак заштите јавне имовине и добара која припадају јавним телима и организацијама, појачано је правилима који су

³²⁹ C.Burgess, *op.cit.* стр.15.

³³⁰ FM 27-10, par.402

³³¹ *Ibid*, par.403.

садржани још у Хашком правилнику. Треба нагласити да се забрана односи само на “уништавање”. Према међународном праву окупационој власти се признаје право да, под одређеним околностима, располаже са имовином унутар окупиране територије – наиме право на реквизицију приватне имовине, право на конфискацију било које покретне имовине која припада држави која може бити искоришћена за војне операције, и право да управља и да буде уживалац непокретне имовине која припада окупираној држави. Забрана уништења наведена у овом члану може се упоредити са забраном пљачке и репресалија која се наводи у члану 33 Конвенције. Треба подсетити да члан 23 г Хашког правилника забрањује неоправдано уништење непријатељске имовине. Ова забрана односи се на сву имовину на територији која је инволвирана у рат. Забрана уништења имовине која се налази на окупираној територији подвргнута је једном важном изузетку. Она се не односи на случајеве ”кад су та уништења неопходна за извођење војних дејстава.” Окупациона сила може, стога, извршити потпуно или делимично уништење одређене приватне или јавне имовине на окупираној територији када императивна војна потреба то захтева.³³²

Окупатор не сме склонити и превозити јавне железничке пруге ван окупиране територије, преселити путне правце на таквим линијама, или скренути канале у нове канале. Овакви акти представљају трајну демонстрацију силе или промену и нису у оквиру овлашћења окупационе силе, нити у складу са правилима плодуживања.³³³ **Ограничења окупаторових овлашћења су одређена правилима плодуживања. Када постоји разлика у правилима плодуживања између оних на окупираној територији и оних који постоје у окупаторовој држави, требало би да окупатор следи она правила која важе на окупираној територији.**³³⁴

То је оправдано из разлога што је окупатор дужан да поштује постојеће законодавство колико год је то могуће. Преовлађујући став на Бриселској конференцији је био да окупатор не сме прекорачити своја права толико дуго колико он управља непокретном имовином према признатим правилима плодуживања. Јавна имовина једнако као и приватна може бити заплена,

³³² J.Pictet, *op.cit.* стр.302.

³³³ R.Alberic, *op.cit.* стр.555.

³³⁴ J.M.Spaight, *op.cit.* стр. 416.

уништена или оштећена приликом вођења војних операција. Према томе, прекомерна сеча дрвећа или огољавање шума јесте оправдано ако постоји војна потреба током вођења непријатељстава.³³⁵

Ролин поставља следеће питање: Да ли је прекомерна сеча шума дозвољена у циљу изградње касарни? Императивна војна потреба оправдаће такав акт током вођења непријатељства. Проста погодност, каже Ролин није довољна.³³⁶ **Постоји сагласност да дужност окупатора да сачува “основна средства” непокретне имовине намеће обавезу да своја права не врши расипнички и немарно и на тај начин умањи вредност имовине.**³³⁷ **Важно је нагласити да, уопштено говорећи, имовина суверена није подложна поступку извршења без његове сагласности. Ово је део ширег правила да суверен не може бити тужен без своје сагласности .** Окупатор може склопити уговор за експлоатацију непокретне јавне имовине за време трајања окупације. Може се навести пример који се догодио током француско-немачког рата 1870. године. Наиме те године немачка влада, током окупације департмана Меуз и Муерт, продала је 15,000 комада храстовог дрвећа које је израсло у државној шуми берлинском предузећу које је платило аконтацију за привилеговану сечу дрвећа. Уговорне стране нису завршиле сечу дрвећа у време када је Француска повратила своје територије сходно мировном уговору. Уговори су садржали одредбу да Немачка има право да уђе у уговор и да је француска влада била обавезна да јој дозволи завршетак сече дрвећа. Уговори су искључивали надлежност француских судова из разлога што је продаја била расипничка и прекомерна са гледишта правила плодоуживања. Посебан разлог истакнут од стране француске владе је да је такав уговор био валидан само за време трајања окупације, а не и после тога.³³⁸

Мора се имати у виду чињеница да окупатор није наследник у праву легитимног суверена и према томе, када је присвојио јавну имовину као ратни плен, он није у обавези сходно генералном правилу, да преузме одговорност легитимне владе. Хашки правилник не даје дефиницију јавне имовине, нити поставља било какве критеријуме за одређење шта је јавна имовина. У случају

³³⁵ *Law of belligerent occupation*, стр. 218.

³³⁶ R.Alberic, op.cit.,стр. 556.

³³⁷ FM 27-10,par.315.

³³⁸ *Law of belligerent occupation*, стр.221.

када постоји сумња да ли је имовина јавна или приватна, сматра се да је у питању јавна имовина све док се не докаже њен приватни карактер. Било кад да постоји сумња о праву својине, окупатор може преузети контролу над имовином и може да је конфискује.³³⁹

Посебан законски третман може имати лична својина у погледу које постоји сумња због разлога блиске везе између државе и сопственика. Једном када је статус сопственика, наводи Филченфелд, класификован било као јавни било као приватни, његова имовина прати његов статус.³⁴⁰ Главно питање је суштински идентитет између сопственика и државе насталог из контроле и интереса државе. Право окупиране територије ће утврдити права и овлашћења државе у односу на сопственика. Изгледа, ипак, да окупатор није везан закључним правилом локалног права да је предузеће приватно. Окупатор се вероватно неће жалити када локално право означава предузеће као јавну установу. Различите индиције сугеришу одређење суштинског идентитета државе и сопственика. Важна чињеница коју треба имати у виду је да су многа предузећа подложна државној регулативи или надзору, али и поред тога, задржавају свој приватни карактер.³⁴¹

3. Заштита културних добара у рату кроз историју

У давна времена, ратно право претпостављало је да победници могу запленили или уништити уметничка дела, јавне грађевине, сакралне установе, и друго културно благо побеђене државе. Уништење културног блага током инвазије Грчке од стране персијског цара Ксеркеса представља често навођен пример, можда због омаловажавања Ксеркеса од стране грчких историчара. Неки признају Александру Македонском као просвећеном владару, за његово време, заслуге за заштиту културних добара, али његова војска опљачкала је и уништила градове као што су Теба, Тир, Газа и Персеполис- уз много покоља становништва-када је Александар сматрао политички и економски целисходним да то уради. Тотално уништење Картагине 146. године п.н.ере од стране Рима као завршетак Пунских

³³⁹ *Ibid*, стр. 222.

³⁴⁰ Е.Н.Филченфелд, *op.cit.*стр. 58.

³⁴¹ *Law of belligerent occupation*,стр. 224.

ратова, и пљачкање Херодовог храма у Јерусалему 70. године нове ере представљају такође познате примере.³⁴²

У старом Риму, још према Закону XII таблица, постојала је забрана нарушења изгледа града скидањем и померањем са зграда скулптура које представљају његов украс. У византијском праву правна заштита културних добара нарочито је дошла до изражаја у познатом зборнику византијског права, Синтагми Матије Властара из 1335. године, у којој се предвиђа забрана мењања првобитног изгледа старих храмова приликом њиховог обнављања, као и забрана раскопавања и разарања црквишта. У средњовековном периоду посебан значај се придаје заштити црквених ствари и објеката. Од посебног је значаја Одлука црквеног сабора из 869. године о забрани отуђивања предмета који служе за верске обреде као и многе друге одлуке и едикти који се доносе на заштиту црквених предмета као старина. **Као најстарији документ о заштити једног споменика културе може се узети папски едикт из 1162. године који се односи на заштиту Трајановог стуба за који се одређује да не сме бити уништен или оштећен и мора остати на част римског царства и народа све до краја света.**³⁴³ Намерно пљачкање и уништење културног блага постало је распрострањено током Тридесетогодишњег рата који је вођен између 1618. и 1648. године. У седамнаестом веку када је Хуго Гроциус, кључна фигура у развоју међународног права разматрао праксу армија током миленија ратовања, он је том приликом закључио:

“Дозвољено је нанети штету непријатељу, и према особама и према имовини; то је допуштено не само за онога који води рат са праведног узрока, и ко врши повреде унутар тог ограничења...већ за сваку страну без разлике. Право народа је допустило уништење и пљачкање имовине непријатеља, дозволило је покољ, и право не изузима ствари које су сакралног карактера.”³⁴⁴

Интелектуални занос у време просвећеног апсолутизма коинцидирао је са постепеном променом у третману културног блага током вођења рата. Крајем 17.

³⁴² John C. Johnson, "Under the new management; the obligation to protect cultural property during military occupation", *Military law review*, volumes 190/191, winter 2006/spring 2007, стр. 115 i 116.

³⁴³ Ђорђе Ђорђевић, *Кривична заштита културних добара*, Војноиздавачки завод, Београд, 2001. стр.12.

³⁴⁴ H. Grotius, *op. cit.* стр.658.

века аксиоми међународног права вршили су неоспоран утицај у погледу начина вођења непријатељстава и допринели да у 19. веку вођење рата постане релативно хумано и добро регулисано.³⁴⁵ 1758. швајцарски писац Емерих Де Вател објавио је своје чувено дело “Право народа или принципи природног права”. Наговештавајући модерне принципе ратног права Де Вател је нагласио да “сви акти почињени током непријатељстава који повређују непријатеља без преке потребе, или који не служе остваривању победе и привођењу рата крају, су неоправдани и као такви осуђени од стране природног права. Који год био узрок да држава буде уништена, оне грађевине које су понос људске расе и које нису препрека снази непријатеља као што су храмови, гробља, јавне грађевине, и све зграде изузетне лепоте морају бити поштеђене. Шта се добија њиховим уништавањем? То је акт објаве непријатељства људској раси, такође то је нечовечно и лишавање човека ових споменика уметности и дела архитектуре. Ми се још увек гнушамо аката оних варвара који су, приликом освајања Римског Царства уништили толико много дивних уметничких дела.”³⁴⁶ Посебно је значајан Декрет у Шведској из 1630. године, којом је основана посебна државна установа за старине и Папски едикт из 1704. године, који се односи на ископавања и прописује обавезу пријављивања пронађених предмета, као и забрану њиховог оштетења или уништења. Нарочито је значајан Едикт из 1820. године који, у ствари, представља први, у извесном смислу потпун закон о заштити културних добара који садржи одредбе о ископавању, чувању, забрани оштећења, отуђења и извоза старина и њиховој поправци или обнављању без дозволе. У 19. веку долази до наглог развоја законодавства у многим државама које се односи на заштиту културно-историјских споменика и културних добара.³⁴⁷

Током Наполеонове ере, војне снаге континуирано су пљачкале културна добра, укључујући саму Наполеонову војску. Француски метод прибављања и манипулисања опљачканим благом разликовао се од метода окупатора у ранијим ратовима. Француској су предана драгоцене културна добра под условом примирја и уговорима наметнутим побеђеним државама, и помоћу тога нагомилане су огромне количине уметнина које су биле задржане и изложени у

³⁴⁵ J. Johnson, *op.cit.* стр. 117.

³⁴⁶ Emerich De Vattel *op.cit.*, стр. 294-295.

³⁴⁷ Ђ. Ђорђевић, *op.cit.* стр. 14.

музеју Лувр и на осталим локацијама у Францској. Тај режим створио је одборе који су имали специфичан задатак да управљају овим културним благом. Занимљиво је да је Наполеонова Француска могла имати проблем са стварањем подлоге законске легитимности и правилности јер су у прошлости победници једноставно преузимали или уништавали културне споменике и уметничка дела ако су то сматрали погодним.³⁴⁸

Средином 19. века, обичајно међународно право пружило је одређену заштиту уметничким и научним делима за време рата. Најранији покушај кодификације заштите културних добара током оружаног сукоба дошао је 1863. када је Франсис Либер написао Упутство за Министарство одбране САД – познатији као Либеров кодекс. **Либеров кодекс, који је регулисао вођење рата од стране војске САД током грађанског рата, овластио је војску да заплењује, за своју корист јавну имовину која припада непријатељској власти. Приватна имовина, насупрот томе, била је генерално заштићена, осим ако је била на неки начин инволвирана у непријатељске ратне напоре. Либеров кодекс предвиђа да имовина која припада црквама, добротворним установама, образовним установама, музејима и опсерваторијама неће бити третирана као јавна имовина подложна конфискацији, већ као приватна имовина која мора бити поштована и сачувана. Кодекс предвиђа додатну заштиту за уметничка дела, библиотеке, научну опрему и средства, као и за болнице, које су биле заштићене од оштећења колико год је то могуће. Међутим, кодекс је одобрио премештање такве имовине из ратне зоне ако је премештање могуће без оштећења имовине, са коначним статусом такве имовине детерминисаним условима рата.** Либеров кодекс, са својим разликовањем између јавне и приватне имовине, и навођењем изузетака за културна добра, извршио је велики утицај на међународне правнике у преосталим годинама 19. века.³⁴⁹

Познато је да су многи напори учињени током последње декаде 19. века ради контроле и регулисања ових проблема ратног права и, у крајњој линији ратног права у целини. Овај процес кулмирао је 18. октобра 1907. године са потписивањем у Хагу ни мање ни више него 13 конвенција, од којих се 12 односи

³⁴⁸ J. Johnson, *op. cit.*, стр. 118.

³⁴⁹ *Ibid.*, стр. 1119.

на ратно право. Полазећи од претпоставке да су само припадници војних снага и објекти коришћени за војне сврхе подвргнути ризицима рата, није постојала идеја у почетку о доношењу посебне конвенције за објекте који немају војни карактер. Тако да, у иначе импресивном раду завршеном у Хагу тешко можемо наћи било какво правило повезано само са заштитом културних добара. **Она могу бити подељена у две категорије: она културна добра која доприносе заштити такве имовине само на индиректан начин и она која се односе на такву имовину посебно. Обе категорије могу се наћи у Правилнику придодатом Четвртој Хашкој Конвенцији из 1907. повезујући обичајно право и правила сувоземног рата.** У прву категорију, можемо укључити сва правила која циљају на заштиту културних добара уопште. Нпр. забрана пљачке, правило о забрани уништавања и заплене непријатељске имовине, правило о забрани напада или бомбардовања градова, села, места за становање, или грађевина који су небрањени, и одредба да “пљачка града или места, чак кад је предузето на јуриш, је забрањена”. Свако од ових правила, иако на индиректан начин, штити културна добра. Али постоје такође нека правила која се изричито односе на групу објеката који, речено данашњим речником, могу бити укључени у дефиницију културних.³⁵⁰ Ова правила укључују следеће одредбе: ”Приликом опсада и бомбардовања морају се предузети све потребне мере да се поштеде, колико је год то могуће, зграде посвећене верским обредима, уметности, науци и добротворним сврхама, историјски споменици, болнице и сабиралишта рањеника, под условом да нису у исто време употребљени у војне сврхе.”(члан 27.ст.1).

“Са општинским добрима, добрима установа посвећених верским обредима, добротворству, науци и уметности, чак и кад припадају држави, поступа се као са приватном својином. Свака заплена, уништење или намерно оштећење сличних установа, историјских споменика, уметничких и научних дела је забрањено и мора бити предмет поступања по закону.”(члан 56.).

Дакле, заштита културних добра је нашла своје место већ у првим конвенцијама. Редактори хашких правилника су културна добра сврстали у цивилне објекте и као таквим су им пружили заштиту. Својство заштићеног објекта губили су ако би се користили у војне сврхе и тај принцип је остао до

³⁵⁰ *International dimensions of humanitarian law*, стр.205.

данас. После Првог светског рата није било значајнијих кодификација по питању заштите културно-историјских споменика. Додуше, **било је покушаја 1933. на међународној конференцији америчких држава у Монтевидеу у виду резолуције да се то питање реши тако што би се донела конвенција о заштити културно-историјских споменика, уметничких и научних институција на иницијативу музеја “Рерих”.** Две године касније, **1935. донет је Уговор о заштити уметничких и научних институција и историјских споменика у Вашингтону, познат по називу Рерих-пакт. Принципи и правила из Рериховог пакта уграђени су касније у Хашку конвенцију о заштити културних добара из 1954.**³⁵¹

1938. године Међународни Музејски Уред Друштва народа завршио је прелиминарни нацрт Међународне конвенције о заштити историјских споменика и уметничких дела у време рата, али Други светски рат прекинуо је овај процес пре него што је дипломатска конференција за њено усвајање могла бити одржана. У међувремену, последице рата, релевантна Хашка правила, који су представљали уговорне декларације обичајног међународног права, обезбеђивали су основу на којој је неколико окривљених у Нирнбергу, било осуђено за ратне злочине због њихове улоге у организацији заплена и уништења културног блага са окупираних територија. Исти акти су такође представљали злочине против човечности.³⁵² Други светски рат био је мрачан период у покушајима заштите културних добара током оружаног сукоба. Културни објекти, грађевине и установе били су пљачкани и уништавани до крајњих граница, посебно од стране немачког нацистичког режима. Немачка је отимала политиком систематског пљачкања, конфискације и експлоатације у директној супротности са чланом 56. Хашког правилника. Међународно право није имало ефекта у било ком погледу у спречавању великих пљачки уметничких галерија, цркава и музеја широм окупиране Европе.³⁵³

Адолф Хитлер директно је створио специјалну организацију под водством Алфреда Розенберга – “Einsatzstab Rosenberg”- у циљу систематске заплена

³⁵¹ В.Јончић,*op.cit.*,2010, стр.277.

³⁵² D.Fleck,*op.cit.* стр 433-434.

³⁵³ Hilaire McCoubrey, *International humanitarian law ;modern developments in the limitation of warfare*, 2nd.1998.стр.180.

културног блага широм Европе и њихово пребацивање у Немачку за корист нацистичког режима. Einzatzstab је фотографисао и пажљиво евидентирао и документовао заплена добра. Количине су биле огромне; записници су показали да је Немачка запленила најмање 21.903 уметничких дела само из Западне Европе. Немачко понашање на Источном Фронту било је много драстичније. Наиме, током рата нацистичка Немачка, првенствено из идеолошких разлога, третирао је са изузетном мржњом културна добра најдража становништву Совјетског Савеза. Ово је резултирало уништењем 427 музеја, 1670 православних цркава, 237 римокатоличких цркава, 67 капела и 532 синагоге. Само из Украјинске Социјалистичке Републике 4,000,000 уметничких дела нестало је док је културно благо превезено у Немачку помоћу 40 железничких вагона. Одабрана дела била су послата Хитлеру и Рајх-Маршалу Герингу за њихову личну колекцију; остала дела послата су у немачке музеје, или задржана као потенцијални извори прихода или преговарачког улога у будућим преговорима.³⁵⁴

3.1. Хашка конвенција о заштити културних добара из 1954. године и протоколи уз конвенцију у контексту ратне окупације

Хашка конвенција за заштиту културних добара у случају оружаног сукоба представља највиши међународни инструмент за заштиту културних добара за време оружаног сукоба. Културна добра укључују музеје, библиотеке, архиве, археолошка налазишта и дела архитектуре, историјска уметничка дела без обзира на то да ли су религиозне или секуларне природе. Хашку конвенцију из 1954. године до данас је ратификовало преко 100 држава, али основни принципи везани за заштиту културних добара заокружени су и постали су део обичајног међународног права.³⁵⁵ Пре свега, члан 4. Конвенције намеће обавезу странама уговорницама да поштују културне споменике, тј. културна добра, док чланом 3. уговорнице преузимају обавезу да још у миру чувају културна добра која су смештена на њиховој територији од последица оружаног сукоба. Значи, државе треба да превентивно чувају културна добра док још није избио оружани сукоб.

³⁵⁴ J. Johnson, *op. cit.* стр.123-124.

³⁵⁵ Maria Teresa Dutli, Joanna Bourke Martignoni, Julie Gaudreau, *Protection of cultural property in the event of armed conflict*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 2002. стр.27.

Према члану 4. став 1. Хашке конвенције о заштити културних добара: ”Високе стране уговорнице се обавезују да поштују културна добра која се налазе како на њиховој сопственој територији, тако и на територији других **Високих страна уговорница**, уздржавајући се од употребе ових добара, њихових средстава, средстава за заштиту, као и њихове најближе околине, у сврхе које би могле да изложе ова добра разарању или штети у случају оружаног сукоба као и уздржавајући се од сваког непријатељског акта упереног против ових добара.”

Одредба члана 4. Хашке конвенције о заштити културних добара примењује се како на ратну окупацију, тако и на активно вођење непријатељстава. Конзеквентно томе, сви акти непријатељства против културних добара су забрањени током ратне окупације осим ако то императивно захтева војна потреба.³⁵⁶

Расуђивање формулисано на линији државних прописа изражено је јасно од стране Врховног суда Израела, познатијег као Врховни суд правде, у случају Хес против команданта ИДФ-а на Западној Обали, када је суд, позивајући се на Хашки правилник, Четврту Женевску конвенцију и Хашку конвенцију о заштити културних добара без цитирања наведених одреби, подржао наредбу команданта Израелских окупационих снага на Западној Обали за демолирање зграда изграђених у историјском делу улица Старог града Хеброна у намери да спречи војни напад палестинских милитантних група. Командант је променио своју првобитну наредбу, која је могла узроковати уништење 22 Отоманске и Мамелучке грађевине, од којих неке датирају из 15. века, као реакцију на ранију међупресуду дотичног суда.³⁵⁷ Иако је коначно подржао наредбу за демолирање једне грађевине која припада културним добрима, суд је одлучио да демолирање мора бити под контролом експерата за очување историјских грађевина и археолошких налазишта, као што се штите наслеђене вредности колико год је то могуће. Члан 5 Хашке конвенције регулише заштиту и чување културних добара у случају ратне окупације. Према чл. 5 Хашке конвенције: ”**Високе стране уговорнице, које окупирају у целини или делимично, територију друге Високе стране уговорнице дужне су, колико је то могуће, да помажу напоре**

³⁵⁶ D.Fleck, *op.cit.* стр.464.

³⁵⁷ Hess v Commander of the IDF in the West Bank, HCJ 10356/02, Interim decision, 12. february 2003.

надлежних националних власти на окупираној територији, како би се осигурала заштита и одржавање културних добара.

У случају потребе хитне интервенције ради очувања културних добара која се налазе на окупираној територији, а која су оштећена услед војних операција и ако надлежне националне власти нису у могућности да предузму такве мере, окупациона сила ће колико је то могуће, и у уској сарадњи са овим властима, предузети најпотребније мере за њихово очување.”

Наведена правила из члана 5. Хашке конвенције примењују се само током међународног оружаног сукоба, а у складу су са међународним обичајним правом. Члан 5. Хашке конвенције може бити протумачен у контексту постојања обичајног права ратне окупације, посебно правила садржаног у члану 43. Хашког правилника, који обавезује окупациону силу (осим у случају апсолутне спречености да то уради), да успостави и обезбеди јавни ред и безбедност. У том смислу, задатак очувања културних добара за време ратне окупације наставља се после капитулације надлежних националних власти. Обавеза у ставу 1. члана 5. Хашке конвенције долази после обавезе окупационих власти да, колико год је то могуће, помажу напоре националних власти на окупираној територији да се осигура заштита и одржавање културних добара. Истовремено, аутори Конвенције јасно су показали да члан 5. став.1. не захтева од окупационе силе да предузме мере на очувању (за разлику од заштите) културних добара на окупираној територији, све док такве мере остају у домену одговорности надлежних националних власти. Речи “очување” и “заштита” у члану 5. ст. 1. означава две различите ствари. Обавеза која се односи на меру чувања предвиђена је чланом 3. Хашке конвенције. Концепт “очувања” односи се на мере предузете после престанка непријатељстава да се очувају и заштите културна добра на окупираној територији – мере које, за државу која се налази под ратном окупацијом, могу бити посматране као мирнодопске мере. Овај други елемент ст. 1. чл.5. обавезује окупациону силу да помогне, колико је то могуће, надлежне националне власти на окупираној територији у спровођењу законског и административног режима окупационе силе на окупираној територији ради заштите културних добара, као што су локални закони који траже дозволу за изградњу на осетљивим местима и закони који регулишу одржавање историјских

грађевина.³⁵⁸ Према Протоколу I за заштиту културних добара, страна која је окупирао територију мора да спречи незаконит извоз културних добара са окупиране територије, и такође мора да врати незаконито извезена добра надлежним властима раније окупиране територије.

Пракса држава установљава ово правило као норму обичајног међународног права, применљиву у међународним оружаним сукобима. Обавеза да се спречи извоз културних добара са окупиране територије укључена је у параграф. 1. Првог Протокола уз Хашку конвенцију за заштиту културних добара. 88 држава су чланице овог Протокола, укључујући и државе које су посебно биле погођене окупацијом. Ово правило је садржано и у члану 2. Конвенције о нелегалној трговини културним добрима, по којој су се државе обавезале да ће спречити нелегалан увоз, извоз и промену власништва културних добара “свим расположивим средствима, а посебно путем уклањања узрока, заустављања тренутне праксе, и помагања да се изврши потребно обештећење”. Извоз и транспорт власништва културних добара под директном или индиректном присилом из окупиране земље, које врши страна сила, сматраће се незаконитим.³⁵⁹

Пракса која подржава ова правила обухвата војне приручнике, национална законодавства и званичне изјаве. Иако се ова пракса односи на државе чланице I Протокола уз Хашку конвенцију за заштиту културних добара, може се ипак закључити да је забрана извоза културних добара обичајног карактера, пошто, поред тога што је ово правило потврђено у поменутој пракси, ова обавеза је изведена из обавезе поштовања културних добара, а посебно забране заплена културних добара. Ако се културна добра не смеју заплени, онда се а fortiori не смеју ни извозити. **Неколико уговора закључених после Другог светског рата бави се враћањем културних добара извезених за време окупације. По Мировном уговору између Савезничких и придружених сила и Италије закљученим 1947. године, Италија је имала обавезу да врати културна добра Југославији и Етиопији. По Конвенцији о решавању проблема проистеклих из рата и окупације, усвојеној 1952. године, Немачка је била обавезна да оснује агенцију за истраживање, повратак и накнаду културних добара**

³⁵⁸ D.Fleck.*op.cit.*стр.466.

³⁵⁹ Конвенција о незаконитој трговини културним добрима, члан 11.

узетих са окупираних територија за време Другог светског рата.³⁶⁰ Обавеза враћања културних добара која су незаконито извезена са окупиране територије садржана је у параграфу 3. I Протокола уз Хашку конвенцију за заштиту културних добара. Параграф 3.I Протокола уопштено је формулисан као применљив на све стране Протокола, а не само на окупационе снаге. Ипак, нису пронађени примери у пракси о обавези треће стране да врати културна добра неправедно извезена и присутна на њеној територији. Зато је ово правило формулисано у смислу уже примене, на саму окупациону силу.

Други Протокол уз Хашку конвенцију за заштиту културних добара из 1954. донет је 1999. године у Хагу чиме је коначно заокуружен систем заштите културних добара у рату, а посебан део Протокола посвећен је заштити културних добара током окупације.

Дипломатска конференција на којој је усвојен II Протокол придодат Хашкој конвенцији о заштити културних добара из 1954. одржана је у Хагу од 15. до 26. марта 1999. 26.марта 1999. Конференција је усвојила II Протокол без гласања. Протокол је отворен за потпис у Хагу 17. маја 1999. у оквиру прославе стогодишњице Прве међународне мировне конференције у Хагу и потписан је од стране 27 држава тог датума. За остале државе отворен је за потпис у Хагу све до 31. децембра 1999. Држава може постати уговорна страна II Протокола само ако је ратификовала Конвенцију из 1954. године. Током читавог поступка, четири опције су биле отворене у погледу уговорне технике која ће бити коришћена за побољшање Конвенције из 1954. године. Прва опција састојала се у стављању амандмана на Хашку конвенцију из 1954. Међутим, сваки амандман морао је бити затражен анонимно и усвојен од стране свих држава уговорница Конвенције. Друга опција подразумевала је усвајање нове, посебне Конвенције. То је морало бити тражено кроз суштинске преговоре и могло је имати сметњу у стварању два одвојена система. Као резултат, ова опција није никад била разматрана. Трећа опција састојала се у усвајању Протокола у циљу ревизије Конвенције из 1954. године. Неколико делегација снажно је подржавало ову опцију, али због тога што је опет могло бити тражено анонимно, она је била одбијена од стране већине делегација. На крају, четврта опција је

³⁶⁰ J.M.Henckaerts,L.D.Beck.*op.cit.* стр. 139 и 140.

превагнула, наиме та да ће нови уговор бити додатни протокол који неће ни на који начин представљати амандман на Конвенцију из 1954. године али ће јој бити допуна и биће примењен само од стране држава које га ратификују. Протоколи из 1977. године као допуне Женевских конвенција из 1949. године послужили су као познати преседан.³⁶¹ Други Протокол обавезује окупациону силу да уведе забране и спречи извоз, премештање или промену власништва културног добра, да забрани археолошка ископавања и да не дозволи било какве измене или промене употребе културног добра у правцу да прикрију, униште или сакрију историјске, културне и научне доказе. Ако се приступи таквим делатностима, то се може извршити само у сарадњи са компетентним националним властима те територије.³⁶²

У члану 9. другог Протокола под називом *Заштита културног добра на окупираној територији* наводи се да ће “страна која окупира целу или део територије друге стране, забраниће и спречити у односу на окупирану територију а) било какав недопуштени извоз, друго премештање или промену власништва културног добра;” Дакле, члан 9. у првом ставу под ставком а захтева од окупационе силе да, поштујући окупирану територију, забрани и спречи било какав незаконит извоз, друго премештање или трансфер власништва културног добра. Одредба се уопштено односи на “културна добра”, подразумевајући не само покретне ствари (иако, у пракси, акти извоза и премештаја могу се односити само на њих) већ такође и непокретности, тако да је окупациона сила у обавези да забрани и спречи недопуштени извоз и промену власништва не само за антиквитете, уметничка дела и слично, него и за грађевине, споменике у ужем смислу речи и археолошка налазишта на окупираној територији. Члан 9. Протокола обавезује стране да забране и спрече наведене акте не само онда кад су извршени од стране сопствених снага и окупационе власти већ такође, и то је притисак на обе стране, када су извршени од стране приватних лица.³⁶³

Даље се наводи у члану 9. да ће окупациона сила забранити и спречити у односу на окупирану територију: **”б) било које археолошко ископавање, спречавање где је то стриктно предвиђено да се спречи, снимања или**

³⁶¹ М.Т.Дутли, Ј.В.Мартигони, Ј.Годреу, *op.cit.* стр. 30.

³⁶² В.Јончић, *op.cit.* 2010, стр. 280.

³⁶³ D.Fleck, *op.cit.* стр. 467.

заштиту културних добра; ц) било које измене или промене употребе културног добра које су усмерене да сакрију или униште културне, историјске или научне доказе. 2 . Било које археолошко истраживање, измене, промене употребе културног добра на окупираној територији, осим ако то не допуштају околности, биће извршено у блиској сарадњи са компетентним националним властима на окупираној територији.” У Конвенцији о заштити културних добара из 1954. године није постојала одредба везана за археолошка налазишта на окупираној територији. Предлог да се убаци ова одредба у Конвенцију био је одбијен на Хашкој конференцији 1954. године, иако је то било само и искључиво процедурално питање .Следећи пут је постојала нада за усвајањем нацртом члана 32. У УНЕСКОВОЈ Препоруци о међународним принципима применљивим на археолошка налазишта, одредба је подржана и усвојена на Генералној Конференцији УНЕСКО 1956. године. Ова одредба могла је бити инкорпорисана, само са имплементирајућим правилима, у додатку Конвенције о заштити културних добара, али до тога никад није дошло.³⁶⁴

Пракса вођења савремених ратова показала је да су културна добра и поред предузетих мера на пољу права често страдала што намерно, што узгред, приликом извођења војних акција. Познат је случај да је у Другом светском рату у нападу на Југославију у време тзв.априлског рата 1941. године приликом бомбардовања Београда, потпуно уништена Народна библиотека, иако је била позната њена локација немачком ваздухопловству. Савремени рат је утицао на то да се културна добра евакуишу, односно да се пребаце на просторе где би била сигурна од ратних дејстава. Зато су редактори Конвенције предвидели да се одредбама међународног права заштите ти транспорти покретних културних добара (члан 12-14 Конвенције и чл.17-19 Правилника о извршавању конвенције за заштиту културних добара). Транспорт који је намењен за преношење културних добара обавља се под специјалном заштитом тј. под међународном контролом. Таква заштита се спроводи на унутрашњој територији и на територији других држава, а на захтев државе уговорнице која то планира.³⁶⁵

³⁶⁴ *Ibid*, стр. 468.

³⁶⁵ В.Јончић, *op.cit.*2010 стр. 282.

3.2. Заштита културних добара од ваздушних напада

У односу на правила вођења рата на копну, правила која уређују вођење рата у ваздуху су новијег датума и у принципу су обичајног карактера. Ваздушни начин ратовања се доста касно појавио, у другој половини 19. века када је у војне сврхе коришћен балон. Војни ваздухоплови у ужем смислу речи појављују се на сцени почетком 20. века. Први пут су коришћени у италијанско-турском рату 1911. године. У току првог светског рата војно ваздухопловство је често коришћено. После тог рата, војно ваздухопловство постаје важан део оружаних снага државе. У другом светском рату потврђен је значај и улога војне авијације, а у послератном периоду дошло је до огромне експанзије ваздухопловне ратне технологије што су нарочито користиле велике светске силе. Ипак, нагли развој ваздухопловне ратне авијације није био усклађен са доношењем међународних прописа о правном режиму ваздушног ратовања, односно посебним правилима која регулишу ову материју.

Искуства из ваздушног ратовања током Првог светског рата, када су ратујуће стране употребљавале авијацију и као средство за бомбардовање насељених места, поново су актуелизовале потребу да се размотри могућност формулисања одговарајућих правила која би установила одређена ограничења на том плану. Зато је на Вашингтонској конференцији 1922. године формирана Комисија правника са задатком да формулише таква правила, што је она и учинила већ наредне године у форми *Нацрта правила ваздушног рата*. Као и многа друга, и ова правила нису званично усвојена, али према општем схватању она имају међународноправну обавезност будући да представљају кодификацију најважнијих правила о ваздушном рату.³⁶⁶

Над ваздушним простором изнад своје територије свака држава остварује свој суверенитет, што је потврђено Париским конвенцијом о ваздушној пловидби из 1919. године и уговорима о режиму цивилне ваздушне пловидбе донетим на међународној конференцији у Чикагу 1944. године. У правној теорији дуго се дискутовало о питању до које висине ваздушног простора се простире суверенитет једне државе. Међутим, и поред покушаја да се овај проблем реши

³⁶⁶ З. Вучинић, *op.cit.* 2006, стр. 375.

установљавањем ваздушних висинских зона, ни до данас није постигнут консензус о томе, јер је стални напредак у развоју ваздухопловне цивилне и војне технике и могућности освајања ваздушних висина демантовао исправност теоријских ставова. Имајући у виду ову околност, неки аутори сматрају да се ваздушна област државе простире у бесконачност простора.³⁶⁷

Када је реч о бомбардовању из ваздушног простора, ова активност подведена је под општа и нека посебна правила ратног права која дозвољавају напад искључиво на војне циљеве, односно забрањују ваздушне нападе на одређене категорије цивилних циљева. Тако је још одредбама Хашког правилника о законима и обичајима рата на копну, из 1907. године стипулисана забрана “нападања или бомбардовања било којим средством небрањених градова, села, насеља или зграда” (чл.25). Међутим, у току Првог светског рата ова правила нису поштована с образложењем да се она не односе на ратно ваздухопловство.³⁶⁸

Редактори Нацрта правила ваздушног рата утврдили су одређен број правила о ваздушном бомбардовању, потврђујући да је оно законито само онда када је уперено против војних објеката, што значи да је незаконито ако је уперено на градове, села, места, стамбене објекте и **културно-историјске споменике** и то под условом да нису употребљени у војне сврхе (чл. 24).

Хашка конвенција за заштиту културних добара у случају оружаног сукоба из 1954. године и Протоколи I и II чине главне оквире у којима су забрањени ваздушни напади на културна добра у смислу како их дефинишу правни прописи. Будући да су основне методе ваздушних напада на културна добра гађање, ракетирање и бомбардовање, заштита и придржавање мера војне природе уносе се у упутства и прописе ратних ваздухопловстава још у миру. Поштовање културних добара према Допунском протоколу уз Женевске конвенције од 1949. године о заштити жртава међународних оружаных сукоба (Протокол I) предвиђа следеће забране: а) вршити било какав непријатељски акт уперен против историјских споменика, уметничких дела или храмова који сачињавају културно или духовно наслеђе народа; б) користити такве објекте за помоћ војним акцијама; ц) да такви објекти буду предмет репресалија.

³⁶⁷ Милан Бартош, *Међународно јавно право, друга књига*, Култура, Београд, 1956. стр. 279.

³⁶⁸ З.Вучинић, *op.cit.*2006,стр.384.

Упутства и инструкције које постоје у ратним ваздухопловствима у основи садрже развијене и разрађене мере опрезности при нападу. То су:

- предузимање свих могућих провера да објекти који ће бити нападнути нису културна добра;
- напади који ће се извести треба да буду сведени на минимум, како би и последице биле минималне, под претпоставком да су приликом напада захваћена и културна добра;
- остваривање војне предности не сме бити на уштрб слабе заштите културних добара;
- напад треба да буде одложен или прекинут ако се успостави да објекат није војни, односно да ће проузроковати оштећења културних добара, или да ће оштећења бити много већа од остварене војне предности;
- давање претходног обавештења о нападу на војни објекат, у чијој се близини налазе културна добра;
- при избору напада на неколико војних објеката треба изабрати онај који ће проузроковати најмања оштећења културних добара;
- у вођењу војних операција у ваздуху, свака страна у сукобу треба, у складу са својим правим и дужностима, по правилу међународног права које се примењује у оружаном сукобу, да предузме и друге мере опрезности како би се избегла оштећења културних објеката.³⁶⁹

Код сложених ваздушних напада, као што су ноћни или приликом неповољних метеоролошких услова, затим при јакој противваздушној одбрани или електронском ометању и сл. прецизне провере и нису могуће, а ни тако ефикасне. Треба, такође, да се узме у обзир да са великих висина постоји мала прецизност погађања, те да ратна ваздухопловства све више прибегавају тзв. “тепих бомбардовању”. Зато је само у условима прецизног бомбардовања могуће ускладити нападе, уз што мања оштећења културних добара. То нарочито показују искуства из Другог светског рата када су војни команданти били у дилеми да ли војна предност или културно добро, односно када се увек опредељивало за остваривање војне предности. Стога је, само у одређеним

³⁶⁹ Предраг Пејчић, *Ваздухопловно ратно право*, Војноиздавачки и новински завод, Београд, 1997.стр.173.

случајевима, прекидан напад, али обично онда када је постало јасно да се ради о намерном оштећењу. Нарочито у условима радарске идентификације циљева, електронског ометања, а посебно јаке противваздушне одбране, ретко се у најновијој пракси дешавало да команданти јединица обавештавају о својим намерама у вези са предузетим акцијама. Уз придржавање прописа Хашке конвенције о специјалној заштити, постоји начелно обавештавање, али и услов да културна добра противник не сме користити за помоћ у војним акцијама. Национална упутства и инструкције често су више садржавале властите мере сигурности и заштите, као у примеру савезних прописа Швајцарске. Ти прописи предвиђају извесну савезну, али и кантоналну одговорност и мере за чување културних добара и њихову материјалну сигурност. Они се претежно односе на заштиту приликом напада из ваздуха. У ратном приручнику за оружане снаге САД позива се на придржавање Рериховог пакта који пружа неутрализован и заштићен статус историјским споменицима, музејима, научним, уметничким, културним и просветним установама у случају рата између држава уговорница.³⁷⁰

Грчка војна правила прописују забрану сваког напада на културна добра, без обзира на то да ли се налазе у ближој или даљој околини војних објеката.³⁷¹ Специјална заштита, као у примеру упутстава за француско ратно ваздухопловство, обухвата- као и у Хашкој конвенцији – ограничен број склоништа намењених за заштиту покретних културних добара, затим извесне центре у којима је концентрисан велики број културних добара, као и заштиту културно-историјских добара од посебне историјско-научне вредности. Ова заштита подразумева поштовање следећих услова:

- склоништа која уживају специјалну заштиту морају да буду далеко од војних објеката (аеродрома, лука, саобраћајних чворова, индустријских постројења, војних складишта итд.);
- склоништа не смеју да се користе или употребљавају у војне сврхе;
- склоништа треба да буду тако саграђена да не могу бити оштећена, или сасвим мало оштећена од бомбардовања.

Упутство полази од изричите забране да се ова склоништа не нападају, будући да су унета у Међународни регистар културних добара која се налазе под

³⁷⁰ *Ibid*, стр. 174.

³⁷¹ В.И.Кожевников, *Међународно право и рат*, Москва, 1981.стр.98.

специјалном заштитом. Такође, забрањују се и напади на остала културна добра, као и историјске споменике, храмове итд. Нацрт кодекса за регулисање ваздушног рата из 1923. године предвиђао је у чл. 26. посебна правила која би државама осигурала заштиту културних добара, дефинисаних под “споменицима историјске вредности”.³⁷² У следећих осам ставова изложена је заштита културних добара, а у њима се предвиђају: право државе, ако јој се то чини сврсисходним, “да изгради заштитни рејон око тих споменика”; таква зона биће заштићена од бомбардовања; нотификација која треба да садржи назив споменика, рејон, као и границе тог рејона; заштитни рејон не може бити већи од 500 метара, рачунајући спољну црту простора на којем се налази споменик, или група споменика; употреба знакова распознавања који су “добро уочљиви из ваздуха”; одређивање знакова за обележавање; злоупотреба знака сматра се перфидијом; уздржавање од коришћења споменика или заштитне зоне у војне сврхе; контрола примене ст. 7 коју врши посебна комисија.

Ваздухопловна теорија је као проблем заштите културних добара поставила питање дефинисања “најближе околине” која се, у смислу чл. 4. Хашке конвенције не може користити за сврхе “које би могле да изложе ова добра разарању или штети у случају оружаног сукоба”. Непосредна или најближа околина овде се двојачко приказује: прво, као услов који доприноси поштовању културних споменика и, друго, као ограничавајући услов за покрете и слободу акције противника. Међутим, не дефинише се простор који треба да обухвати непосредну околину, будући да то не би могла да буде, на пример, саобраћајница која пролази крај једног споменика, или ваздушни простор изнад центра у којем су груписани историјски споменици. **Иако члан 4. параграф 1. Хашке конвенције, у смислу поштовања културних добара предвиђа: поштовање културних добара и на властитој и на територији друге стране уговорнице; уздржавање од коришћења ових добара, средстава за њихову заштиту, као и најближе околине за сврхе које би ова добра могле изложити разарању или оштећивању у случају оружаног сукоба; уздржавање од сваког непријатељског чина упереног против ових добара. Параграф 2. ипак указује на могућност да се у таквим случајевима, када војна потреба**

³⁷² П. Пејчић, *op.cit.* стр. 175.

императивно изискује, може одступити од наведених елемената поштовања и заштите културних добара. Јавно дефинисање у националним прописима (као у примеру Швајцарске) или у међународном споразуму (као у чл.4.ст. 2 Хашке конвенције) који је сасвим уопштен дозвољава да се врше двојаке злоупотребе: прво, од стране противника, према чијим ће проценама увек бити места за ваздушна бомбардовања (слична онима која су вршена, на пример, у Другом светском рату), и друго, од властитих снага које у одређеним околностима могу да манипулишу постављање или скидање знака распознавања. У ситуацијама када се на културно добро не постави знак, противник ће, свакако и без нужне војне неопходности, посматрати тај објекат у склопу осталих војних циљева. Он ће извучити сопствене закључке, без обзира на то што културна добра уживају национално-правну заштиту и кад су обележена и када нису обележена.³⁷³

Знаци и сигнали распознавања, осим знакова државне припадности, ознака регистрације и других међународноправно признатих амблема, служе за визуелну идентификацију и утврђивање одређених категорија, врста делатности или службе којој припадају. На основу њих проистичу одређена права на заштиту особа, транспорта, културних добара небрањених места, демилитаризованих зона, или зграда, односно задатака који се извршавају. Стране у сукобу су обавезне да усвоје и примењују методе који ће омогућити да се распознавање изврши на време како заштићене особе, транспорти, материјали и друго не би били изложени нападу из ваздуха.

Знак распознавања за културна добра је плаво-бели амблем градиран степеновано; појединачно – за уобичајене заштите и троструко понављање у распореду троугла са једним амблемом, врхом надоле, - за заштиту непокретних културних добара под специјалном заштитом, транспорта са културним добрима и импровизованих склоништа. Знак распознавања који се уцртава или поставља на културна добра, према Хашким прописима, треба да буде видљив и дању и ноћу. То је једина заштита културних добара која се може уочити из ваздухоплова. Такви знаци распознавања могући су и ефикасни само под одређеним условима и првенствено за спорије ваздухоплове. У време кад су методе ратовања усавршене, а посебно начини и врсте

³⁷³ *Ibid*, стр. 177.

бомбардовања, од којих је већина са великих висина, уз радио и радарско навођење и у сложеним метеоролошким условима и ноћу, оваква обележавања су неефикасна и беспредметна. Културна добра треба, поред визуелног знака, да користе и радио и радарске сигнале, попут усвојених сигнала који се користе за заштиту санитетских јединица и санитетског транспорта ваздухопловом. Посада мора, чак и у сложеним условима лета, да после идентификације предузме све мере опрезности.³⁷⁴

Ваздушни напад је легитиман, када је уперен против војних циљева, то јест таквих чије уништење у целини или делом значи стварну предност у војном смислу. Такво бомбардовање је оправдано на циљеве као што су војне силе, војни уређаји, војне установе или слагалишта, фабрике које представљају важне и добро познате центре за израду оружја, муниције или чисто војних потреба и саобраћајнице и транспортне линије које служе за војне сврхе. Бомбардовање градова, села, насеобина или зграда, који нису у непосредној близини операција сила на копну, је забрањено. У случају када напред поменути војни циљеви леже тако да не могу бити бомбардовани без бомбардовања цивилног становништва мора ваздухоплов одустати од напада. У непосредној близини копнених операција могу се градови, насеобине и зграде легитимно бомбардовати, чим постоји основана претпоставка да је војна концентрација ту довољно важна да оправда бомбардовање имајући у виду опасност за цивилно становништво. Као што је наведено, код ваздушних бомбардовања морају се предузети мере да се, што више штеде зграде, верске, за уметност и науку, за хумане сврхе, историјски споменици, болнице итд. ако ове зграде не служе војним сврхама.³⁷⁵

³⁷⁴ *Ibid*, стр.179.

³⁷⁵ В.А.Бачић, *Увод у међународно поморско јавно и ратно право*, Издање несловенске књижаре М.Ј.Стефановића и друга, 1932., Београд, стр. 189. и 190.

ДЕО ШЕСТИ

ОДНОС ОКУПАЦИЈЕ КАО ПРАВНОГ ИНСТИТУТА И АГРЕСИЈЕ

1. Развој идеје о праведним и неправедним ратовима

Људска историја кроз све њене епохе, уз значајне периоде мира, ипак је углавном била историја оружаних сукоба и крвопролића. Кроз читаву историју људи су размишљали о ратовима. Њихове тежње утицале су на формирање правних правила која су имала за циљ да се вођење рата на одређен начин ограничи, па у крајњој линији и потпуно онемогући. У почетку се сматрало да је рат једно уобичајено стање друштва, касније долази до мисли да је рат ненормално и изузетно стање а да је мир нормалан. На основу тога развиле се су идеје о оправданости одређених ратова.

*Подела ратова на праведне и неправедне и покушај стварања објективних критеријума за ту поделу, били су први покушаји да се преузимање ратова на неки начин ограничи правним мерилима, да се ратови подвргну праву. У то погледу још је римско право прихватило једну чисто формалистичку идеју о праведним ратовима која је била једнострана и чинила је део унутарњег римског *ius faciāle*. Рат који је имао праведан узрок и предузимао се у складу са строго прописаним поступком чија су правила имала сакрални карактер, сматран је праведним. Цицерон је од тога кренуо и корак даље, те истакао да је рат који је отпочет без довољног разлога неправедан, док је напротив, оправдан онај који се предузме у циљу одбране од непријатеља или ради освете за нанесену неправду.³⁷⁶ По Римљанима, постојала су четири оправдана узрока за рат: напад на римску територију, повреда правила о посланичкој неповредивости, одметање испод римског врховног господарства и стављање на страну непријатеља Рима. Да би рат био праведан било је потребно задовољити и одређене формалности, што је укључивало претходно тражење од друге стране да пружи задовољење односно да испуни римске захтеве. У пракси су у томе посебно место имали феџијали. Реч је о свештеничком колегијуму састављеном од 20 људи који су*

³⁷⁶ Vladimir-Đuro Degan, "Odgovornost za zločin agresije u svim njezinim vidovima", *Rad Hrvat. akad. znan. umjet. Razred druš. znan.* 48=510(2011):стр. 234.

доживотно вршили свој позив, на челу са врховним свештеником. Фецијали су током времена изградили фецијално право које је садржавало низ међународноправних установа.³⁷⁷

Поред осталог, у случају спора са неком земљом фецијали су одлазили до њене границе и уз заклетве износили захтеве Рима. Ако за 33 дана ови захтеви не би били задовољени, фецијали су поново долазили до границе и бацали на непријатељску територију неку врсту копља са окрвављеним и опрљеним крајем. То је био симболичан акт који је значио објаву рата. Тако започет рат сматран је допуштеним и праведним. Ипак, само вођење рата било је безобзирно – заробљеници су претварани у робове, земљу поражених противника узимала је римска држава, а њихова имовина је сматрана пленом. Посебно је занимљиво приметити да су фецијали склапали и уговоре о миру.³⁷⁸

По схватању Платона и Аристотела рат је саставни део политике, правичан уколико се води против оних који оспоравају власт државе, или уколико се води у циљу постизања мира. За разлику од учења грчких филозофа, који су рат ценили зависно од мотива и циљева, стари Рим тежиште баца на испуњење формалних услова. Своју ренесансу идеја о праведним и неправедним ратовима доживљава у средњем веку у крилу католичке цркве, када је изграђена једна целовита теорија. Рано хришћанство имало је сасвим други приступ проблему рата; оно је у принципу осуђивало сваки рат, без обзира на циљеве. Међутим, након што је хришћанство постало званична религија, интегрални део световне власти, напуштен је првобитни пацифизам.³⁷⁹ Код Томе Аквинског налазимо на комбинацију формалних и материјалних критеријума у одређивању праведног рата. По његовом схватању рат је праведан у три случаја: 1. уколико је формално одобрен од стране владара, 2. када постоји частан узрок, *iusta causa*, тј. када друга страна заслужује да буде нападнута због неке своје сопствене кривице и 3. када зарађене стране поседују *recta intentio*, наиме намеру да постигну добро или да избегну зло. Непосредним претечама доктрине могли бисмо назвати шпанску школу међународног права, (de Vitoria, Pierine Belli, Balthasar Ayala и Francisco Suarez). За разлику од Томе Аквинског који је *ius gentium* везивао за позитивно

³⁷⁷ Б.Кривокапић, *op.cit.*2006,стр.29.

³⁷⁸ *Ibid*, стр. 30.

³⁷⁹ С.Аврамов-М.Крећа,*op. cit.*стр. 585 и 586.

право, Витория га повезује са природним правом. Победнички владар је, уствари, оруђе божанског плана који иде за тим да успостави правду кроз рат. Франциско Суарез у правничком маниру приписује владару који води правичан рат стварну јурисдикцију у смислу виндикативне правде; оружане акције владара он поистовећује са одлуком суда.³⁸⁰

То учење, које се појавило пре коначне афирмације суверености државе у праву, која је потекла од француског правника Жана Бодена, на други начин је изражавало правило које се одржало до најновијих дана да се у међународноправном смислу ратовима имају сматрати само они које међусобно воде суверене државе. Данас се и од тога правила значајно одступило. Други услов је најбитнији. Праведан рат морао се предузети из неког праведног повода, односно разлога: *justa causa*. Најважнији праведни разлог, који је обухватао и све друге, била је претрпљена неправда. Дакле, држава предузима праведан рат када настоји да се освети за почињену увреду или другу врсту неправде. Трећи услов који је поставила шпанска школа био је да се праведан рат води са умереношћу, да се не чини већа штета од нужне како би се постигла победа. Треба поштедети недужне особе и не смеју се бомбардовати градови који не пружају отпор и у којима се налазе само жене и деца. Била су то ограничења у погледу начина вођења рата (*jus in bello*). Рат се у овом смислу могао сматрати неком врстом судског поступка у којој је повређена држава сама предузимала извршење правде и кажњавање кривца за нанесену увреду. Витория је то право кажњавања заснивао на заједничком добру земаља и опште заједнице.³⁸¹

Прибећи сили у име утврђених начела, водити рат против неверника, значило је ставити се у службу божју у циљу успостављања правде. Отуда је изведен закључак да држава која је починила “морални прекршај”, нема законско право ни на одбрану. Циљ ове теорије био је да помири догме о првобитном хришћанском моралу са учешћем појединаца у рату, који је предузимала црква или поједини владари, посебно, да оправда колонијална освајања католичких држава Европе. Проблем праведних ратова постављен је као религиозни проблем, као питање

³⁸⁰ Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2011, стр.52-54.

³⁸¹ Antonio Marin Lopez, *De la guerra justa a la guerra legal*, Granada, 1957. стр. 8-10.

савести, а не као правни проблем са одређеним елементима.³⁸² Иако су наведени критерији за праведне ратове били веома непрецизни, у она се времена чинило да су претерано оштри и да не одражавају право стање у међународним односима. Стога су каснији најпознатији писци међународног права, који су сви одреда били протестанти а неки од њих и протестантски теолози, ишли на редукуцију тих услова. Гентилис, Гроциус, Пуфedorф, Волф, Бинкерсхек и Вател за оправданост ратова прописивали су само један услов – да је једна држава претрпела неправду од друге. Гентилис је први који је као праведне ратове означио оне обрабене.

Гроциус је изложио гледиште да, у складу са природним правом, сваки рат мора имати праведан разлог, и разликовао је три легитимна разлога за рат: одбрана, узимање натраг онога што нам припада те кажњавање. Сва су ова научавања била веома далеко од забране агресивног рата какву прописује међународно право, и од проблема одређивања агресора који се данас јавља. Али је у том учењу ипак лежала тежња да се право на рат (*ius ad bellum*) на неки начин ограничи и подвргне правним условима.³⁸³

Деветнаести век одбацио је натурализам као темељ међународног права. Државе које су пролазиле кроз капиталистички развој и које су предузимале колонијална освајања наводно због сировина, прекоморских тржишта и исељавања вишка становништва, чинило се да су у потпуности одбациле пријашње међународно право које су стрпљиво изграђивали правни писци на темељу својих гледишта о разуму и природном стању човека. У сваком случају европске државе 19. века нису пристајале на то да се међународно право даље развија на пријашњим основама јер су идеје природног права изгледале као сметња њихове територијалне експанзије на рачун тзв. “полуцивилизованих држава” и “варварских народа”. Али, ваља признати истину да ни природно право није пре било сметња стварању огромних прекоморских колонијалних поседа од стране Шпаније, Португала, Велике Британије, Холандије и Француске. Међутим, индустријска револуција у Западној Европи и потреба порекоморских освајања, заједно с рационалном грађанском филозофијом, довели су до својеврсног цинизма и до волунтаристичког приступа у међународном праву. Међународним се правом отада сматрало само оно право које се ствара у односима између

³⁸² S, Avramov-M. Kreća, *op.cit.* стр. 586.

³⁸³ V. Đ. Degan, *op.cit.* стр. 235

суверених “цивилизованих” држава. Према том позитивистичком приступу ни једна се таква држава не може сматрати обавезном неким правилом на које није пристала, било изричито путем уговора или прећутно путем обичаја. Неки немачки писци крајем 19. века ишли су чак и даље, проглашујући да се држава на темељу своје суверености може сама једнострано ослободити својих раније прихваћених правних обавеза.³⁸⁴ Теорија аутолимитације или самообавезивања развила се у Немачкој под утицајем Хегелове филозофије права, а нашла је свог најизразитијег представника у Георгу Јелинеку. Право је, по њему, воља државне заједнице, а не производ више силе која би стајала изнад државе.³⁸⁵

Праведним ратом био је проглашаван сваки онај који је био потребан са стајалишта интереса државе која га је предузела. Позитивизам је, дакле, одбацио поделу ратова на праведне и неправедне те афирмисао неограничено право држава на предузимање и вођење ратова, укључујући и оне агресивне. Неограничено право држава на вођење рата тог доба било је само одраз дубљих односа међу државама у Европи. Њихови политички односи заснивали су се на систему равнотеже снага, а тај систем који се састојао у стварању, разграђивању и поновном стварању лабавих и узајамно супротстављених коалиција држава, чак је и подразумевао повремене и локалне сукобе. Већина тих сукоба, од Бечког конгреса 1815. године до Првог светског рата, трајала је кратко. Иако међународно право 19. века није ничим ограничавало право “цивилизованих држава” на вођење ратова (*jus ad bellum*), укључујући и агресивне, оно је путем многостраних уговора почело уређивати начине вођења рата (*jus in bello*), настојећи да се избегну непотребне патње војника и да се рат хуманизира у мери у којој то неће бити сметња за постизање победе над непријатељем.³⁸⁶

1.1. Легални и нелегални ратови у систему Друштва народа

³⁸⁴ *Ibid*, стр. 236.

³⁸⁵ видети, Georg Jelinek, *Die rechtliche Natur der Staatenvertrage*, Wien 1880, стр.39.

³⁸⁶ V.Đ.Degan, *op.cit.* стр. 237.

Друштво народа је организација настала после Првог светског рата, створена на мировној конференцији у Версају 1919. године и замишљена је као механизам који ће имати улогу да спречи избијање и вођење ратова међу државама. Требало је да Друштво народа успостави, барем је била таква идеја, општу безбедност и мир у свету после највећег дотада разарања и пустошења у виду Првог светског рата. Постојало је уверење међу државама оснивачима Друштва народа да ће рат, као појава ишчезнути као појава из међународних односа и да га је могуће спречити дипломатским и правним механизмима. У основи се радило о идеалистичком, односно пацифистичком погледу на појаву рата, о наивном уверењу да ће рат бити елиминисан сам од себе. Треба нагласити да Пакт Друштва народа није забранио у потпуности рат, већ је само ограничио слободу држава да прибегну рату по сопственом нахођењу, тј. према својим уверењима и проценама. Да би се прибегло рату, морало се прво искористити механизам мирног решавања спорова предвиђен чл. 12. Пакта. Тек ако спор не буде на тај начин решен, државе су могле да прибегну принуди, тј. рату као крајњем средству за решавање међусобних спорова.

Од Пакта Друштва Народа се очекивало да поново успостави предХобсовску визију света у којем сарадња, опште вредности и заједнички дух претежу, у свету немилосрдних и често крвавих себичних интереса који су карактерисали позитивистичку традицију. Овај нови смисао заједничких вредности је у основи рефлектован у члану 11. Пакта, који проглашава да ће “сваки рат или уговор о рату” бити аутоматски “ствар која се тиче целог Друштва”. Кључ за постизање мира, у очима састављача Пакта Друштва Народа, био је спречавање избијања ратова. А пут до постизања тог циља био је ригорозно захтевање од држава чланица Друштва народа да решавају све своје спорове мирним путем. *Неопходно је нагласити, да су у суштини, постојала два главна механизма за мирно решавање спорова: на првом месту политички (преко Савета Друштва народа), и правни механизам (преко новоуспостављеног Међународног суда). Није постојала генерална забрана у Пакту против рат. Рат је остао законита опција за државе, после покушаја мирног решавања спора.* Пакт Друштва садржавао је нека конкретна решења у виду колективних санкција од стране држава чланица против земаља које су водиле рат кршећи одредбе Пакта. Ове санкције појављују се у два

облика. Прва, прилично неодређена, била је колективна гаранција. Према члану 10. Пакта, свака држава чланица обавезује се да “поштује и штити” територијални интегритет и политичку независност свих осталих држава чланица у случају “спољне агресије”. Пакт је, међутим, ћутао о томе на који начин ће ова обавеза бити имплементирана у пракси. Посебно, ниједан орган Друштва није добио изричито овлашћење да нареди државама чланицама да предузму специфичне акције сходно овој одредби. Друга, и много конкретнија и примењивија одредба је члан 16. који предвиђа аутоматско завођење економских санкција од стране држава чланица против било које државе чланице која је прибегла вођењу рата без претходног коришћења механизма мирног решавања спорова.³⁸⁷

Важно је разумети да ниједна од ових санкција није била посматрана као установа рата. У погледу “гаранције” која се помиње у члану 10, није никад постојала формална одлука од стране судског тела или органа Пакта о њеном легалном карактеру. Али постојало је научно мишљење да ефекат било које војне акције предузете против агресорских држава у складу са чланом 10. неће се сматрати ратом.³⁸⁸

Тај је систем, дакле, створио нову поделу ратова, супротну оној на праведне и неправедне. Значи, радило се о подели на легалне и нелегалне, тј. на допуштене и недопуштене ратове. Супротно очекивањима оснивача Пакта Друштва народа, тај систем колективне безбедности од почетка није успео елиминисати равнотежу снага у међународним односима, а још мање ратове. Након почетних неуспеха било је разноврсних тежњи да се тај недостатак отклони. Неки међународни правници под утицајем учења католичке цркве, или на другим основама, без успеха су у новим приликама настојали обновити класично учење о праведним и неправедним ратовима. Други су сматрали да је нужно поштрити правне обавезе држава у односу на оне из Пакта, па све до коначне забране ратова у међународном праву.³⁸⁹

Да би се употпуниле празнине које је садржавао Пакт Друштва народа, 27. августа 1928. године, потписан је у Паризу Брајан-Келогов пакт, којим су се

³⁸⁷ Stephen Neff, *War and the Law of Nations; a general history*, Cambridge University Press, Cambridge, 2008. стр.290 и 291.

³⁸⁸ *Ibid*, стр. 292.

³⁸⁹ V.Đ.Degan, *op.cit.*стр.239.

државе чланице одрекле рата као инструмента националне политике и обавезале се да ће своје спорове решавати мирним путем. Државе уговорнице “осудиле” су рат, али недостатак Пакта био је, пре свега, у томе што није постојао одговарајући механизам који би могао обезбедити његову пуну примену. Сем тога, одрицање од рата важило је само унутар круга држава потписница, док је прибегавање рату са другим државама било правно могуће. Међутим, апсолутну забрану рата као средства за решавање међународних спорова уноси у међународни поредак тек Повеља Уједињених нација.³⁹⁰ Брајан-Келогов пакт потписан је првенствено на иницијативу Француске и САД. Основна идеја која је лежала у позадини стварања Пакта, била је да се после самог процедуралног ограничења против рата садржаног у Пакту Друштва народа, уведе изричита генерална забрана рата. Ово је добило специфичну форму осуде ”прибегавања рату” за решавање међународних спорова, комбиновано са одрицањем рата “као инструмента националне политике.” Француски нацрт уговора садржавао је предлог незнатно проширен у односу на постојећи текст –означавајући рат као “инструмент индивидуалне, спонтане и независне политичке акције предузете од стране државе на сопствену иницијативу”. Ове речи нису, на крају, укључене у текст уговора, али су указале на то да је фокус намера састављача Пакта била елиминација рата у позитивистичком смислу.³⁹¹

Једна од последица кршења Пакта била је та да држава чланица која је била мета агресивног рата од стране друге државе чланице има право да легално захтева компензацију против агресора. Агресорска држава биће вероватно одговорна за сву штету која произиђе из агресије, по моделу немачке исључиве одговорности за Први светски рат. **Други правни ефект кршења Пакта биће тај да све државе чланице Пакта могу предузети репресалије против прекршиоца. У теорији је ово разматрано да свако кршење Пакта конституише прекршај против свих држава чланица, и није уперен само против држава које су биле нападнуте. Ове репресалије могу попримити различите форме, почевши од суспензије уговорних права па све до војне акције. Трећа правна последица прибегавања рату кршећи при том Пакт, била је новина која се појавила у чистој форми током 30-их година 20. века;**

³⁹⁰ С.Аврамов-М.Крећа, *op.cit.* стр. 588.

³⁹¹ S.Neff. *op.cit.* стр. 294.

одбијање трећих држава да признају агресивни рат као извор стицања легалних права. Овај став, који је био кључна карактеристика доктрине праведног рата, био је највише оцртан од стране америчког државног секретара Хенрија Стимсона 1932. године у случају јапанске окупације Манџурије. У идентичном писму послатом Јапану и Кини, он је инсистирао да вођење рата кршећи Пакт не може “бити извор стицања права”. Конзеквентно томе, Сједињене Америчке Државе неће признати било коју ситуацију, уговор, или споразум који резултира из кршења Пакта – становиште које је одмах постало познато као “Стимсонова доктрина”. У Латинској Америци, регионални одраз Париског Пакта добио је форму у Саведра-Ламас уговору потписаном 1933. године, а добио је име по министру иностраних послова Аргентине. Он је био скромнији у регулисању рата од Париског Пакта. Уместо одрицања од рата, уговор је садржавао осуду “агресивног рата” за који није дата дефиниција.³⁹²

Важно је истакнути да тај Пакт није забрањивао све врсте ратова. Остали су допуштени ратови у самоодбрани, они у провођењу међународних обавеза из Пакта Друштва Народа, као и против оних држава које су се о њега огрешиле и претходно починиле агресију. Стога, кад је тим путем сваки агресивни рат и формално по међународном праву постао забрањен, још се више него пре показала потреба за дефиницијом агресије коју ни Брајан-Келогов пакт није садржавао. Из тих разлога изгледало је након 1928. године да од доношења и усвајања дефиниције агресије овиси чак и одржање међународног мира у свету. У томе се уз свеопште разоружање гледало као на прворазредни политички задатак.³⁹³

Дакле, у окриљу Друштва народа није се успело доћи до општеприхваћеног критеријума за утврђивање који се акт државе има сматрати агресијом, иако је било доста покушаја да се до таквог критеријума дође. Тако је у пројекту уговора о узајамној помоћи из 1923. године агресором означена она држава у спору која није прихватила препоруку Савета друштва народа, пресуду Сталног суда међународне правде или арбитражну пресуду. Женевским протоколом из 1924. године агресором је означена свака држава која прибегне рату кршећи обавезе предвиђене Пактом Друштва народа и овим протоколом. У тзв. Рајнском пакту о

³⁹² *Ibid*, стр.295. и 296.

³⁹³ V.Đ.Degan, *op.cit* .стр.240.

узајамној гаранџији, потписаном 1925. године између Немачке, Француске, Белгије, Италије и Уједињеног Краљевства, уведен је појам *просте* и *флагрантне агресије*.

Под појмом проста агресија подразумевао се прелазак границе и концентрација оружане силе на територији демилитаризоване зоне, а флагрантном агресијом сматрани су напад, инвазија и агресорски рат.³⁹⁴

У динамици настојања да се установи и прихвати дефиниција агресије посебно је био запажен напор СССР-а, остварен преко његовог министра спољних послова Максима Литвинова, да се на Конференцији о разоружању 1933. године таква дефиниција донесе. Совјетски предлог, поднет у облику Нацрта декларације о дефиницији агресора, усвојио је Комитет за питања безбедности и послужио је као основа за израду Акта о дефиницији агресора који је стављен Конференцији на разматрање. Према одредбама овог документа, агресијом се сматрају следећа дела: *објава рата другој држави; инвазија оружаним снагама на територију друге државе; напад сувоземним, поморским и ваздухопловним снагама на територију друге државе, њене бродове или ваздухопловство; извршење блокада или обала лука друге државе; потпомагање оружаних банди које се формирају на својој територији, а чији је циљ да нападну територију друге државе и др.* Иако овај предлог дефиниције агресије није усвојен, он има историјски значај будући да је остао као комплексно схватање које је могло послужити као инспирација у даљим билатералним и и вишестраним напорима да се ово крупно питање коначно реши. Тако је на пример, основа ове дефиниције ушла у Конвенцију о дефиницији агресије коју су државе чланице Мале Антанте, (Југославија, Чехословачка и Румунија) закључиле са СССР-ом 1933. године, односно у Пакт балканског савеза из 1934. године (Југославија, Грчка, Турска и Румунија).³⁹⁵

1.2. Појам и дефиниција агресије у контексту повеље УН и Резолуције Генералне скупштине из 1974. године

³⁹⁴ Миодраг Сукијасовић, *Појам агресије у међународном праву*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1967, стр. 37-40.

³⁹⁵ З. Вучинић, *op.cit.* 2006, стр. 66.

Агресија представља међународно кривично дело, то је насилна акција једне или више држава против територијалног интегритета или политичке независности друге државе, предузета са намером да оспори право на опстанак државе, измени њен друштвено-економски систем, отцепи део њене територије и сл. Према томе два су битна елемента овог појма: 1. објективни, тј. конкретне радње као што је на пример, оружани напад, бомбардовање градова итд. и 2. субјективни, тј. намера агресора да тим путем оствари свој циљ, свестан противправног карактера своје акције. Појам агресије укључује још један додатни елемент. Исто као и у свакодневној употреби ове речи, и у међународној терминологији агресија садржи у себи моралну осуду одређеног понашања. Агресија је веома сложена појава. Често се употребљава као синоним оружаног напада. Нема никакве сумње да је оружани напад од стране једне државе против друге укључен у појам агресије, али тиме се не исцрпљује овај појам. Савремени развој технике, проналазак атомског и ракетног оружја омогућава нове видове активности који објективно представљају агресију. Уништењем економског потенцијала земље путем ракетног оружја или пак уништењем већих концентрација становништва у градовима могуће је постићи стратешке успехе и довести до слома једне земље, а да непријатељске снаге не ступе на тло нападнуте земље. Утврђивање акта агресије има двоструки практичан значај; будући да акт агресије представља међународно кривично дело, то сасвим логично повлачи међународну одговорност.³⁹⁶

После другог светског рата поново је актуелизовано питање утврђивања дефиниције агресије, тим пре што је Повеља УН остала ускраћена за такву дефиницију јер је приликом њеног усвајања на Конференцији у Сан Франциску 1945. године преовладало мишљење да нису сазрели услови да се она формулише у овом документу. Разлог да се то учини био је утемељен и на чињеници да је Повеља одсудно забранила претњу и употребу силе и предвидела систем колективне безбедности који подразумева примену оружане силе према агресору, односно на чињеници надлежности Савета безбедности да у сваком конкретном случају утврђује да ли постоји угрожавање мира или акт агресије (члан 39.) Стога

³⁹⁶ С.Аврамов-М.Крећа, *op.cit.* стр. 602.

је од изузетног значаја било утврдити критеријуме за објективно оцењивање ко је агресор.³⁹⁷

Према дефиницији која је усвојена у Резолуцији Генералне скупштине УН 14. децембра 1974. године, агресија се дефинише као “*употреба оружане силе једне државе против суверенитета, територијалне целокупности или политичке независности друге државе, односно ма на који други начин који није у сагласности са Повељом Уједињених нација, како то проистиче из ове дефиниције.*” (чл. 1).

У интелектуалној белешци додатој овом члану прецизирано је да се под појмом “држава” подразумева свака држава без обзира на то да ли је или није чланица УН, односно да овај појам обухвата и “више држава” када је то подесно. То значи да агресију у њеном изворном значењу може да изврши и више држава истовремено, што је, нпр. био случај са агресијом земаља чланица НАТО против СРЈ. Ближе објашњење која ће се употреба силе сматрати агресијом дато је у члану 2. Резолуције која гласи: “*првоотпочињање употребе оружане силе од једне државе противно Повељи представља prima facie доказ извршења акта агресије.*” Док је у првом члану дата општа дефиниција агресије, у члану 3. набројани су акти који, без обзира да ли је рат објављен или није, представљају агресију.³⁹⁸ Актима агресије се сматрају следећи акти:

(а) инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе, или свака војна окупација, макар и привремена која произађе из такве инвазије или напада, или анексија територије или дела територије друге државе употребом силе;

(б) бомбардовање територије неке државе од стране оружаних снага друге државе или употреба ма ког оружја од стране једне државе против територије друге државе;

(с) блокада лука или обала једне државе од стране оружаних снага друге државе;

(д) напад оружаних снага једне државе на копнене, поморске и ваздухопловне снаге, поморску или ваздушну флоту друге државе;

³⁹⁷ З. Вучинић, *op.cit.* 2006, стр. 66.

³⁹⁸ *ibid.* стр. 62.

(е) употреба оружаних снага једне државе, која се пристанком земље пријема налазе на територији ове последње, противно условима предвиђеним у споразуму, односно остајање тих снага на територији земље пријема и пре истека споразума;

(ф) радња једне државе која своју територију стави на располагање другој држави да би је ова користила за извршење акта агресије против треће државе;

(г) **упућивање од стране, односно у име једне државе оружаних банди, група, нерегуларних војника или најамника, који против друге државе врше акте оружане силе, толико озбиљне да се изједначавају до сада набројаним актима, односно значајно учешће једне државе у томе.**

Наведена дефиниција агресије садржана у Резолуцији Генералне Скупштине УН од 14.децембра 1974, без обзира што се често сматра валидним појмовним одређењем агресије на међународноправном нивоу, није постала основа за утврђивање конкретне инкриминације агресивног рата. У вези са дефиницијом садржаном у Резолуцији Генералне Скупштине УН, примећује се да у њој није спецификовано да ли тај појам агресије обухвата, како одговорност државе, тако и индивидуалну кривичну одговорност; већ се само констатује да је агресија злочин против међународног права, уз додатак да се за њу сноси међународна одговорност. Дилема око деликтног карактера саме агресије се не поставља, али је овде дакле, питање да ли се у наведеној дефиницији ради исључиво о деликту државе, или истовремено и о кажњивој радњи појединца. Слично питање се постављало и у вези суђења у Нирнбергу за агресију, иако она претходно није била прописана као кривично дело, али је тада прихваћен концепт да је деликтни карактер агресије био неоспоран самим тим што је државама било забрањено вођење агресивног рата. Држава никад не може да делује сама као таква, што значи да увек одређени појединци, највиши државни функционери и носиоци власти, морају предузети одређене радње у име државе. 399

Правна квалификација агресије дата је у чл. 5. Резолуције. Према том члану, наводи се да је *“Агресорски рат је злочин против међународног мира. Агресија повлачи међународну одговорност”*. Из овог члана произилази да само агресија која представља рат јесте међународни злочин. У другим случајевима агресивне употребе оружане силе, не може се дакле радити о злочиначком поступку. Ово

³⁹⁹ Милан Шкулић, *Међународни кривични суд*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2005, стр.290

представља такође велики недостatak овог документа, али он је донекле ублажен чињеницом да агресија повлачи међународну одговорност. Може се закључити да одговорност постоји за сваки од наведених аката агресије, без обзира на то што нису оквалификовани као злочини.

У прошлости, у међународном обичајном праву агресија углавном није инкриминисана, односно није се постављало питање одговорности државе или појединца за извршавање односно остваривање агресивних оружаних аката. Разлог је у томе што рат није третиран као злочин, већ као оправдани политички циљ коме државе могу прибећи по свом нахођењу кад процене да је то целисходно за остварење свог интереса.

Ако се изузму историјски куриозитети, као што је суђење војводи Конрадину вон Хофенштафену 1268. године због вођења агресорског рата организованог по налогу Чарлса I краља Сицилије и Напуља, гоњење и кажњавање учинилаца овог међународног злочина има релативно кратку историју. Међународна правила која су постојала у 19. и 20. веку уређивала су само постојање метода ратовања, али не и самог права на вођење рата. Ни I ни II хашка мировна конференција нису се завршиле јасном забраном вођења агресорског рата, али су се државе учеснице ипак обавезале да међусобне спорове решавају мирним путем. Иако је Пакт Друштва народа после Првог светског рата затражио од држава да не прибегавају рату, ни овај међународни инструмент није укључивао недвосмислену и безусловну забрану вођења агресивног рата. Иако ни Брајан-Келогов пакт није успео да спречи избијање Другог светског рата, несумњиво је да се, непосредно пред његово избијање, став међународног права према вођењу агресивног рата драматично променио. **Повеља УН забрањује претњу силом или употребу силе против територијалног интегритета или политичке независности сваке државе. (члан 2.став.4). Друго, Савет безбедности се овлашћује да утврди да ли постоји претња миру, повреда мира или агресија, као и да предузме мере у складу са Главом VII Повеље како би се успоставили међународни мир и безбедности (члан 39).** Најзад, Повељом се не умањује право на индивидуалну

или колективну самоодбрану у случају оружаног напада на неку чланицу УН, с тим што се и у том случају Савет безбедности овлашћује на деловање.⁴⁰⁰

2. Окупација и агресија са аспекта савременог међународног права

Класично међународно права је сматрало окупацију легалним актом, с обзиром на то да је и агресивни рат третирано легитимним актом. Правила о окупацији донета у оквиру Хашког правилника, и уопште правила ратовања у то време, дефинисана су на утилитаристичком и у одређеној мери на хуманистичком основу. Политичке околности биле су такве у то време да је агресивни рат сматран као елемент суверености државе. Ратна окупација у принципу, настаје као последица инвазије непријатељских снага. Инвазија представља фазу која претходи стању окупације, осим ако се не предузима са ограниченим војним циљем.

Према Х.Лотерпахту, окупација је инвазија, плус узимање поседства над територијом непријатеља, чиме је испољио јасан став да без инвазије нема нити може постојати ратна окупација.⁴⁰¹ Инвазија истовремено представља и оружани напад једне државе на другу, али такав напад не мора увек да се оствари у форми инвазије. Једна држава може да нападне другу и са дистанце, без намере да је војно окупира. И један и други начин употребе оружане силе данас су међународноправно забрањени и проглашени актима агресије. То је непосредно учињено у поменутој Резолуцији УН о дефиницији агресије из 1974. године.⁴⁰² На суђењу немачким ратним злочинцима после другог светског рата у Нирнбергу пред Међународним војним судом, потврђено је правило да окупација представља само фактичко и привремено стање. То стање не може да произведе легалитет аката који проишају из тог стања. **Треба нагласити чињеницу да модерно међународно право сматра ратну окупацију недозвољеним актом, истовремено јој дајући карактер агресије, односно агресивног акта. Подсетимо се да се у члану 3. Резолуције Генералне Скупштине УН од**

⁴⁰⁰ Vladimir Đuro Degan, Berislav Pavišić, Violeta Beširević, *Međunarodno i transnacionalno krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Službeni glasnik, Beograd, 2011. стр.197 и 198.

⁴⁰¹ H. Lauterpacht, *op.cit.* стр. 434.

⁴⁰² З. Вучинић, *op.cit.* 2006, стр. 390.

14.децембра 1974. којом је дефинисана агресија, а агресорски рат проглашен међународним злочином, агресијом се сматра и свака војна окупација макар и привремена, која произађе из инвазије или напада оружаних снага једне државе на територију друге државе. Чл 5. Резолуције наглашава се да акт агресије повлачи међународну одговорност државе агресора чије снаге су успоставиле ратну окупацију. Та држава била би одговорна за агресију у њеном основном виду (инвазија или напад), такође за успостављање војне окупације на заузетој територији противника.

Ово представља важну новину у односу на класично међународно право које је третирало ратну окупацију као легални акт, пошто је и нападачки рат сматрало легалним актом. Као што је наведено, нападачки односно агресивни рат посматран је као атрибут суверености државе. **У систему УН, који је конституисан после другог светског рата, нарочито према Повељи УН, агресивни рат практично је стављен ван закона. Он је проглашен злочином против мира. Дакле, потпуно је природно и логично што је актом агресије проглашена и ратна окупација. То што је ратна окупација проглашена агресивним актом, не значи да се укидају постојећа правила о ратној окупацији. Правила о ратној окупацији и даље се примењују, с обзиром на то да је она могућа појава и у данашњим условима. Из тога произилази да је модерни окупатор и даље у обавези да се придржава тих правила. Међутим, чињеница је да ће се окупатор, тј. његова држава сматрати за одговорним за тежак међународни злочин агресије.**

У члану 5. Резолуције Генералне Скупштине из 1974. године предвиђено је такође да “никакви обзири било које природе, политички, економски, војни и други, не могу служити као оправдање за агресију”. Таквим ставом Резолуција је увела принцип *неизвињивости*, односно јасно је ставила до знања да не постоји никакво оправдање за акте оружане агресије. У њој је, такође, истакнуто да се неће сматрати допуштеним и да неће бити признато као законито, “никакво стицање територије нити каква посебна корист, које проистекну из агресије”.⁴⁰³ Под стицањем територије може се сматрати ратна окупација или анексија која је произашла из агресије. Дакле, ратна окупација неће бити призната као резултат

⁴⁰³ *Ibid*, стр. 64.

агресије, тј. агресивног рата. У члану 2. Резолуције предвиђа се да употреба оружане силе противно Повељи УН од стране државе која прва прибегне оружаном сили јесте довољан доказ о постојању акта агресије. Савет Безбедности има дискреционо право да, сходно Повељи, процени да ли се у конкретном случају један оружани акт може прогласити агресијом. Првоотпочињање оружане агресије предвиђено је као *prima facie* доказ о акту агресије, а агресивна намера обухваћена је кроз израз “значајне околности”. Значи, Савет Безбедности је овлашћен да неки оружани акт не прогласи као агресорски ако оцени да у њему недостаје субјективни елемент, тј. ако процени да није довољно опасан за међународни мир и безбедност. Савет безбедности у сваком случају утврђује да ли постоји угрожавање мира или акт агресије да може одлучити какве ће предузети мере.

Позивајући се на Повељу УН и Декларацију о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава, Резолуција такође указује да ништа у њеној дефиницији агресије ни на који начин не може повредити право на самоопредељење, на слободу и независност народа који је тог права силом лишен, нарочито народа под колонијалним или расистичким режимом, односно другим облицима стране власти, као ни право тог народа да се бори и да тражи и добије подршку. На тај начин, оружане акције ослободилачких, односно антиколонијалних покрета и овим путем су озакоњене, чије је осујећена могућност тумачења смисла и тенденција дефиниције агресије на штету права на самоопредељење оних народа који су у време њеног доношења били под колонијалним и расистичким режимима.⁴⁰⁴

Будући да агресивни рат представља злочин против мира, који повлачи међународну одговорност, одатле логично следи да сва територијална заузимања, користи или преимуђства која одатле произилазе, не могу се сматрати законитим, било који разлози политичке, економске или војне природе не могу служити према слову усвојене дефиниције, као оправдање агресије.⁴⁰⁵ Постоје и одређени билатерални и мултилатерални уговори у којима је прецизирано шта се има сматрати агресијом, а шта не. Нпр. Међуамерички уговор о узајамној помоћи од 2. септембра 1947. године у члану 9. предвиђао је да

⁴⁰⁴ *Ibid*, стр. 65.

⁴⁰⁵ С.Аврамов-М.Крећа, *op.cit* .стр. 606.

ће се, осим аката које Консултативни орган буде тако квалификовао, агресијом сматрати и : неизазвани оружани напад једне државе на територију, становништво или сувоземне, поморске, односно ваздухопловне снаге друге државе, прелажењем граница повучених у сагласности са неким уговором, судском пресудом или арбитражном одлуком. **Уколико нема тако повучених граница, агресијом се сматра инвазија области над којом друга држава врши стварну власт.** У члану 6. истог уговора говори се о агресији која није оружани напад, па се под њом подразумева и наношење штете територијалном интегритету, односно политичкој независности сваке америчке државе неким видом силе која не представља оружани напад, нпр. субверзија.⁴⁰⁶

Лош спој, односно несразмера између духа међународног хуманитарног права применљивог на ратну окупацију и праксе савремених окупатора је један од главних разлога због чега је право ратне окупације критиковано у данашње време. Међународно право окупације постало је суштински неважно када постоје присилне акције окупационе силе. Окупатори се ретко повинују слову и духу права окупације. Као резултат, право окупационе законске власти и њен статус су неодређени и непоуздани. **Већина научника и држава сматра да ће право окупације бити неадекватно за остваривање сврхе модерне окупације, и аналогно томе, неадекватно захтевима модерне изградње мира и послератне реконструкције. Док међународно хуманитарно право остаје изузетно важна и скоро општеприхваћена грана права, постоје бројни разлози зашто је применљивост на транзицију модерног рата ка миру ограничена. Пре свега, право окупације примењује се само на транзицију рата ка миру. За примену заштитних мера Четврте Женевске конвенције, конфликт мора имати међународни карактер и нападач мора бити страна држава која врши власт на окупираној територији. Већина одредби Четврте Женевске конвенције, нису, према томе, применљиве на унутрашње конфликте, мултилатералне мисије одржавања мира, или на период после формалног почетка окупације, а пре закључивања мира.**⁴⁰⁷

⁴⁰⁶ Зоран Вучинић, *Војни савези од Свете алијансе до НАТО*, Новинско-издавачка установа "Војска", Београд, 1996. стр. 43.

⁴⁰⁷ Kristen Boon, "Obligations of the New Occupier; The Contours of a Jus Post Bellum" *Loy.L.A.Intl&Comp.L.Rev.* Vol.31:57,2008, стр.62 и 63.

Други разлог зашто право окупације има ограничену применљивост у модерним ратовима је тај да оно не укључује међународне организације, као што су нпр. УН, Међународни монетарни фонд или Светска банка. Овај пропуст је проблематичан због тога што међународне организације данас играју доминантну улогу у послератној реконструкцији из разлога стручности, легитимности, снос терет одговорности и представљају извор финансирања. Међународне организације обезбеђују техничку и хуманитарну помоћ. На Косову и Источном Тимору, УН су чак створиле транзициону управу са пуним извршним и законодавним овлашћењима. До данас међутим, међународно хуманитарно право није пригрлило међународне организације. Сигурно, међународне организације још увек нису у позицији да постану стране у међународним уговорима као што су Женевске Конвенције. Поред тога, постоје паралеле између међународне администрације територија и привремене администрације државе под ратном окупацијом.

Даља ограничења права окупације су таква да, чак када се право окупације примењује већина окупатора не признају да су ограничени, било зато што су заинтересовани за перманентну контролу територије, зато што је статус територије споран, или због тога што желе избећи знатна оптерећења и одговорности утврђене Четвртом Женевском конвенцијом.⁴⁰⁸

Окупатори имају одговорност коју Ејал Бенвенисти зове “образац порицања” у вези примене права окупације. Право окупације захтева од окупатора да брине о цивилима, да обезбеди храну и медицински материјал, спроводи хумани третман над заштићеним особама, и забрањује физичко и духовно насиље. Ови фактори стварају подстрек за фактичког окупатора да нађе разлоге зашто не би требао бити оптерећен теретом пуног придржавања закона. **Право ратне окупације одражава *laissez-faire* погледе из 19. века, у претпоставци да је улога страног окупатора у цивилним, економским и политичким аспектима минимална. Ова претпоставка је застарела. Данас, од држава се често очекује, и понекад их се правно обавезује да играју много активнију улогу управљача у свакодневним унутрашњим одлукама.**⁴⁰⁹ Од средине 20. века, с обзиром на трагове и последице Другог светског рата који је трансформисао економију и

⁴⁰⁸ *Ibid*, стр. 65.

⁴⁰⁹ Eyal Benvenisti, *op.cit*, 2004, стр. 209.

друштво, правници су показивали одређени скептицизам у вези конкретних решења и важности идеје ратне окупације. Филченфелд је нпр. коментарисао да су стара правила суштински престала да постоје од 1914. године, и да је једини разлог зашто нису била отказана између 1918. и 1935. године јесте чињеница да нису била испробана директно против значајног броја окупација које су произашле из Првог светског рата. Неки други писци слично наводе да су друштвени, економски и политички темељи окупације ишчезнули, али закључују да су правила ратне окупације опстала као резултат две потребе: Савезници су били заинтересовани у оба светска рата да припишу Немачкој кривицу за кршење правила, и немачка судбина била је да искориштава велике слободе за окупациону реалну политику избегавања правила. Била је широко прихваћена чињеница да нове политичке заповести наметнуте од стране САД Немачкој и Јапану изискују вршење власти која превазилази дозвољене границе окупационог права. Коначна разматрања оправдања вршења ове власти била су очигледно не законска већ политичка: претварање бивших непријатеља у савезнике, и њихова економска и политичка реинтеграција у западни блок антикомунистичких земаља.⁴¹⁰

Фактичке околности које су учиниле могућим ово вршење суверене власти (еквивалентно освајању, али без анексије) биле су инхерентне последице тоталног рата и тоталног пораза. Немачка је била доведена у услове поробљавања, у којој су државне институције и уставне норме биле уништене, а њено становништво исцрпљено и деморалисано. Јапанска институционални континуитет био је сачуван, али капитулација Царства, исцрпљивање становништва и сенка нуклеарног уништења осигурало је сарадњу политичких елита. Према томе, у оба случаја вршење суверене власти од страних држава било је чврсто укорено у комплетирању постизања подређености поражених територија и пристанку њиховог становништва.⁴¹¹

На основу напред изнетих чињеница, **очигледно је да модерно међународно право третира агресију, окупацију а такође и инвазију забрањеним, односно недозвољеним актима који су супротни, пре свега, Повељи Уједињених Нација и систему колективне безбедности који је на основу ње успостављен после другог светског рата. Сви ови акти су међусобно условљени и**

⁴¹⁰ Nehal Bhuta, "The Antinomies of Transformative Occupation", *EJIL*, vol.16. no.4.2005, стр.733.

⁴¹¹ *Ibid*, стр. 734.

повезани, јер окупација произилази из агресије или инвазије. Сам чин агресије, проглашен је, као што смо видели, међународним злочином који повлачи одговорност државе, тј. њених највиших државних функционера. Таква држава је дакле, одговорна за сам акт агресије који се врши путем оружаног напада или инвазије. Самим тим, држава је одговорна и за ратну окупацију која је произашла из агресије без обзира на то да ли је окупација само привремена и да ли је успостављена на територији целе државе или на једном њеном делу. Међутим, без обзира на то што је агресија проглашена међународним злочином, не значи да је она ишчезнула из данашње праксе држава. Увек постоји реална могућност да нека држава предузме акт агресије, односно оружани напад на другу државу и да успостави режим окупације на територији запоседнуте државе. Ратна окупација тада настаје као реално и фактичко стање, у том тренутку ступа на сцену право ратне окупације кога је држава окупатор дужна да се придржава у складу са постојећим правилима о окупацији. Пре свега, ради се о Хашком правилнику, Четвртој Женевској конвенцији о заштити грађанских лица за време рата и њеним Протоколима, те Хашкој конвенцији о заштити културних добара у случају оружаних сукоба. Дакле, иако су агресија и окупација правно забрањени акти, фактичке ситуације на терену у случају окупације намећу примену правних правила о ратној окупацији све док она траје, тј. док се окупација не оконча било устанком народа окупиране територије, било мировним уговором. Међутим, као што је наведено држава ће бити међународно одговорна за агресију у основном виду.

То значи да ће држава нападач бити првенствено одговорна за напад или инвазију на другу државу, а логично је да ће при том бити одговорна за ратну окупацију коју је успоставила на територији запоседнуте државе. Агресија, чији је појавни облик и ратна окупација разликује се доста од других злочина као што је нпр. геноцид, злочин против човечности и ратни злочин првенствено из разлога што се њено постојање везује за одговорност државе због кршења забране аката агресије. Злочин агресије могуће је извршити само у име државе и само као део државне политике.

Његов учинилац може бити само лице које у држави доноси одлуке на највишем политичком и војном нивоу. Због тога се често у литератури овај

злочин назива “злочином лидера”(leadership crime). Упркос евидентном напретку у инкриминацији злочина агресије на међународном нивоу, све до недавне прве ревизионе конференције Римског статута дефиниција злочина агресије није постојала. На доктринарном нивоу, мишљења о томе да ли агресија представља злочин по међународном праву, који повлачи индивидуалну кривичну одговорност, била су веома подељена. Тако су, на пример, Басјуни и Ференц сматрали да се тешко може тврдити да је агресија представљала злочин било по међународном обичајном, било по међународном уговорном праву. Ослањајући се на статуте нирнбершког и токијског војног трибунала, већина аутора сматрала је да је агресорски рат злочин инкриминисан међународним обичајним правом, док је један мањи број сматрао да су и нижи акти агресије имали такав статус. Приликом усвајања Римског статута, компромис о дефиницији злочина агресије није постигнут. Историјски преокрет постигнут је на првој Ревизионој конференцији Римског статута у Кампали, на којој је консензусом свих држава чланица усвојена резолуција којом се Римски статут у форми амандмана допуњује дефиницијом злочина агресије и пратећим институтима. Међутим, успостављање надлежности Међународног кривичног суда у односу на овај злочин одгођено је за 2017. годину. У сваком случају треба истаћи две чињенице: прво, Међународни кривични суд неће бити надлежан да води поступке против држава које нису странке Римског статута, као што су нпр.САД, Русија и Кина и друго, овај суд моћи ће само да води поступке за злочине агресије који су извршени годину дана после ратификације амандмана о агресији, што значи да неће имати надлежност над свим старим случајевима, укључујући и НАТО бомбардовање територије СР Југославије.⁴¹²

Сагласно ставу 1. члана 8 бис Статута, злочин агресије може да почини лице које је у положају да ефективно врши контролу или да управља политичком или војном акцијом државе, која по својој природи, тежини и обиму чини очигледно кршење Повеље Уједињених нација. Сагласно овом ставу, злочин агресије обухвата планирање, припремање, започињање и вршење овог злочина. Став. 2 дефинише шта значи “акт агресије.” Он значи коришћење војне силе од стране државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке

⁴¹² V.Đ.Degan,B.Pavišić,V.Beširević, *op.cit.* стр.194-196.

независности друге државе, или на било који други начин несагласан са Повељом Уједињених нација. Иако се кривичноправна дефиниција ослања на међународноправну дефиницију из 1974. године у погледу дефинисања конкретних облика агресије, постоји разлика. Резолуција Генералне Скупштине 3314(XXIX) наводи поједине облике агресије примерично и оставља могућност да се и други акти квалификују као агресија. То није случај са кривичноправном дефиницијом агресије. Ипак, Међународни кривични суд ће одредити да ли је набрајање конкретних видова агресије у кривичноправној дефиницији учињено таксативно или примерично. Дефиниција је критикована зато што за агресију чини одговорним само оне на водећим положајима, а не и обичне војнике, као и због коришћења нејасних квалификатива као што су “природа, тежина и обим” акта, као и “очигледност” кршења Повеље УН. Одредницама “природа, тежина и обим” намеравало се да из дефиниције злочина агресије искључе гранични оружани инциденти. Термин “очигледно кршење” је изабран пошто су одбачени термини као што су “озбиљно” или “флагрантно” кршење. Одговорна су лица која су била у положају да ефективно врше контролу над или да управљају политичким и војним активностима државе. Више лица могу, дакле, да буду одговорна. Одредба је тако формулисана да повлачи одговорност не само оних лица у политичким и војним органима државе која која су донели такву одлуку већ и одговорност лица у тим органима која су могла, на основу својих службених овлашћења, да спрече доношење такве одлуке, а то нису учинили.⁴¹³

⁴¹³ Родољуб Етински, *Међународно јавно право*, Јавно предузеће Службени гласник, Правни факултет Универзитета у Новом Саду, Београд, 2010. стр. 359. и 360.

ДЕО СЕДМИ

ПОЗНАТИ СЛУЧАЈЕВИ РАТНЕ ОКУПАЦИЈЕ У СВЕТУ

1. Окупација Западне обале и Газе од стране Израела у израелско-арапском рату 1967. године

Најекстремнији случај тзв. продужене окупације у савремено доба јесте израелска окупација палестинских територија која је започела 1967. године. Занимљиво, ако се погледају преседани ранијих продужених окупација – и релативно широк спектар овлашћења окупационих снага, који није никад био изазван, није неопходно да се истражују други делови света. Када је Отоманска провинција Палестина дошла под војну окупацију Велике Британије током Првог светског рата и кратко време после тога, британске војне власти дошле су до закључка да продужена окупација захтева специјалне мере. Стога, иако у суштини војне власти задржавају отоманске законе на снази, оне издају наредбе везане за ношење ватреног оружја, комуникацију са непријатељем, важећој валути, ценама хране, санитетско-здравствене мере, насиље према животињама, сечу дрвећа, очување уметнина и антиквитета, и чак увођење промена у судски поступак. Очигледно, с обзиром на чињеницу да су наредбе које су се односиле на ношење оружја и комуникацију са непријатељем биле усклађене са потребама окупационе силе, наредбе везане за очување старина и насиље према животињама послужиле су интересима “уставне владе” на окупираним територијама. Као што је британска управа која је трајала скоро цео век у Палестини показала, окупациона сила – под условима продужене окупације – може сматрати потребним да промени законе који су на снази на окупираним територијама, у намери да обезбеди наставак нормалног живота под “уставном владом”. Потреба у овом контексту није ограничена на потребе окупатора и потребе цивилног становништва под окупацијом које могу такође бити важан чинилац.⁴¹⁴

⁴¹⁴ Yoram Dinstein, “Legislation under article 43 of the Hague Regulations: Belligerent Occupation and Peacebuilding”, *Program on Humanitarian Policy and Conflict Research, Harvard University, Occasional Paper Series, Number 1, Fall 2004*, стр. 8.

Током јунског рата 1967. године Израел је преузео контролу над следећим територијама: 1. *Западна обала*. Ова област, претходно под Јорданском јурисдикцијом, простире се између реке Јордан и израелске границе. 2. *Област Газе*. Ова област била је између 1948. и 1967. под управом Египта, који није захтевао проглашење суверенитета над том облашћу. Израелски званични органи уобичајено га означавају као “Газа Регион”. Газа се помиње такође у Кемп Дејвид споразуму из 1978. године и у Израелско-Египатском мировном уговору из 1979. године. 3. *Источни Јерусалим*. Ова област, претходно део Западне Обале, дошла је под израелско законодавство, са продуженом границом, 28. јуна 1967. године и формално је анектирана 30. јула 1980. године. 4. *Голанска висораван*. Ова област, која је била део Сирије, дошла је под израелску контролу током 1967. године. У новом рату 1973. године, Израел је накнадно заузео ову област сиријске територије. Следеће године, 1974. постигнут је споразум о раздвајању између Израела и Сирије. Према том споразуму, Израел се повукао из тих заузетих територија, а такође из неких области окупираних током рата 1967. године, укључујући девастирани град Кунеитра. Израелски закони су искључени са Голанске висоравни 14. децембра 1981. 5. *Синајско полуострво*. Ова област, део Египта, дошла је под израелску контролу током 1967. године. За административне сврхе, израелска власт поделила ју је на две војне управе: Северни Синај, и Централни и Јужни Синај. Иако су Источни Јерусалим и Голанска висораван били доведени директно под израелско законодавство, поготово актима којима је проглашена анексија, оба ова подручја била су третирана од међународне заједнице као окупирана, и њихов статус у погледу применљивости међународних правила био је у највећој мери идентичан са статусом Западне обале и Газе.⁴¹⁵

За већину држава, израелска окупација територија од 1967. године подразумева претпоставку да је окупација привременог карактера. Међутим, овај резиме показује да продужена окупација не значи нужно сталну контролу: напосред нека подручја, Синајско полуострво и део Голанске висоравни били су враћени, у овом случају Египту и Сирији после дуго времена под израелском

⁴¹⁵ Adam Roberts, “Prolonged Military Occupation: The Israeli Occupied Territories Since 1967”, *American Journal of International Law* 84, no. 1. 1990. стр. 59 и 60.

контролом. Етнички и национални проблеми на Блиском истоку, који су оштро изражени на окупираним територијама, имају дубоке историјске корене. Стране силе укључене у ова подручја у прошлости, укључујући Велику Британију, нису решавале ове проблеме.⁴¹⁶

Током 20. века, већина покушаја да се постигне задовољавајуће решење израелско-арапског сукоба доживела је неуспех. Почевши од 1967. године Израел је одржавао своју окупацију из различитих разлога који су укључивали разумљиве безбедносне разлоге, опасност од религиозно-фундаменталистичке експанзије, и разлози инерције. Ситуација је постала много тежа с обзиром на чињеницу да су ПЛО (Палестинска ослободилачка организација), арапске државе, па и Израел доживели неуспех у проналажењу напретка без уверљивих предлога за будућност окупираних територија. Такви предлози нужно би укључивали многе екстремно болне резове: прихватање постојања Израела као државе; стварање Палестинске државе која би могла бити радикална, нестабилна, или једно и друго; могући сукоби унутар арапских држава, или између њих, ако водство ПЛО буде сматрало да је дошло до “издаје” у дипломатском компромису. На нивоу односа суперсила, постојала је дуга историја неслагања САД И СССР-а о природи блискоисточног конфликта и могућих видова његовог побољшања. У овом, као и у другим случајевима продужене окупације, не може постојати претпоставка да расподела кривице за дужину окупације буде продуктивно примењена, или да донесе једноставне одговоре.⁴¹⁷

Да би се размотрило како закони могу бити интерпретирани или различито тумачени у продуженом карактеру поједине окупације, прво је неопходно извршити кратак осврт на неке од главних извора ратног права који су били посматрани као применљиви у свакој ратној окупацији. Државе које су већином директно укључене у конфликт (Израел, Египат, Јордан и Сирија) су формално прихватиле основне међународне уговоре који се тичу ратне окупације као што су следећи: *Четврта Хашка конвенција из 1907.* Ниједна од држава укључених у конфликт није постала формална чланица. Ипак, Хашки правилник о законима и обичајима рата придодат уз Конвенцију као израз обичајног међународног права све ове државе су прихватиле; *Четири Женевске конвенције из 1949. године.*

⁴¹⁶ *Ibid*, стр. 61.

⁴¹⁷ *Ibid*, стр. 62.

Израел и Јордан ратификовали су ове конвенције 1951, Египат 1952. а Сирија 1953. године; *Хашла конвенција о заштити културних добара из 1954 и Протокол*. Египат је ратификовао оба документа 1955, Јордан оба 1957, а Сирија оба 1958. године. Израел је ратификовао Конвенцију 1957, и регистровао приступ Протоколу 1958. године; *Женевски протокол I из 1977. године*. Израел није направио било какву намеру приступа; Египат је потписао документ, али га није ратификовао; Јордан је ратификовао овај документ 1979. а Сирија му је приступила 1983. године.⁴¹⁸

На самом почетку рата 1967. године скоро све зараћене стране-Египат, Јордан, Либан, Сирија и Израел дале су изјаве да имају намеру да се у том сукобу придржавају Женевских конвенција из 1949. године, будући да су све биле Високе стране уговорнице Конвенција. На почетку рата је Савет безбедности донео Резолуцију 237. (14.6.1967) у којој је препоручио странама учесницама у сукобу да “скрупулозно поштују хуманитарна начела која регулишу третман ратних заробљеника и заштиту цивилних особа у доба рата, садржана у Женевским конвенцијама од 12. аугуста 1949. године.” Нешто касније је и Међународни комитет Црвеног крста, на једном општем нивоу изјавио, у вези с применом одредаба Прве и Треће Женевске конвенције да су у том сукобу Женевске конвенције било врло опсежно примењене и да су представници МКЦК могли у великом броју случајева да обављају дужности према тим Конвенцијама.⁴¹⁹

Арапске земље су иначе Израел, од његовог настанка 1948. године сматрале узурпатором и уљезом. Оне су исте године напале Израел у настојању да поврате читаву територију Палестине под британским мандатом, која је планом УН из 1947. године подељена на две државе- Израел и Палестину. Арапи су изгубили тај рат и реке арапских избеглица су напустиле територије коју су припале Израелу. Сукоб између арапских земаља и Израела постао је још опаснији кад су се две супер силе коначне сврстале: Сједињене Државе на страну Израела, а Совјетски Савез на страну Арапа. Уједињене нације су биле главни посредник у региону. Нису успеле да обезбеде мир, али су двома резолуцијама Савета безбедности створиле политички оквир за решавање арапско-израелског сукоба.

⁴¹⁸ Е. Playfair, *op.cit.* стр. 44.

⁴¹⁹ Владан Јончић, *Трећа Женевска конвенција, практична примена и утицај на Протокол I и II*, Досије, Београд, 2004. стр. 159.

Резолуцијом 242. из 1967. захтевани су престанак оружаног конфликта, међусобно поштовање права на постојање и решавање проблема избеглица. Ту је први пут уведена формула ”размене територије за мир” (land for peace) као основа за узајамни компромис.⁴²⁰ Исте, 1967. године Савет Безбедности Уједињених Нација у погледу територија окупираних од стране Израела у шестодневном рату сматра да “суштинска и неотуђива људска права морају бити поштована чак и у случају промене ратне среће”. Годину дана касније Техеранска Међународна конференција о људским правима означила је дефинитиван корак којим су Уједињене Нације прихватиле примену и поштовање људских права током оружаног конфликта.

Прва резолуција Међународне конференције, названа *Поштовање и примена људских права на окупираним територијама*, позвала је Израел да примењује подједнако Универзалну Декларацију о људским правима и Женевске конвенције на окупираним територијама . Затим следи резолуција названа *Поштовање људских права у оружаном конфликту*, која афирмише да “чак и током периода оружаног конфликта, хуманитарни принципи морају преовладати”. То је потврђено резолуцијом Генералне Скупштине 2444 од 19. децембра 1968. под истим насловом. Ова резолуција захтева од Генералног Секретара да поднесе извештај о мерама заштите које ће бити усвојене за све појединце у случајевима оружаног конфликта. Из два извештаја Генералног Секретара закључује се да инструменти о људским правима, поготово Међународни пакт о грађанским и политичким правима пружају много обухватнију заштиту у време оружаног сукоба него примена само Женевских конвенција.⁴²¹

Израелска окупација је јединствена из два важна разлога. Пре свега, то је једина окупација од Другог светског рата у којој је војна сила установила посебне војне управе над окупираним територијама у сагласности са оквиром права окупације. Све остале модерне окупације које су преузеле контролу над страним територијама одбациле су примену свог законодавног тела као неприменљиво и ирелевантно. Друго, израелска окупација представља пример продужене

⁴²⁰ Живорад Ковачевић, *Међународно преговарање*, Издавачко предузеће Албатрос Плус, Београд, 2010, стр. 240.

⁴²¹ Cordula Droege, "The interplay between international humanitarian law and international human rights law in situations of armed conflict", *Israel Law Review*, vol.40. No.2.2007. стр.315.

окупације: она траје више од четири деценије. Оваква дужина времена омогућава нам да проценимо разне проблеме који се сусрећу током окупације, а такође омогућава оцену да ли би право окупације требало бити модификовано да би се прилагодило дужини окупације и ако да, на који начин.⁴²²

1.1. Применљивост права окупације на окупиране територије; теоретска применљивост права окупације

Израелска позиција, тј. став у вези примене међународних законских норми на окупиране територије јесте комплексна и повремено погрешно схваћена. Постојале су разне варијације током времена, и у различитим облицима. Оне су већ биле виђене у позадини промене политичког погледа око значаја “зелене линије” која раздваја израелску границу од земље коју држе од 1967. године; често се употребљавају такви термини као нпр. “територије под управом” радије него отворен назив “окупиране територије”.⁴²³ **Иако оквир војне управе на Западној обали и Гази (и током првих 15 године окупације Голанске висоравни и Синаја) следи налоге Хашког правилника, његова de iure примена на окупиране територије није никад била званично призната од стране израелске владе. Исто тако ни Четврта Женевска Конвенција није званично призната као примењљива на окупиране територије.** Постојао је јединствени статус Западне обале и Газе - територија без постојеће суверене владе- што је изазвало овај званичан став. 1971. године Меир Шамгар, тадашњи израелски врховни тужилац, афирмисао је израелску позицију у погледу примене Четврте Женевске конвенције: Израел неће признати de iure применљивост Четврте Женевске конвенције, али ће се придржавати “њених хуманитарних одредби”. Формулисани став изнет је у складу са другим параграфом чл. 2 (заједничког за све Женевске конвенције из 1949), који наводи да се конвенције примењују само на “окупацију територија *Високих Страна Уговорница*”; Израел никад није прихватио да су Западна обала и Газа биле територије Јордана и Египта, односно формално признање примењљивости Четврте Женевске конвенције могло би стога имати импликације на признање бившег административног суверенитета.

⁴²² E.Benvenisti, *op.cit.*2004,стр. 107 и 108.

⁴²³ A.Roberts, *op.cit.*стр. 63.

Ова израелска позиција била је више пута критикована од стране Уједињених Нација, Међународног комитета Црвеног крста, од стране државе и стручњака за међународно право. У складу са овим ставом, израелска забринутост због имплицитног признања суверенитета била је претерана, док је примена Женевских конвенција на окупиране територије током рата могла и требала бити објашњена кроз мандат првог параграфа заједничког члана 2. Женевских конвенција, и према томе из тога би се тешко могло закључити признање суверенитета због одлуке о примени Женевских конвенција.⁴²⁴

Током година, израелско гласање у Генералној Скупштини УН рефлектовао је став да је примена Женевских конвенција отворено питање. Међутим, од 1977. године, Израел је гласао против *de iure* примене Женевских конвенција. Према Хашком правилнику из 1907. године, чије одредбе су сажетије и више уопштене, садашња позиција је једноставнија. Његова примена, било да је *de facto* или *de iure* заснована, јесте широко прихваћена.⁴²⁵ Естер Коен је отишла још даље у својој тврдњи да “не постоје проблеми у вези примене Хашког правилника..” Званичан израелски став је да Хашка правила могу бити примењена на територије окупиране од стране Израела. Даље, она је нагласила да је једино право питање у вези примене Хашких правила повезано са областима (Источни Јерузалим и Голанска висораван), кад је Израел тражио анексију тих територија.⁴²⁶

Израелска интерпретација услова за примену Четврте Женевске конвенције изгледа чудно кад се упореди само са имплицитним одбијањем примене Хашких правила. Карактеристична разлика између ова два међународна инструмента лежи у њиховим различитим домаћајима; док Хашка правила примарно штите интересе владе, Четврта Женевска конвенција штити интересе појединаца који се налазе под страном влашћу. (у члану 4). Према томе, ако би специјални статус Западне обале и Газе требао испуњавати законске ефекте, природни циљ требао би бити Хашки правилник, а не Четврта Женевска конвенција. Са тачке гледишта јорданског губитка контроле над Западном обалом и Газом, Израел није тражио заштиту јорданских интереса према Хашким правилима. Слично томе,

⁴²⁴ E. Benvenisti, *op.cit.* 2004., стр. 109.

⁴²⁵ Meir Shamgar, "The Observance of International Law in the Administrated Territories" *JYHR* no. 1. 1971. стр. 262.

⁴²⁶ Esther Cohen, *Human rights in the Israeli-Occupied Territories 1967-1982*, Manchester, 1985. стр. 49 и 50.

Израел није захтевао заштиту египатских интереса у области Газе. Али када се у фокусу нашао интерес појединаца под окупацијом, примена Четврте Женевске конвенције је оправдана.⁴²⁷ Позиција Израела у супротности је са неким од многих окупационих сила у последњих 40 година које изричито избегавају било какву примену међународних споразума; такве окупационе силе укључују нпр. Совјетски Савез у случају Мађарске 1956. године, Чехословачке 1968. Афганистана 1979. године и пример Јужне Африке у Намибији. Израел такође заслужује признање за сарадњу са Међународним комитетом Црвеног крста, који игра важну улогу на окупираним територијама у извршавању широког круга задатака укључујући надзор услова хапшења.⁴²⁸

Израелски стручњак за међународно право Јорам Динштајн навео је 1978. године следеће: **”Ратна окупација постоји толико дуго колико окупатор остаје на окупираној територији и док се рат наставља. Другим речима, окупација се окончава ако се окупатор повуче са окупиране територије или ако је рат окончан (било да је завршен окупаторовом победом или његовим поразом).”**⁴²⁹ Неки израелски писци изразили су мишљење да је питање да ли је Четврта Женевска конвенција формално примењена или није, чисто акадамске природе због израелског става да је спреман да размотри “хуманитарне одредбе”. Међутим, формална примена у односу на фактичну примену није увек дистинкција без разлике из неколико битних разлога. Пре свега, иако је термин “хуманитарне одредбе” често интерпретиран у значењу свих одредби, Израел никад није дефинитивно разјаснио ово питање, тј. које одредбе он сматра за хуманитарне. Друго, одбијање формалне примене Женевских конвенција често је било навођено у одлукама израелских судова. Треће, наговештај спремности Израела да примени Женевске конвенције могло би се протумачити као да се подразумева да може бити једнострано интерпретирано, или евентуално укинато. Израелско одбијање да прихвати *de iure* примену Четврте Женевске конвенције

⁴²⁷ E. Benvenisti, *ibid*, стр. 110.

⁴²⁸ Изјава Међународног комитета Црвеног Крста поводом двадесетогодишњице окупације, Билтен МКЦК, бр. 137, јун 1987. стр. 1, наглашавајући да МКЦК има слободан приступ свим окупираним територијама

⁴²⁹ Yoram Dinstein, "International Law of Belligerent Occupation and Human Rights", *IYHR* no.8. 1978. Стр. 105.

није убедљиво доказано, а било је критиковано од стране многих правних писаца, укључујући и саме израелске писце.⁴³⁰

Међународни правници и институције, укључујући Уједињене Нације, већ дуго признају реалност да одређене територије и становници нису самостални, и да страна сила може вршити одређене старатељске функције на таквим територијама. Поставља се питање, да ли израелска окупација може бити посматрана у најмању руку као аналоган случај? Идеја да израелска окупација Западне обале може представљати посебну категорију названу “старатељска окупација” изложена је од стране Алана Герсона 1973. и 1978. године. Његови разлози подршке овакве идеје били су, укратко следећи: Пошто израелско право суверенитета над Западном обалом није надмоћније од суверенитета Јордана или домаћег становништва, израелски статус као окупатора није законита сувереност. Ипак, право ратне окупације намеће велика ограничења у вези промене политичког *status quo ante* – ограничења која могу бити супротна интересима становника Западне обале, кад било какав импулс према самоопредељењу може бити угушен.⁴³¹

Поред тога, постоји сумња у вези обима у којем “старатељска окупација” може бити употребљена и посматрана као јасна правна категорија. Герсон сам оставља одређену сумњу око тога која грана права би требала бити примењена у таквом случају. У ствари, као што је поменуто, према заједничком члану 2. Женевских конвенција, Четврта Женевска конвенција се примењује у широком обиму окупација, а не само на “ратну окупацију” уско дефинисану. Осим тога, главно питање, које је постало чак и теже откако је Герсон о томе писао, јесте питање да ли Израел може бити посматран, било са гледишта Палестинаца, било са гледишта међународне заједнице као погодан заштитник палестинских интереса. Међутим, он отворено прихвата да Израел нема претпоставку да игра улогу “старатељског окупатора”.⁴³²

Гледиште да је Четврта Женевска конвенција применљива, и да треба да се примењује на свим територијама окупираним од стране Израела од 1967. године било је веома широко укоренењено у међународној заједници. Многе међународне

⁴³⁰ A.Roberts, *op. cit.* стр. 67. и 68.

⁴³¹ E.Playfair, *op.cit.* стр.51.

⁴³² Alan Gerson, *Israel, the West Bank and International Law*, London, 1978.стр.78-82.

организације, владине и невладине заузеле су ово гледиште. У оквиру Генералне Скупштине УН, то је било прихваћено од почетка окупације .Од 1973. године Израел је потпуно одбијао позитивну подршку у гласању о декларацијама Генералне Скупштине о овом специфичном питању. Такође, од почетка окупације Савет Безбедности је константно захтевао примену Женевских конвенција. Ниједан од различитих покушаја у аргументисању да израелска окупација страних територија представља посебан случај на који се уобичајено право окупације не примењује није убедљиво доказан; у ствари, сви ови покушаји били су базирани,у различитим степенима, на дубиозној интерпретацији уговорног и обичајног међународног права везаног за ратну окупацију. **Исправније је гледиште да су оба међународна инструмента, и Четврта Женевска конвенција из 1949. године и Хашки правилници из 1907. године применљиви на окупиране области. Ипак, одређени проблеми остају; не само у прихватању њихове примене и гледишта да су њихове основне одредбе применљиве, већ такође у примени права које се односи на посебне проблеме продужене окупације.**⁴³³

Што се тиче Источног Јерузалема, 28. Јуна 1967. године израелска влада прогласила је примену израелског ”права, јурисдикције и администрације” над источним Јерузалемом, и ставила га под постојећу израелску општину Западни Јерузалем. Према међународној заједници, овај акт није објашњен као анексија, већ као административна мера уперена на изједначавање општинских служби за све становнике појединих општинских области и због заштите Светих места. Израелски Врховни Суд обуставио је интерпретацију као ефективне анексије. Суд је резонувао да “пука примена израелских закона на области које се налазе ван Израела не укључује нужно закључак да је та област део Израела”. Усвајање Основног Закона 1980.године предвиђа : Јерузалем главни град Израела, који афирмише да је “јединствени Јерузалем главни град Израела” не ствара било какву законску промену у унутрашњој правној ситуацији у Источном Јерузалеми, али даје изричиту и недвосмислену подршку израелском захтеву да врши право суверенитета над том облашћу. Међународна заједница је обе мере схватила као покушај анексије Источног Јерузалема, и изложила га критици. **Савет**

⁴³³ Adam Roberts, *ibid*, стр.71. и 72.

Безбедности УН и Генерална Скупштина сматрала је ове акте из 1967. године “неважећим”. Савет Безбедности означио је Основни Закон из 1980. године као “кршење међународног права” и додао да га сматра “ништавним и неважећим” и одлучио да га не призна, те је наставио да посматра Израел као окупатора ове области.⁴³⁴

За сврхе права окупације, довољно је да се напомене, без улажења у детаљне аргументе који су били изложени поводом законског основа израелског захтева за суверенитетом над Источним Јерузалемом, да према члану 47. Четврте Женевске конвенције, право окупације се континуирано примењује чак и ако је анексија имала правни ефекат. Чак и ако је окупатор потврдио разложен-иако оспорен-захтев за суверенитет, то није признато у употреби ефективне контроле које је његов захтев претежно имао. Другачије гледиште могло би поткопати читаву структуру коју право окупације установљава у заштити окупираних заједница.⁴³⁵

1.2. Фактичка применљивост права окупације на окупиране територије

Упркос разликама између окупираних области, и правне аргументације у вези њиховог статуса, типови управљања усвојени у свим области су исти: војне управе успостављене су у складу са принципима Хашких правила и хуманитарних одредаба Четврте Женевске конвенције. Одвојене војне управе установљене су за сваки регион. Војне управе биле су базиране на снази закона донетих одмах на почетку окупације. “Проглас у погледу закона и управе бр. 2.” донет 7. јуна 1967. године издан од стране војног команданта Западне Обале објављује следеће: “Постојеће право у региону Западне Обале на дан 7. јуна 1967. године остаће на снази, у тој мери уколико није у сукобу са одредбама ове Прокламације или било које друге прокламације или Наредбе које сам овлашћен да издам, и подложно је модификацији која проистиче из успостављених власти основаних од стране Израелских Обрамбених Снага (ИОС) у овом региону.”⁴³⁶

Сличне прокламације издане су и на осталим окупираним територијама. Према томе, упркос израелског непризнавања јорданске анексије Западне Обале,

⁴³⁴ Е. Benvenisti, *op.cit.* 2004. стр. 112.

⁴³⁵ *Ibid.* стр. 113.

⁴³⁶ *Ibid.*, стр. 114.

поштовани су каснији постојећи закони у намери да се очува јавни ред и мир. За време читавог периода окупације, ови основни принципи придржавања окупационог права, подложни су овлашћењу окупационе силе према Хашком правилнику да модификује законе с времена на време. Једини значајан изузетак од овог правила био је на Голанској висоравни, где према израелској војној администрацији, недостатак локалног извршног и судског персонала, било правника или правних писаца, чини неопходним увођење израелског права и правног система замењујући сиријски правни систем.⁴³⁷

Ови војни закони, названи “прокламације” у првим данима окупације а затим као “војне наредбе” биле су издаване од стране Обласног команданата израелске армије, који добија, према наведеној Прокламацији бр. 2 изданој дана када је израелска армија ушла на Западну Обалу, ”сва законодавна овлашћења”. Такозвани *one-man* парламент континуирано је доносио амандмане и допуне на јорданско право .

То је чињено на принудан начин откако је израелска армија освојила Западну обалу, без било каквих консултација на било ком нивоу са локалним палестинским становништвом.⁴³⁸ У предговору књизи “Западна Обала и владавина права” једној од најранијих публикација посвећеној војним наредбама издаваним пре 1980. године Најл Мек Дермот, генерални секретар Међународне комисије правника, написао је следеће: ”Постојали су изоловани случајеви, као нпр. у Чилеу, када су један или два декрета војне владе били третирани као тајни документи и нису били објављени. Међутим, ово је први случај који заслужује пажњу Међународне комисије правника када читаво законодавство на окупираној територији није објављено у службеном гласилу доступно целокупној јавности.”⁴³⁹

1982. године, петнаест година након почетка израелске окупације, војне наредбе су биле коначно објављене у њиховој целисти. Прва законодавна етапа, од 1967. до 1971. године можда је најзначајнија. Око 400 војних наредби издано је током овог периода окупације. Наредбе нису биле објављене и нису биле доступне за проучавање чак ни правницима .Можда једна од најјачих наредби

⁴³⁷ Order Concerning Courts (Ramat Hagolan, the Golan Heights) no.273, 1970.

⁴³⁸ E. Playfair, *op. cit* *cmp.* 152.

⁴³⁹ Raja Shedaheh, J. Kuttub, *The West Bank and the Rule of Law*, Geneva, 1980.

издана од стране обласне команде, чији командант је преузео сву законодавну, извршну и судску власт јесте већ помињана Прокламација бр. 2 издана првог дана када је израелска армија окупирали Западну Обалу . Преузимајући законодавна овлашћења без консултација у било којој форми са становништвом на које ће се закони примењивати, израелски командант постао је веома плодан у издавању наредби. **Преко четрдесет наредби од суштинске важности већ је издано до краја првог месеца окупације. Наредбе издате током прве законодавне етапе проширивале су војну јурисдикцију на различите области живота на окупираним територијама** .Војна управа је добила пуну контролу над свим трансакцијама непокретне имовине (МО 25), употреби воде и осталих природних ресурса (МО 58,59,и 92), овлашћење за експропријацију земље (МО 108 и 321),и власт над управљањем банкама (МО 9,45, и 255.) Наредбе су доношене у вези забране увоза и извоза пољопривредних производа на и са Западне Обале без војне дозволе (МО 47 и 49). Возачке дозволе (МО 215), дозволе за путовања, и дозволе за обављање различитих професија (МО 260,324, и 437) такође су биле подложне одобрењу војних власти.⁴⁴⁰

Поред тога, током овог периода систем контроле кроз идентификационе документе био је уведен преко општинских већа и преко сеоских већа. Систем војних правила, према томе изгледа да је постављен тако да даје Израелу пуну контролу палестинског становништва на окупираним територијама. Најважнија наредба издана у овом периоду повезана са војном безбедношћу јесте Прокламација бр. 3 (МО 378). Ова наредба установљава војне судове и “безбедносне” прекршаје над којима једино новоосновани војни судови имају надлежност поступања. Прокламација бр.3. дозвољава лишавање слободе без судског налога и задржавање у притвору 18 дана, који се може и продужити без оптужбе или суђења. **Прокламација бр. 2 издана 7.јуна 1967. означава област на коју се наредба примењује, и у арапској и хебрејској верзији позната као Западна обала и објављује у члану 2. да закони који су били на снази до 7.јуна 1967. године остају на снази у обиму у којем нису супротни Прокламацији бр. 2. Постоји у овој наредби јасна намера окупатора да ова област има засебан правни статус и према томе различите законе од оних**

⁴⁴⁰ E.Playfair, *op.cit*, стр. 153.

који се примењују унутар израелске државе. Војне наредбе бр. 397. и 398. створиле су посебну Компанију Западне обале и Одељење за регистрацију заштитних знакова. Наредбе су такође објавиле да све регистрације заштитних знакова које су извршене пре 7.јуна 1967.године биће признате само ако се изврши пререгистрација. Признавање одвојености ове области и од Јордана и од Израела је овде поново веома јасно изражено. Ускоро после почетка окупације, ново стечене територије постале су приступачне Израелцима и туристима који су посећивали Израел. Ипак, у следству политике поступања са овом области као одвојеном од Израела, упркос њеној приступачности, издана је наредба бр. 65. која захтева радну дозволу за људе који нису становници окупираних територија а намеравају да нађу запослење овде. Можда најсликовитији индикатор да су окупирани области биле третиране као одвојене територије од Израела јесте наредба бр. 5, која објављује да је цела Западна обала затворена војна област, где је улазак и излазак са те територије регулисан према наредбама и условима прописаним од војних власти. Као што је већ поменуто, прва законодавна етапа представља најзначајнији период, када је успостављена окупација. Али то је такође био период када је израелска политика према окупираним територијама била још увек нестабилна. Можда најбољи показатељ јасног прихватања примене Четврте Женевске конвенције из 1949. године на окупираним територијама садржан је у члану 35.Прокламације бр. 3. Овај члан прописује да војни судови морају примењивати одредбе Четврте Женевске конвенције из 1949.⁴⁴¹

У следећој фази законодавног процеса, од 1971. до 1979. године посебан акценат стављен је на олакшавање изградње јеврејских насеља на Западној обали. Већ смо имали прилике видети како је, током прве фазе, издато неколико наредби које су омогућиле војним властима да узму у посед земљишта путем експропријације и кроз одузимање земље у одсутности и државне имовине. Тај процес се наставио током ове фазе .Више измена је извршено у земљишним законима да би се омогућило стицање земљишта од стране не-Јорданаца и на други начин, не само експропријацијом и одузимањем. **Наредба 419, нпр. омогућила је обласном команданту да даје посебне олакшице одређеним страним фирмама на листи коју он саставља, за куповину непокретне имовине чак и ако оне не**

⁴⁴¹ *Ibid*, стр.154-157.

испуњавају захтеве јорданског права у погледу стицања земљишта од странаца. Наредба 569 створила је оделење за посебне трансакције за регистрацију земљишта за јеврејска насеља. Наредбе бр. 811 и 846 продужиле су важење неопозивих пуномоћја од 5 до 15 година, на тај начин потврђујући куповине које су извршили Јевреји изван тог подручја. Обласни командант тиме је показао спремност да измени војне одредбе јорданског права које су ограничиле продају земљишта не-Јорданцима. Он је такође био спреман да направи такве измене у закону које би омогућиле, као и олакшале, тајну продају Палестинске земље Јеврејима.⁴⁴²

Велике површине земље су стечене коришћењем средстава добијених преко измена у земљишном закону током прве и друге фазе. Оно што је сад било потребно је овлашћење које одређује коришћење земљишта стечено за јеврејска насеља без учешћа Палестинаца, и да се ограниче Палестинци у коришћењу земљишта која су преостала. Прва наредба која се односи на управљање јеврејским насељима односи се на Кириат Арбу, једно од најранијих јеврејских насеља, основано 1968. године близу палестинског града Хеброна. Ова наредба објављује да се насељем управља у складу са административним принципима које је војни командант објавио у унутрашњим прописима. После тога, 25.марта 1979. године издана је наредба бр.783. Ова наредба проглашава оснивања четири јеврејска регионална савета. Надлежност ових савета покрива целу земљу под израелском влашћу или контролом, не само површину изграђених насеља. Датум ове наредбе је врло индикативан. Наиме, наредба је издана само неколико дана пре потписивања мировног споразума у Кемп Дејвиду.⁴⁴³

Следећа законодавна етапа обухвата период од потписивања Египатско-Израелског мировног споразума из 1979. па до 1981. године. Она се карактерише по већем приливу израелских грађана на Западну обалу него у било којој претходној фази. Војне наредбе коју су издаване током овог периода послужиле су следећим циљевима:

1. Организовање администрације јеврејских насеља у складу са локалном власти у Израелу; проширење израелских прописа у вези регионалних и локалних савета на насеља на Западној обали. Наредба бр. 892. установљава локалне савете

⁴⁴² Raja Shedaheh, *Occupiers Law: Israel and the West Bank*, Washington DC, 1988. стр.39-41.

⁴⁴³ E.Playfair, *op. cit.* стр. 159.

за администрацију појединих насеља. Овлашћења и одговорност локалних савета идентични су онима израелских општина. **Према томе, под маском војних наредби, Израелски закон о општинама проширен је на окупиране територије и направљен је да се примењује само у јеврејским насељима. Палестинске општине наставиле су да буду потчињене Јорданском закону о општинама.**

2. Појачавање веза између израелских грађана који живе на окупираним територијама и Израела проширењем израелских закона на јеврејске насељенике и њихово искључивање из надлежности судова на Западној обали. Према уредби о Израелском закону и администрацији из 1948. године, премијер или било који други министар има овлашћење да доноси хитне прописе који могу бити целисходни у интересу одбране државе, јавне безбедности и одржавању залиха и основних средстава. Непосредно после рата 1967. године, министар правде увео је правила названа Хитна Правила. Пуноважност ових правила је проширено годишње и касније двогодишње од стране израелске скупштине односно Кнесета. Ови прописи омогућавају судовима у Израелу да суде било којој особи за неко чињење или пропуштање које се десило у било ком региону, и које би представљало кривично дело по израелском закону као да је извршено у Израелу. То је значило да су израелски судови стекли надлежност да суде Израелцима настањеним на окупираним територијама за кривична дела почињена у оквиру израелских насеља или другде на окупираним територијама. Ово је додатак надлежности посебних војних судова основаних на окупираним територијама да суди израелским досељеницима за такве преступе. У грађанским стварима, израелски судови имају правило да имају јурисдикцију ако постоји било каква спона која је повезује са Израелом. Што се тиче службене документације, прописи донети 1969. године предвиђају да се услуга докумената на окупираним територијама врши на исти начин као и у Израелу, било поштом или лично.⁴⁴⁴

Заокупљеност локалним законом формирало је други низ од двостепеног правног система на окупираним територијама. То је било подређено примарном стубу, а то је било законодавство војне управе под називом “безбедносни акти”. Систем је био имун од спољних утицаја: нови закони уведени од стране

⁴⁴⁴ *Ibid*, стр. 161.

непријатељске владе нису били поштовани. Први низ састојао се од разних врста аката, који су сви били организовани интерном хијерархијом. Ова хијерархија, ипак, није била организована у складу са врстама аката (наредбе, правилници, објаве, дозволе) али је била у складу са рангом објављивача. **Командант Израелских Обрамбених Снага у региону је овлашћен да доноси примарне законе; остали војни команданти, а од 1981. године шеф цивилне администрације издају секундарне акте.** Израелски приручник за Војне заступнике у Војној влади налаже властима како да доносе наређења. Били су такође издати модели, према којима је сваки акт морао бити преведен на арапски језик, мора да носи узастопни број, и мора бити објављен у службеним гласилима доступним широј јавности. Такође су издавани суштински акти, којима је утврђено да такви акти не могу бити у супротности са међународним правом, а посебна пажња се посвећује нормама Хашког правилника и Четврте Женевске конвенције, и да акти не могу бити ретроактивни. У основној одредби установљеној од стране војне владе, Објава у вези закона и администрације на Западној обали, бр.2 5727 из 1967.године војни командант објављује да доношење закона може бити “у било коме облику који сматрам погодним”. У пракси, ипак, закони су били више или мање на линији главних инструкција. Различити инструменти су прво циркулисали као матрице за умножавање по којима су се појављивали списак извора. У каснијим фазама, инструменти су били објављивани у облику памфлета.⁴⁴⁵

Следећа законодавна фаза почиње 1981. године. Војне наредбе издаване током овог периода убрзале су *de facto* анексију Западне обале од стране Израела, прошириле важење израелских закона на јеврејска насеља, и правно и административно раздвојиле Јевреје од Палестинаца на окупираним подручјима. Велике површине земље наставила су да се прибављају бржим темпом него икада раније, кроз проглашење земље за “државну земљу”. Оне земље које нису могле бити стечене једним или другим методом употребе коришћених током претходног периода изложене су тешким ограничењима употребе. Можда најважније средство ограничавања коришћења земљишта које се повећало током ове етапе

⁴⁴⁵ E.Benvenisti, *op.cit.*2004.. стр. 115.

односи се на урбанистичке мере, или прецизације речено, усклађивање дозволе за градњу у арапским насељима.

Иако су палестинска села и мањи градови званично били охрабривани да донесу урбанистичке планове, ниједан од ових планова није био одобрен од 1985. године уз образложење да коначан законски план подручја још увек није направљен. У недостатку одобрених планских докумената, све индивидуалне дозволе за градњу ван општинских граница морају бити одобрени од стране војних средстава планирања. Друге мере за ограничавање коришћења земљишта је повећање броја потребних сагласности из различитих одељења пре него што буде одобрена изградња на земљишту. Наредба 1167, нпр. чини неопходним добијање одобрења од департмана за антиквитете пре одобрења Департмана за планирање које би се могло сматрати тражењем потчињених за дозволу за изградњу. Одвојене канцеларије су настале током ове фазе, једна да управља и надгледа послеве јеврејских “локалних и регионалних власти”, а друга да надгледа “палестинска села и општинске власти”. Слично томе, сада постоје два одвојена одељења за планирање земљишта, једно се бави палестинским сектором а други јеврејским сектором. Израелски Јевреји су шефови оба одељења. Процеси који су почели у претходној фази проширењем овлашћења јеврејских локалних савета настављени су, као и појачавање веза између израелских грађана који живе на окупираним територијама и Израела. **Наредба 892 оснива општинске судове у јеврејским насељима, а наредба 898 допуњава ранију наредбу о чувању насеља, овлашћењем стражарима да носе оружје, додајући им овлашћење хапшења и саслушања осумњичених особа.** На нивоу повећања контроле војне власти над свакодневним активностима Палестинаца, велики број наредби је усвојен током овог периода. То чини неопходним да се добије одобрење војске над активностима за које претходно није требала таква сагласност. Наредба бр. 1149 нпр, захтева да свако ко жели да тргује резервним деловима или сакупља било који тип друмског возила мора да добије дозволу од војних власти. Наредба бр. 1140 захтева да се све новине које се дистрибуирају на Западној Обали објаве без плаћања било каквих обавештења подложних војним властима. Наредба бр. 1141 забрањује јеврејским насељеницима да запошљавају палестинце са окупираних територија, осим посредством владине јавне канцеларије за

запошљавање. Палестински радници са Западне обале радећи на Западној обали су према томе сада подложни истим бирократским условима и ограничењима који се примењују као да раде у Израелу. Наредба 1208 додаје нови услов члану 11. оригиналне наредбе на основу кога деца рођена од родитеља који имају боравак могу бити пријављена на окупираним територијама ако имају испод 16 година.⁴⁴⁶

Посебна пажња посвећена је током овог периода току новца у Западној обали од стране организација које Израел сматрају непријатељем. Наредба бр. 953. издата 20.1. 1982. године, одређује да је дозволу од војних власти потребно прибавити пре него што се било који следећи акт може извршити.

1. Трансакције у страном валути у којој је становник територије уговорна странка, било да је трансакција извршена унутар окупиране територије или изван ње;

2. Извоз новца са окупираног подручја у иностранство, односно изван њега;

3. Уношење израелског новца на окупирану област, без обзира да ли дознаком или на други начин;

4. Свака трансакција која укључује имовину у области, ако је држављанин стране државе био уз то и странка, и било која трансакција која укључује имовину изван окупираних области, ако је становник окупиране области био уз то и странка;

5. Поседовање стране валуте од стране становника окупиране области.

Трансакција како је дефинисана наредбом укључује продају, куповину, пренос власништва, зајмове, кредите, закуп, издавање чекова, стипендије, прихват и ослобађање од плаћања, или било коју трансакцију која ће створити права над имовином, изменити, пренети или отказати их било условно било безусловно, и без обзира да ли та особа обавља трансакцију за себе или за другог и да ли она делује у свом личном својству или преко адвоката.⁴⁴⁷

2. Регулисање војних судова на окупираним територијама

⁴⁴⁶ E. Playfair, *op.cit.* стр. 162-164.

⁴⁴⁷ *Ibid*, стр. 165.

Војна управа поставља војне судове, који имају искључиву надлежност да одлучују о кршењу безбедносног законодавства, посебно о кршењу Безбедносног Кодекса који дефинише кривична дела против окупационих снага. **Војни судови заседају у већима од три официра, бар један од њих је адвокат а сви су именовани од стране обласног команданта.** Следећи препоруку Израелског Врховног Суда, војни апелациони суд установљен је у априлу 1989. године. 1988. године донесен је амандман на Безбедносни Кодекс, додата је одредба која има дејство “да они који врше судијске функције су, у судском поступку, подређени само закону (локалним законима) и безбедносним актима. Ова одредба, поред формалног обезбеђивања непристрасности војних судија, има још један исход; она спречава у овим судовима могућност призивања на међународно право против војних власти.⁴⁴⁸

Принцип једнакости оружја, својствено било којем фер суђењу, захтева физичку димензију у израелским војним судницама на окупираним територијама. Оружје је присутно свуда наоколо – са бројним војницима на стражи, војним тужиоцима и униформисаним судијама. Они су готово свуда, осим на местима за одбрану. Овде је једино оружје адвокат, који у већини случајева једва говори хебрејски, има ограничено познавање израелског права и има још мање поверење у израелске војне судове. **Првих пет војних судова установљено је 1967. године у Хеброну, Наблусу, Ценину, Церихону и Рамали.** Од тада број судова је смањиван или увећаван у складу са безбедносним и политичким условима. Међутим, упркос поплави предмета од времене друге интифаде, само два првостепена суда и један апелациони суд функционишу данас. Они су одговорни за спровођење правде у питањима под њиховом надлежношћу за целу Западну обалу. Да ли они сами могу поступати у овим случајевима остаје прилично дискутабилно питање. Међународно хуманитарно право регулише општи правни амбијент на окупираним територијама.⁴⁴⁹

Опште је правило да је локални правни систем, укључујући право судске власти, и даље на снази као што је био пре успостављања окупације. То одражава основни концепт међународног хуманитарног права, а то је да је

⁴⁴⁸ E. Benvenisti. *op.cit.* 2004, стр. 117.

⁴⁴⁹ Sharon Weill, “The judicial arm of the occupation: the Israeli military courts in the occupied territories,” *International review of the Red Cross*, volume 89, no. 866, June 2007. стр. 395-397.

окупација привремена ситуација и да окупациона сила није нови суверен територије. Сходно томе, цивилни живот треба наставити колико год је могуће да се спроведе као што је било пре окупације, а окупационој сили је забрањено да прошири свој правни систем на територијама под окупацијом.⁴⁵⁰ Члан 43. Хашког правилника намеће општу обавезу окупационе силе да обезбеди јавни ред и безбедност поштујући га, изузев ако је апсолутно неопходно да се уради супротно. Члан 64. Четврте Женевске конвенције потврђује ово основно начело наводећи да локални кривични закон остаје на снази. Као изузетак основног правила члана 64(1) предвиђају се два специфична услова под којим окупациона сила може суспендовати или укинути локално кривично законодавство: ако то законодавство представља опасност по безбедност окупационе силе, или ако представља препреку за примену ове Конвенције.⁴⁵¹

Члан 66. Четврте Женевске конвенције садржи три услова за функционисање војних судова: они морају бити основани на редован начин, морају бити неполитички, и лоцирани на окупираној територији. Апелациони судови заседаће првенствено на окупираној територији, али могу заседати и изван окупиране територије. Овлашћење за њихово оснивање је признато због примене кривичних закона објављених од стране окупационе силе у складу са чланом 64. став 2. Што се тиче међународног права људских права, само неколико одредаба помиње суђења под надлежношћу војних судова. С обзиром да је то углавном повезано са присилним нестанцима, они имају ограничен обим примене. Много важнија су генерална правила правичног суђења, која су регулисана чланом 14. и 15. Међународног пакта о грађанским и политичким правима, и осталим инструментима људских права. Према овим правилима, војна надлежност треба да буде компатибилна са обавезама министарства правосуђа и са захтевима независности и непристрасности. Заједничка карактеристика скоро сваког војног правног система јесте да су судије припадници војних снага.⁴⁵²

Они и даље остају подложни војној дисциплини, по којој се процењује њихова будућа каријера, и више су генерално под утицајем извршне власти. У том

⁴⁵⁰ Final Records of the Diplomatic Conference of Geneva of 1949, Vol.II, Section A, Federal Political Department, Berne, 2005, стр. 640.

⁴⁵¹ Члан 64(1) Четврте Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата, 1949.

⁴⁵² S.Weill, *op.cit.* стр.400.

смислу, врло је дискутабилно питање да ли војни судови могу достићи ниво независности и непристрасности које захтева право људских права и правна доктрина о подели власти. **Заиста, сви главни уговори људских права имају став да је суђење цивилима пред војним судовима незаконито, због тога што у већини случајева они не испуњавају одлике независности и непристрасности.**

Војни судови могу представљати озбиљне проблеме што се тиче правичности, независности и непристрасности у погледу спровођења правде. Иако Пакт о грађанским и политичким правима не забрањује такве категорије судава, ипак услови које он предвиђа јасно указују да суђења цивилима од стране таквих судава треба да буде веома изузетна⁴⁵³. 7. јуна 1967, у дану када је окупација почела, издана је Војна Наредба бр. 2, дајући обласном команданту пуну законодавну, извршну и судску власт над Западном Обалом и објављујући да закони који су били на снази пре окупације, остају даље да важе толико дуго уколико нису у супротности са новим војним наредбама. Вршећи ово овлашћење, војни командант доноси кривичне законе. Ово је урађено скоро искључиво према Безбедносној Наредби бр. 378. из 1970. године, која још увек служи данас као кривични кодекс Западне Обале. Кроз својих 97 чланова, Безбедносна Наредба установљава војне судове, изван њиховог простора јурисдикције, и успоставља процедурална правила; регулише лишења слободе, право претреса осумњичених, и задржавање осумњичених и оптужених лица; и успоставља листу кривичних дела и казни. **Установљене су две врсте првостепених судава; већа од три судије и судија појединац. Обе врсте судава имају исту надлежност у јурисдикцији, али разликују се у висини изрицања казни. Судија појединац је овлашћен да изрекне ограничену казну до десет година затвора, док трочлано судско веће може изрећи било коју казну.**⁴⁵⁴ Изменама из 2004. године предвиђа се да све судије у првостепеној инстанци морају проћи кроз правну обуку. Пре ове измене захтевало се да од трочланог судског већа само председник мора да буде адвокат, док остала двојица судија могу бити обични службеници.

⁴⁵³ Генерални коментар бр. 13 на члан 14 Међународног пакта о грађанским и политичким правима, Комитет за људска права Уједињених нација, 12. Април 1984.

⁴⁵⁴ Security Provisions Order (West Bank) (NO.378), (1970), article 3 A, and article 4 A(d)

Данас само два војна суда у првостепеној инстанци функционишу: суд у Салему, смештен у области Б близу Ценина, и воји суд у кампу Офер, смештен такође у области Б близу Рамале. Ова два суда поступали су са хиљадама досијеа сваке године.⁴⁵⁵ **Главна функција израелског система војних судова јесте да гони Палестинце учиниоце кривичних дела који су ухапшени од стране израелске војске и оптужени због безбедносних прекршаја и осталих кривичних дела.** Треба нагласити да сви Палестинци који су ухапшени нису процесуирани пред војним судовима; неки су пуштени, док су остали административно задржани без суђења. Као окупациона сила, Израел наравно има право према међународном хуманитарном праву да оснива војне судове на окупираним територијама, али примена међународног права људских права и хуманитарног права ограничава јурисдикцију таквих судова. Члан 66. Четврте Женевске Конвенције предвиђа да војни судови могу само да суде оне случајеве који су повезани са кршењем кривичних и безбедносних прописа. Хапшење и задржавање Палестинаца који живе на окупираним територијама је управљано од широког сета војних правила који уређују сваки аспект цивилног живота Палестинаца. Ове војне наредбе подељене су у пет категорија према разним прекршајима: ”непријатељске терористичке активности”, ”угрожавање јавног реда и мира”; ”класична кривична дела“; ”илегални боравак у Израелу” и ”саобраћајни прекршаји почињени на окупираним територијама”.⁴⁵⁶

На пример, политичке странке које чине Палестинску Ослободилачку Организацију, тј. ПЛО, и даље се сматрају илегалним организацијама иако је Израел био ангажован у мировним преговорима са ПЛО од 1993. године. Ношење палестинске заставе такође се сматра кривичним делом према израелским војним прописима. Учествовање у демонстрацијама сматра се ометањем јавног реда. Послуживање кафом члана проглашене илегалне организације може бити посматрано као подршка терористичким организацијама. Палестински затвореници и притвореници распоређени су у 19 затвора, четири центра за испитивање и три притворска центра. Сви осим једног затвора налазе се унутар Израела, што је у директној супротности са чланом 76. Четврте Женевске

⁴⁵⁵ S. Weill. *op.cit.* стр.402.

⁴⁵⁶ *Eyes on Israeli Military Court*, Addamer Prisoner Support and Human Rights Association, Ramallah, 2012, стр.7.и 8.

конвенције који наводи да ће окривљена лица издржавати притвор у окупираној земљи, а ако су осуђена она ће у њој издржавати и своју казну.⁴⁵⁷

Неопходно је рећи нешто о тзв. административном притвору. **Административни притвор је поступак који омогућава да израелска војска држи заточенике на неодређено време због “тајних информација” без оптужбе против њих или омогућавања да им се суди.** На окупираној палестинској Западној Обали, израелска војска је овлашћена да издаје наредбе о административном притвору против палестинских цивила на основу Војне наредбе бр. 1651. Ова наредба омогућава војним командантима да притворе појединца до шест месеци који период се може обновити, уколико имају оправдане разлоге да претпоставе да безбедност области или јавна безбедност захтевају притварање. Међународно право дозвољава административни притвор под специфичним, уско дефинисаним околностима. У складу са Међународним пактом о грађанским и политичким правима, мора постојати јавна опасност која прети опстанку нације. Штавише, административни притвор се може наложити индивидуално, од случаја до случаја, без дискриминације било које врсте. Административни притвор не би требало да се користи као замена за кривично гоњење, где постоји довољно доказа да се донесе пресуда.

Што се тиче палестинске деце, треба напоменути да се око 700 палестинске деце млађе од 18 година из Западне обале сваке године кривично гони кроз израелске војне судове, након што се ухапсе, испитију и притварају од стране израелске војске. Иако Конвенција УН о правима детета дефинише дете као “свако људско биће које није навршило осамнаест година”, палестинска деца узраста од 16 година и старија су осуђена од стране израелских војних судова као да је реч о одраслим особама, у складу са израелском Војном наредбом бр.1651. Поређења ради, израелско малолетничко законодавство дефинише израелску децу од 18 година или млађу. **Поред тога, о казнама за палестинску децу је одлучено на основу њихове старости у време изрицања казне, а не у време када је наводни прекршај учињен. Дакле, дете које је оптужено да је починило кривично дело кад он или она има 15 година биће кажњено као одрасла особа ако он или она има рођендан, тј. наврши године док чека изрицање пресуде.**

⁴⁵⁷ *Ibid*, стр. 8.

Палестинска деца заточена на саслушању рутински су приморавана да потпишу признање писано на хебрејском, језику који мало ко од њих разуме. Ова изнуђена признања онда служе као примарни доказ против деце када се гоне пред војним судовима. Без гаранције правичног суђења, као и у перспективи оштре казне, већина деце се изјасни кривим без обзира да ли су стварно или нису починили кривично дело.⁴⁵⁸

2.1. Јурисдикција израелских војних судова; територијална јурисдикција

Правила јурисдикције израелског војног правног система дозвољавају његову примену над палестинским цивилним становништвом у кривичним и безбедносним питањима. Због тога што је окупација посебна ситуација у којој цивилима може бити суђено пред војним правним системом, ова правила јурисдикције морају стриктно поштовати своје границе овлашћења као што је иначе дефинисано међународним хуманитарним правом. Свако незаконито одступање од ових граница мора се избећи, а то се такође захтева и од права људских права. **Најосновнији принцип кривичне јурисдикције прописан међународним јавним правом је принцип територијалне јурисдикције.** Она дефинише право државе да регулише понашање својих грађана и да доноси кривично законодавство у оквиру своје територије. Две врсте надлежности су идентификоване-законодавна надлежност која дефинише да ли и под којим околностима држава има право да регулише примену надлежности која се односи на способност државе да делује у друштвеном поретку да би применила своју надлежност. Законодавна јурисдикција и спровођење јурисдикције су два различита овлашћења, наиме држава која можда има право да врши своју законодавну надлежности не мора бити нужно способна да спроведе исту. Територијална јурисдикција окупационе силе регулисана је чланом 42 Хашког правилника из 1907. године: "Окупација се простире само на територију где је та власт успостављена и у стању је да се одржава." У контексту израелске војне окупације, генерални принцип територијалне јурисдикције није експлицитно прописан од стране војних команданата. Ипак, са увођењем генералних принципа

⁴⁵⁸ *Ibid*, стр.10-12.

кривичног права Наредбом о правилима кривичне одговорности из 1968. године то се претпоставља. Члан 2. признаје војним судовима јурисдикцију над кривичним делима извршеним у Региону.⁴⁵⁹

Наредба о правилима кривичне одговорности даје два додатна правила у вези са територијалном јурисдикцијом. Правило (а): Није потребно да је дело у потпуности почињено у региону, довољно је да оно буде делимично извршено у сврху успостављања месне надлежности преко починиоца (Члан 2). Правило (б): Одговорност сваког преступника и саучесника описана је до детаља.

За територијалну јурисдикцију на кривичним делима и свим његовим учесницима, довољно је да је један од њих био присутан у региону током извршења кривичног дела. Према томе, са чланом 15. и 16. они су подједнако одговорни за њихово чињење тако да војни суд може установити територијалну јурисдикцију над свим преступницима посредством само једне особе, чак и ако остали нису никад боравили на територији Региона. Ова два правила, којима се проширује територијална јурисдикција изван граница региона, не би требало сматрати јединственим. Већина кривичних закона признаје то. Међутим, иако су територијална правила описана тако да се могу посматрати као неутрална дефиниција добро прихваћена у кривичној доктрини, њихова *de facto* примена од стране војних судова у јединственој територијалној ситуацији у региону доводи до далекосежног продужења територијалне јурисдикције, која нормално не би могла да се врши на том нивоу.⁴⁶⁰

За разлику од ситуације између две државе, где су границе добро дефинисане, ситуација у региону је знатно мање јасна. У очима израелских власти територијална граница између Израела и окупираних територија-Зелена линија- није строго обавезујућа, а дефинитивне границе никада нису званично проглашене. Ова неодређеност је прецизирана прелазним споразумом који ставља подручје Ц у потпуности под израелску контролу. Ово *de facto* припајање дела земље, чињеница да Палестинска самоуправа(РА) није независна држава, перманентна контрола војске над целим регионом повезана са спољним односима и великим безбедносним проблемима – посебно од друге интифаде, која је дала повод за велике војне операције унутар подручја Палестинске самоуправе,-

⁴⁵⁹ S. Weill, *op.cit.* стр. 404.

⁴⁶⁰ *Ibid*, стр. 405.

сви ови аспекти поред снажних идеолошких и политичких ставова о “Великом Израелу” једног важног дела израелског становништва и владе имају нејасну концепцију израелских територијалних граница.⁴⁶¹ Примена правила (а) и (б) показује овај аргумент. Када неко лице прелази границу он или она улази у територију друге државе. Али у случају државе Израел, региона и области палестинске самоуправе то не изгледа тако једноставно. Привремени споразум створио је комплексну територијалну реалност успостављањем три контролне области. Као резултат ове нове ситуације, практично ван територије израелске државне границе директно на територијама палестинске самоуправе унутар области Б или Ц или између њих.

Сваки преступник напуштајући територију палестинске самоуправе да би извршио кривично дело у Израелу мора да пређе област Б или област Ц, а оба подручја су под територијалном јурисдикцијом израелских војних судова. У случајевима када су ове области само “транзитне територије”, захваљујући комплексним територијалним деловима, који иначе не би били укључени, територијална дефиниција омогућава војним судовима да успоставе своју територијалну јурисдикцију над починиоцима на основу правне фикције да је део кривичног дела тамо почињен. Иако су стварне територије на којима су кривична дела извршена Израел и подручје палестинске самоуправе, због тога што су починиоци извршили продужено кривично дело преласком подручја Б као транзитне територије, војни судови преузимају надлежност над извршењем целог кривичног дела. **Пошто је област палестинске самоуправе окружена областима под израелском војном контролом, сва кривична дела почињена у Израелу а започета на територији палестинске самоуправе аутоматски установљавају надлежност војног правног система кроз правило територијалне јурисдикције**. Правило б према којем војни судови преузимају јурисдикцију на основу територијалног принципа над свим починиоцима кривичних дела, рутински се спроводи, чак кад су различита кршења граница палестинске самоуправне територије тиме направљена. Улазак у област А палестинске самоуправе у циљу хапшења лица је ствар рутине. Како се територијалне границе не сматрају за строго обавезујуће, и обзиром да Израел

⁴⁶¹ Ian Pape, *History of Modern Palestine*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, стр. 196.

поседује много више моћи од палестинске самоуправе, Израел се не сусреће практично са било каквим препрекама у циљу хапшења или отмице Палестинаца у области А. Цела војска је спремна да помогне у овој мисији. Током правне процедуре, притужбе на отмицу се озбиљно не разматрају и ни у ком случају немају утицај на правни процес.⁴⁶²

Поштовање стриктне границе надлежности не значи да осумњичени не би требало да буде кривично гоњен. Ако постоји довољно доказа за кривично гоњење, њима свакако треба да буде суђено. Али овај правни поступак мора да се сроведе од стране одговарајућег форума: цивилног правосудног система. Војни судови су проширили своју надлежност да би обухватили чак обична кривична дела почињена од стране Палестинаца. Ова широка примена била би немогућа ако би уместо окупиране територије постојала држава са коначним и обавезујућим границама. **Тако извршење легитимних правила територијалне надлежности у специфичним околностима региона дозвољава ширење области примене војног правосудног система који је преузео цивилну сферу.**

2.2. Екстериторијална јурисдикција

Поред принципа територијалности, међународно право прописује четири остала принципа надлежности: *принцип универзалности*, *принцип националности*, *пасивни национални принцип* и *заштитини принцип*. Ови принципи су заправо изузетак од општег правила територијалности, јер омогућавају екстериторијалну јурисдикцију под специфичним околностима.⁴⁶³

Заштитини принцип полази од националног интереса повређеног извршењем кривичног дела. Брани се прагматичним разлогом о неадекватним казнама које национални правни пореци прописују за дела почињена на њиховој територији против безбедности, интегритета и независности страних држава. На овај принцип се, заједно са принципом универзалности позивао такође Израел приликом суђења нацистичком злочинцу Ајхману истичући да је он починио злочин против јеврејског народа. Заштитни принцип је уграђен и у нека решења у позитивном међународном праву.

⁴⁶² S. Weill. *op.cit.* стр.406.

⁴⁶³ *Ibid*, стр. 407.

Илустрацију представља овлашћење државе да у спољном морском појасу кажњава кршење својих закона о царинском, фискалном и санитарном надзору или надзору над усељавањем.⁴⁶⁴ Заштитни принцип је главни основ за екстериторијалну надлежност на окупираним територијама. Концепт екстериторијалне примене је првенствено развијен кроз судско тумачење значења јурисдикције. Иако постоје разлике између регионалних система за заштиту људских права, нпр, Европски суд за људска права наглашава контролу над територијем, а Интерамерички систем наглашава контролу над особама као битан фактор, основни принцип је да ће се обавезе људских права примењивати кад се врши државна контрола над ситуацијама изван сопствене територије. Одлука Међународног Суда Правде у случају “Оружане активности” цитирајући мишљење суда о изградњи зида на палестинским територијама, (Wall Opinion) указује да постоје степени контроле које држава може вршити ван своје територије. Суд је такође закључио да међународни инструменти за људска права важе у погледу радњи које државе предузимају у вршењу своје надлежности изван своје територије, нарочито на окупираним територијама.⁴⁶⁵

Фраза, “нарочито на окупираним територијама” може се употребити да би се показало да држава може да оствари довољну контролу над територијама, за територију која се сматра у оквиру своје надлежности за потребе међународних инструмената о људским правима без разматрања окупационе власти. Реч “нарочито” сугерише да је окупација само једна ситуација између осталих у којима су обавезе људских права применљиве изван државне територије. По логичном наставку, екстериторијална примена има ефекат који и оружани сукоб и окупација може имати на поједине врсте уговора, такође и ситуације у којима се јурисдикција врши изван државне територије.⁴⁶⁶

Због недостатка јасних граница у својој дефиницији, заштитни принцип може лако бити отворен за злоупотребе у својој примени. **Међутим, као што његово спровођење у трећим државама може да доведе до сукоба јурисдикција и такође до сукоба са другим фундаменталним принципима као што су**

⁴⁶⁴ М. Крећа, *op.cit.* стр.209 и 210.

⁴⁶⁵ Naomi Burke, “A change in perspective: Looking at occupation through the lens of the law of treaties”, *International law and politics*, vol.41:103, стр.124 и 125.

⁴⁶⁶ *Ibid*, стр.125.

територијални суверенитет и једнакост држава, као и права појединаца, многи аутори указују на то да држава не сме да прошири своју надлежност осим у случајевима заштите заиста виталних интереса. Злоупотребе у законодавству морају се строго избегавати. Штавише, чак и када држава може имати легитимни интерес за заштиту, његова примена у трећим државама не одвија се без проблема. Потребна су знатна ограничења у осетљивој равнотежи међународних односа и других основних праваца са којима примена заштитног принципа може да дође у сукоб. Већина екстериторијалних одредби донетих од стране војних команданата произлазе из заштитног принципа.⁴⁶⁷ Заштитини принцип није усмерен на територијалну сувереност државе у питању. Као што је већ наведено, у међународном праву ово начело је признато као изузетак од територијалног принципа које се схвата као примарни. Оправдава се правом државе на самозаштиту од напада споља на њене виталне интересе, који по правилу не уживају никакву, или уживају само непотпуну заштиту у страни држави. Страна држава може чак да буде и иницијатор таквих напада. Све државе инкриминишу нпр. шпијунажу, али како духовито рече један аутор, то чине с намером да могу да стрељају шпијуне других држава. Ипак, држава ће моћи да реализује своју репресивну власт у пуној мери само ако учиниоца има у својим рукама. Она не сме да га ухапси у страни држави. Практично ће мали део извршених кривичних дела бити пресуђено по заштитном начелу.⁴⁶⁸

Што се тиче окупираних палестинских територија и надлежности војних судова, најважнија правила су следећа: На почетку окупације, случајеви који немају никакву територијалну везу са регионом одбијају се. Војни суд је прописао да је у циљу успостављања јурисдикције над екстериторијалним делима био потребан експлицитан закон. Године 1973. екстериторијална одредба је стога уведена од стране војног команданта, који је посматра као своју законодавну власт, укључујући надлежност да доноси екстериторијалне законе: **”Војни суд ће такође бити надлежан да суди...свакоме ко је починио дело изван региона које би представљало кривично дело као да је учињено у региону, и акт**

⁴⁶⁷ S. Weill, *op.cit.* стр. 407.

⁴⁶⁸ В. Ђ. Деган, Б. Павишић, В. Беширевић, *op.cit.* стр. 111.

повреде или акт који угрожава или има намеру да угрожава безбедност региона или јавног реда у њему.”⁴⁶⁹

Ово екстериторијално законодавство, одражавајући заштитни принцип, штити безбедност у погледу јавног реда и мира у региону, и дозвољава да се кривично право на окупираним територијама примењује на особе у трећим државама. Починилац може бити свако ко је починио кривично дело изван територије Западне Обале. Дакле, кроз ову нову одредбу јавља се значајан спектар кривичних дела као што је нпр. помагање у извршењу кривичних дела, покушаји, изазивања или завере да се почини кривично дело, чланство у забрањеним организацијама и остало постало је подложно суђењу војних судова, чак и када ни један део кривичног дела није извршен у оквиру региона. Израелски војни систем је узео здраво за готово да војни командант има иста овлашћења као суверена држава да усвоји екстериторијалне одредбе у светлу заштитног принципа. Кроз екстериторијалне одредбе, војни командант је покушао да заштити своју власт од непријатељских аката планираних, односно извршених против њега ван граница своје владавине. Заштитни принцип је признат у међународном праву, као и у пресудама Израелског Врховног Суда Правде. Дакле, војни командант који је законодавац у региону, био је надлежан да донесе екстериторијалне наредбе уколико се води разматрањем безбедности и јавног реда. **Када је озбиљна штета проузрокована њеним цивилима, држава не може да остане равнодушна. Не може бити спора око овог питања. Држава мора да реагује, чак и на екстериторијалан начин у циљу заштите својих интереса. Овај принцип омогућава војном команданту у региону да прошири своју надлежност изван територије региона. Међутим, то није тако очигледно када окупациона сила намеће кривичне одредбе које утичу на појединце изван њене територијалне јурисдикције.**⁴⁷⁰

Окупациона власт, као што је већ наведено, није суверен окупиране територије. Она врши само привремена права примењујући међународно хуманитарно право, и недостаје јој овлашћење суверене државе.

Да би се проверило да ли је војни командант надлежан да доноси екстериторијалне законе мора се одговорити на питање да ли одредба о

⁴⁶⁹Наредба бр. 517(амандман на члан 7 СПО)1973.

⁴⁷⁰ S. Weill. *op.cit.* стр.409.

екстериторијалној јурисдикцији захтева изричиту дозволу или просто, не постоји забрана у том погледу? У случају *Салем*, војни суд је недавно покренуо ово питање у врло детаљној пресуди од преко тридесет страница. Суд је јасно одбацио приступ који сматра да је потребно експлицитно регулисање ове надлежности. Према војном суду, ограничење власти команданта захтева изричиту одредбу. Пошто не постоји ограничење у односу на екстериторијално законодавство, војни суд је пресудио да је војни командант овлашћен да доноси екстериторијалне законе, чак и ако није суверен територије. Војни суд је истакао да је ово овлашћење изведено из општег овлашћења које се наводи у члану 43. Хашког правилника који не поставља никакве границе таквој законодавној активности.⁴⁷¹

Војни судови су изгледа следили владајући став, тј. линију схватања преузету од стране Сталног Суда међународне правде у случају *Lotus* у погледу јурисдикције држава: ”Далеко од тога да утврђује општу забрану у смислу правила да држава не може проширити примену својих закона и јурисдикцију...на дела извршена ван њене територије, она их оставља у том погледу у великој мери дискрецији која је ограничена само у одређеним случајевима правилима забране.”⁴⁷² Међутим, ова одлука донета 1927. године критикована је од значајног броја правних писаца у светлу праксе држава. Према Арнолду Левију, држава која је уложила приговор никад није указала на правило забране, али је тврдила да не постоји право да се врши таква јурисдикција. “Државна пракса доследно се заснива на премиси да је то за државу афирмација неке необичне екстериторијалне јурисдикције да би држава доказала да има право то да уради.”⁴⁷³

Ако екстериторијална јурисдикција захтева експлицитно овлашћење, неопходно је да се испита да ли га предвиђа право ратне окупације. Ари Пач, бивши израелски војни тужилац, предложио је да се члан 64. став.2. Четврте Женевске Конвенције о заштити грађанских лица за време рата протумачи на начин да укључује екстериторијалну законодавну јурисдикцију. Ари Пач наводи

⁴⁷¹ Ofer/3887/02, *The Military Prosecutor v. Salem*(2003), unpublished.

⁴⁷² Permanent Court of Justice, Series A, No.10, 1927, стр. 19.

⁴⁷³ Arnold H. Loewy, *Criminal Law*, West Publishing Company, Minesota, Nutshell series, 2003, стр. 246.

следеће:”Члан 64. изгледа да изричито и јасно укључује екстериторијалну надлежност из безбедносних разлога”.⁴⁷⁴

Та изјава у најмању руку изгледа спорна. С обзиром да члан 64. ћути о овом питању, примерено је да се протумачи према општем правилу кривичне јурисдикције – а то је принцип територијалности- а не по његовим изузецима. Поред тога, члан 154. Четврте Женевске конвенције изричито наводи да су одредбе Конвенције допуна Хашком правилнику. Члан 64. треба да се тумачи доследно не доводећи га у контрадикцију са чланом 42. Хашког Правилника, који наводи: ”Окупација се простире само на територије где је та власт успостављена и у стању је да се одржава”. **Према томе, не постоји ни експлицитно ни имплицитно правило међународног хуманитарног права које дозвољава екстериторијалну јурисдикцију, пре је супротно.** С обзиром да право ратне окупацију не овлашћује окупациону силу да проширује екстериторијалну законодавну јурисдикцију да оправда надлежност војних команданата да донесу такве законе, војни судови се позивају на међународно јавно право. Они наравно могу преузети правило заштитног принципа, који се нормално примењује од стране суверених држава, на њихов правни систем у окупираним територијама. Није очигледно да се овлашћење екстериторијалне јурисдикције базирано на заштитном принципу може увести из сфере међународног права на право које се примењује на окупираним територијама. Међународно јавно право регулише правна питања између држава, а међународно хуманитарно право регулише привремену контролу окупационе силе над окупираном територијом и над становништвом. Ова два посебна извора права, разликују се у погледу субјектата на које се односе и у погледу суштине.⁴⁷⁵

Правила о надлежности међународног јавног права су несумњиво направљена тако да се примењују на државе. Штавише, чини се да су државе учествовале у формирању ових правила. **Фундаментални принципи међународног права, као што су државна сувереност, једнакост, реципроцитет и мирно решавање међудржавних спорова нужно су узети у обзир приликом израде правила надлежности, тј. јурисдикције. Међутим,**

⁴⁷⁴ Arie Pach, ”Human rights in West Bank military courts”, *Israel Yearbook on Human Rights*, Vol.7(1977)стр.238.

⁴⁷⁵ S.Weill,*op.cit* .стр. 411 .

ови принципи не регулишу односе између окупационе силе и окупиране територије. Наиме, сувереност, равноправност и реципроцитет овде једноставно не постоје. Према томе, изгледа да се ова правила тешко могу применити на окупиране територије. Правила на окупираним територијама чине потпуно другачију тему примене, правила ратне окупације су посебно формирана да регулишу јурисдикцију окупационе силе у датом правном окружењу. Заштитни принцип може да послужи као добар пример који илуструје зашто правило које је формирано да се примењује на државе, и чије формирање је утицало и на остале принципе међународног права који обавезују државе, није подесно за примену на окупираним територијама где окупациона сила није везана истим регулаторним принципима. Као што је већ наведено, примена екстериторијалних закона у трећим државама базирано на заштитном принципу зависи од баланса који укључује, поред заштитног принципа и друге принципе међународног права који су узети у обзир. Принцип заштите државе није апсолутно право; балансирањем од опасности злоупотреба, он је ипак ограничен. Не само примена јурисдикције, него такође иницијална надлежност да се донесу екстериторијални закони у погледу заштитног принципа узима овај баланс у обзир када се то објави од стране међународног права без одређених граница.⁴⁷⁶

Ако се претпоставка окупационог права о континуитету постојећих закона комбинује са претпоставком међународних уговора против екстериторијалне јурисдикције, екстериторијални ефекат треба посматрати као случај који се појављује у изузетним околностима. Међународни суд правде у свом саветодавном мишљењу о изградњи зида на окупираним палестинским територијама заузео је став, тј. одлучио је да обавезе Израела према Међународном пакту о грађанским и политичким правима, Међународном пакту о економским, социјалним и културним правима, и према Конвенцији о правима детета, проширују њихову примену на окупираним палестинским територијама. У односу на Међународни пакт о грађанским и политичким правима, суд се позвао на закључак Комитета за људска права.

Суд је навео “дуготрајно присуство Израела на окупираним палестинским територијама и израелски двосмислен став према будућем статусу тих

⁴⁷⁶ *Ibid*, стр.412.

територија”, и додао да “ је изградња зида уз помоћ режима створила политику “свршеног чина” на основу кога би могло настати перманентно стање, у ком случају, и упркос томе што је Израел формално одредио зид као његов, то би могло бити схваћено као *de facto* анексија”.⁴⁷⁷

Комбинујући претпоставку окупационог права о континуитету постојећих закона са уговорним правом, екстериторијални ефекат морао би се посматрати као појава у изузетним случајевима. Међународни суд правде је истакао став да се обавезе поштовања људских права примењују и у време оружаног сукоба и у време ратне окупације. Ако се прихвати аргумент према којем ефективна контрола чини окупирану територију *de facto* територијом окупационе силе, онда је више вероватно да ће екстериторијални ефекат доћи до изражаја у време окупације него у време оружаног сукоба. Окупациона сила ће извршити већи степен контроле над територијом током окупације него што би можда извршила контролу током оружаног сукоба. Међутим, више задовољавајуће објашњење за екстериторијални ефекат уговора о људским правима јесте природа и циљ таквих уговора. Сваки могући ефекат екстериторијалне примене могао би се повезати са обавезама окупационе силе. На пример, ако окупациона сила има обавеза да смањи тзв. ефекат стаклене баште у складу са Протоколом у Кјоту, можда је потребно да се узму у обзир штетне емисије са територије која је окупирана. Као важан фактор у одлучивању да ли ће екстериторијални принцип бити примењен јесте питање које уговорне стране су потписале дотични уговор. **Ако је окупирана држава потписала уговор, а окупациона држава није, уговор ће онда постати део локалних закона окупиране државе, који ће морати бити поштован од стране окупационе силе изузев у случају “апсолутне спречености” да то уради. Ако је окупациона држава потписала уговор, а окупирана држава није, екстратериторијални ефекат може се посматрати као кршење суверенитета окупиране државе чак и ако би то донело користи локалном становништву.**⁴⁷⁸

⁴⁷⁷ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, I.C.J. reports.136(july 9)2004.

⁴⁷⁸ N. Burke, *op.cit.* стр. 128.

3. Окупација Источног Тимора од стране Индонезије

Средином 70-их година 20. века индонежанска инвазија и окупација Источног Тимора следила је убрзо после исхитреног повлачења Португала, после неколико векова португалске владавине над том територијом. Португалски трговци стигли су на острво Тимор у 16. веку и Лисабон је утврдио власт над територијом 1520. године. После тога, холандски и португалски ривалитет довео је на крају, 1769. године да холандско царство добија јурисдикцију над западним делом острва, а португалско доминацију над источним делом. Ова *de facto* подела острва потврђена је век касније када су Холандија и Португал потписали гранични уговор 1859. године, који је модификован 1893. и коначно уређен 1916. године. Подела Тимора био је стога спор и дуготрајан процес, јер су територијални спорови између Холандије и Португала били уобичајени и често су подразумевали учешће и инкорпорирање локалних владара и њихових снага. Подела острва не треба да се посматра као етничка. Породичне и друге везе превазилазиле су границу. На западном делу острва, холандске власти прогласиле су употребу Малајског језика, основу модерног индонежанског језика, фактор који је побољшао евентуалну интеграцију у Републику Индонезију у следу холандског послератног процеса деколонизације. Насупрот томе, Португал је популарисао форму локалног Тетум језика у својим одговарајућим источно-тиморским колонијама, иако је неколико осталих локалних језика било такође у употреби од становника. 1945. Индонезија је прогласила независност од холандске колонијалне власти и под водством лидера председника Сукарна постала република 1950. године, док је Западни Тимор уствари представљао неко време зону холандског утицаја.⁴⁷⁹

Сукарнов анти-колонијални покрет није никад оспорио португалске законе у Источном Тимору, а тежиште у 60-им годинама је било углавном на конфронтацијама у Малезији (1962-66) и на обезбеђивању индонежанске хегемоније у бившој холандској колонији Западни Ириан. Средином 60-их година, генерал-мајор Сухарто предводи “контраудар” у Индонезији, против

⁴⁷⁹ Paul Hainswort, "From occupation and civil war to nation-statehood; East Timor and the struggle for self-determination and freedom from Indonesia", No.5 in the Discussion Series: Patterns of Conflict Resolution, Institute for British-Irish Studies, University College Dublin, 2000. стр. 2.

наводно комуниста, остављајући иза себе барем пола милиона, а можда чак и милион мртвих током двогодишњег периода.

Анти-комунизам, национални безбедносни проблеми и деколонизација постали су заштитни знак државе у настајању, и 1968. године Сухарто је заменио Сукарна на месту председника Републике Индонезије. Нови председник, као и његов претходник, такође није показивао никакве отворене знакове да удовољи Источном Тимору, као територији растуће индонежанске државе, као део ширег процеса деколонизације. Наравно, један важан фактор који треба истаћи је да су дотични режими у Џакарти под владавином Сухарта, и Лисабону који је био под влашћу Салазара и Каетана, делили заједничку антикомунистичку филозофију. Сигурно, било је одређених симпатија и охрабрења за аутономне независне елементе и за проинтеграционисте коју су се залагали да Источни Тимор остане у Индонезији. Треба нагласити једну ствар, инкорпорација средње класе у португалску колонијалну администрацију у великој мери је смањила могућност те групе да преузме лидерство или да објави активну солидарност са незадовољним сецесионистичким елементима унутар територије. Према томе, очигледно је да је формирање Тиморежанске нације било врло ограничено на португалском делу острва.⁴⁸⁰

Године 1974. нови португалски режим, који је управо збацио Салазарову владу, признаје своју дужност да омогући португалским колонијама да остваре своја права на самоопредељење и независност. У то време, становништво Источног Тимора је процењено на преко 688.000 људи а 97 процената били су аутохтоно становништво. Процес деколонизације Источног Тимора, који је почео у јулу 1974. са изменама и допунама португалског устава завршио се након две године, са индонежанском формалном анексијом земље у својој двадесет и седмој покрајини. Анексија је била кулминација постепеног настојања Индонезије да преузме контролу над том територијом. На самом почетку, док су португалске снаге још присутне у Источном Тимору, Индонезија доноси одлуку да подржи локалне елементе који су 11. аугуста отпочели оружану борбу против популарног *FRETILIN* покрета.⁴⁸¹ Са попуштањем контроле над Источним Тимором од стране Португалије, појавиле су се три основне политичке групе: Демократска

⁴⁸⁰ *Ibid*, стр.3.

⁴⁸¹ E.Benvenisti,*op.cit*,2004,стр.154.

Унија Источног Тимора (UDT), Револуционарни Фронт за самостални Источни Тимор (FRETILIN), и Демократска народна унија Источног Тимора (APODETI). UDT и FRETILIN подржали су пуну независност Источног Тимора. UDT је фаворизовала прелазни период, тражећи да Португал управља Источним Тимором на ограничени период.

FRETILIN је позвао на хитно протеривање бивших колонизатора. Трећа група, APODETI залагала се за интеграцију са Индонезијом. Са Португалом је договорено да остане у региону до 1978. и да надгледа изборе између три фракције, са намером обављања мирне транзиције ка новоизабраној влади. 28. новембра исте године, FRETILIN је прогласио једнострано независност над Источним Тимором. APODETI, UDT, и друге политичке групе позвале су Индонезију да интервенише. Индонезија је извршила инвазију на Источни Тимор 7. децембра 1975. правдајући ту акцију својом етничком сродношћу са дотичном територијом. 17. децембра те године, Индонезија поставља привремену владу у Источном Тимору и континуирано врши окупацију региона скоро двадесет и пет година. Процене жртава у Источном Тимору из прве четири године инвазије и анексије су између 10 и 30% укупног становништва.⁴⁸²

Три недеље грађанског рата у августу 1975. резултирало је погибијом око три хиљаде људи. Поред тога, поделе између политичких удружења Источног Тимора у време грађанског рата произвеле су негативне последице на унутрашње односе у годинама које су долазиле. FRETILIN је изишао као победник из овог унутрашњег сукоба, а поражени UDT и APODETI активисти углавном су побегли преко границе где су их индонежанске власти приморале да потпишу петицију у корист интеграције Источног Тимора са Индонезијом. Овај документ је, потом коришћен као доказ слободне одлуке народа Источног Тимора за овај нови уставни поредак. Важно је нагласити да је 17. јула 1976. ступио на снагу **Акт о интеграцији** упркос томе што је Индонезија имала несигурну и само делимичну контролу дотичне територије, а у пракси то није било ништа више од лажне интеграције. Акт о интеграцији заснива се на фикцији да је чин самоопределења спроведен једногласном одлуком Народне Скупштине. Ова скупштина створила је

⁴⁸² Jennifer Toole, "A false sense of security; Lessons learned from the United Nations Organization and conduct mission in East Timor", *American University International Law Review*, 16:199, 2002, стр. 207. и 208.

марионетску Привремену владу Источног Тимора, основану одмах након што су индонежанске трупе преузеле контролу над градом Дилијем у децембру 1975. Ова влада била је састављена од колаборационистичких елемената и анти-ФРЕТИЛИН странака. Народна Скупштина била је такође чврсто под контролом Индонезије. Свестан индонежанског војног нагомилавања у близини граничних прелаза, FRETILIN је, као што је наведено, прогласио независног Источног Тимора. Али независност је имала веома кратак рок трајања, до тренутка кад је Индонезија извршила потпуну инвазију.⁴⁸³

Инвазија и потоња анексија Источног Тимора у Сухартов Нови Поредак, у ствари је покренула народ и територију у други *de facto* грађански рат са снагом индонежанске војске и државе с једне стране, и отпора с друге стране. Десет хиљада становника Источног Тимора убијено је током првих неколико дана инвазије. **Од самог почетка, дакле, инвазија је била брутално искуство за народ, а у току окупације убиства и страдања били су толико чести као производ систематске стратегије терора и контроле да су аналитичари говорили о геноциду описујући шта се дешавало на тој територији.** Широко прихваћен извештај Пост-конфликте комисије за пријем, истину и помирење, указује на најмање 102,800 смртних случајеви насталих услед оружаног сукоба, укључујући 18,600 убистава и 84,200 смртних случајева насталих услед глади и болести између 1975. и 1999. године. Сматра се да су реалне цифре много веће, а комисијски извештај наводи да би бројка могла бити око 183,000 страдалих људи. Постојала је висока концентрација смрти услед глади и болести током првих година окупације, док је 1999. представљала врхунац убистава које су починиле индонежанска војска и њене добровољачке милиције. То је био покушај да се спречи процес самоопредељења и његов позитиван исход. Ток и карактер окупације попримао је разне варијације током времена. Нпр. у прве две године, половина становништва је присилно расељено или је изабрало да се креће ка унутрашњости територије под заштитом војске отпора FALITIL-Оружане снаге за ослобођење Источног Тимора, која представља у ствари оружаном крило FRETILINA. Заиста, покрет отпора уживао је значајну подршку у народу, док је територија била под окупацијом против воље готово свих становника. Од 1977.

⁴⁸³ P.Hainsworth, *op.cit.* стр.3. и 4.

године па надаље, индонежанска стратегија усмерена је на прикупљање становништва ради пресељења или његов смештај у транзитне логоре где су услови били понижавајући, а изгладњивање и злоупотребе били доминантни поступци. Цивили су такође присилно били мобилисани у индонезијску војску ради борбе против побуњеника. У 80-им годинама, индонежанске власти су се отвориле: стратегија на територији кренула је ка одржавању више судских поступака и кривичног гоњења, иако са стандардом и процедуром испод нивоа који су међународно прихваћени. Тајна активност иза кулиса настављена је и у 90-им годинама формирањем помоћних одреда, специјалних снага, паравојних јединица. Омладинске организације и полиција били су мобилисани за подршку војске у укупној политици интеграције, што је кулминирало политиком “спаљене земље” 1999. године.⁴⁸⁴

Источни Тимор је вероватно место највећег крвопролића у односу на број становника, још од холокауста захваљујући подршци Сједињених Држава и Велике Британије, укључујући и дипломатску подршку, кључну војну помоћ и кључно извртање и порицање чињеница. Након 25 година ужаса коначно су предузети кораци који би могли да омогуће напаћеном народу те територије да оствари право на самоопредељење које је подржао и Савет Безбедности Уједињених Нација и Међународни суд правде. **Индонежанска влада се сложила да дозволи референдум у августу 1999. године на коме је становницима Источног Тимора било дозвољено да изаберу или одбију “аутономију” унутар Индонезије. Све стране узеле су здраво за готово да ће, уколико избори буду имало слободни, победити снаге које су за независност.** Окупаторска индонежанска армија ABRI одмах се покренула да спречи овакав развој догађаја. Први план је био да се организују парамилитарне снаге које би убијале, мучиле и терорисале. Овај план је брзо пропао у присуству страних посматрача (укључујући аустралијске новинаре, ирског министра иностраних послова, хуманитарне раднике итд) који су могли да виде из прве руке да ABRI наоружава и води убице, којима допушта да раде шта хоће. Извештено је да је само у априлу 1999. године масакрирано преко 100 људи, укључујући неких 60 људи убијених у цркви у Ликвики 6. априла према бројевима које је приложила

⁴⁸⁴ Ibid, стр.4. и 5.

Фондација за законска и људска права из главног града Дилија, наводећи сва имена. Они су били међу хиљадама људи који су бежали пред терористичким дивљањем, да би се коначно склонили у цркву коју су напале војне и паравојне снаге. Њихов циљ је био да убију “све људе у цркви” написао је парохијски свештеник у локалном листу.⁴⁸⁵

Од 9. до 14. Априла у граду Суаи убијено је још 18 људи, заједно са 10 мучених и 9 несталих према Комисији за мир и правду коју води Црква. Црква, групе за људска права и женске групе известиле су да су стотине људи биле убијене и рањене у овим нападима. Неколико дана касније војска је напала левицу и било је “барем 30 мртвих” у Дилију, заједно са “великим бројем отетих и вероватно погубљених”, пренела је аустралијска штампа као главну вест под насловом “Заклана слобода”. Хиљаде других било је сатерано у индонезанске концентрационе логоре; можда је било 10.000 људи у једном логору на периферији Ликвике где су услови били очајни и понижавајући. Десетине хиљада других су у страху побегле у дивљину.

Канцеларија Католичке агенције за помоћ Каритас у Дилију, упозорила је особље да ће бити нападнуто уколико проба да достави храну избеглицама. Аустралијски хуманитарни радник је у фебруару био приморан да побегне. Амерички доктор Ден Марфи, волонтер у Дилију, известио је да дневно 50 до 100 становника Источног Тимора умире од излечивих болести док Индонезија “смишљено не дозвољава снабдевање Источног Тимора медицинским средствима”. Почетком јуна индонезанске власти су још увек браниле једном аустралијском медицинском тиму да уђе у земљу и ублажи хуманитарну катастрофу. Становништво Источног Тимора вапи за помоћ, али је опет напуштено од међународне заједнице, примећује аустралијски коментатор Андрју Мекнотан. **У Дилију средином априла одржан је састанак Савета Безбедности УН, на коме је представљен извештај специјалног изасланика за Источни Тимор, што је довело до тога да су Бразил и Јапан (који су традиционално снажно подржавали индонезанску владу) упутили захтев да се изврши притисак на Индонезију да престане са насиљем. Неки посматрачи УН су у мају напоскон стигли да би надгледали предстојећи**

⁴⁸⁵ Ноам Чомски, *Нови милитаристички хуманизам*, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 54.

референдум, али Џакарта им није дозволила да носе оружје, чак ни пиштоље за личну заштиту, инсистирајући да ће 17.000. припадника снага безбедности бити одговорно за безбедност у нелегално анексираној провинцији. Што се тиче САД, Клинтон је потписао акт којим се забрањује коришћење америчког оружја у Источном Тимору као и подучавање и обучавање индонежанске армије ABRI. Но, без брижљивог надгледања његов потпис је безвредан, што се показало и у прошлости када су коришћени разни начини да се избегну конгресне забране на обучавање индонежанских војних официра, што је изазвало бес у Конгресу али је другде прошло скоро непримећено. Франческо Вердел, дипломата УН који руководи Азијско-пацифичким одељењем Одсека за политичке послове УН, и који је радио на мирољубивом решењу агресије 25 година, каже да постоји нацрт резолуције којом би Савет безбедности одобрио полицију, али она не може да ступи на снагу без одобрења САД-а. “Сваки изгубљени дан доводи у све већу опасност цео преговарачки процес”, изјавио је Сидни Џонс, извршни директор Хјумен рајтс воча за Азију. Вероватноћа да ће гласање бити ваљано могла је већ у доброј мери бити подривена индонежанским терором који је отерао политичке вође у подземље или у иностранство док је неких 35.000 становника Источног Тимора протерано из својих домова у логоре којима управљају проиндонежанске снаге⁴⁸⁶.

3.1. Улога и посредовање Уједињених нација у сукобу у Источном Тимору

Уједињене нације су осудиле индонежанску инвазију 1975. и одбацила накнадне тврдње Индонезије да су људи из Источног Тимора слободно изабрали интеграцију. Резолуције Савета безбедности УН 384 и 389, усвојене у децембру 1975. и у априлу 1996. године потврдиле су да УН подржавају право народа Источног Тимора на самоопредељење, и позвале владу Индонезије да повуче без даљег одлагања све своје снаге са дотичне територије. Између 1975. и 1982. године Генерална Скупштина УН усвојила је низ резолуција, укључујући и Резолуцију 37/30 која је наложила формирање Специјалног комитета о ситуацији у вези са спровођењем Декларације о давању независности колонијалним

⁴⁸⁶ Ibid, стр. 56. и 57.

земљама и народима да одржава ситуацију у Источном Тимору под активним надзором као проблем деколонизације. Осим тога, Резолуција 37/30 позвала је Генералног секретара УН да се консултује са Индонезијом и Португалом о кризи у Источном Тимору. Између 1982. и 1999. органи УН нису усвојили ниједну резолуцију која би се односила на индонежанску насилну окупацију Источног Тимора. Новембра 1991. насиље у региону је ескалирало када су индонежанске трупе отвориле ватру на ненаоружане демонстранте који су подржавали независност. УН посматрале су инцидент као трагедију људских права, али нису усвојиле никакву резолуцију. То је делом због тога што су државе чланице УН имале различита гледишта о томе да ли УН треба или не треба да признају захтеве Индонезије за суверенитетом над том територијом.⁴⁸⁷

На пример, Аустралија је признала суверенитет Индонезије над Источним Тимором *de iure*, и ушла је у уговор са Индонезијом који утиче на територијалне воде Источног Тимора. У спору између Португала и Аустралије, Међународни суд правде (ICJ), потврдио је право народа Источног Тимора на самоопредељење. Међутим, Међународни суд правде сматрао је да се све неопходне стране нису појавиле пред судом и одбацио је случај због недостатка надлежности.⁴⁸⁸ Без судске одлуке која би обеснажила споразум, споразум са Аустралијом остао је на снази. Аустралија није била једина држава која је признала *de iure* суверенитет Индонезије над Источним Тимором. Неколико других чланица УН такође је прихватило индонежанске захтеве за интеграцијом.

Аустралија и друге земље чланице УН склопиле су билатералне уговоре са Индонезијом, демонстрирајући макар фактичко признање индонежанског суверенитета. Нпр. између 1976. и 1992. двадесет осам држава, укључујући Француску, Велику Британију, и Сједињене Америчке Државе ушле су у билатерално двоструко опорезивање са Индонезијом. Многи од ових споразума садрже клаузулу која гласи: "термин Индонезија обухвата територију Републике Индонезије као што је она дефинисана у законима. Индонежански закони третирају Источни Тимор као део територије Индонезије." Док су бројне државе чланице признавале суверенитет Индонезије над Источним Тимором *de iure* или *de facto*, Уједињене нације и остале државе чланице посматрале су Источни

⁴⁸⁷ J.Toole, *op. cit.* стр.209-211.

⁴⁸⁸ Case concerning East Timor(Portugal v.Australia),ICJ Reports,90. par. 37.june 30, 1995.

Тимор као несамоуправну територију под административном управом Португала. Наиме, многе државе које су признавале *de facto* суверенитет Индонезије, нису порицале право народа Источног Тимора на самоопредељење у складу са Повељом УН.⁴⁸⁹

Међународна заједница никада није постигла консенсус о питању Источног Тимора. Уместо тога, Португал и Индонезија дошли су до компромиса за утврђивање будућности Источног Тимора. Године 1998. промене у индонежанском руководству подстакле су експанзију разговора Португала и Индонезије посредством пружања добрих услуга Генералног секретара УН. Годину дана касније, Индонезија је представила предлог према коме би народ Источног Тимора имао посебну аутономју у којој би централна индонежанска влада задржала контролу над Источним Тимором, али Специјална Аутономна Регија Источног Тимора моћи ће да формира своју владу, са посебном законодавном, извршном и судском власти. Према предлогу Индонезије, неке од привилегија ће посебно укључивати: организовање сопствених избора, креирање и спровођење сопствених закона, улазак у међународне споразуме докле год то буде у складу са индонежанским законима. 5.маја 1999. Уједињене нације, Португал и Индонезија закључили су преговоре о аутономији по предлогу Индонезије. Португал се сложио да прихвати прихвати предлог аутономије, докле год становништво Источног Тимора буде консултовано, као и да тајним гласањем одлуче да ли желе да прихвате аутономију у оквиру Индонезије или да остваре независност. Португал и Индонезија су одлучили да независно тело, односно УН, надзире гласање. У Генералном споразуму, Португал и Индонезија формално су затражиле помоћ УН у презентовању плана аутономије за становништво Источног Тимора.⁴⁹⁰

Поводом ситуације у Источном Тимору, неопходно је приметити да је на том простору, пре успостављања привремене управе постојала мисија Уједињених нација под називом UNAMET (United Nations Mission in East Timor), која је имала задатак да обезбеди спровођење референдума у августу 1999. године, на коме је преко 78% популације гласало за независност од

⁴⁸⁹ J. Toole, *op. cit.* стр. 213.

⁴⁹⁰ Ibid,

Индонезије уместо за ограничену аутономију. После референцума дошло је до избијања насиља јер Индонезија није желела да допусти одвајање ове области.⁴⁹¹

Мисија Уједињених нација у Источном Тимору (UNAMET), имала је седиште у Дилију, у згради која је била у великој опасности да буде прегажена од стране војске и полиције. После извесног одуговлачења међународне заједнице и унутрашњих сукоба на терену, кључне чланице Уједињених нација сложиле су се да се коначно изврши снажан притисак на индонежанску владу да прихвати мировне снаге. Наводно, највећи ударац за Џакарту био је када је Аустралија, њен претходно лојални следбеник од анексије Источног Тимора, повукла подршку Индонезији.⁴⁹² Мисија за Источни Тимор формирана је Резолуцијом Савета безбедности бр. 1272. из 1999. године, а мандат је обухватио: обезбеђивање сигурности и успостављање правног поретка, успостављање ефективне власти, изградња цивилних и социјалних сервиса, обезбеђење хуманитарне помоћи, делатност у циљу стварања услова за самоуправу. Формирањем мисије за Источни Тимор, отворен је пут за будуће организовање привременог управљања над територијама од стране међународних организација. Поменутом акцијом Савета безбедности формиран је INTERFET (International Force in East Timor) под руковођењем Аустралије.⁴⁹³ Међународне снаге за Источни Тимор (INTERFET), које се састоје од војника неколико земаља, укључујући Аустралију, Нови Зеланд, Тајланд и Филипине, званично је почела са радом у року од неколико дана што је требало да доведе до мира на тој територији. Источни Тимор је постао нација-држава у настајању под привременом надлежношћу Уједињених нација пре потпуне независности и чланства у УН као суверене државе 2002. године.⁴⁹⁴

Управа Аустралије трајала је четири месеца, то јест онолико колико је било потребно да се спроведу принудне мере по налогу Савета Безбедности, а потом је установљена прелазна власт Уједињених нација UNTAET (United Nations Transitional Administration). У 2001. години она је бројала 7969 војника, 1428 полицајаца, 123 војна посматрача и око 2000 ангажованих на пословима

⁴⁹¹ Бојан Милисављевић, *Нове мировне мисије Организације Уједињених нација*, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Београду, Јавно предузеће “Службени гласник”, Београд, 2007. стр.177.

⁴⁹² Р. Hainsworth, *op. cit.* стр. 11.

⁴⁹³ Б. Милисављевић, *ibid*

⁴⁹⁴ Р. Hainsworth, *op.cit.* стр.12.

администрације коју је сачињавало цивилно становништво. Приликом спровођења власти UNTAET усвојена је 51 одлука и то закључно са 2001. годином.⁴⁹⁵

3.2. Право на самоопредељење; правна и политичка ограничења у примени у контексту Источног Тимора

Као један од основних принципа Повеље Уједињених нација, право на самоопредељење признато је као законско право у складу са међународним правом. Повеља УН уздржава се од експлицитног дефинисања овог права, али документи који су уследили сматрају право народа на самоопредељење као право народа “да слободно одреди свој политички положај и слободно спроводи економски, социјални и културни развој”.⁴⁹⁶ Док међународна заједница прихвата ову дефиницију, правна наука расправља о обиму овог права. Спорно питање међу научницима јесте да ли се ово право примењује у спољашњем или унутрашњем виду. Спољни вид самоопредељења које се уобичајено примењује у бившим колонијама или илегално окупираним областима, јесте право народа да изабере или интеграцију са постојећом државом или да оствари независност. Унутрашње самоопредељење је право народа да у оквиру постојеће државе изабере своју владу. Са тачке гледишта УН, Португала и већине држава чланица, Источни Тимор би био сврстан у прву категорију, тј. као несамоуправна територија која тежи спољном самоопредељењу. Источни Тимор остао је на листи УН посматран као несамоуправна територија током индонежанске инвазије и окупације. Португал, технички администратор Источног Тимора заузео је став да је Индонезија ометала право народа Источног Тимора на слободан избор.

Европска Унија, Сједињене Америчке Државе, Канада, и Јапан, између осталих, изјављивали су да право Источног Тимора на самоопредељење као бивше колоније није могло бити реализовано због анексије ове територије. Са

⁴⁹⁵ Б.Милисављевић, *op.cit.* стр. 178.

⁴⁹⁶ Право на самоопредељење помиње се у члану 1. став. 2 Повеље Уједињених нација, а још једном се помиње у члану 55. где се говори о економској и социјалној сарадњи. Позивајући се на Повељу УН, право на самоопредељење афирмисано је као међународно право у одлукама Међународног суда правде и мултилатералним уговорима. нпр. у Међународном пакту о грађ. и политичким правима у чл.1.ст.1.

тачке гледишта Индонезије и мањег броја држава, Источни Тимор би спадао у другу категорију; као територија Индонезије са тенденцијом стварања самоуправе, или као унутрашњи вид самоопредељења. Према Индонезији, Источни Тимор употребио је своје право на самоопредељење 1976. године, када је влада Индонезије била покровитељ стварања Регионалне Народне Скупштине. Од тог дана, Аустралија и неколико других држава посматрала је питање Источног Тимора као унутрашњу ствар Индонезије.⁴⁹⁷

Било да је спољашње или унутрашње, самоопредељење се обично остварује демократским путем. Међународне владине организације, невладине организације, као и Уједињене нације свака за себе су одиграле улогу у обезбеђивању да такви избори буду фер и слободни. Ниво укључености међувладиних организација, невладиних организација или ангажовање УН у пружању помоћи зависи од специфичних околности одређених избора. Поступак УН за утврђивање постизања спољног самоопредељења захтева да несамоуправне територије слободно бирају: 1) *независност*; 2) *придуживање независној држави*; 3) *интеграцију са независном државом*. У случају придруживања или интеграције, избор мора бити изражен кроз информисане и демократске процесе. Према Резолуцији Генералне Скупштине УН 1541, УН задржавају право да надзиру изборе у несамоуправним територијама када сматрају да је то потребно. Једном резервисане за изборе о спољном самоопредељењу, УН су прошириле своју изборну помоћ независним државама. Међутим, из поштовања према државном суверенитету, УН неће надгледати изборе без сагласности постојеће владе у дотичној држави. Таква сагласност мора бити остварена кроз писани захтев којим влада захтева изборну помоћ од УН. Уједињене нације су третирале Источни Тимор као мешовити модел спољашњег и унутрашњег вида самоопредељења. С једне стране, УН су афирмисале право народа Источног Тимора на спољашње самоопредељење као несамоуправне територије. Ипак, када је Индонезија извршила инвазију и прогласила анексију, УН нису спровеле надзор над изборима, као што је признала Резолуција Генералне Скупштине УН 1541. Уместо тога, УН су изабрале да примене право Источног Тимора на

⁴⁹⁷ J. Toole, *op. cit.* стр.218.и 219.

самоопредељење двадесет пет година касније кроз интерни модел формалног писаног захтева.⁴⁹⁸

Правни и политички фактори ограничавају способност УН да постигне успех у сваком случају. Без сагласности странака, УН су правно дужне да се уздрже од интервенције, са изузетком операције наметања мира. Без политичке подршке држава чланица, УН нису у стању да делују у име народа који тражи право на самоопредељење.⁴⁹⁹

Члан 2. Повеље УН забрањује организацији да интервенише у питањима која су у оквиру унутрашње надлежности сваке државе. Генерална Скупштина УН артикулисала је обавезу да поштује члан 2.ст.7. Повеље у Резолуцији донетој 1996. године под називом “Поштовање принципа националног суверенитета и немешања у унутрашње послове држава у њеним изборним процесима”. Ова резолуција наводи, између осталог: “Изборну помоћ држави чланици требају обезбедити Уједињене нације, само на захтев и уз сагласност појединих суверених држава, на основу резолуције усвојене од стране Савета Безбедности или Генералне Скупштине у сваком појединачном случају, у стриктном складу са принципима суверенитета и немешања у унутрашње послове држава”.⁵⁰⁰

Постоје два изузетка од сагласности на захтев УН за изборну асистенцију. УН могу изабрати да интервенишу без сагласности на изборима за спољашње самоопредељење, или као део мисије наметања мира. Пошто су УН посматрале Источни Тимор као несамоуправну територију са правом на спољашње самоопредељење, организација се суочила са правном баријером да спроведе право народа Источног Тимора. Такође, индонезанска незаконита употреба силе приликом окупације Источног Тимора била је правно довољна да се установи мисија за спровођење мира у складу са Повељом УН. Док правни фактори нису ефективно спречавали УН да примени право народа Источног Тимора на самоопредељење, политички фактори довели су УН у ситуацију да не може деловати без сагласности Индонезије. У циљу предузимања било какве мисије УН

⁴⁹⁸ Ibid, стр. 221.

⁴⁹⁹ У Повељи УН у чл.2.пар. 7 наводи се: “Али принцип неинтервенције неће ићи на уштрб примене принудних мера у складу са главом VII Повеље”.

⁵⁰⁰ GA Res. 50/172, UN GAOR, 40th sess, par. 4. U.N. Doc. A/50/172(1996).

се ослањају на подршку кључних држава чланица. Пре сагласности Индонезије, нико у међународној заједници, са изузетком Португала, није предузео позитивне кораке да спроведе право народа Источног Тимора на самоопредељење.⁵⁰¹

Индонезија је од великог стратешког значаја за Запад. Сједињене Америчке Државе чак су то признале, наводећи да спровођење права на самоопредељење Источног Тимора не би најбоље служило интересима те државе, у светлу важности односа Сједињених Америчких Држава и Индонезије. Слично томе, Европска Унија никад није заузела афирмативан став о спровођењу права народа Источног Тимора на самоопредељење, избегавајући потпуно то питање. Сигурно је да без снажне подршке на западу, УН нису могле да реше тај проблем. Дакле, технички расположива међународна правна средства остају ван домашаја без сагласности Индонезије.⁵⁰²

Из разлога реалполитике и трговине у време хладног рата, водећи чланови међународне заједнице укључујући САД, Велику Британију и Аустралију били су спремни да се прилагоде индонежанској анексији Источног Тимора. **У том контексту, енглески писац Ричард Цексон изнео је аргумент да “државни тероризам често омогућава, барем делимично, подржан војно, економски и дипломатски, прећутно одобравање или чак срачунату равнодушност од међународних актера”.**⁵⁰³ Значајно је нагласити, једна од препорука Комисије за пријем, истину и помирење у њеном извештају, директно упућеном међународној заједници позива “чланове Савета Безбедности Уједињених нација, нарочито Сједињене Америчке Државе, али такође Велику Британију и Француску, који су дали војну подршку индонежанској влади између 1974. и 1979. а који су дужни да се придржавају највиших начела светског поретка и мира и заштити слабих и рањивих, да помогну у обезбеђивању надокнаде жртвама кршења људских права који су патили и страдали током индонежанске окупације.”⁵⁰⁴ Кључ пригушене међународне реакције на анексију Источног Тимора лежи у стратешком значају Индонезије. Са популацијом од око 180 милиона, Индонезија је пета највећа

⁵⁰¹ J. Toole, *op.cit.* стр.233-235.

⁵⁰² *Ibid*, стр. 236.

⁵⁰³ Richard Jackson, *Contemporary State Terrorism*, Routledge, Abingdon, 2010, стр. 231.

⁵⁰⁴ *Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor(CAVR),The Report of the Commission for Reception, Truth and Reconciliation in East Timor(CAVR),Executive Summary(CAVR,Dili,2005)стр.159.*

нација, са највећом муслиманском популацијом на свету. Кроз њене архипелаге пролазе путеви између Пацифика и Индијског океана, између југоисточне Азије и Аустралије. Индонезија је имала стабилан режим, а са аспекта светске политике и умерен. Индонезија је једна од кључних чланова Покрета несврстаних земаља и Организације земаља извозница нафте (ОПЕС).

Средином 70-их година, у позадини америчког повлачења из Јужног Вијетнама као и нафтне кризе, стратешки значај Индонезије за запад је значајно порастао. Насупрот томе, Источни Тимор је био малена колонија. Индонезија је описала тамошње становнике као заостале и неспособне да управљају сами собом, и на тај начин склоне да буду искоришћени од стране комуниста који су наводно подржавали FRETILIN покрет. Највећи политички пораз индонежанске владе на међународној позорници дошао је из Покрета несврстаних земаља, на иницијативу неких афричких држава. Молба Џакарте за столицу на самиту шефова држава несврстаних земаља била је неуспешна још од времена инвазије. Ипак, чак и на овом форуму протест против индонежанске окупације је спласнуо. Почевши са самитом несврстаних 1983. у Њу Делхију, реафирмација права народа Источног Тимора на самоопредељење било је укључено у завршну декларацију самита. Иако анексија Источног Тимора није формално призната од стране већине држава, многи су рачунали с тим као разумним исходом у непосредној будућности. Сједињене Америчке Државе су признале Индонезију у најмању руку као административну власт у Источном Тимору. Позиција католичке цркве обезбедила је кључну моралну подршку заједници Источног Тимора. Ватикан није признао анексију Источног Тимора, и управљање локалном црквом не кроз индонежанску цркву, већ директно од стране Рима. Позиција католичке цркве показала се као велики камен спотицања за имплементацију индонежанске политике интеграције. Током посете папе овој области 1989. године сви су чекали да виде да ли ће папа пољубити земљу по његовом доласку у Источни Тимор (његов традиционални обред приликом уласка у сваку земљу по први пут). Он није пољубио тло приликом слетања на аеродрому, али током мисе пољубио је крст који је био на јастуку постављеном на земљи. **У великој мери помирљиву међународну реакцију на индонежанску окупацију Источног Тимора не треба посматрати као примену укорењених међународних норми.**

Одобравање анексије широм света било је резултат међународне политике. Она служи као подсетник на границе међународног права као система који ограничава понашање држава. Овај случај не би требао да се користи као преседан за оправдавање кршења права окупације у другим државама.⁵⁰⁵

4. Окупација Ирака од стране коалиционих снага САД и Велике Британије 2003. године.

Дана 19. марта 2003. године Сједињене Америчке Државе и њени коалициони партнери започели су непријатељски сукоб против Ирака. 2. маја америчке снаге су устврдиле да врше команду и контролу над Багдадом и многим другим градовима и местима у Ираку, док су снаге Велике Британије тврдиле да имају контролу над територијама на југу Ирака, укључујући и градове Басру и Ум Каср. У међувремену, курдске и коалиционе снаге запоселе су територије у северном Ираку претходно контролисане од стране БААТ партије, тј. режима Садама Хусеина. Разорно бомбардовање коалиционих снага изазвало је престанак формалног вршења власти од стране БААТ партије широм Ирака, па су многи високи партијски функционери бежали из својих места. Иако је пропаст режима Садама Хусеина првобитно поздрављена од стране многих Ирачана, еуфорија због ослобођења од бруталне диктатуре кратко је трајала. Настали вакуум у свит свргавања режима убрзо је испуњен у многим деловима земље пљачком и незакоњем. За коалиционе снаге, покушаји да се повинују обавезама као окупациона сила били су истовремени тешки и опасни. Изазови успостављања безбедности, хуманости, и владавине права и даље су постојали широм Ирака. У многим деловима земље, искуство окупације карактерише крађу државних прихода, недостатак безбедности, одсуство одговорности за криминално понашање, уништавање и крађа јавне и приватне имовине, укључујући крађу културног блага, кашњење у обнови ратом оштећене комуналне инфраструктуре, саботаже инфраструктурних постројења од стране противника окупације, осветничка убиства једних Ирачана од стране других, бомбардовање хуманитарних агенција, хемијских постројења, војних и хуманитарних конвоја,

⁵⁰⁵ E.Benvenisti, *op.cit.*2004, стр.157-159.

узимање странаца за таоце, и егзекуција по кратком поступку или атентати на стране дипломате, стране хуманитарне раднике, заробљене војнике и таоце.⁵⁰⁶

Инвазија на Ирак у марту 2003. године била је једна од најишчекиванијих и највише расправљаних војних офанзива у скоријој историји. Међународне агенције за помоћ, пензионисани амерички војни команданти, групе за људска права, стручњаци за међународно право, експерти за међународне односе за Блиски исток, сви они су тражили да пруже савете и помоћ коалиционим снагама о разним питањима, у распону од легалности инвазије и окупације, разматрања хуманитарних услова, заштите животне средине.

Анализиране су између осталог, социјалне, политичке и економске последице вођења агресивног рата да би се разоружала држава која је, наводно била у поседу оружја за масовно уништење.⁵⁰⁷

Новинар Џејмс Фолоус убедљиво је анализирао припреме Бушове администрације за инвазију и окупацију Ирака у тексту који је објавио магазин Атлантик 2004. године. У том тексту, Фолоус између осталог наводи следеће: **”Готово све, и добро и лоше што се догодило у Ираку од пада режима Садама Хусеина било је предмет обимних предратних дискусија и анализа. Ово је посебно тачно за оно што се показало као сурова реалност за САД од пада Багдада; да је много теже окупирати земљу него је освојити; да слом јавног реда и безбедности угрожава сваки други циљ; да је амбиција успостављања новог демократског поретка у супротности са жељом ирачког становништва да преузме контролу над територијом и да истера америчке трупе; да је сунитски центар земље главни безбедносни проблем; да са сваким даном Сједињене Америчке Државе ризикују да буду схваћене мање као ослободиоци, а више као окупациона сила и као погодна мета . Све ово, и још много тога изнето је подробно и написано много пре него што је америчка влада донела коначну одлуку да нападне Ирак. Чак и сада, колективни напори у планирању од стране Централне америчке обавештајне службе (CIA), Стејт Дипартмента, Војске и Корпуса Маринаца, Америчке агенције за међународни развој, као и читав низ других група, унутар или изван**

⁵⁰⁶ Ben Clarke, "Military Occupation and the Rule of Law; The Legal Obligations of Occupying Forces in Iraq", Murdoch University, *Electronic Journal of Law*, no. 8. 2005. стр.9.

⁵⁰⁷ Ibid, стр. 9.

владе били су неуважени у јавности. Једини предратни напор који је добио недавно значајну пажњу, Пројект Стејт Дипартмента о будућности Ирака произвео је хиљаде страница налаза. Међутим, једва један став до сада је цитиран у медијима. Проблеми са којима се суочавају Сједињене Америчке Државе су управо они на које су њихове стручне службе упозоравале. Шта је тачно кренуло погрешно са окупацијом проучаваће се годинама – односно требало би да се проучава. Погрешни кораци у првих неколико година окупације Ирака су значајни као и други класични и пажљиво евидентирани неуспеси у спољној политици укључујући америчког председника Џона Кенедија који је руководио инвазијом на Залив свинја 1961. године и одлука Линдона Џонсона да ескалира мешање САД-а у Вијетнаму 1965. године. Преузевши контролу у Ираку и заробивши Садама Хусеина, САД нема морални и практични избор осим да оконча окупацију и помогне у обнови и демократизацији земље.⁵⁰⁸

У марту 2002. године амерички Стејт Дипартмент јавно је објавио Пројект о будућности Ирака који је на крају укључио 17 радних група систематски дизајниране да покрију све оно што ће бити потребно да се обнови политичка и економска инфраструктура земље. Посебне радне групе обрађивале су различите тачке укључујући “Транзициона правда”, ”Вода, пољопривреда и животна средина”, ”Демократски принципи”, ”Процедура јавних финансија” и “Нафта и енергетика”. Завршни извештај састојао се од тринаест томова препорука о посебним темама. Због касног увиђања, препоруке из извештаја били су игнорисане од стране Коалиционих снага. Четири превентивна упозорења послужили су као примери како су слабо Коалиционе снаге приступиле проблемима који су били унапред предвиђени.:

1. “Фундаментални значај залиха питке воде за становнике Ирака одмах после транзиције. Овај захтев је описан као “кључан у односима у Коалицији”
2. “Значај увођења електричне мреже и њено брзо покретање – кључ за водоснабдевање, послове...То би могло условити однос Ирачана према коалиционим снагама”
3. “Уклањање режима Садама Хусеина ће узроковати вакуум моћи и створити страх и несигурност у вези одрживости ирачких институција.”

⁵⁰⁸ James Fallows, ”Blind into Baghdad”, *Atlantic Magazine*, january 2004, стр. 4.

4. “Период одмах после промене режима може пружити шансу криминалцима да врше убиства, крађе и пљачке”

Комитет за спољне послове америчког Сената разматрао је могућност избијања рата 31.јула 2002. године. Током ових расправа ирачки дисидент Ренд Рахим Франс изјавио је да ће систем јавне безбедности бити разбијен, јер неће функционисати полиција, државна служба а ни правосудни систем.⁵⁰⁹ Званични војни извештај наводи четири фазе ратовања: (1) распоређивање опреме и особља у региону, (2) припрема за битку, (3) инвазија и предстојеће војне операције и (4) пост-конфликтна фаза. У извештају се наглашава да планирање 4.фазе мора почети што је пре могуће. Као потврду, извештај нуди списак 135 задатака које треба обавити одмах после рата, и ко треба да изврши те задатке. Прва коалициона војска која је ушла и заузела Багдад била је Трећа пешадијска дивизија америчке армије.

Одбацивање виталног материјала као што је Пројект о будућности Ирака, одсуство било каквог плана за фазу IV Операције Ирачка Слобода, и систематски неуспех америчких трупа да спрече пљачку и незаконе у областима за које су биле надлежне, показује неуспех америчке владе да испуни основне обавезе у складу са правом окупације. Такође, слање америчких снага у Ирак без (1) основног познавања арапског језика, (2) интеркултуралне обуке, (3) обуке за подизање свести о основним аспектима исламских веровања и обичаја, (4) адекватаног броја преводилаца, (5) довољног броја војника да се поврати ред и закон и да се гарантује безбедност све док ирачке безбедносне снаге не буду поново успостављене, (6) план за окупацију Ирака спутава, наравно напоре за стабилизацију Ирака након колапса режима Садама Хусеина и поткопава напоре америчких трупа да победе “срца и умове” у Ираку. Ови пропусти су вероватно створили климу неповерења и непостојања комуникације између ирачких цивила и америчких трупа. Ово је, не само поткопало ауторитет америчке власти, већ је имало и фаталне последице за невинне ирачке грађане. Такве трагедије изгледа да су подстакле војни отпор окупацији.⁵¹⁰

⁵⁰⁹ B.Clarke, *op. cit.*str.10.

⁵¹⁰ Human Rights Watch Report”Sidelined:Human Rights in Postwar Iraq” by Joe Stork and Fred Abrahams,14.march 2004.

Три међусобно повезана аспекта обзиљно су отежала напоре за реконструкцију Ирака од почетка: неуспех да се обезбеди сигурност у периоду после сукоба, одсуство јасне политичке стратегије као и недостатак легитимности окупације. Све у свему, ова ситуација је описана у речима бившег саветника за Националну Безбедност Збигњева Бжежинског, који је наглашавао очигледан контраст између ситуације у Афганистану у односу на Ирак. Она у многим аспектима представља упозорење о инхерентним ограничењима војне моћи. Председник Буш карактерисао је инвазију на Ирак као “катастрофалан успех” осликавајући јединствену реалност: релативна лакоћа у вршењу инвазије на Ирак, али тешкоћа у управљању земљом. Уз неколико дисонантних тонова, већина анализа наглашава очигледан недостатак припреме и планирања унапред, заједно са упорним одбијањем да се прихвати реалност на терену да би се објаснио неуспех те тзв. добронамерне политике. Нико у ствари није озбиљно посумњао у исход рата, иако је било неких изненађења у вези са релативном лакоћом с којом су коалиционе снаге савладале ирачку војску.⁵¹¹

Стратегија је изгледа одражавала валидацију нове војне доктрине коју је изложио министар одбране Доналд Рамсфелд која је била у супротности са опрезнијом доктрином професионалних официра након досад прихваћене војне доктрине. То је тзв. Вајбергер-Пауел доктрина која предвиђа примену огромне силе омогућавајући велики успех уз минималне жртве на обе стране. Ограничена сила постепено се проширује и повећава, само позивајући непријатеља на тест воље који ће га увући у сукоб. Ово се односи на период актуелних непријатељстава као и на пост-конфликтну фазу. Изгледа да постоји обрнута корелација између величине стабилизационих снага и степена ризика. Да би се смањили политички и економски трошкови распоређивања масовних трупа, доктрина је накнадно модификована како би се максимизирала корист јединствених америчких техничких средстава, посебно њихова непобитна предност у тзв. Револуцији Војних Послова (RMA), смањивањем ангажовања радне снаге. У погледу америчке надмоћности у војним пословима, утврђено је да се победа могла постићи са много мањим бројем трупа него што се претпостављало. У супротности са примедбама професионалног официрског

⁵¹¹ Ebrahim Afsah, "Limits and Limitations of Power: The Continued Relevance of Occupation Law", *German Law Journal*, vol.07, no.06.2005, стр.568-570.

корпуса, стратегија која је коришћена против Ирака била је чврсто заснована на мобилности и ватреној моћи, али са знатно мање распоређених војника него што се првобитно претпостављало. Дешавања на бојном пољу чинило се да солидно потврђују нову стратегију.⁵¹²

Након што су САД и Велика Британија, подржане од стране мањег броја трупа из Аустралије и Пољске, поразиле ирачку армију, оне су постале de facto власт у Ираку. Ове две земље предузеле су одређене кораке да се успостави послератна администрација. Ова администрација, првобитно позната као Канцеларија за обнову и хуманитарну помоћ била је под водством америчког пензионисаног генерала Хеја Гарнера. Неколико месеци касније Пол Бремер, амерички дипломата, био је именован на чело послератне администрације сада назване Привремена Коалициона Власт. Она је 16. Јуна 2003. године издала “Привремену коалициону наредбу бр. 1”. Ова наредба наводи, између осталог да ће Привремена Коалициона Власт вршити овлашћења привремене владе у циљу обезбеђивања ефикасног управљања у Ираку током периода транзиционе управе и да јој је поверена потпуна извршна, законодавна и судска власт неопходна за остварење својих циљева, а биће остваривана у складу са релевантним резолуцијама Савета Безбедности Уједињених нација.

У једном тренутку овог периода, Сједињене Америчке Државе и Велика Британија постале су окупационе силе према међународном хуманитарном праву. Правилник придодат Четвртој Хашкој конвенцији о законима и обичајима рата на копну из 1907. године и Четврта Женевска конвенција из 1949. године садрже одредбе о окупацији. Већ помињани члан 42. Хашког правилника наводи да се ”територија сматра окупираном кад је стварно потчињена власти непријатељске војске. Окупација се простире само на територије где је та власт успостављена и у стању је да се одржава”. **Наведени члан јасно говори о томе да је питање да ли је територија окупирана или није, фактичко питање. Нити окупатор нити било која друга страна не мора захтевати објаву да је успостављена окупација. Овај члан такође захтева да окупатор стварно врши контролу над окупираном територијом. Као што је Амерички Војни Трибунал у Нирнбергу**

⁵¹² Ibid, стр. 571.

такође јасно нагласио на суђењу у вези с таоцима, овај захтев не сме бити тумачен рестриктивно. Довољно је да окупационе снаге могу у било које време остварити физичку контролу над било којим делом земље. У случајевима Грчке и Југославије, са којима се Трибунал такође бавио, чињеница да је било герилских операција против немачке армије и да су герилци били у стању да контролишу делове тих земаља не доводи у питање закључак да је постојала окупација. Подразумева се да се исти принцип примењује на Ирак.⁵¹³

Кроз историју Ирак је привукао пажњу народа, људи и војски, привучени природним ресурсима и вештинама својих људи. Овде је изумљено прво писмо, и проглашени први правни кодекси. Да би се обезбедио опстанак свог идентитета на овим раскрсницама три стара континента, и усред међународне конкуренције преко трговачких путева, Ирак, као и многе друге земље, тражио је посебност кроз сопствене материјалне и људске ресурсе. Земља суочена са инвазијом или окупацијом мора да се прилагоди придошлим људима како би очувала своју добробит и повратила свој суверенитет. То је оно што се дешавало у Ираку последњих неколико година. Посебно важан задатак у актуелном насиљу јесте да се заштити становништво и поврати безбедност. Страном окупацијом сматра се фактичка ситуација која, по закону, даје повод за права и обавезе које су подељене између окупационе власти и окупационе државе.⁵¹⁴

Заједнички члан 2. Женевских конвенција из 1949. године предвиђа да ће се Конвенције примењивати у свим случајевима окупације целе територије једне Високе стране уговорнице или њеног дела, чак и ако та окупација не наиђе ни на какав војни отпор. Коментари Четврте Женевске конвенције од стране Међународног комитета Црвеног Крста наводе да термин окупација на начин на који је употребљен у Конвенцији има шире значење него што је имао у члану 42. Правилника придатог Четвртој Хашкој конвенцији из 1907. године. Према коментарима, уколико се тиче појединаца, примена Четврте Женевске конвенције не зависи од постојања стања окупације

⁵¹³ Marten Zwanenburg, "Existentialism in Iraq: Security Council Resolution 14843 and the law of occupation", *International Review of the Red Cross*, volume 86, number 856, 2004, стр. 747. и 748.

⁵¹⁴ Zouhair Al Hassani, "International humanitarian law and its implementation in Iraq", *International review of the Red Cross*, volume 80, number 869, march 2008, стр. 51.

унутар значења члана 42. Хашког правилника⁵¹⁵. Ову тачку гледишта је такође усвојило Претресно Веће I Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију у његовој пресуди у случају *Тужилаштво против Налетилића и Мартиновића*. Претресно веће дало је двосмислену дефиницију “окупације”. Оно је сматрало да је за сврхе члана 42. Хашког правилника потребна стварна контрола територије и навело одређени број фактора корисних у одређивању да ли је стварна контрола успостављена. Веће је усвојило другачији тест у погледу окупације у смислу Четврте Женевске конвенције из 1949.године. Према већу, примена права окупације уколико утиче на појединце као цивиле према тој Конвенцији не захтева да окупатор има стварну власт. За сврхе тих индивидуалних права, стање окупације постоји када они једном падну у руке окупационе силе. Интерпретација услова примене Четврте Женевске конвенције од стране Претресног Већа је у најмању руку спорна.⁵¹⁶

Суштина права окупације је у томе да је окупација ограниченог трајања. Током тог периода, окупационој сили су дата ограничена управљачка овлашћења и одређене обавезе, као што је наведено у Хашком правилнику из 1907. и Четвртој Женевској конвенцији из 1949. године. Важна обавеза према праву окупације је предвиђена у члану 43. Хашког правилника где се наводи да је окупатор дужан да предузме све мере које од њега зависе да би успоставио и обезбедио, колико год је то могуће јавни ред и сигурност, поштујући, изузев апсолутне спречености, законе који су на снази у земљи. Године 1949. овај члан је допуњен чланом 64. Четврте Женевске конвенције. Састављачи Хашког правилника изгледа да су имали у виду војну потребу као једини важан разлог који може “апсолутно да спречи” окупациону силу да поштује законе.

Ваздушни напади од стране коалиционих снага САД-а и Велике Британије који су почели 20.марта јасно представљају међународни оружани сукоб између држава коалиције и Ирака. Што се тиче суштине постојећег међународног хуманитарног права, четири Женевске конвенције из 1949. су применљиве на овај сукоб, али не и Допунски протокол I чије државе чланице нису ни САД ни Ирак. Док се Женевске конвенције фокусирају скоро искључиво на заштиту лица у

⁵¹⁵ J Pictet, *op. cit.*, str.60.

⁵¹⁶ *Prosecutor v. Mladen Naletilic and Vinko Martinovic*, Judgment, Case No. IT-98-34-T, Tr, Ch I, 31.march 2003, par. 218.

рукама непријатеља, Допунски протокол I нарочито садржи детаљна правила о вођењу непријатељстава, укључујући ваздушно-копнене операције. Сходно томе, ваздушни удари, који су били доминантна карактеристика на почетку војних операција били су суштински предмет правила међународног обичајног права. Међутим, ова правила обичајног међународног права углавном одговарају онима из Допунског протокола I.⁵¹⁷

Основно правило заштите цивилног становништва од дејстава непријатељстава значи следеће: Да би се обезбедило поштовање и заштита цивилног становништва и цивилних објеката, стране у сукобу треба у свако доба да праве разлику између цивилног становништва и бораца и између цивилних објеката и војних објеката и да, сходно томе, усмере своје војне операције само против војних објеката.⁵¹⁸ Основна правила изведена из принципа разликовања су следећа:

- забрана директног напада на цивилно становништво и цивилне објекте (члан 51. ст. 2, члан 52, ст. 1 Протокола);
- забрана напада вршених без избора циљева, укључујући напад од којег се може очекивати изазивање успутних губитака цивилних живота или штете на цивилним објектима (члан 51.ст.4. и 5. Протокола);
- забрана напада на објекте неопходне за преживљавање цивилног становништва (члан 54, ст. 2 Протокола);
- забрана напада на културна добра (члан 53. Протокола);
- обавеза поштеде цивилног становништва и цивилних објеката при нападу (члан 57. ст. 1. Протокола);
- обавеза предострожности против последица напада (члан 58. Протокола);
- забрана употребе цивилног становништва као живог штита (члан 51. ст. 7 Протокола);

Поред тога, правила садржана у Хашком правилнику из 1907. године која се сматрају као одраз међународног обичајног права, такође су били од примарне

⁵¹⁷ Knut Dorman and Laurent Colasis, "International Humanitarian Law in the Iraq Conflict", *German Yearbook of International Law* 47, 2004, стр. 294.

⁵¹⁸ Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I), члан 48. Женевске конвенције о заштити жртава рата од 12. августа 1949. године и Допунски протоколи уз ове конвенције од 8. јуна 1977. године, Југословенски црвени крст, Београд, 1997. године, стр. 204.

важности за међународни оружани сукоб у Ираку. У светлу наставка непријатељстава после 28. јуна 2004. године поставља се питање која правила ће се примењивати на нову ситуацију . “Посвећеност свих снага које промовишу очување безбедности и стабилности у Ираку да се понашају у складу са међународним правом укључујући и међународно хуманитарно право” као што је поменуто у Резолуцији Савета Безбедности било је показатељ да је Савет Безбедности предвидео и прихватио његову даљњу примену. Под претпоставком да је окупација завршила, јер су стране трупе остале у Ираку, уз сагласност Привремене владе, да ли то значи да сукоб остаје међународни оружани сукоб или би требало да се поново квалификује као немеђународни сукоб? С обзиром да су се Мултинационалне снаге бориле и у сарадњи са ирачким оружаним и безбедносним снагама, извештавајући Привремену владу против оружаних опозиционих група или оружаних актера, било је добрих разлога да се конфликт квалификује као интернационализовани унутрашњи оружани сукоб регулисан заједничким чланом 3 Женевских конвенција и обичајним правилима применљивим у немеђународним оружаним сукобима.⁵¹⁹ Према заједничком члану 3 Женевских конвенција који регулише сукобе који немају међународни карактер наводи се да **”У случају оружаног сукоба који нема карактер међународног оружаног сукоба и који избије на територији једне од Високих страна уговорница, свака од страна у сукобу биће дужна да примењује бар следеће одредбе: 1) Према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима, подразумевајући ту и припаднике оружаних снага који су положили оружје и лица онеспособљена за борбу услед болести, ране, лишења слободе или из којег било другог узрока, поступаће се, у свакој прилици, човечно, без икакве неповољне дискриминације засноване на раси, боји коже, вери или убеђењу, полу, рођењу или имовном стању, или коме било другом сличном мерилу”**.

Имајући у виду да су чланови Савета Безбедности – без примедби од стране других држава- идентификовали Прелазну владу представником Ирака, тешко се може рећи да се међународни оружани сукоб наставио између коалиционих снага и оружаних снага државе Ирак. Такође је искључено да би се квалификовале

⁵¹⁹ K.Dorman, L.Colasis, *op.cit*,str.296

оружане групе, против којих се Мултинационалне снаге боре заједно са ирачким оружаним и безбедносним снагама, као оружане снаге владе или неког другог органа која није призната у смислу члана 4. ст. 3. Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима из 1949. године.⁵²⁰

У члану 4. Треће Женевске конвенције дефинише се појам ратног заробљеника па се наводи да “ратни заробљеници, у смислу ове Конвенције јесу лица која припадају једној од следећих категорија, а која су пала под власт непријатеља:...3) припадници редовних оружаних снага који изјављују да припадају једној влади или власти коју није признала Сила под чијом се влашћу налазе”. У случају да се легалној влади и страни интервенцији супротстави “нелегална влада” остаје примена поменутог члана 4.ст. 3 Треће Женевске конвенције према припадницима “нелегалне владе”. Окупацијска власт би могла да не призна статус законитих учесника у оружаном сукобу и да их у судским процесима третира као побуњенике или издајнике против легалне власти коју страна држава (у овом случају окупацијска сила) признаје за супротну ратујућу страну. Ипак, и у том случају би њима требало признати статус ратног заробљеника на основу чл.4. ст. 3 Треће Женевске конвенције јер они треба да испуне само услов да припадају “једној влади или власти коју није признала Сила под чијом се влашћу налазе”. Примена члана 4. ст. 3. не би могла бити примењена у случају да те две националне владе дођу у међусобан сукоб. Такав сукоб улази у категорију унутрашњих сукоба, а сукоб између њих против стране државе је међународни.⁵²¹

Међународни елемент, садржан у присуству Мултинационалних снага је толико изражен тако да је потпуно развијен корпус норми које регулише међународне оружане сукобе и право окупације се и даље примењује. Концепт статуса учесника оружаних сукоба подразумева између осталог привилегију искључености из кривичног гоњења за законите радње рата, тако да статус ратног заробљеника постоји само у међународним оружаним сукобима.⁵²²

⁵²⁰ *Ibid*, стр. 297.

⁵²¹ В.Јончић, *op.cit.*2002,стр.187.

⁵²² К.Dorman, L.Colasis, *op.cit.* стр. 297.

4.1. Резолуције Савета безбедности Уједињених нација о Ираку и право ратне окупације

Три недеље након што је председник САД Џорџ Буш објавио престанак непријатељстава у Ираку, Савет Безбедности УН једногласно је усвојио резолуцију 1483. Текст резолуције није понудио ретроспективно одобрење инвазије на Ирак, иако су УН одобриле постинвазиону окупацију. Међутим, чак без резолуције, окупација је регулисана Хашким правилником из 1907. године и Четвртом Женевском конвенцијом из 1949. године. Резолуција 1483 је само потврдила применљивост ових уговора. Резолуција има политички значај за коалиционе снаге и то из два разлога. Пре свега, она је признала овлашћења окупационим снагама да управљају Ираком док се не конституише одговорна ирачка влада и такође представља значајан акт главног политичког тела УН које је ефективно одражавало одобрење војне окупације Ирака. За разлику од почетне инвазије, коалиционе снаге су биле у могућности да се позову на резолуцију 1483 која им је пружила недвосмислен мандат за текућу окупацију у Ираку. Друго, она је обезбедила платформу коалиционим снагама да остану у Ираку на неодређено време и да наставе своју потрагу за оружјем за масовно уништење и за истакнутим функционерима бившег режима. Резолуција такође показује међународно признавање чињенице окупације, а бави се важним питањима укључујући потребу за обезбеђивањем хуманости и аутентичних интереса ирачког народа.⁵²³

Резолуција Савета Безбедности 1483 усвојена је 22. маја 2003. године у складу са главом VII Повеље Уједињених нација. Глава VII овлашћује Савет Безбедности да донесе одлуке које су обавезујуће за све државе чланице УН. Резолуција је усвојена са 14 гласова за, ниједним против, а једна држава чланица, Сирија уздржала се од гласања. Као што је речено, резолуција обухвата низ питања која се тичу будућности Ирака до времена формирања нове владе. Многе њене одредбе су детаљно описане, а њихова имплементација биће разматрана следећих 12 месеци. Резолуција ћути о законитости војне операције. У преамбули

⁵²³ B. Clarke, *op. cit.* str. 12.

резолюција Савета Безбедности потврђује суверенитет и територијални интегритет Ирака, и наглашава “право ирачког народа да слободно одређује своју политичку будућност и контролише своје природне ресурсе”. Она такође поздравља “прве кораке” ирачког народа у правцу формирања репрезентативне владе, и узима у обзир саопштења која произилазе из састанака у Насирији и Багдаду.⁵²⁴

Резолуција 1483 цементира обавезе и дужности окупационе силе у складу са међународним правом. Преамбула резолуције признаје статус коалиционих снага као окупационе силе у Ираку “признајући им специфична овлашћења, одговорности и обавезе према важећем међународном праву тих држава као окупационих сила под јединственом командом”. Да ли је ова одредба из преамбуле обавезујућа за окупационе снаге у Ираку веома је дискутабилно питање. Све прелиминарне изјаве које нису садржане у изреци резолуције вероватно не представљају више од руководећих принципа. Алтернативни приступ је да се преамбула посматра као прописивање и дефинисање правног оквира за окупацију. Овај став је појачан на два места у резолуцији. Став 5. Резолуције предвиђа да Савет Безбедности “поступајући у складу са главом VII Повеље Уједињених нација позива све стране у сукобу да у потпуности испоштују своје обавезе према међународном праву, укључујући нарочито Женевске конвенције из 1949. године и Хашки правилник из 1907. године.” Друго, став у преамбули који се односи на писмо упућено председнику Савета Безбедности које је потписано од стране окупационих сила. У том писму, владе САД и Велике Британије наводе да ће се “строго придржавати својих обавеза према међународном праву.” **Иако резолуција 1483 позива окупационе снаге да у потпуности поштују своје обавезе у складу са међународним правом, она је често критикована због тога што није изричито навела да ће окупатори платити ратну штету и трошкове реконструкције Ирака. Применљиви уговори права окупације и права оружаних сукоба не обавезују окупациону силу да мора платити ратну штету и накнаду жртвама рата. Међутим, окупациона сила у Ираку могла би се прогласити одговорном за плаћање репарација према принципима одговорности државе, ако надлежни суд утврди да је почетна инвазија била незаконита и неоправдана према**

⁵²⁴ Paul Bowers, “Iraq: law of occupation”, *International affairs & Defence Section, House of commons library*, Research Paper 03/51, 2.june 2003, стр. 13.

међународном праву. Резолуција 1483 такође је била критикована због немоћи да захтева од окупационе силе да се изврши безбедно одлагање муниције са осиромашеним уранијумом, као и детонирање бомби или уклањање касетних и других неексплодираних бомби. Ипак, гласајући у корист резолуције САД и Велика Британија су се сложиле да у потпуности поштују међународна правила поводом њихове улоге као окупационих снага.⁵²⁵ Резолуција Савета Безбедности 1483 признаје улогу окупационих сила и даје им одређену одговорност. Међутим, то се не може узети као коначан биланс њихове улоге, нити им може дати одрешене руке. Право окупације током и после оружаног сукоба засновано је на принципу да је окупациона власт спречена да отуђи сувереност (ефективно припајањем окупиране територије) путем употребе оружане силе.

Значајна новина у резолуцији 1483 је стварање канцеларије Специјалног Представника УН за Ирак. Специјални Представник има важну улогу у надгледању поштовања права окупације, а као представник међународне заједнице независан је од окупационих снага. Текст резолуције и карактеризација улоге УН и њеног Специјалног Представника била је, међутим критикована. Бенвенисти сугерише да је то “прилично компликован и незадовољавајући начин да убаците питање људских права у сферу окупационе политике.” Он је међутим, похвалио Савет Безбедности за стварање канцеларије Специјалног Представника УН у Ираку, наводећи да је то први пут да УН имају независну надзорну улогу током ратне окупације.⁵²⁶

Трагично, само неколико месеци после његовог именовања на ту позицију, Специјални Представник УН за Ирак Серђо Вијера де Мело убијен је 19. аугуста 2003 када је седиште УН у Ираку уништено у нападу бомбаша самоубице. Де Мело није замењен неким другим, и особље УН у Ираку повучено је у канцеларије УН на Кипру и Јордану где је и остало. Одсуство Специјалног Представника УН значајно је умањило способност УН да одигра своју улогу у Ираку према мандату Савета Безбедности.⁵²⁷ Резолуција 1483 је прва резолуција

⁵²⁵ B. Clarke, *op.cit.* str. 13.

⁵²⁶ Eyal Benvenisti, "Agora: Future Implications of the Iraq Conflict; Water Conflicts During the Occupation of Iraq", *American Journal of International Law*, no. 97, стр 860 и 863.

⁵²⁷ B. Clarke, *op.cit.* стр. 14.

Савета Безбедности која обезбеђује детаљан оквир за управљање ратном окупацијом. То је вероватно најобимнији и истовремено иновативни мандат Савета Безбедности у управљању окупираном територијом икада издат од стране Уједињених нација .Она изричито предвиђа да су окупационе силе дужне да поштују уговорно право ратне окупације. Друго,окупационе силе у Ираку гласале су у корист резолуције која је сама по себи велики успех. Чини се да је јасна намера Савета Безбедности да целу резолуцију треба читати и тумачити у складу са релевантним одредбама Хашког правилника и Четврте Женевске конвенције. Иако не представља нимало савршену резолуцију, пажња посвећена питањима као што су установљење одговорности за злочине бившег режима, хуманитарна помоћ, стварање ефективне владе, и признавање суверених права ирачког народа, одражава не само важност Савета Безбедности у разматрању ових питања, већ такође стечено искуство Савета Безбедности у овлашћењима надзора над мировним операцијама у последњих 50 година.⁵²⁸

Резолуција Савета Безбедности 1483, као што је речено, признаје статус окупационих сила Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији у Ираку, истовремено стварајући неке изузетке од ограничења инхерентних праву окупације. На пример, Савет Безбедности поништио је одређене принципе очувања постојећег стања одобравајући економску обнову, правну реформу и стварање нове владе. Савет Безбедности је такође промовисао благостање ирачког народа кроз успостављање Фонда за развој Ирака, и охрабрио је улазак Светске банке и Међународног монетарног фода у Ирак ангажујући своју подршку и помоћ у економским стратегијама. Поред тога, Савет Безбедности поставио је стандарде за очување културних добара и поставио разоружање као приоритет за окупационе снаге. Самим тим, модификовао је и ажурирао постојеће право окупације. Са позитивне стране, Савет Безбедности проширио је присуство коалиционих снага укључујући ту међународни интерес, док је у исто време реафирмисао принцип да суверенитет Ирака лежи на самим Ирачанима. Штавише, Уједињене Нације су у овом случају имале ограничен мандат, и вероватно мање сукобљених интереса са локалним становништвом него типична окупациона сила. Препоруке Савета Безбедности су прилагођене ситуацији у

⁵²⁸ *Ibid*, стр.25.

Ираку, и узеле су у обзир доминантну улогу нафте у националној економији. Фонд за развој Ирака створен је да би управљао имовином проистеклом из нафтне индустрије, која представља 90% ирачких националних прихода.⁵²⁹

У следећој резолуцији Савета Безбедности 1546 која је донета 2004. године и у којој се одређује крај окупације, наилазимо на два става који су у најмању руку двосмислени. Са једне стране, резолуција потврђује да ће окупација Ирака престати 30. јуна 2004. године. (став 2) Овај датум је заказан за примопредају власти од Привремене Коалиционе Управе ка Привременој влади Ирака. Ипак, у ставу 17 преамбуле резолуције Савет Безбедности констатује” приврженост свих снага у очувању безбедности и стабилности у Ираку понашајући се у складу са међународним правом, укључујући и обавезе према међународном хуманитарном праву.” Знамо да је право ратне окупације део међународног хуманитарног права. Постоји стога одређена контрадикција између та два става: окупационо право изгледа да више није применљиво; али кроз примену међународног хуманитарног права (од чега је Четврта Женевска конвенција која садржи право окупације-интегрални део) може у извесној мери да одржи своју позицију кроз ефекат самих резолуција Савета Безбедности.⁵³⁰

Као што је наведено, Савет Безбедности констатује да ће власт окупационе силе прећи на Привремену владу 30. Јуна 2004. Тиме Савет изражава задовољство (имплицитно садржано у овој изјави) у смислу да ће ирачка влада уживати *de iure* и *de facto* суверенитет над својом територијом. Ова изјава је у складу са принципом ефективности који је садржан у 42. Хашког правилника: ако је непријатељска војска практично предала власт легалној влади, и ако је ирачки суверенитет поново успостављен, окупација ће престати од тог тренутка. Познато је да се примпоредја власти десила три дана пре датума наведеног у резолуцији, тј. 27. јуна 2004. године. Ако се посматра мотивација, предмет и циљ окупације, уместо слова резолуције, може се закључити да је окупација престала 27. јуна. Изјава Савета Безбедности је декларативна, не конститутивна; она се односи на актуелну ситуацију. Она је према томе, флексибилна а не фиксна одредба. Ако је

⁵²⁹ K.Boon, *op. cit.* стр.73.

⁵³⁰ Robert Kolb, "Occupation in Iraq since 2003 and the powers of the UN Security Council", *International Review of the Red Cross*, volume 90, number 869, march 2008, стр. 40 и 41.

ефективност окупације престала 27. а не 30. јуна, сама окупација такође је окончана 27. јуна. Међутим, ова одредба остаје хипотетичка јер све зависи од актуелне ситуације која још није позната у време усвајања резолуције. Ситуација на терену не иде у прилог идеје да је примопредајом власти 27. јуна створена јасна ситуација. Сједињене Америчке Државе, посебно, водиле су рачуна да се у ирачкој влади инсталирају појединци који имају блиске везе са њима и да искључи оне које сматра непријатељским према својим интересима. Она је наставила да распоређује војне контингенте исте као и пре примопредаје власти, и употребљавала ове снаге у борби против оружаних група и терориста у Ираку под својом ексклузивном командом; оне су задржале право строгог надзора над поступцима ирачке владе, чији је оквир за самосталне маневре ограничен. Према томе, може се тврдити, у пуној мери да је обнова ирачког суверенитета дуготрајан процес.⁵³¹

У сваком случају, треба признати да Резолуција 1546 не укључује јасно одступање нити од члана 42. Хашког правилника, ни од обичајног права. И члан 42. Хашког правилника и обичајно право заснивају се на критеријуму ефективности. Члан 2 резолуције изгледа као декларативан. Он свакако изричито не искључује у исто време критеријум ефективности. Напротив, изгледа да га овај члан претпоставља у начину изражавања. Члан 17 наводи да су се силе у питању обавезале да делују у складу са међународним хуманитарним правом. Овај члан је такође декларативан. Примећује се да су релевантне државе обезбедиле усклађеност са оним што су у сваком случају њихове законске обавезе. Сходно томе, овај став се односи на суштинску правну обавезу која се налази у међународном хуманитарном праву, чији интегрални је део је право ратне окупације.

Сада би требало размотрити члан 1 резолуције. Он намеће Привременој Влади обавезу да се уздржи “од предузимања било каквих акција које би утицале на судбину Ирака изван ограниченог прелазног периода док се не изабере ирачка влада која преузима дужност”. Ово је исто као да се каже да дух принципа кодификованог у члану 43. Хашког правилника делује ограничавајуће на маневарски простор ирачке владе после 27. јуна 2004. године. Савет Безбедности

⁵³¹ *Ibid*, стр. 44.

очигледно сматра да овај орган не поседује пуну и комплетну сувереност . У сценарију који је предвидео Савет Безбедности, дакле више не постоји окупација у стриктном смислу речи, али ни ирачка влада није у поседу праве и потпуне независности. Због тога се дошло у двосмислену, *sui generis* ситуацију. Докле год сувереност ирачког народа није у потпуности успостављен, право ратне окупације мора да обезбеди адекватне минималне гаранције.⁵³²

Поставља се питање природе присуства Мултинационалних снага у Ираку. На основу резолуције 1546, одобрење присуства мултинационалних снага у Ираку од стране Привремене Ирачке Владе се претпоставља. Истовремено, у одсуству споразума између Ирачке владе и руководства Мултинационалних снага, нарастајуће ирачке снаге остају под командом тих снага у складу са поменутом резолуцијом, у члану 11. резолуције. Ово је у супротности са условима договореним између Ирака и владе САД-а у њихова два писма од 5. јуна 2004. године упућеним председнику Савета Безбедности УН-а, обезбеђујући пренос одговорности за безбедност на Ирачку владу, која би преузела команду и власт над ирачким снагама. Са војне тачке гледишта администрација у Ираку је ван домета таквих снага, и пошто је војна управа једна од најважнијих функција владе, два услова неопходна за делимичну примену Женевских конвенција су испуњени. Због тога Мултинационалне снаге настављају да примењују Конвенцију, макар делимично. Резолуција 1546 може се посматрати као основа за званичан крај окупације, са преношењем политичке власти на Ирачане од 30. јуна 2004. године у складу са Резолуцијом 1511 из 2003. која је позвала Привремену Коалициону Власт да врати одговорност и овлашћења народу Ирака чим то буде изводљиво. Резолуција 1511 такође дозвољава формирање мултинационалних снага да замени Привремену Коалициону Власт која је окупирала Ирак, тако да то не би требало сматрати окупацијом. Постоји јасна разлика између онога што је речено од стране Савета Безбедности у члановима 1. и 2. Резолуције 1546 у погледу краја окупације, расформирања Привремене Коалиционе Власти, потврђивања пуног ирачког суверенитета и формирања суверене владе Ирака која преузима

⁵³² *Ibid*, стр. 45 и 46.

целокупну одговорност и овлашћење од 30. Јуна 2004. године, и потчињености ирачких снага Мултинационалним снагама.

Потчињеност ирачких снага мултинационалним снагама у сагласности је са чланом 11. наведене резолуције. Ова несразмера имала је негативан утицај на дешавања на терену, јер су мултинационалне снаге поступале више као окупационе снаге у складу са резолуцијом 1483 из 2003. године, него као савезничке снаге што произилази из резолуције 1546 поступајући супротно жељама ирачке владе да преузме одговорност за безбедност у Багдаду и другим покрајинама у оквиру свог територијалног суверенитета. Ова жеља ирачке владе изражена је у Резолуцији 1511 (члан 3), у Резолуцији 1546 (члан 8) и потврђена је у писму придодатом Резолуцији 1637 Савета Безбедности из 2005. године.⁵³³

4.2. Статус особа под непријатељском влашћу у Ираку

На окупираној територији као што је био Ирак између априла 2003. и краја јуна 2004, постоје две главне категорије лица лишених слободе, које зависе од статуса који им признаје међународно хуманитарно право. Лица лишена слободе су или заробљени војници који имају право на статус ратног заробљеника и заштићени су Трећом Женевском конвенцијом, или су интернирани или притворени цивили заштићени Четвртом Женевском конвенцијом.⁵³⁴ Ратни заробљеници су припадници регуларних или нерегуларних владиних оружаних снага или чланови милиција или осталих добровољачких јединица, укључујући ту и припаднике организованих покрета отпора, који се боре за те владине снаге, без да су формално инкорпорирани у њих. Онима који припадају другој категорији (припадници милиција или дргих добровољачких јединица, укључујући организоване покрете отпора) биће признат статус ратног заробљеника ако у потпуности испуњавају следеће услове:

- да на челу имају лице одговорно за своје потчињене;
- да имају одређен знак за разликовање који се може уочити на одстојању;
- да отворено носе оружје;

⁵³³ Z.Al Hassani, *op. cit.* str. 53. и 57

⁵³⁴ K.Dorman,L.Colasis, *op.cit.cmp.*314

- да се, при својим дејствима придржавају ратних закона и обичаја;⁵³⁵

Што се тиче првог услова који тражи да на челу имају лице одговорно за своје потчињене, чињеница је да су у Другом светском рату покрети отпора обично били под командом официра редовних оружаних снага али то није био услов, лидер је могао бити цивилни или војни. Он је одговоран за радње предузете по његовим наређењима, као и за радње које је он био у стању да спречи. Његова надлежност мора се посматрати на исти начин као и војног команданта. Поштовање овог правила је, штавише само по себи гаранција дисциплине која мора бити преовлађујућа у добровољачким јединицима и стога доказати разумно уверење да ће и остали услови бити поштовани. Други услов захтева да постоји одређени знак за разликовање који се може уочити на одстојању. Током Другог светског рата, ово правило није увек поштовано од стране покрета отпора али не треба да постоји простор за сумњу по овом питању.⁵³⁶

Трећи услов који се тражи јесте да отворено носе оружје. **Иако разлика може изгледати незнатна, не сме бити забуне између “отвореног” ношења оружја и “видног” ношења.** Изненађење је фактор у свакој ратној операцији, без обзира да ли обухвата или не редовне трупе. Ова одредба има намену да гарантује лојалност борби, није покушај да се пропише да се нпр. ручна бомба или револвер мора обавити о појас или носити на рамену, а не у џепу или под капутом. Непријатељ мора бити у стању да препозна партизане као борце на исти начин као и припаднике редовних оружаних снага без обзира на оружје. Према томе, цивилна лица не могу да уђу у војни простор под лажним изговором а затим отворити ватру узевши неправедну предност у односу на њихове противнике. **Услов да се при својим дејствима, мора придржавати ратних закона и обичаја је наравно суштинска одредба која обухвата све услове који су управо наведени. Очигледно је, међутим, да је концепт закона и обичаја ратовања прилично нејасан и подлеже различитим варијацијама како облици рата еволуирају.**⁵³⁷

Током окупације Ирака, разне наоружане групе које су се бориле против коалиционих снага тврдиле су да се одупиру окупационим снагама. Поставило се

⁵³⁵ Члан 4, А2 Женевске конвенције о поступању са ратним заробљеницима од 1949 (III Женевска конвенција)

⁵³⁶ Jean Pictet, *Commentary of III Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war*, International Committee of the Red Cross, Geneva, 1960. стр. 59.

⁵³⁷ *Ibid*, стр. 60 и 61.

питање, да ли се припадници ових оружаних група могу квалификовати као борци уживајући статус ратног заробљеника у случају заробљавања, или су непосредно учествовали у непријатељствима без права на то, и да ли стога неће бити заштићени Трећом, већ Четвртом Женевском конвенцијом у тренутку када падну у руке коалиционих снага.

Чини се да је покрет отпора у Ираку углавном покренут од стране ирачких цивила, а не од остатака оружаних снага бившег режима. Изгледало је да су се разне јединице владиних оружаних снага распале после пада режима Садама Хусеина. Према сазнањима, ниједан члан некадашњих оружаних снага није тврдио да наставља борбу у име бившег режима. Изгледа међутим, да су се после колапса бившег режима, неки припадници оружаних снага придружили покрету отпора. После напуштања војске која је била у расулу, они су изгубили статус борца као припадници редовних оружаних снага и постали су цивили пре него што су се придружили једном од покрета отпора. Припадници “организованог покрета отпора” имају право на статус ратног заробљеника ако “припадају једној од страна у конфликту”, и ако испуњавају кумулативне услове који су наведени у члану 4. А ст.2 Треће Женевске конвенције.⁵³⁸

У Ираку, покрети отпора су очигледно састављени од различитих оружаних група. Нема разлога да се искључи могућност да се неколико организованих покрета отпора бори против окупационих снага, који нису под јединственом командом или координацијом. Међутим, само чланови тих група који испуњавају све кумулативне услове наведене у члану 4.А ст.2 Треће Женевске конвенције могу добити статус ратног заробљеника у случају заробљавања. Чини се да већина оружаних група које су деловале у току окупације Ирака делиле заједнички циљ свргавања окупационих сила. **Чињеница да су непријатељства представљала усклађену оружану борбу против окупације, је важан фактор разликовања таквих војних операција регулисаних међународним хуманитарним правом од обичних аката грађанских нереда. Што се тиче постојања “организованих оружаних група” услов постојања “организованости” значи, да припадници таквих оружаних група не могу бити само изоловане групе појединаца које се боре под командом, већ се такође мора формирати војна организација**

⁵³⁸ K.Dorman, L.Colasis,*op.cit.*str.315.

укључена у заједничку борбу и која има ланац командовања, додуше рудиментаран, и укупну јединствену структуру припадника тог покрета. Упркос великим превентивним мерама предузетим од стране коалиционих снага, оружане групе које су деловале у Ираку биле су очигледно довољно координисане, организоване и опремљене да успешно спроводе редовне оружане нападе и тако представљале сталну претњу коалиционих снагама и цивилном становништву. Може се, према томе, са сигурношћу претпоставити да је већина ових група представљала, свака за себе, организовану парамилитарну снагу под одговорном командом а не само дезорганизовану групу појединаца.⁵³⁹

Последња категорија, која обухвата организоване покрете отпора, има право да се користи одредбама Треће Женевске конвенције под условом, наравно, да су испуњени општи услови са спровођење наведени у члану 2. Покрети отпора морају да се боре у име “стране у сукобу” у смислу члана 2, у супротном примењују се одредбе члана 3. који се односе на немеђународне сукобе, пошто такве милиције и добровољачке јединице немају право да означавају себе “страном у сукобу”. Међународно право је значајно напредовало у вези начина на који ће овај односи бити заснован. Састављачи ранијих уговора били су једногласни у томе да укључе услов изричитог одобрења од стране владара, обично у писменој форми, и то је још увек био случај у време Француско-Немачког рата 1870-1871. **Од Хашке конференције, међутим, овај услов се не сматра више суштинским. Неопходно је да постоји de facto однос између покрета отпора и стране у међународном праву која је у ратном стању, постојање овог односа је довољно. Може се пронаћи устаљени израз по прећутном договору, ако су операције такве да јасно указују на којој страни се покрет отпора бори. Али припадност страни у сукобу могу такође пратити и званичне декларације, нпр. од стране владе у егзилу, потврђену званичним признањем Врховне команде снага које су у рату са окупационом силом. Ови различити случајеви су засновани на искуству Другог светског рата, а аутори Конвенције желели су да покрију ове случајеве посебном одредбом. Намера**

⁵³⁹ Ibid, стр.317.

аутора Конвенције, и решење које је коначно усвојено било је враћање концепту Хашког правилника.⁵⁴⁰

По истом питању, Међународни кривични суд за бившу Југославију изјавио је да: ”разлог који је довео до члана 4. био је тај да је, у светлу Другог светског рата, било универзално прихваћено да државе буду правно одговорне за понашање нерегуларних снага које помажу. Као што је израелски војни суд са седиштем у Рамали, с правом навео у одлуци од 13. априла 1969.године у случају *Касем и остали*.” С обзиром, међутим, на искуства два светска рата, нације света нашле су за неопходно да додају основни услов потпуне одговорности влада за деловање нерегуларних јединица и тиме обезбеде да неко мора бити одговоран ако оне не поступају у складу са законима и обичајима ратовања. Другим речима, државе су у пракси прихватиле да зараћене стране користе паравојне јединице и друге паравојске у вођењу непријатељстава само под условом да су зараћене стране спремне да преузму одговорност за било које повреде ратовања које почине такве снаге. Да би припадници паравојски могли да се квалификују као законити борци, међународна правила и пракса држава стога захтевају контролу над њима од једне стране у међународном оружаном сукобу.

По истом принципу, мора постојати однос зависности и лојалности ових паравојних формација одређеној страни у конфликту. Онда се оне могу посматрати као саставни делови термина “припадност једној страни у сукобу.”⁵⁴¹

На почетку сукоба у Ираку, ”Високе Стране Уговорнице” према Женевским конвенцијама, стране у међународном оружаном сукоб, биле су коалиционе државе, с једне стране, и држава Ирак са друге. Имајући у виду да је држава обично представљена кроз своју владу, поставља се питање да ли је, после распада бившег режима Садама Хусеина, могуће претпоставити да се оружани покрети отпора боре “против окупације” и “за Ирак” припадајући једној страни у сукобу у смислу члана 2. заједничког свим Женевским конвенцијама. Другим речима како се може успоставити потребна веза између оружаног покрета отпора и “Високе Стране Уговорнице” када влада ове стране више не постоји? Случајеви организованог покрета отпора које су састављачи Женевских конвенција имали у

⁵⁴⁰ J. Pictet, *op.cit.* 1960. стр.57.

⁵⁴¹ ICTY, Appeals Chamber, *The Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A, Judgment of 15 July 1999, para.93-94, available at:<http://www.un.org/icty/tadic/appeal/judgement/>.

виду обично се односе на окупацију где је оружана сила изгубила ефективну контролу над територијом, али остаје, у извесној мери, одржив ентитет, било тако што се наставља организовани отпор из неокупираних делова територије или успостављањем владе у изгнанству која изричито или прећутно подржава оружане покрете отпора. Окупација Ирака представља случај који се разликује од таквих случајева окупације, у том смислу да није остао ниједан представник бившег режима у Ираку или у изгнанству. Према ширем тумачењу појма “припадност страни у сукобу” могло би се сматрати да је, након свргавања бившег режима, организовани покрет отпора могао да делује као *de facto* агент државе и такав агент ангажује одговорност државе. Заиста, у одсуству владе, остаје питање да ли би било препоручљиво да се препозна могућност довољно организованог и структурираног покрета са одговорном командом омогућавајући поштовање међународног хуманитарног права у борби у име ослобођења окупиране државе.⁵⁴²

Штавише, не повезујући више борбу против окупатора са одбраном владе већ са окупираном државом то не представља супротност члану 9. Нацрта Декларације о одговорности држава за међународна противправна дела Комисије за међународно право.

Наиме, према том члану предвиђено је да “понашање лица или групе лица сматраће се као акт државе према међународном праву ако лице или група лица фактички врше елементе државних овлашћења у одсуству или услед пропуста службених власти и у околностима које су довеле до вршења ових елемената власти.”⁵⁴³

Сва лица која су лишена слободе која не испуњавају критеријуме за ратне заробљенике, заштићени су Четвртом Женевском конвенцијом као што су притвореници или интернирана лица, са изузетком држављана коалиционих земаља који су под влашћу коалиционих снага (нпр. амерички или британски држављани у рукама Сједињених Америчких Држава или Велике Британије). Међутим, користи од постојећих правила обичајног међународног права огледају се у члану 3. заједничком за све четири Женевске конвенције и у члану 75.

⁵⁴² K. Dorman, L. Colasis, *op.cit.*, str. 319 I 320.

⁵⁴³ Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, GA Res.56/83 of 28. January 2002.

Допунског протокола I који успоставља минималне гаранције. Према истом члану: **”Уколико су погођена ситуацијом наведеном у члану 1. овог Протокола, са лицима која су у власти стране у сукобу и која не уживају повољнији третман у складу са Конвенцијама или овим Протоколом поступаће се хумано у свим приликама и она ће уживати, као минимум, заштиту која је предвиђена овим чланом, без икакве неповољне разлике која би се заснивала на раси, боји, полу, језику, вери или убеђењу, политичком или другом мишљењу, националном или социјалном пореклу, богатству, рођењу или другом статусу, или било којем другом сличном критеријуму. Свака страна ће поштовати личност, част, убеђења и верске обреде свих таквих лица...Лица која су ухапшена, притворена или интернирана из разлога у вези са оружаним сукобом уживаће заштиту као што је предвиђено у овом члану, до коначног пуштања, репатријације или поновног настајења, чак и после завршетка оружаних сукоба”**.⁵⁴⁴ Може се, дакле рећи да је свака особа лишена слободе током окупације Ирака било ратни заробљеник заштићен Трећом Женевском конвенцијом, или притвореник или интернирано лице заштићено Четвртом Женевском конвенцијом, са ретким изузецима држављана коалиционих држава који су под влашћу коалиционих снага.

4.3. Незаконити учесници оружаног сукоба

Иако није јединствено за ирачки сукоб, питање правног положаја “незаконитих бораца” односно “неповлашћених учесника у рату” није се дотада јављало у том контексту. Међуамеричка комисија је навела да је ”привилегија бораца у суштини дозвола да се убију или ране непријатељски борци и да се униште други непријатељски војни циљеви.”⁵⁴⁵

Сходно томе, (законити) борци не могу бити гоњени за законите ратне поступке у току војних операција чак и ако би њихово понашање представљало озбиљан злочин у мирnodопско време. Они могу бити процесуирани само за

⁵⁴⁴ Допунски Протокол уз Женевске конвенције од 12.аугуста 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I) члан 75. ст.1 и ст. 6 Протокола I.

⁵⁴⁵ Inter-American Commission on Human Rights, Report on Terrorism and Human Rights, 22 October 2002, OAS Doc.OEA/Ser.L/V/II.116 Doc.5.rev.par.68(IACHR Report)

кршења међународног хуманитарног права, посебно за ратне злочине. Једном заробљени, борци имају право на статус ратног заробљеника и заштиту према Трећој Женевској конвенцији. Борци представљају законите војне циљеве. Уопште говорећи, припадници оружаних снага су борци. Услови да борци добију статус ратних заробљеника могу се извести из поменутог члана 4. Треће Женевске конвенције и чланова 43. и 44. Протокола I. Док се термини “борац”, “ратни заробљеник” и “цивил” углавном користе и дефинишу у уговорима међународног хуманитарног права, термини “незаконити борци”, “неповлашћени борци/учесници у рату” не појављују се у њима. Они се, међутим, често користе од почетка прошлог века у правној литератури, војним приручницима и судској пракси. Конотације које су дате овим терминима и њихове последице у примени режима заштите нису увек сасвим јасни. **Израз “незаконит/неповлашћен борац” користи се за описивање свих лица које узимају директно учешће у непријатељствима без права да то ураде и који се због тога не могу сврстати у ратне заробљенике када падну у руке непријатеља. То би, нпр. укључило цивиле који узимају директно учешће у непријатељствима, као и чланове милиција и осталих добровољачких јединица-- који нису интегрисани у редовне оружане снаге, али припадају једној страни у сукобу а не испуњавају услове из члана 4А (2) Треће Женевске конвенције.**⁵⁴⁶

Ако лице које је узело директно учешће у непријатељствима буде заробљено на ратишту, можда неће бити очигледно под коју категорију особа спада. За такве ситуације, члан 5. Треће Женевске конвенције предвиђа посебну процедуру (надлежни суд) који ће утврдити статус заробљеника. Појам “незаконити борац” има смисла само у контексту права применљивог на међународне оружане сукобе као што је дефинисано Женевским конвенцијама из 1949. године и Протоколом I. Право које се примењује у немеђународним оружаним сукобима не предвиђа привилегије бораца. Једном заробљене или притворене, све особе које нису активно/директно учествовале у непријатељствима или које су престале да имају такву улогу, долазе под примену релевантних одредби међународног хуманитарног права (нпр. члан 3 заједнички за све четири Женевске конвенције, и Протокол II, посебно чланови 4-6) као и релевантног обичајног међународног

⁵⁴⁶ Knut Dormann, “The legal situation of “unlawful/unprivileged combatants”, *International Review of the Red Cross*, No.849, Vol.85, March 2003, стр.46. и 47.

права. Заштитна правила важе без обзира на начин на који су та лица учествовала у непријатељствима (нпр. да ли у складу са међународним хуманитарним правом или не, да ли у складу са националним правом или не итд.) Нити је битно да ли је особа била припадник оружане побуњеничке групе, припадник оружаних снага државе или цивил који је привремено преузео директно учешће у непријатељствима.⁵⁴⁷

С обзиром да међународно хуманитарно право не забрањује директно учешће цивила у непријатељствима, израз “незаконити борац” припада домену унутрашњег права, и не би требало да се користи у дискусији о међународном хуманитарном праву. Већ је утврђено да, барем у ситуацијама *међународног оружаног сукоба*, цивили који узимају директно учешће у непријатељствима могу бити описани као “незаконити” или “неповлашћени” борци, док је и даље јасно да је ово чисто описни термин и не представља посебан статус према међународном хуманитарном праву. Такви “незаконити” и “неповлашћени” борци остаће цивили и суспензија њихове заштите од директног напада остаје везано искључиво за квалификацију њиховог индивидуалног понашања као “директних учесника у сукобу”. Термин “незаконити борац” овде је одбачен као израз међународног хуманитарног права из разлога који су наведени. Штавише, имајући у виду заједничко ексклузивно схватање термина “цивил” и “борац”, термин “неповлашћени борац” треба користити искључиво за лица која нису цивили, али који су, из било ког разлога, изгубили или никад нису имали статус привилегованог борца. Коначно, за потребе разликовања у немеђународним оружаним сукобима, лица која нису цивили могу се назвати “борци” или “функционални борци.”⁵⁴⁸

Ситуацију у вези са лицима која немају право на статус ратног заробљеника по Трећој Женевској конвенцији из 1949. године донекле је поправио Протокол I. Међутим, како све државе које су прихватиле Женевске конвенције из 1949. нису прихватиле и Протокол I, то обавезује да се питање анализира са становишта Треће конвенције и са становишта Протокола I. Протокол је проширењем круга лица која имају право на статус борца проширио и круг лица која имају право на

⁵⁴⁷ *Ibid*, стр. 48.

⁵⁴⁸ Nils Melzer, *Targeted Killing in International Law*, Oxford University Press Inc. New York, 2008, стр. 331 и 332.

статус ратног заробљеника. **Иако је проширио круг лица која имају право на статус борца, односно на статус ратног заробљеника, Протокол I је оставио извесне ограде. Тако су шпијуни, плаћеници и лица која нису задовољила извесне минималне захтеве везане за разликовање цивила и војника искључени из категорије особа која имају право на статус ратног заробљеника.** Поменуте категорије могле би бити обухваћене чланом 4. Четврте Женевске конвенције из 1949. године, ако се посматрају изоловано. Став 1. Члана 4. Четврте Женевске конвенције ставља “лица која се, у било ком тренутку и на било који начин, нађу у случају сукоба или окупације, у власти једне стране у сукобу или једне окупационе Силе чији нису држављани”. Став 4. истог члана јасно прецизира да лица која су обухваћена Првом, Другом, и Трећом конвенцијом нису заштићена одредбама Четврте конвенције. Држављани детенционе силе су ставом 1. члана 4. искључени из заштите, а држављани неутралних држава и држављани држава које нису прихватиле Женевске конвенције су ставом 2. истог члана искључени из заштите. Међутим, анализа Дела III Четврте конвенције “Статус и третман заштићених особа” наводи на другачији закључак. Тај део Конвенције садржи посебне одредбе о третману странаца на територији једне од страна учесница у сукобу (Одељак II) и о заштићеним особама на окупираној територији (Одељак III), као и изван број одредаба које се односе на обе поменуте категорије. Те одредбе изгледа да се заснивају на претпоставци да су заштићене особе или *страна грађанска лица* која која се нађу на територији неке од страна учесница у сукобу, по избијању непријатељства, или *цивила* који се налазе на *окупираној територији* и који су, по правилу, на тој територији настањени. Слично томе, члан 5. Четврте конвенције лишава заштићене особе неких права предвиђених овом конвенцијом ако се одају некој делатности штетној за безбедност те државе(ст.1), или су ухваћене као шпијуни, или зато што лично дају повод за оправдану сумњу да постоји таква делатност (ст.2).⁵⁴⁹

Нејасноћа и двосмисленост Четврте конвенције навели су Међународни комитет Црвеног крста да проучи питање статуса и третмана бораца који не испуњавају услове из чл. 4. Треће конвенције.

⁵⁴⁹ В.Јончић, *op. cit.* 2010. стр.241.

На конференцији владиних експерата 1971. године МКЦК је поднео извештај у којем се пошло од става да су само герилци, који оперишу на окупираној територији, заштићени Четвртом Женевском конвенцијом и предложио да се њима да право на гаранције из заједничког члана 3. (тзв. минијатурна конвенција). То је била иницијатива за даље разговоре о члану 42. Нацрта Протокола I. Коначан текст Протокола I је у члану 45 “Заштита особа које су учествовале у непријатељствима” и у члану 75.”Основне гаранције” решио питање статуса лица која су узела учешће у непријатељствима, а нису испунила услове за статус борца. Према члану 45 . став .3: ”Свака особа која је учествовала у непријатељствима, а нема право на статус ратног заробљеника и која не ужива повољнији третман према Четвртој конвенцији, имаће право све време на заштиту из члана 75. овог Протокола. На окупираној територији свака таква особа, уколико се не сматра као шпијун, имаће такође право, упркос одредбама члана 5. Четврте конвенције, на право комуницирања на основу те Конвенције.” Члан 75. Протокола I један је од најдужих и најобимнијих чланова. Њиме је извршена солидна допуна Четврте Женевске конвенције из 1949. године. Овај члан је обухватио и граничне случајеве цивила и бораца који се налазе на граници између лица која могу да мењају статус на основу чл.44. ст. 3. и цивила који се нађу у власти стране у сукобу са нејасним статусом. Овим чланом побољшан је статус припадника покрета отпора на окупираној територији који не задовоље услове из чл.44. ст.3. Такве особе имале би користи од члана 75, сем ако нису шпијуни и саботери. Они немају статус ратног заробљеника, већ само неку заштиту, сличну заштити коју имају ратни заробљеници, односно минимум заштите коју имају цивили.⁵⁵⁰

На територији зараћене стране, држављани неутралних или ко-зараћених држава, све док држава у питању има нормално дипломатско представништво у држави на чијој се територији налазе, су искључени од заштите. На окупираним територијама држављани ко-зараћене државе докле год држава у питању има нормално дипломатско представништво у окупираној држави, такође су искључени од заштите. Ипак, у овој ситуацији, држављани неутралне државе су заштићена лица и Конвенција се на њих примењује. Њена примена у овом случају не зависи од постојања или непостојања нормалног дипломатског

⁵⁵⁰ *Ibid*, стр.242. и 243.

представништва. Чињеница да је неко лице незаконито учествовало у непријатељствима није критеријум за искључивање Четврте Женевске конвенције. Насупрот томе, члан 5. IV GC који омогућава нека одступања од заштите по IV GC користи термин “заштићена лица”.⁵⁵¹

Термин “заштићена лица” Четврта Женевска конвенција користи да означи лица притворена као шпијуни или саботери, као и лица која су дефинитивно осумњичена због ангажовања у непријатељским активностима против безбедности окупационе власти. Оба концепта, “непријатељска активност против безбедности окупационе власти” и “саботажа” свакако обухватају директно учешће у непријатељствима. Према томе, овај члан ће се примењивати посебно на лица која не испуњавају критеријуме Треће Женевске конвенције а која узимају директно учешће у непријатељствима, односно лица означена као “незаконити борци”.⁵⁵²

Неопходно је, између осталог, да се размотри улога приватних војних компанија и статус њезиних припадника. У питању је појава која је достигла високе размере у последње време, тј. крајем 20. и почетком 21. века у грађанским ратовима који су вођени на територији југоисточне Европе тачније на просторима бивше Југославије, а касније у ратовима које су махом водиле Сједињене Америчке Државе у Афганистану, Ираку. Такође је дошло до ангажовања ових компанија у ратовима у Сијера Леоне, Анголи, Сомалији и као помоћ у обрачуна држава Латинске Америке против организованих криминалних група, првенствено кријумчара дрогом.

Приватне војне компаније су део приватне војне индустрије, потребно је стога дефинисати појам приватне војне индустрије. Она представља једну од најважнијих, али недовољно схваћених појава у студијама безбедности која је проучавана у последњој декади. Ова нова индустрија, где предузећа нису више само снабдевачи оружјем за вођење рата, испуњава многе од професионалних услужних функција и није значајна само за одбрану заједнице, већ има шире импликације за глобалну политику и вођење рата. Приватне војне компаније су бизнис сервиси професионалних услуга које су уско повезане са ратовањем. Насупрот појединцима који се боре у рату као

⁵⁵¹ К. Dormann, *op.cit.* 2003. стр.49. и 50.

⁵⁵² *Ibid*, стр. 50.

појединачни плаћеници “пси рата”, приватне војне компаније су корпоративна тела која могу понудити широк спектар услуга. Оне су специјализоване у пружању војних знања и вештина, вођењу тактичких борбених операција, стратешком планирању, обавештајној, оперативној и логистичкој подршци, обуци војних трупа, техничкој помоћи итд. Приватна војна индустрија развила се деведесетих година 20. века. Она се појавила као последица три важна фактора-крај хладног рата и вакуум ових производа на тржишту безбедности, трансформације у природи ратовања као и нормативног јачања приватног сектора.⁵⁵³

Приватна војна индустрија је подељена на три основна пословна сектора:

1. Војне провајдер фирме, познатије као “приватне војне компаније” (такође понекад дефинисане као “приватне безбедносне фирме”) нуде директну, тактичку војну помоћ клијентима, што може обухватити услуге и на првој линији фронта.

2. Војне конзутантске фирме које се ослањају на пензионисане подофицире обезбеђујући стратешке, саветодавне и стручне обуке за клијенте који желе да трансформишу своје организације. Нпр. саветима и обуци фирме MPRI се углавном приписује трансформација слабо обучених хрватских милиција у војску НАТО-стила која је спровела веома успешну “Операцију Олуја” 1995. године.

3. Војне фирме за подршку које закључују мулти-милионске уговоре који обезбеђују логистичке, обавештајне и безбедносне услуге оружаним снагама.

Важно је нагласити, ипак, да приватна индустрија и њена клијентела нису само амерички феномени, већ су постали глобална индустрија стварајући заједнички осећај глобалне одговорности. На пример, међу чланицама ЕУ, многе од нових чланица из Источне Европе, као што је Мађарска прихватила је обуку приватних војних компанија како би се трансформисала од Варшавског пакта према НАТО техничким стандардима. Чак је и Шведска потписала уговоре са таквим фирмама, унајмљујући компанију MPRI да пренесе нека од искустава Заливског рата од својих пензионисаних војних команданата.⁵⁵⁴

⁵⁵³ Peter Warren Singer, “The private military industry and Iraq: What have we learned and where to next?”, *Geneva Centre for the democratic control of armed forces*, Policy Paper, Geneva, november 2004. стр. 1.

⁵⁵⁴ *Ibid*, стр. 3.

Употреба ових “приватних војски” која поприма забрињавајуће размере, отвара нова питања пре свега, у вези са њиховим правним статусом. Припадници приватних војних компанија делом подсећају на најамнике. Неоспорно је, да је основни мотив ових лица новчани добитак, а не идеолошки, патриотски или неки други разлог. Поставља се питање да ли су припадници приватних војних компанија најамници одн. плаћеници или не у смислу међународног права оружаних сукоба. Анализу њиховог статуса замагљује сам назив што може да упути на закључак да су ова лица странке неког уговора, а не лица која претендују на статус из међународног права оружаних сукоба. Међународно право не познаје термине, као што су: припадник приватне војне компаније, корпоративни учесник, приватни војни уговарач и слично, нити упућује на такве изразе или његове синониме.⁵⁵⁵

Приликом одређивања статуса припадника приватних војних компанија неопходно је да се пође од Треће Женевске конвенције, члана 43. Протокола I и могућности да та лица испуне услове да се квалификују као милиција у смислу члана 4.A(2)Треће Женевске конвенције из 1949. године. По члану 4. A(1)Женевске конвенције неопходно је прво, да се утврди да ли је појединац саставни део оружаних снага неке државе у складу са њеним законима или не. Тачка 2. чл.4.Конвенције приликом процене да ли су испуњени захтеви мора да цени целу групу као целину и на тим основама да процени статус сваког појединца. Дакле, за припаднике приватних војски мора прво да се утврди да ли те групе припадају оружаним снагама неке од страна у сукобу. Члан 43. Протокола I предвиђа да само припадници оружаних снага у сукобу имају статус борца, тј. они имају право да директно учествују у непријатељствима. Зато је потребно да се процени да ли су лица запослена у приватним војним компанијама укључена у оружане снаге стране у сукобу у складу са одредбама чланова 43. Протокола I и 4.A(1)Треће Женевске конвенције. Нејасноће настају око тога што се приватне војне компаније стварају управо из разлога да се надлежност и одговорност пребаце са државних институција на приватне компаније. Тако државе реализују своје политичке планове, а одговорност за “прљаве послове” преузимају приватне компаније, односно нико, јер тешко је на основама

⁵⁵⁵ Владан Јончић, *Међународноправни статус учесника оружаних сукоба*, Правни факултет Универзитета у Београд, Центар за издаваштво и информисање, Београд, 2012, стр. 171,

међународног кривичног права у таквим случајевима пронаћи и казнити одговорне за евентуалне повреде међународног права. Та лица морају начелно бити држављани те државе, у супротном могу се третирати као плаћеници ако испуне услове које предвиђа међународно право оружаних сукоба.⁵⁵⁶

Што се тиче плаћеника, члан 47. (1) Протокола I предвиђа у ст. 1 да “плаћеник нема право да буде борац или ратни заробљеник“ .Посебно се група афричких држава борила за прихватање овог изузетка, који у очима Запада иде против основне идеје да право бити ратни заробљеник не треба да зависи од мотива, без обзира колико он био непријатан, који подстиче неког да узме учешће у непријатељствима, Ипак, потенцијално катастрофалне последице става 1. у великој мери су неутрализоване ставом 2. који постојање квалификације лица као плаћеника чини зависним од кумулативног испуњења услова:један од ових услова је да он “није припадник оружаних снага стране у сукобу.”.Ефекат дефиниције је тај да изузетак од члана 47. се примењује само на припаднике потпуно независне плаћеничке војске која није “стављена под команду која је одговорна тој страни за руковођење својим потчињеним”.⁵⁵⁷

Баш као што је Ирак највеће појединачно америчко војно ангажовање, то је такође и највеће ангажовање приватне војне индустрије. Преко 60 фирми запошљавају више од 20.000 приватног особља која обавља војне функције (за разлику од хиљада додатног цивилног особља који обезбеђују реконструкцију или нафтне терминале). Да би се разумео овај контекст, такви бројеви значе да је приватна војна индустрија више допринела снагама у Ираку него било који други члан коалиције окупљене око САД-а, скоро једнака свим државама осим САД-у. Са овим великим бројем дошли су и велики ризици. До септембра 2004. године приватни војни припадници имали су око 150 убијених у Ираку. Више од 700 се сматра да је рањено. Можда још важније од сирових бројева јесте широк обим критичних послова који су уговарачи спроводили и који су били веома различити од оних које су предузели цивили у прошлим ратовима. Поред ратних игара и теренске обуке пре инвазије, приватни војни запосленици пружили су логистичку подршку нагомилавању коалиционих трупа пред почетак рата. Велики амерички комплекс у Кампу Доха у Кувајту, која је служила као лансирна база за инвазију,

⁵⁵⁶ *Ibid*, стр. 172 и 173.

⁵⁵⁷ F.Kalshoven,L.Zegveld, *op.cit*.стр.90.

није био само изграђен од приватних уговорача извршавајући приватне уговоре. Током инвазије, извођачи су служили у тим улогама, а такође одржавали и пунили оружја на многим од најсавременијих система наоружања попут Б-2 стелт бомбардера и Апачи хеликоптера. Они су чак помагали деловање борбених система попут ракета Патриот у војсци и Егис система одбране на бројним бродовима америчке морнарице. Приватне фирме играле су још већу улогу у наставку окупације. Највећа, Халибартонова КБР дивизија обезбедила је логистичку мисију у складу са LOGCAP уговором. 2003. године ова фирма је наплатила од америчке владе 4,3 милијарди долара за рад који је преузела у Ираку. Уопште, сматра се да ће ирачки уговори за Халибартон на крају вредети око 13 милијарди долара. Да би се нагласио смисао како значајне такве фирме могу да порасту, износ који ће Халибартон направити од рата износи око 2,5 пута више од онога што је коштало америчку владу током борби 1991. у рату у Персијском заливу. Изражавајући ову слику историјски, када се трошкови других прошлих ратова ставе у текуће доларске износе, износ који ће америчка влада платити Халибартону је скоро исти као трошкови борбе Америчке револуције, рата из 1812. године, мексичко-америчког рата, и шпанско-америчког рата узетих заједно.⁵⁵⁸

Приватизација војне силе резултира недостатком транспарентности и ставља војни напор ван оквира демократског дијалога засенивши изборе о војним потребама и људским импликацијама. Наиме, у Сједињеним Америчким Државама, приватни извођачи не подлежу преиспитивању Закона о слободи информисања, што у великој мери ограничава могућност да јавност буде добро информисана о томе да се влада ослања на приватну војну индустрију. Дакле, приватизација војне силе допушта извршној власти да ради у сенци пажње јавности и да заобиђе демократска ограничења. Приватизација борбених задатака је потенцијално много више проблематична ствар од приватизације других владиних функција, јер приватизација употребе силе инхерентно уклања многе терете рата грађанству, чиме се смањује јавна дебата о националној умешаности у сукоб. Заиста, владе се могу обратити приватним војним компанијама не зато што су оне јефтиније, већ зато што су мање одговорне и мање је вероватно да ће

⁵⁵⁸ P.W.Singer, *op. cit.* стр. 5

изазвати политичку реакцију. На пример, измештањем војне функције, извршна власт је у могућности да избегне одређене облике демократске одговорности заобилажењем конгресне границе о броју војника који је одобрен за примену. Запошљавање приватних извођача такође дозвољава извршној власти да избегне покретање нацрта закона, чувајући званичне податке о броју погинулих и смањујући јавну критику, чак избегавајући ембарго на оружје. Влада је такође у стању да се дистанцира од својих грешака пребацујући одговорност на приватне извођаче.⁵⁵⁹

У Ираку, на пример, смрт приватних војника се не рачуна према званичним жртвама, омогућавајући влади да представи далеко мањи број америчких жртава. Недавне процене указују на то да укупан број убијених приватних војника у Ираку је 1,000, преко 10,000 рањених или повређених на свом послу. Али, као што ћерка једног приватног најамника убијеног у Ираку каже: ”Ако се нешто деси војницима, чућете о томе одмах..Заставе се спуштају на пола копља, они добијају њихово поштовање. Ви не чујете ништа о приватним војницима.” Приватна војна индустрија представља претњу не само утврђеним демократским режимима, она потенцијално спречава појаву нових демократских држава. Када приватни уговорачи буду укључени у сукоб, нужно настаје опасност да безбедност постане роба коју само богати могу да приуште. Ова тенденција може да угрози демократске покрете који имају за циљ прерасподелу ресурса и енергије. Суштински, приватни уговорачи служе више комерцијалним него хуманитарним сврхама, они нису усмерени према интересима сиромашних, већ према онима који могу да плате такву услугу.⁵⁶⁰

У ирачком рату приватне војне компаније унајмљеним лицима су признавале статус цивила, а не борца. У прилог овој тврдњи је доношење прописа од стране привремене Коалиционе владе Ирака у коме су гарантована основна људска права према тим лицима као да су и они цивили. Ова лица су све време била у статусу припадника оружаних снага, тако да је овакав став погрешан.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ Zoe Salzman, ”Private military contractor and the taint of a mercenary reputation”, *International Law and Politics*, Vol.40:853,2007, стр. 868. и 869.

⁵⁶⁰ *Ibid*, стр. 870.

⁵⁶¹ Coalition Provisional Authority in Iraq, CPA/ORDU727 June 2004/17, <http://www.cpa-iraq.org>.

Ако би се ова лица сматрала за легалне учеснике оружаног сукоба на основу члана 4.А (2)Треће Женевске конвенције морали би да задовоље услове које прописује овај члан. Довољно је да један од четири услова које прописује члан 4. не буде испуњен па да се не добије статус борца, односно у овом случају статус ратног заробљеника. Велики број различитих приватних војних фирми са преко 20 000 приватних војника налази се у Ираку чији статус тешко може да се утврди. Та лица су ангажована на разним пословима. Од послова логистике, до стражарске службе и заштите важних лица и објеката. Знатан број тих лица укључен је преко приватних корпорација у активности заштите војних јединица на маршу или у војним базама. Та лица најчешће имају статус цивилних лица. Међутим, формације састављене од лица приватних компанија најчешће не испуњавају услове предвиђене чл. 4. Женевске конвенције. Основни разлог је јер немају самосталну команду (под командом су војних снага САД) и не изводе самостално борбена дејства што је својствено милицији и добровољачким јединицама из поменутог члана. Ако се приступи историјском и циљном тумачењу чл. 4 Женевских конвенција може да се закључи да овај члан није намењен за стварање и коришћење приватних војних снага у сукобу, већ да правно покрије групе које прелазе из статуса цивила у статус бораца и да тај празан простор између регуларних снага и цивила регулише као покрете отпора и да их прихвати као легалне снаге у складу са међународним хуманитарним правом. Дефиниција плаћеника, која је донета нешто касније, има за циљ да таква лица уклони из статуса борца и да им не да легитиман статус. Приватне компаније, да би избегле ове замке међународног хуманитарног права, прибегле су примању у службу корпорације само оних лица која су држављани страна у сукобу, зато што је њихова национална припадност некој од зараћених страна чинилац који их искључује из статуса плаћеника.⁵⁶²

Ирак упечатљиво илуструје дилему да ли су приватне војне компаније на страни права. Приватне војне фирме и њихови запослени су саставни, неодвојиви делови војних операција. Али, на крају крајева, они нису део војске. То значи да су стари правни кодекси који су тежили да створе јасну разлику између цивила и војника, нису лако употребљиви. Код америчке војске, посебна правна категорија

⁵⁶² В.Јончић, *op.cit.*2012, стр. 174.

створена је за најамнике у прошлости где се они дефинишу “као цивили који су у пратњи војске”. Али, с обзиром на обим и величину ангажовања приватних војних компанија ова категоризација је архаична. Запослени у приватним војним фирмама не могу једноставно да се опишу као они који једноставно путују са војском као што су били војни добављачи хране (трговци који су продавали своју робу трупама на терену до 19. века), којом приликом су носили оружје, испитивали затворенике, фиксирани тенкове и испуњавали друге критичне мисије. Ово оставља узнемирујући правни вакуум. Филип Картер, бивши амерички официр сада на Правном факултету UCLA каже:” Правно гледано, војни најамници спадају у исту сиву зону као и незаконити борци заточени у бази Гвантанамо.” Дакле, војна индустрија и њена употреба развијала се брже него што је правна наука била у стању да држи корак с њом. То ствара забрињавајући феномен, како за приватне најамнике тако и за ширу јавност. Са аспекта приватних најамника, недостатак јасноће значи да уколико су заробљени, до противника је да дефинишу њихов статус. Илустративан је пример случај три америчка запосленика у Микроталасном Систему Калифорније, чији се авион срушио на територији коју контролишу побуњеници у Колумбији. Ова три запосленика приватне војне фирме побуњеници су држали више од 18 месеци, али њихова права као ратних заробљеника према Женевским конвенцијама није прихваћен од стране побуњеника и њихових америчких клијената. Такви проблеми такође настају у зони одговорности, у смислу да је често нејасно ко, како, када, где и који органи су овлашћени да истражују, гоне и кажњавају потенцијалне злочине приватних војних компанија и њихових запосленика. Док је војска успоставила правну структуру коју чини систем преких судова, правни статус најамника у ратним зонама је нејасан. Војници су одговорни војном кодексу где год да се налазе, али поједини најамници су цивилна лица а не део ланца командовања. Ипак, привредно друштво и његов ланац командовања као организациона целина могу се сматрати одговорним чак додатно уклонити из садашњег система. Међународно право не дефинише статус најамника, одн. приватних војника и, изузев непровереног Међународног кривичног суда, оно нема стварна средства да се правно спроведе без помоћи држава. Нормално,

злочине које почине појединци потпадају под локални кривични закон. Али приватне војне компаније обично раде у недефинисаним државним зонама.⁵⁶³

Већина законских могућности за бављење кршења прописа од стране приватних међународних компаније више су националне, него међународне. Национални прописи у оквиру различитих земаља су различити по квалитету и ефикасности, често ће вероватно бити неефикасни и пуни празнина . У многим случајевима постоји велика сива правна зона, укључујући и екстратериторијална питања и проблеме везане за мешавину државних и приватних актера који раде заједно. Тренутно, статус приватних војних компанија према међународном праву је, у најбољем случају, двосмислен. Већина њихових активности излазе из мандата *Конвенције УН о плаћеницима из 1989*, која је усвојена да покрије такве активности класичних “војника среће” које се сматрају рушењем власти. Уговори људских права, као што су Женевске конвенције више су релевантне, али оне су обавезујуће само за државе, које иначе сужавају формалну правну одговорност приватних војних компанија често их ангажујући као да су у питању државе. Али највећа препрека да се нешто уради на међународном плану је одсуство политичке воље. Већина држава сматрају приватне војне компаније као корисне за спровођење своје спољне и војне политике, и противе се напорима да их се ограничава а камоли да их се забрани. Према томе, најизводљивије законске промене које се могу очекивати су оне које ће повећати транспарентност у сектору приватне војне индустрије и омогућити већу правну регулацију. И поред тих тешкоћа, требало би узети у обзир следеће опције:

(1) проширење надлежности Међународног суда правде поводом активности приватних војних компанија,

(2) преговори о новој “Конвенцији о употреби оружаних невојних уговарача од стране окупационе силе”,

(3) Хармонизација националних закона у циљу стварања заједничких стандарда и помоћ у развоју евентуалног универзалног приступа .Процес усклађивања закона могао би започети између држава чланица НАТО савеза.⁵⁶⁴

⁵⁶³ P.W.Singer, *op.cit*, стр.11-13

⁵⁶⁴ David Isenberg, *A Fistful of Contractors: The Case for a Pragmatic Assessment of Private Military Companies in Iraq*, British American Security Information Council Research Report, septembar 2004, стр. 12 и 72.

5. Овлашћења Савета безбедности Уједињених нација у регулисању права окупације; однос према нормама *ius cogens*

Одступања од права окупације која су дозвољена и каналисана преко Савета Безбедности УН-а, могу изгледати корисно и конструктивно. На пример, да ли би имало смисла да се захтева стриктно поштовање домаћег законодавства, ако међународна заједница има за циљ спроведе структурне реформе у окупираној земљи како би се тамо консолидовао мир на дуже стазе? С друге стране, такве ад хос манипулације Савета Безбедности носе бројне ризике. Најупечатљивији ризик је да политичко тело присвоји за себе улогу судије у примењивости хуманитарног права тако што поставља селективне правне режиме од случаја до случаја, у складу са политичким интересима дате суперсиле међу својим члановима у одређеном тренутку у историји. У таквом сценарију, сама идеја објективног права да штити интересе локалног становништва, што је садржано у правном регулисању права окупације, може бити угрожена политичким субјективизмом одражавајући партикуларне интересе, да не помињемо облике преговорања који су непредвидиви.⁵⁶⁵

Шта су у ствари норме *ius cogens*? **Норма *ius cogens*-а је, по дефиницији, норма општег међународног права која је од стране међународне заједнице призната као норма од које није дозвољено никакво одступање. Са формалног становишта, битно обележје норми *ius cogens*-а је њихова перемпторност тј. апсолутно обавезна снага. Норме *ius cogens*-а не трпе дерогацију, будући да садрже безусловне заповести од којих се не може одступити у међусобним односима држава на бази сагласности. Услед чињенице да норме *ius cogens*-а поседују апсолутно обавезну снагу, ниједан конкурентни режим, било да је установљен једностраним или двостраним актом, не може стећи правну снагу, већ остаје у сфери простих аката. Који су то разлози који нормама *ius cogens*-а дају карактер апсолутно обавезних правила понашања? Они леже у чињеници да ове норме изражавају суштинске, фундаменталне интересе међународне заједнице као целине, интересе чије је поштовање императив упоредног постојања суверених држава. Правила *ius***

⁵⁶⁵ R.Kolb, *op.cit.* стр.30.

cogens-a прихваћена су због тога што су нужна за заштиту јавних интереса држава или за очување стандарда морала које су оне признале.⁵⁶⁶

Могу се, *exempli causa*, са великим степеном извесности навести когентна правила у позивитивном међународном праву. У одсуству хијерархије формалних извора у међународном јавном праву критеријум нормативне самоидентификације је практично немогућ. Утврђивање когентног карактера норме може се извести једино на бази материјалног критеријума, тј. пажљивог испитивања позитивне праксе држава у контексту објективних, виших интереса међународне заједнице као целине. Можемо рећи да данас когентни карактер поседују основна начела Повеље и мирољубиве активне коегзистенције (суверена једнакост, забрана употребе и претње употребе силе, начело неинтервенције, мирног решавања спорова, равноправности и самоопредељења и друга), нека начела из обичајног права као што су слобода отвореног мора, забрана ропства, пиратерија, као и принципи који се односе на заштиту основних људских права и слобода, забрану геноцида итд. Норме *jus cogens*-а нису једном заувек дате већ прате социјално-политичку еволуцију међународне заједнице.⁵⁶⁷

Кључни појам у односу на овај коцепт *jus cogens*-а је “одступање” или “одступљивост”, односно неодступање или неодступљивост. Одступање, када је дозвољено, јесте измена нормативног режима који је више ограничен у погледу *ratione personae*, и који има примат између уговорних страна, нормативним режимом који је много уопштенији *ratione personae*. У таквим случајевима, општи режим се и даље примењује између оних страна које нису приступиле посебном, дерогативном режиму. Посебан режим, међутим, регулише правне односе између страна које су га прихватиле. Дерогација или *одступање се разликује од укидања*, које објективно означава крај правног режима за све његове субјекте. У том случају, правни режим у питању престаје да постоји *erga omnes*, односно према свим субјектима. *Jus cogens*, онда значи неодступање. Циљ неодступања јесте да заштити нормативни интегритет општег режима који се сматра неопходним у виду неких посебних друштвених вредности или јавне политике. Он забрањује усвајање од стране субјеката нормативног режима који је посебно применљив међу њима, као што је наведено. Наше истраживање пратиће ту

⁵⁶⁶ М. Крећа, *op.cit.* стр. 500.

⁵⁶⁷ *Ibid*, стр. 501.

линију мишљења да би се утврдило да ли се од међународног хуманитарног права и права окупације може одступити, било од стране држава (уз обострану сагласност) или од стране Савета Безбедности УН (једностраном резолуцијом). Повеља УН изричито потврђује да Савет Безбедности има овлашћење да одступи од норми међународног хуманитарног права.⁵⁶⁸

То не чуди, јер Повеља не може да наведе исцрпно, *pro futuro*, све норме од којих би Савет могао бити позван да одступи. За јасније одговоре потребно је, стога, испитати имплицитна овлашћења или накнадну праксу Савета. Савет је стално потврђивао значај поштовања међународног хуманитарног права, и чак је сматрао у неколико случајева да кршење међународног хуманитарног права представља претњу миру. Стога је тешко замислити да би сам могао да одступи од тог права *en bloc*. У најбољем случају, биће неопходно да се идентификују одступајуће норме и норме од којих није дозвољено одступање. Што се тиче имплицитних овлашћења да се издвоје норме међународног хуманитарног права, теоријска основа може се наћи у идеји да Савет Безбедности мора имати правни капацитет да предузме све потребне мере да одржи и обнови мир. У погледу примата поглавља VII Повеље, како је то наведено и у самој Повељи у чл. 25. и 103. мора се сматрати да које год правило међународног права изван Повеље је супротно остварењу тог врховног циља, у односу на правило требало би дати предност Повељи. Овакво тумачење Повеље могло би дати Савету повећана овлашћења. То је у складу са линијом мишљења које посматра операције одржавања мира и овлашћења утврђена у складу са поглављем VII, и са Повељом уопште, као врсту врховног устава међународне заједнице. Овај устав требао би поседовати суштински примат који би превагнуо над било којом препреком.⁵⁶⁹

Даља кодификација права окупације вероватно ће бити дуготрајан и неизван процес. Једноставније, брже и флексибилније алтернативе подразумевају напуштање природе и обима обавеза окупационих сила у Савету Безбедности које се утврђују од случаја до случаја. Ова опција ће омогућити Савету Безбедности да одговори на специфичне потребе одређених окупација кроз свеобухватне и по мери направљене резолуције. Такве резолуције могу обрадити питања која нису изричито обухваћено правом окупације. То је приступ

⁵⁶⁸ R.Kolb, *op.cit*, стр.31.

⁵⁶⁹ *Ibid*, стр.32.

који је увео Савет Безбедности у Резолуцији 1483. Повеља УН предвиђа да резолуција Савета Безбедности има примат над уговорним одредбама у случају сукобу између ова два извора. Сходно томе, Савет Безбедности има овлашћење да прилагођеним резолуцијама задовољи потребе окупатора и окупираних у одређеним ратним окупацијама. Ако међутим, Савет Безбедности не обради најбитнија питања, он мора да прибегне релеватним уговорима о праву окупације.⁵⁷⁰

Иако привлачна са становишта омогућавања одређених питања која нису помињана у праву окупације, она су инкорпорисана у обавезујућим резолуцијама али тај приступ није без проблема. **Прво, стални чланови Савета Безбедности могу ставити вето на такве резолуције.** Сходно томе, оне државе које имају моћ да ставе вето могу спречити Савет да наметне обавезе окупационим властима. **Друго, два различита приступа праву окупације се појављују, где стални чланови Савета Безбедности и њихови фаворити могу да се суоче са мање оптерећујућим обавезама као окупатори него државе које не уживају такву моћ или услугу.** Ова ситуација може настати када стални чланови Савета остварују своју моћ стављања вета да би спречили суштинске резолуције Савета. Вето је тешко оружје које лебди над одлукама Савета безбедности као невидљив Дамоклов мач. Само његово постојање је довољно да спречи стављање питања која јасно представљају претњу међународном миру и безбедности на дневни ред Савета Безбедности. Кинеска инвазија, окупација и анексија Тибета, и руска инвазија и окупација Чеченије, две су истакнуте илустрације овог проблема. **Треће, чак и тамо где на резолуције Савета Безбедности није стављен вето, стални чланови који су и сами окупатори страних држава имају непоштenu предност у преговорима о условима резолуције која разјашњава природу и обим обавеза и дужности окупационих снага.** Четврто, као што је у августу 2003. бомбашки напад на седиште УН у Багдаду тако снажно демонстрирао блиску сарадњу између УН и окупационих снага које су нападе земљу кршећи међународно право. То може изложити особље УН опасности да буду мете група отпора које посматрају особље УН као сараднике непријатеља. Пето, кредибилитет УН

⁵⁷⁰ B. Clarke, op.cit.стр.24.

може бити подривен проласком резолуција које усвајају окупациону власт над сувереним државама, посебно у случајевима где је окупација довела до војне интервенције која није добила изричито овлашћење од Савета безбедности. Право окупације треба додатно кодификовати да попуни празнине. У постојећем праву и резолуцијама Савета Безбедности треба да се усвоје даље прописивање права и обавеза окупатора и окупираних у контексту специфичних страних окупација.⁵⁷¹

5.1. Да ли Савет безбедности може одступити од права окупације уопште и у случају Ирака?

Повеља УН и опште међународно право представљају изворе овлашћења и обавеза Савета Безбедности УН. Повеља УН је уговор, стога организација и њени органи морају поштовати поделу надлежности и ограничење овлашћења која проистичу из тог уговора. Члан 24. Повеље УН признаје посебну улогу Савету Безбедности у структури организације. Овај члан предвиђа да Савет има примарну одговорност за одржавање међународног мира и безбедности. У обављању те дужности, међутим, Савет Безбедности поступа у складу са циљевима и начелима УН. Циљеви организације наведени су у члану 1. Повеље, став 1, прописујући да је један од циљева организације одржавање међународног мира и безбедности. У овом члану се наводи да Савет Безбедности делује у складу са начелима правде и међународног права, уређује или решава међународне спорове и ситуације које би могле довести до нарушавања мира. Међутим, не постоји слична обавеза када Савет поступа у складу са главом VII Повеље УН. Одлуке Савета Безбедности на основу главе VII Повеље су обавезујуће за државе чланице. Чланови 24. и 1. јасно показују да таква одлука може одступити од међународног права које би иначе било примењено. Предлози у Дамбартон Оксу (где је сачињен нацрт Повеље) не садрже позивање на међународно право у одредбама о циљевима и принципима организације. Предлог је изнет на међународној конференцији о стварању УН од стране Кине, уз подршку Велике Британије, Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза, да се дода амандман да мирно решавање спорова мора бити обављано “уз дужно поштовање

⁵⁷¹ *Ibid*, стр. 25

начела правичности и међународног права”. Остале делегације сматрале су да је ова фраза неадекватна, и да “експлицитнији захтев за стриктно поштовање принципа правичности, међународног права и морала треба да буде наведен у Декларацији о циљевима Повеље УН.” У неколико наврата амандмани су представљени речима “у складу са принципима правде и међународног права.” Ови амандмани су били одбијени. То указује да су аутори сматрали да Савет може одступити од међународног права када доноси одлуке према глави VII Повеље УН. Принцип да Савет Безбедности УН може одступити од међународног права које би иначе било примењено подржано је чланом 103 Повеље. Наведени члан прописује да у случају сукоба између обавеза чланова УН на темељу ове Повеље и њихових обавеза на темељу било којег другог међународног споразума превладавају њихове обавезе на основу ове Повеље⁵⁷².

Ово је потврђено од стране Међународног суда правде у његовој Наредби о привременим мерама у случају *Локерби*. Неколико судија било је експлицитније у својим ставовима од саме Наредбе. Судија Ода, на пример, наводи у својој изјави да “ према позитивном праву Уједињених Нација резолуција Савета Безбедности може имати обавезујућу снагу, без обзира на питање да ли сагласност са међународним правом потиче из других извора.”⁵⁷³

Члан 103 односи се само на уговорне обавезе, а не на обавезе према међународном обичајном праву. То не значи, међутим, да обавезе према Повељи немају предност над обичајним међународним правом. Овај резултат је постигнут чланом 25 Повеље, којим се државе чланице слажу да прихватају и спроведу одлуке Савета Безбедности у складу са Повељом. Не постоји ограничење у наведеном члану на одлуке које су у складу са међународним обичајним правом. Члан 103 се мора посматрати у светлу општих правила о решавању сукоба између уговора. Он има специфичну намену да стави јасно до знања да се општа правила о сукобима између уговора не примењују.⁵⁷⁴ Неки коментатори тврде да је у сваком случају, без обзира на чланове 25. и 103. Повеље, Савет Безбедности везан нормама *jus cogens*. Они тврде да је карактер тих норми хијерархијски

⁵⁷² M.Zwanenburg, *op.cit.* стр. 759 и 760.

⁵⁷³ *Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libya v. United Kingdom), Provisional Measures, Order*, 1992, ICJ Reports 3, at 16, par. 39.

⁵⁷⁴ M.Zwanenburg, *op.cit.* стр. 761.

надређен свим другим нормама међународног права, што доводи до закључка да је Савет дужан да их поштује. Овај аргумент такође је изнесен од стране *ad hoc* судије Лотерпахта у његовом издвојеном мишљењу у случају *Геноцид*.⁵⁷⁵ Појава концепта *jus cogens* није, међутим довело да измене Повеље УН. Чак и ако је тачно да Савет Безбедности не може одступити од норме *jus cogens*, остаје питање да ли категорија норми *jus cogens* обухвата обавезе које простичу из права окупације. Дејвид Шефер тврди да такве обавезе изгледа да немају карактер норми *jus cogens*.⁵⁷⁶

Претресно веће Хашког трибунала II, изричито наводи у својој пресуди у предмету *Купрескић* да “већина норми међународног хуманитарног права, посебно оне које забрањују ратне злочине, злочине против човечности и геноцид, такође представљају императивне норме међународног права или *jus cogens*, и од њих се не може одступити.”⁵⁷⁷

Нити члан 25. ни члан 103. Повеље УН не предвиђају у случају да Савет Безбедности одступи од одређених правила међународног права, који алтернативни режим треба да се прихвати. Тешко је прихватити, међутим, да су састављачи Повеље УН имали за циљ да створе правни вакуум када Савет чини одступање од међународног права. Правни аргумент могао би бити тај да Савет Безбедности треба да означи алтернативни стандард са образложењем да, пошто он делује посредством делегација чланица УН у целини, он не може пренети овлашћења државама без континуираног одржавања блиског надзора. Други правни аргумент могао би бити да Савет Безбедности има обавезу да поступа у доброј вери. Члан 2 (2) Повеље УН захтева од држава чланица да испуњавају своје обавезе према Повељи у доброј вери. На први поглед ово изгледа као услов који се односи само на државе чланице, али ако се чита заједно са првом реченицом члана 2. изгледа да би се то могло применити на УН као целину. У

⁵⁷⁵ “Концепт *jus cogensa* делује као супериорни концепт како у односу на међународно обичајно право тако и у односу на уговоре. Олакшице које члан 103 Повеље може дати Савету Безбедности у случају сукоба између једне од његових одлука и оперативних уговорних обавеза не може- као ствар једноставне хијерархије норми-проширити на сукоб између резолуције Савета Безбедности и *jus cogensa*.”. *Примена Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида, Босна и Херцеговина против Југославије (Србије и Црне Горе)*, издвојено мишљење судије Лотерпахта, 1993, ICJ Reports, 4, стр. 440.

⁵⁷⁶ David Scheffer, “Beyond occupation law”, *American Journal of International Law*, Vol. 97. No. 4. October 2003, стр. 852.

⁵⁷⁷ *Prosecutor v. Zoran Kupreskic, et al. Judgment, Case No.IT-95-16-T, Tr, Ch, II, 14 January 2000, para. 520.*

сваком случају принцип се односи на државе чланице које учествују у процесу доношења одлуке у организацији УН. Могло би се тврдити да је отворено одступање од права окупације неодговорно понашање дела Савета. Чак и ако не постоји законска обавеза да Савет обезбеди алтернативни стандард, то би био мудар политички потез. У том смислу случај подршке мировним операцијама је поучан. Тврдило се да се право окупације не примењује на мировне операције јер су оне регулисане алтернативним правним режимом нпр. резолуцијом Савета Безбедности. Међутим, резолуције Савета Безбедности обично не пружају оквир који успоставља јасне смернице за практична питања покренута од стране администрације територије. Укратко, Савет Безбедности може одступити од права окупације барем у односу на неимперативне норме, али ако тако делује требало би да обезбеди алтернативни стандард понашања.⁵⁷⁸

Постоји простор за сумњу да је икада било неопходно да се издвоји међународно хуманитарно право у циљу одржавања или обнављања мира, или чак да таква мера не би могла учинити ништа на промовисању међународног мира и безбедности. Немогућност дерогирања би могла дакле кулминирати у некој врсти правне фикције: да Савет може одступити од правила међународног права само онда кад је неопходно у циљу одржавања или обнављања мира, и пошто то у принципу не доприноси миру да остану минимална правила цивилизације као што су правила међународног хуманитарног права од којих Савет не би смео да одступи. У најбољем случају, опет, ова фикција забране одступања може бити ограничена на подкатегорије правила међународног хуманитарног права, посебно оних правила који су специфично хуманитарне природе. У светлу ове две линије размишљања може се поћи од следећих претпоставки: а) да Повеља даје Савету Безбедности овлашћење само да одступи од спречицих правила међународног хуманитарног права и права окупације, али не од ових правила узетих у целини. Овлашћења која су тако далекосежна и супротна самој пракси Савета не могу се подразумевати нити развијати кроз накнадну праксу; б) да одступање, ако је уопште прихватљиво не може бити претпостављено и може се спроводити само уз

⁵⁷⁸ M.Zwanenburg, *op.cit.* стр.763.

поштовање специфичних правила међународног хуманитарног права која нису суштинске хуманитарне природе.⁵⁷⁹

Да ли може Савет Безбедности одступити од права окупације у случају Ирака, ствар је тумачења Резолуције 1483. Главна ауторитативна изјава у овој области је одломак из Саветодавног мишљења Међународног суда правде у случају *Намибија*: **“Језик резолуције Савета Безбедности треба пажљиво анализирати пре него што се донесе закључак о њеном обавезујућем дејству с обзиром на природу овлашћења у складу са чланом 25. Повеље. Питање да ли се он заправо спроводи треба утврдити у сваком конкретном случају, с обзиром на одредбе у резолуцији које треба тумачити, дискусије које су довеле до ње, одредбе Повеље на које се резолуција позива, и уопште, све околности које могу помоћи у одређивању правних последица резолуције Савета Безбедности”**.⁵⁸⁰

Одговор на питање да ли је Савет Безбедности у Резолуцији 1483 изменио статус држава које доприносе својим трупама стабилизационим снагама не може се наћи у одредбама резолуције. С једне стране, став 14. преамбуле сугерише да је Савет променио правни статус ових држава. С друге стране, став. 5 резолуције ”позива све заинтересоване стране да се у потпуности придржавају својих обавеза према међународном праву, укључујући нарочито Женевске конвенције из 1949. и Хашки правилник из 1907”. Овај став се може протумачити тако да значи, да под овим околностима ове конвенције које укључују главни део права окупације, важе за све државе у питању укључујући и државе које раде за коалициону власт. **Међутим, ако се и преамбули става 14. сматра да је суштински утврђено да државе које раде за власт нису окупационе силе, онда у случају тих држава “њихове обавезе” једноставно не укључују обавезе окупационе власти. Они су ипак и даље у обавези да поштују одредбе права окупације које се односе на све државе потписнице Женевских конвенција, укључујући нпр. обавезе из члана 59. Четврте Женевске конвенције где се каже да “кад је становништво окупиране територије или једног њеног дела недовољно**

⁵⁷⁹ R.Kolb, *op.cit.* стр. 33

⁵⁸⁰ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia(South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276(1970), Advisory Opinion of 21. June 1971, ICJ Reports 1971, p. 53.

снадбевено, окупирајућа Сила прихватиће акције помоћи која се пружа у корист тог становништва и олакшаваће те акције свим средствима која јој стоје на располагању". Разговори који су довели до усвајања резолуције 1483 у највећем делу нису јавно публиковани. Већи део преговарачког процеса у вези резолуције Савета Безбедности обично се одвија у неформалним консултацијама. Ипак, промене у нацрту резолуције сугеришу да је Савет променио статус трупa које доприносе коалиционим снагама. Као што је већ објављено, оно што је на крају постао став 13. преамбуле промењено је током израде резолуције да би ублажио везу између ових држава, с једне стране и САД и Велике Британије са друге стране.⁵⁸¹

Записник о седници Савета Безбедности на којој је усвојена резолуција може да помогне тумачењем, али у овом конкретном случају не даје много смерница. Једна делегација је направила јасну разлику између окупационих сила и држава чланица које ће, у блиској будућности бити укључене у обнову Ирака. Она није прецизирала да ли ће те друге државе чланице, у одсуству резолуције, бити окупационе силе. Накнадна пракса држава показује колико резолуцију у ствари тумаче државе, мање или више директно укључене што може бити додатни начин тумачења.⁵⁸²

Као што је наведено, Холандија се позива на Резолуцију 1483 да би афирмисала свој статус као неокупацине силе. Нови Зеланд изгледа је учинио исто. У саопштењу издатом 11. аугуста 2003. премијер Новог Зеланда је указао да резолуција 1483 обезбеђује потребно мултилатерално покриће за распоређивање трупa Новог Зеланда у Ираку. Он је изјавио да: "Према резолуцији 1483, можемо направити користан допринос на било који начин без да постанемо окупациона сила". С друге стране, у одговору на питање чланова парламента Новог Зеланда министар иностраних послова је нагласио да његове трупе неће обављати задатке карактеристичне за окупационе снаге на исти начин као што је учинила влада Данске. Он је изјавио: "Предложени распоред снага одбране инжињеријских јединица је у ствари одговор на резолуцију 1483 која је донета једногласно, од стране Уједињених Нација. Ови инжињери нису део окупационих снага. Они су

⁵⁸¹ M.Zwanenburg, *op.cit.* str. 764.

⁵⁸² Ibid, стр. 765.

ту да раде посао за који смо увек рекли да ће радити, а то је помоћ у цивилној реконструкцији Ирака”.⁵⁸³

Из одредаба резолуције није јасно да ли би Савет Безбедности требао да одобри овлашћење коалиционим властима да одступе од права окупације приликом реконструкције ирачке привреде. Ипак, језик који се користи подразумева широку улогу коалиционих власти у обнови Ирака. Коалиција је позвана да промовише добробит ирачког народа кроз ефективно управљање територијом. Поред тога, резолуција се односи на улогу коалиционих власти у промовисању економске реконструкције, услова за одрживи развој, као и улога у правној и правосудној реформи. Ови задаци би се, изгледа тешко помирили са ограничењима у праву окупације.⁵⁸⁴ Резолуција 1483 експлицитно позива све заинтересоване да се у потпуности придржавају својих обавеза према међународном праву, укључујући нарочито Женевске конвенције из 1949. и Хашки правилник из 1907, без прављења изричитих изузетака за оне одредбе које је тешко помирити са реконструкцијом Ирака. Записник састанка на коме је усвојена резолуција 1483 нуди неке доказе у прилог аргументу да је део права окупације укинута. Шпански посланик је навео да резолуција обезбеђује одговарајућу правни оквир за обављање посебних, специфичних и тешких ситуација, истичући између осталог, да садржи смернице за управљање органом који ће управљати Ираком у овом прелазном периоду; транспарентност у економским пословима није најмање важно у овим смерницама.⁵⁸⁵

Све резолуције у питању афирмишу, позивањем било директно било индиректно на резолуцију 1483, да међународно хуманитарно право и право окупације важе без изузетка. У поменутој резолуцији, у ставу 13. преамбуле наводи се да Савет констатује писма представника САД-а и Велике Британије у којима су призната “специфична овлашћења, одговорности и обавезе тих држава као окупационих сила под јединственом командом у складу са важећим међународним правом.” У оперативном ставу 5. наводи се да Савет “позива све стране да се у потпуности придржавају својих обавеза према међународном праву,

⁵⁸³ Debates of Parliament, 30.july 2003, The Hon.Phil Goff

⁵⁸⁴ Aleksander Orakhelashvili, “The post-war settlement in Iraq: The UN Security Council Resolution 1483(2003) and general international law”, *Journal of Conflict&Security Law*, Vol. 8,2003, стр. 307.

⁵⁸⁵ M.Zwanenburg, *op.cit.* стр. 766.

укључујући нарочито Женевске конвенције из 1949. и Хашки правилник из 1907.” Став 13. преамбуле и оперативни члан 5. забрањују одступања од важећег права окупације, такође ниједан други члан то не дозвољава, изричито или имплицитно. Ниједна одредба у резолуцијама Савета Безбедности не позива на акцију која прекорачује или излази ван оквира права окупације. Дакле, релевантне резолуције Савета Безбедности не садрже изричито одступање од формално важећег права окупације.⁵⁸⁶

Ситуација у Ираку је поново фокусира пажњу на право окупације. Реткост је да државе прихвате статус окупационих сила, као што су то урадиле САД и Велика Британија. Међутим, усвајање резолуције 1483 у комбинацији са активностима САД-а, Велике Британије и држава које им помажу у Ираку изазвало је питање у вези са односом између те резолуције и права окупације. Савет Безбедности УН, поступајући према глави VII Повеље УН, изгледа да је одступио барем од правила окупације која не представљају императивне норме међународног права. Тврдње да је Савет Безбедности управо то урадио у резолуцији 1483 нису нити јасно потврђене нити одбачене анализом резолуције и испитивањем околности под којима је она усвојена. Недостатак јасноће у том погледу је анализиран од коментатора који тврде да је Савет изишао изван оквира мандата цивилних и војних обавеза и надзора УН потискујући главнину окупационог права са већим делом модерног међународног права као извором смерница у постизању трансформационих циљева. Ако би Савет намеравао да одступи од међународног права у својој резолуцији, требао би то учинити експлицитно и утврдити примену алтернативног режима. Тако важна одлука која одступа од права окупације не би смела бити двосмислена.⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ R.Kolb, *op.cit.* стр.47 и 48.

⁵⁸⁷ D.Scheffer, *op.cit.* стр. 850

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

На крају нашег истраживања, требало би да извучемо одређене закључке и уочимо правац, односно тенденцију у којем ће се ратна окупација даље развијати и какви ће бити услови за њено даљње постојање с обзиром да је окупација као облик агресије званично забрањена али је и даље могуће њено појављивање у одређеним случајевима. Као што је наведено у првом поглављу, дефинисање и регулисање ратне окупације започело је још у време старог Рима. У римском праву био је познат појам ратне окупације (*occupatio bellica*). У смислу римског права, појам ратне окупације означавао је запоседање непријатељске имовине у рату. Војник који би заузео непријатељску имовину у рату постајао је њен власник. Међутим, касније током времена и непокретне и покретне ствари које је војник запосео постајали су државна имовина, па се више није могла прибавити окупацијом појединаца. С обзиром да у античко време нису постојала прецизна нити писана правила о вођењу рата, све је остављено слободној одлуци и нахођењу војних заповедника. Као правно дефинисана категорија, ратна окупација се јавља крајем 18. века. Тај период поклапа се са избијањем француске буржоаске револуције и са постепеним стварањем националних држава. Организовани елементи ратне окупације појављују се током ратова које је водио Наполеон Бонапарта. До 18. века није постојала разлика између окупације непријатељске територије и анексије, тј. припајања територије. До тада су ова два појма посматрана као истоветна. Наиме, кад је непријатељ освојио неку територију, она је одмах улазила у састав територије победничке силе.

Од друге половине 18. века повлачи се разлика између окупације и анексије. Под анексијом се подразумевало присаједињење дела територије односно читаве државе. Држава која је вршила анексију стицала је суверенитет над одређеним подручјима. С временом се развило општеприхваћено правило међународног права да се границе држава не могу мењати током рата, па самим тим не може се вршити ни анексија окупираних територија. Преломни тренутак у развоју права ратне окупације догодио се почетком 20. века 1907. године када је одржана Друга хашка мировна конференција. Тада је усвојена Конвенција о законима и обичајима рата на копну или IV Хашка конвенција. Као прилог уз IV Хашку

конвенцију, усвојен је Правилник о законима и обичајима рата на копну којим је коначно правно регулисана ратна окупација. У делу трећем под називом ”О војној власти на територији непријатељске државе”, уређен је режим ратне окупације од члана 42. до члана 56. Дакле. Хашки правилник о законима и обичајима рата на копну утврдио је основне принципе о ратној окупацији која важе и данас. Он је у то време примарно штитио права и интересе окупатора, док су права становништва на окупираним територијама била у другом плану.

Рат је у то време, био легалан начин решавања спорова између држава. На првом месту, узимана је у обзир војна потреба сукобљених страна, а принцип хуманости тек је почео да се развија. Кључни члан Хашког правилника јесте члан 42 којим је дефинисана ратна окупација. Наиме, према том члану територија неке државе се сматра окупираном када је стварно потчињена власти непријатељске војске, а домашај окупације ограничен је на територије где је власт окупатора успостављена и где је у стању да се одржава. Из ове дефиниције може се закључити да се ратна окупација може успоставити само на територији друге зарађене стране. Стварно успостављање власти значи да је окупатор у могућности да на окупираној територији спроводи своје одлуке. Битно је нагласити чињеницу да територија која је окупирана не постаје саставни део територије окупатора. Из тога произилази закључак да окупатор нема суверенитет над окупираном територијом. Он само врши привремену, временски ограничену власт. Важно је истаћи на овом месту да је окупација само *фактичко* а не правно стање. Друго, она је само *привремена* а не трајна ситуација. Коначно као што је већ наведено, окупатор не стиче *суверенитет* над окупираном територијом.

Окупатор може да врши само надлежност која је утврђена међународним ратним правом. Надлежност окупатора успостављена је пре свега, из разлога његове безбедности на територији коју је окупирао. Чињеница је да становници окупиране територије актом окупације не постају држављани окупационе државе. Они своју лојалност дугују законитој власти која је привремено спречена, тј. суспендована. Из тог разлога многи национални закони кажњавају *лојалност окупатору*, тј. сматрају је тешким кривичним делом. Ратна окупација настаје по правилу, као последица *инвазије* непријатељских оружаних снага. У том случају инвазија представља фазу која претходи стању окупације. Када инвазионе снаге

чврсто успоставе власт и покажу намеру да подручје задрже тада инвазија прераста у окупацију. Према томе, инвазиона територија није исто што и окупирана територија али је на путу да то постане ако инвазионе снаге слома отпор оружаних снага непријатељске државе и успоставе власт над запоседнутом територијом. Окупациона сила врши власт на окупираној територији само у своје име и на основу овлашћења која проистичу из међународног ратног права. Зашто су окупационој сили дата наведена овлашћења? Пре свега, зато да би осигурала своју *безбедност* на окупираној територији, односно безбедност војних трупа која се на њој налазе. Други разлог је обезбеђивање *реда и законитости* на окупираној територији да би се укупан живот на том простору нормално одвијао. С једне стране, правила о ратној окупацији узимају у обзир војне интересе окупатора а с друге стране, неопходно су узети у обзир интереси становништва окупиране територије да би се на њој одржало стање реда и законитости. Окупационој сили је наметнута обавеза да удовољи интересу становништва јер је она одговорна што је легална власт у томе онемогућена.

Окупациона сила обавезу очувања реда и законитости може да чини првенствено на основу закона који су и пре окупацији важили на тој територији. Дакле, окупатор нема *законодавну надлежност* на подручју окупиране територије, а нема право ни да на тој територији проширује важење закона његове земље. Поред тога што је обавезан да поштује законе окупиране територије, окупатор има забрану мењања основних правних институција и политичког система. Једини изузетак од ове обавезе јесте *случај апсолутне спречености*. Апсолутна спреченост постоји само ако законодавство окупиране територије представља опасност по његову безбедност и ако је у очигледној супротности са окупацијом. Ово правило такође је потврђено *Женевском конвенцијом о заштити грађанских лица за време рата из 1949 (IV Женевска конвенција)*. IV Женевска конвенција уједно представља други значајни међународноправни инструмент у коме су садржане одредбе о праву ратне окупације, али у којем су далеко више заштићена права цивилног становништва, тј. становништва окупираних територија и у којем је наглашено изражен принцип хуманости, за разлику од Хашких конвенција где се првенствено водило рачуна о војној потреби, тј. о интересима саме окупационе силе. Према IV Женевској конвенцији, *кривично*

законодавство окупиране територије и даље остаје на снази, али окупациона сила га може укинути или обуставити ако оно представља опасност по њену безбедност. Важно је закључити, дакле, да законодавна надлежност не може прећи на окупатора. Због тога су многи судови после ослобађања окупираних територија проглашавали неважећим декрете које је доносила окупациона власт. Другим речима, потврђивана је важност декрета које су доносиле суверене власти.

Акти које донесе окупатор имају снагу закона, али само под условом да су у оквиру граница прописаних међународним правом. С обзиром на чињеницу да је сувереност легитимне власти суспендована за време окупације, овлашћење стварања нових закона је на окупатору. Идеја је да постоји континуитет правног система имајући у виду целокупно право. Што се тиче судова у окупираној територији, *они и даље делују у оквирима своје надлежности.* Међутим, ако судије не желе да обављају даље своју дужност могу да поднесу оставке, а у том случају окупатор поставља нове судије. Може се рећи да су окупатори у прошлости у принципу, поштовали правило о функционисању судова јер то одговара и интересима окупационе силе. Другим речима, нормално функционисање судова доприноси очувању безбедности и правног поретка. Ако судови окупиране територије остану да функционишу, они изричу казне у име старог суверена а не у име окупатора. Јер, као што смо већ констатовали, *окупатор није наследник у праву суверена.* У случају кршења кривичних закона које је донела окупациона сила, она има право да кривце изведе пред своје неполитичке, редовно основане војне судове. Основни услов је да ти судови заседају на окупираној територији.

Посебно важан аспект права ратне окупације представља статус и положај цивилног становништва. Иако је још Хашки правилник из 1907. године утврдио правила која су први пут уредила заштиту цивила на окупираним територијама, у Хашком правилнику много више пажње је обрађено на права и обавезе окупатора, док је заштита цивила била много скромнијег димензиона. Према тадашњем схватању, цивилна лица била су потпуно изван борбе и мала је била вероватноћа њиховог страдања. Четврта женева конвенција из 1949. године нарочито је имала за циљ хуманизацију рата и заштиту цивила од насиља и злоупотреба окупационих трупа

. Цивилно становништво иако живи на територији сопствене државе, долази у контакт са непријатељом независно од своје воље самим тим што је окупатор успоставио контролу над местом у којем они живе. Цивили имају обавезу која је дефинисана на негативан начин, наиме *они не смеју да учествују у непријатељствима*. Међународно хуманитарно право не дозвољава цивилима да учествују у насилном отпору непријатељској окупацији, нити смеју да се боре за ослобођење своје територије насилним методама. С обзиром да потпуно елиминисање ратних сукоба још није могуће остварити, неопходно је постићи максималну хуманизацију постојећих оружаних сукоба. Мора се нагласити чињеница да *Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата из 1949.* године пружа много шири обим заштите цивила на окупираној територији. Наиме, после другог светског рата дошло је до фаворизације принципа хуманости у односу на принцип војне потребе.

Очигледно је да савремени оружани сукоби погађају највише цивиле, који у том сукобу активно не учествују. Постепено је бледила граница између фронта и позадине, као и између бораца и цивила. У 20. веку дошло је до сукоба који су основи имали теоретску подлогу о тоталном рату. Тотални рат је подразумевао је свеопшти сукоб држава и народа који се предузимао свим расположивим средствима. Та средства укључивала су застрашивање, терорисање и деморалисање целокупног становништва. Треба напоменути да је Четврта Женевска конвенција допуњена Допунским Протоколом I, који се уобичајено назива *Протокол I*. Протокол I је подржао обичајна правила која забрањују напад на цивиле и цивилне објекте, а захтева и да се прави разлика између војника и цивила. Цивил је, у принципу, негативно дефинисан као свака особа која не припада категорији војника. Ако постоји сумња да је неко лице цивил, то лице ће се сматрати за цивила. Цивилна лица се дакле, морају разликовати од војника. Међутим, ако цивил који случајем узме оружје и употреби га у борби, на тај начин он губи правну заштиту. У том случају цивил може бити нападнут као било који униформисани војник.

Женевске конвенције су наравно, интегрални део међународног хуманитарног права али су истовремено уско повезане са нормама о људским правима и слободама. Норме људских права и хуманитарно право не искључују једна другу,

чак могу да послуже као средство за тумачење норми оне друге гране међународног права. Најважнији међународни инструмент у коме су садржане основне норме и принципи људских права је *Међународни пакт о грађанским и политичким правима*. Нпр. члан 6. наведеног пакта не дозвољава одступање од права на живот у смислу стављања ван снаге овог права. Из тога би се могло закључити да је људски живот заштићен и у време оружаног сукоба. Међутим, у саветодавном мишљењу *Међународног суда правде* који се тичао законитости употребе нуклеарног оружја наводи се да критеријум за арбитранно лишење живота треба утврдити *lex specialis* тј. правом које важи у оружаном сукобу. У том смислу питање да ли губитак живота употребом одређеног оружја у оружаном сукобу треба посматрати као арбитранно лишење живота може се утврдити само на основу права које се примењује у оружаном сукобу, а не тумачењем норми из Међународног пакта о грађанским и политичким правима.

Посебно је важно истакнути да окупациона сила треба да прихвати акције помоћи цивилном становништву. Акције помоћи цивилном становништву могу да предузме или државе или хуманитарне и непристрасне организације од којих је најважнија организација *Међународни комитет Црвеног крста* који представља независну хуманитарну организацију са седиштем у Женеви. Основна улога Међународног комитета Црвеног крста јесте помагање жртвама рата у међународним и немеђународним оружаним сукобима. Као независна и непристрасна организација има искључиви хуманитарни задатак да штити животе и достојанство жртава оружаних сукоба и да им пружи неопходну помоћ. Најрањива и најнезаштићенија категорија цивилног становништва су наравно деца. Деца су најжалост увек жртве оружаних сукоба, индиректно или директно. Оружани сукоби у великој мери утичу на развој деце, на њихову психичку стабилност и благостање. Из тих разлога, неопходно је постићи поштовање правила хуманитарног права и основних начела људских права од стране сукобљених страна. Положај деце у модерним оружаним сукобима је веома комплексан. Иако се увек наглашава концепт поступања који штити интерес деце, оружани сукоб је најчешће лишен хуманих вредности што се опет највише одражава на децу као младу популацију становништва. Четврта Женевска конвенција из 1949. и Допунски протоколи из 1977. максимално проширују

заштиту деце у условима инвазије и окупације, као и заштиту у унутрашњем оружаном сукобу.

Што се тиче питања поштовања имовине, нарочито приватне имовине током трајања ратне окупације *Хашки правилник о законима и обичајима рата на копну из 1907.године* наводи да приватна својина мора бити поштована односно не може бити конфискована. Уско повезано са тим је и правило да је пљачка приватне имовине изричито забрањена. Битно је разликовати пљачку приватне имовине од ратног плена. Наиме, за пљачку је карактеристично индивидуално присвајање приватних добара. За разлику од тога ратни плен је дозвољен у међународном праву а њега чине покретна добра државе коју сукобљена страна одузима и присваја. Узимање ратног плена је акт државе и ту лежи суштинска разлика у односу на пљачку. Одредба о забрани одузимања приватне имовине постоји, дакле у Хашком правилнику али ова забрана није апсолутна односно забрана не значи да се приватна имовина никад не може заплени. Изузетно, средства на земљи, мору и ваздуху која су намењена преносу вести као и превозу лица и ствари, ратни материјали могу бити заплени иако припадају приватним лицима али морају бити враћени и за њих мора бити плаћена накнада приликом закључења мира. Приватна имовина у сувоzemном рату је дакле, неприкосновена и није подложна конфискацији.

Постоје два изузетка од правила неприкосновености приватне својине у сувоzemном рату, а то су право окупатора на *реквизиције и контрибуције*. Док реквизиције представљају натурална давања за потребе окупационе војске и давања у виду радних услуга, контрибуције представљају новчана давања. Наиме, окупатор има право да убире порезе и друге дажбине, а сва новчана давања преко редовних представљају контрибуције. Што се тиче реквизиција, Хашки правилник је ограничио тражење реквизиција *само за потребе окупационе војске*. Један од услова да би могле да се траже реквизиције јесте да за њих постоји овлашћење команданта на окупираном подручју. Битно је да материјал који је реквириран мора, у принципу, бити плаћен у готовом новцу а ако то није изводљиво за реквизиције се мора издати признаница док се плаћање износа мора обавити што је пре могуће. Што се тиче контрибуција тј. новчаних давања Хашки правилник је утврдио разлику између контрибуција и новчаних казни. За разлику од

контрибуција, новчане казне су наметнуте како би се казнили кривци за кривична дела извршена против окупационе војске. Поставља се питање да ли окупатор треба да надокнади трошкове убирања контрибуција? Чињеница је да Хашким правилником није наметнута обавеза окупатору да накнади трошкове за контрибуције. Окупатор је додуше, дужан да изда признаницу. Међутим, признаница само представља евиденцију о томе да је новац био изнуђен, али не изискује обавезу плаћања од стране окупатора.

Видели смо, у досадашњем разматрању да међународно хуманитарно право утврђује принцип поштовања приватне имовине. Међутим, потпуно је другачија ситуација у погледу овлашћења окупатора према јавној имовини. У погледу јавне имовине, задржано је старо правило ратног права да државна имовина припада непријатељу када му допадне у руке. Окупатор може, у принципу, потпуно слободно располагати са јавном имовином, може чак и да је уништи. Међутим мора се направити јасна разлика између *покретне и непокретне јавне имовине*. Хашким правилником је дозвољено окупационој сили да може заплени готов новац, фондове, доспеле хартије од вредности, складишта, залихе. Окупатор може да заплени и сву покретну јавну имовину али услов је да она може послужити ратним операцијама. Овде се у сваком случају ради дакле, о примени начела војне потребе које је у ратном праву увек било присутно у већој или мањој мери. Савремени теоретичари међународног права сматрају, међутим да код присвајања новца постоји изузетак. Тумачи се, наиме, да окупатор не би смео да заплени новац из посебних фондова намењених нпр, пензинерима, инвалидима и сличним категоријама становништва. Специфично правило постоји у односу на државне архиве. Иако они представљају покретну имовину, не подлежу заплени од стране окупатора. Једини изузетак од овог правила су *документи који се односе директно на порекло и начин вођења рата*.

У погледу непокретне јавне имовине, Хашки правилник у својим одредбама посматра окупациону државу само као *уживаоца (ususfructus)* јавних непокретности, шума и пољоприведних добара које припадају окупираној држави и која се налазе на окупираној територији. Окупатор дакле, има право да се користи јавним непокретностима. На овом месту треба да се подсетимо да иначе у стварном праву, плодуживање или *ususfructus* јесте службеност чији корисник

добиија право да употребљава туђу ствар и да убире све плодове. Дефиниција *ususfructusa* настала је још у класичном римском праву, а поставио ју је познати римски правник Паулус. У модерној правној теорији дефиниција је мало модификована, па се плодуюживање дефинише као право потпуног коришћења туђе ствари. Наиме плодуюживалац, у овом случају окупациона држава може само да употребљава наведене непокретности и да убире плодове. Битно је, међутим утврдити да окупациона држава нема право својине над непокретностима јер власник тих непокретности јесте окупирана држава. Она је, наравно привремено спречена да их користи за време трајања ратне окупације. Чим се окупација оконча, без обзира на који начин, окупирана држава поново долази у посед непокретности чији је иначе власник.

Једно од најважнијих и најкомплекснијих питања које се поставља у вези ратне окупације, јесте питање односа између окупације као правне институције и агресије. Треба напоменути да је *класично међународно право окупацију сматрало легалним актом државе, самим тим што је и агресивни рат држава третирао као легални и легитимни акт*. Правила о ратној окупацији донета у оквиру Хашког правилника 1907. године настала су у политичким околностима које су омогућавале вођење агресивног рата. Агресивни рат је истовремено посматран као атрибут суверености државе тако да су државе могле да прибегну рату кад год би сматрале да је то целисходно за остварење својих интереса. Још у старом веку дошло је до стварања поделе на праведне и неправедне ратове. То су били први покушаји да се прибегавање рату на одређени начин ограничи правним правилима, другим речима да се ратови подвргну праву. У старом Риму нпр. праведним ратом се сматрао онај рат који је имао праведан узрок и који се предузимао кроз строго прописани поступак. За разлику од старог Рима, грчки филозофи нарочито Платон и Аристотел схватили су рат као саставни део политике. Они су сматрали да је рат правичан ако се води против оних који оспоравају државну власт или ако се води у циљу постизања мира. Писци међународног права 17. и 18. века углавном протестанти сматрали су да је рат оправдан ако је испуњен један услов, а то је да једна држава претрпи неправду од друге државе. У 19. веку долази до развоја позитивизма у свим друштвеним наукама па тако и у међународном праву. Позитивизам је одбацио поделу ратове

на праведне и неправедне ратове и афирмисао је неограничено право државе на предузимање и вођење ратова укључујући и агресивне ратове.

После Првог светског рата дошло је до стварања Друштва народа као мировне организације која је требало да спречи избијање ратова између држава. Међутим, *Пакт Друштва народа није у потпуности забранио рат*. Он је у суштини, само ограничио слободу држава да прибегну рату у складу са својим намерама и проценама. Прибегавање рата постојало је као крајње средство, пре тога морала су се искористити правила мирног решавања спорова. Тек у случају да спор између држава не буде решен мирним путем, државе су могле слободно да прибегну рату као последњем средству за решавања међудржавних спорова. Тај систем је, у ствари, створио нову поделу ратове и то на легалне и нелегалне. Међутим, супротно очекивањима држава оснивача Пакта новоуспостављени систем колективне безбедности није успео да искорени политику равнотеже снага која је остала доминантна карактеристика међународних односа. Веома важан корак у настојању да се рат ограничи и елиминише био је *доношење Брајан-Келоговог Пакта усвојеног у Паризу 1928. године*. Брајан-Келогов Пакт био је практично први међународни уговор у историји којим су се државе одрекле рата и којим су се обавезале да све своје спорове решавају мирним путем.

Ако држава чланица буде нпр. жртва агресије од стране друге државе чланице има право да захтева компензацију против агресора. Такође, све државе чланице могле су предузети репресалије против државе агресора која крши правила Пакта. Нови моменат, тј. новина која се појавила 30-их година двадесетог века представљао је одбијање трећих држава да признају агресивни рат као извор стицања легалних права. Овај став изражен је поводом јапанске окупације Манџурије на иницијативу тадашњег америчког државног секретара према коме је ова доктрина добила назив – “Стимсонова доктрина”. Треба истаћи чињеницу да Пакт није забранио све врсте ратове. Наиме, остали су дозвољени ратови у самоодбрани, ратови којима се проводе међународне обавезе из Пакта, као и ратови против држава које су прекршиле Пакт и претходно починиле агресију. *Овим путем је, дакле, сваки агресивни рат према међународном праву и формално постао забрањен.*

Након другог светског рата и стварања Уједињених Нација, поново се актуелизовало питање дефинисања и утврђивања агресије. Повеља Уједињених Нација није садржавала дефиницију агресије јер се сматрало да то није неопходно. Разлог је лежао у томе што је Повеља изричито забранила претњу и употребу силе. Истовремено, створен је такав систем колективне безбедности који предвиђа примену оружане силе према агресору. Чињеница је, да је Савет Безбедности као главни оперативни орган УН овлашћен да у сваком конкретном случају утврди да ли постоји акт агресије или угрожавање мира. Кључни акт којиме је дефинисана агресија била је *Резолуција Генералне Скупштине 14. децембра 1974 године*. Према наведеној резолуцији, агресијом се сматра употреба оружане силе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности друге државе или на било који други начин који није у сагласности са Повељом Уједињених Нација. Шта се у овом случају подразумева под појмом држава? Наиме, агресор може бити свака држава било да јесте или није чланица УН. Под овај појам може се подвести и термин “више држава”. Нпр. приликом агресије против Савезне Републике Југославије 1999. године учествовало је 19 држава чланица НАТО савеза које су деловало удружено и јединствено. Очигледно је, дакле, да појам агресора није ограничен на само једну државу већ може представљати две, три или више држава које суделују у агресивном акту. У члану 3. Резолуције побројани су акти који представљају агресију. За наше разматрање посебно је значајан први став чл. 3 где се актом агресије сматрају следећи акти: *”инвазија или напад оружаних снага једне државе на територију друге државе, или свака ратна окупација макар и привремена која произађе из такве инвазије или напада, или анексија територије или дела територије друге државе употребом силе”*. Агресија представља међународно кривично дело, злочин против међународног мира и повлачи за собом међународну одговорност. Према наведеном члану, окупација, инвазија као и анексија територије друге државе сматрају се агресивним актима и као такви су забрањени.

Овакво схватање и дефинисање ратне окупације представља значајну новину у односу на класично међународно право које је ратну окупацију сматрало дозвољеним актом, с обзиром на чињеницу да је и агресивни рат третирано као легални акт државе. У систему колективне безбедности који је успостављен

након другог светског рата, оличен у Повељи УН, агресивни рат је забрањен и практично стављен ван закона. Самим тим, актом агресије проглашена је и ратна окупација чак и ако је привременог карактера. *Наравно, чињеница да је ратна окупација проглашена агресивним актом не значи укидање важећих правила о окупацији. Правила међународног хуманитарног права која регулишу ратну окупацију и даље су примењива с обзиром на то да је успостављање ратне окупације могућа појава у данашњим условима.* Дакле, савремени окупатор дужан је да се придржава постојећих правила. Међутим, ако нека држава изврши акт ратне окупације на непријатељској територији, та држава сматраће се одговорном за међународни злочин агресије. Резолуција Савета Безбедности такође предвиђа да никави обзири не могу да служе као оправдање за агресију. Тиме је јасно стављено до знања да никакво оправдање не постоји за акте оружане агресије. Веома је значајно што резолуција истиче да се неће признати као законито ни стицање територије које проистиче из агресије.

Савремено међународно право дакле, третира агресију, окупацију као и инвазију као забрањене акте. У данашње време ови акти су у супротности првенствено са Повељом Уједињених Нација и системом колективне безбедности који је на основу ње конституисан после другог светског рата. Ратна окупација је акт који произилази из агресије односно инвазије, па се из тих разлога она такође третира недозвољеним актом. Као што је већ наведено, агресија је међународни злочин који повлачи одговорност државе. Таква држава је одговорна за сам акт агресије. Агресија може бити извршена и најчешће се врши оружаним нападом једне државе на територију друге. Самом чињеницом што је извршила агресију, држава је одговорна и за ратну окупацију која произађе из агресије без обзира да ли је окупација привременог карактера или не, и без обзира на то да ли се окупација успоставља на територији целе државе или на једном делу територије. И у данашњим условима, треба рачунати на објективну могућност да нека држава изврши оружани напад на непријатељску државу и да запоседне њену територију тј. да успостави режим ратне окупације. Окупациона држава у том случају, дужна је да се придржава постојећих правила о ратној окупацији која су садржана пре свега у Хашком правилнику, Четвртој Женевској конвенцији о заштити грађанских лица за време рата, Протоколима I и II који су придодати Женевским

конвенцијама, а такође и Хашкој конвенцији о заштити културних добара за време оружаних сукоба. Правила о ратној окупацији морају се примењивати за све време њеног трајања, све до њеног завршетка мировним уговором или устанком народа са окупиране територије.

С обзиром на то да постоји мала вероватноћа да ће у скоријој будућности доћи до смањења броја ратова а поготово њиховог ишчезнућа, ратна окупација ће увек представљати реалну могућност и појаву у модерним ратовима. Практично, током свих ратова који су вођени у прошлости долазило је до окупације зараћене територије од стране једног или више окупатора. Окупација је један од основних циљева вођења рата. Крајем осамдесетих година двадесетог века, тачније падом Берлинског зида 1989. године завладала је еуфорија и нереална очекивања у међународној заједници да ће доћи до значајног смањења ако не и до престанка ратова, те да ће завладати дуготрајни мир и благостање. Престанком хладног рата, односно сломом система реалсоцијализма дошло је, може се рећи до тектонских поремећаја у међународним односима, до нове конфигурације света где се прво појављује САД као једина преостала суперсила која нестанком СССР-а добија несразмерно велику моћ и утицај у међународној заједници. Глобалне и геополитичке промене у свету у сваком случају имају велики утицај и на међународно право, наравно и на међународно хуманитарно право као његов интегрални део. Уместо смањења и постепеног нестанка ратова, управо обрнуто дошло је ерупције оружаних сукоба првенствено унутрашњих сукоба у држави, тј. грађанских ратова по националној, верској, социјалној основи. Оружане сукобе који се данас воде стандардним, конвенционалним оружјем и средствима без употребе нуклеарног оружја западни теоретичари називају “ратовима ниског интензитета”. Почевши од ратних сукоба у бившој Југославији деведесетих година, преко ратова који су првенствено САД водиле у Афганистану, Ираку, Сомалији под изговором борбе против тероризма па све до најновијих ратова у Судану, Либији, Сирији, и другим афричким и азијским државама показало се да се ратови умножавају и ескалирају. Без обзира на чињеницу да ли се ради о ратовима тзв. ниског интензитета или о потенцијално могућем нуклеарном сукобу (очигледан пример у најновије време су тензије, напетости и узајамне претње између Северне и Јужне Кореје) увек се може очекивати да ће једна војска бити

успешна у окупацији целе територије или једног дела територије непријатељске државе. У унутрашњим грађанским ратовима који су вођени на територији бивше Југославије термин “ратна окупација” употребљаван је и коришћен у зависности од аспекта зарађене стране. Оно што је једна зарађена страна сматрала окупираним територијама, друга страна је третирала као територије које легално држи и контролише. Најсвежији пример инвазије и ратне окупације догодио се 2003. године када су коалиционе снаге САД и Велике Британије извршиле напад на Ирак под образложењем да се ради о неопходној војној мери с обзиром да се тврдило да Ирак, тј. режим Садама Хусеина поседује и развија оружје за масовно уништење те да представља потенцијалну опасност за међународну заједницу.

Након напада и инвазије, коалиционе снаге су заузеле и преузеле контролу над већином ирачке територије те су тако у пракси успоставиле режим ратне окупације. У једном моменту су САД и Велика Британија постале су окупационе снаге према међународном хуманитарном праву. Ваздушни напади који су изведени почетком рата јасно су означили да је настао међународни оружани сукоб између држава чланица коалиције и Ирака. У погледу међународног хуманитарног права, очигледно је да је Хашки правилник из 1907. и четири Женевске конвенције из 1949. уговори који су применљиви на овај сукоб. Међутим, Допунски протоколи I и II нису могли бити примењени јер ни САД ни Ирак нису државе потписнице Протокола. *У вези ирачког сукоба, посебно значајан је заједнички члан 2. Женевских конвенција који предвиђа да се Конвенција примењује у свим случајевима окупације целе територије једне стране уговорнице или њеног дела, чак ако та окупација не наиђе ни на какав војни отпор. Иако је ратна окупација већ регулисана Хашким правилником и Четвртом Женевском конвенцијом, Савет Безбедности УН донео је Резолуцију 1483 којом је, уствари, потврдио примењивост ових уговора.* Наиме, наведеном резолуцијом признаје се статус коалиционих снага као окупацих сила у Ираку. Њима се признају специфична овлашћења, одговорности и обавезе према постојећем међународном хуманитарном праву тих држава као окупационих сила и које су под јединственом командом. Савет Безбедности је константно, током окупације Ирака потврђивао значај поштовања међународног хуманитарног права.

Овде се појављује и проблем да ли се од важећег међународног хуманитарног права и права ратне окупације може одступити од стране држава или од стране Савета Безбедности посебним резолуцијама. Несумњиво је да Повеља УН изричито утврђује да Савет Безбедности има овлашћење да одступи од норми међународног хуманитарног права. Што се тиче даљњег развоја и кодификације права окупације то ће вероватно бити сложен и дуготрајан процес. Ако би Савет Безбедности могао да утврђује обавезе окупационе силе у сваком конкретном случају, то би омогућило Савету да одговори на специфичне потребе конкретних окупација кроз прикладне резолуције а такве резолуције могле би регулисати питања која нису обухваћена правом окупације. Повеља УН иначе предвиђа да резолуција Савета Безбедности има предност над уговорним одредбама у случају да дође до сукоба између ова два извора. Дакле, Савет Безбедности има овлашћење да специфичним резолуцијама усклади потребе окупационих снага и окупиране државе у ратним операцијама. Резолуција 1483 изричито забрањује одступање од важећег права окупације.

Сасвим је извесно, на жалост, да ће и у предстојећем времену долазити до ратова било да су у питању међународни оружани сукоби између сукобљених држава било да су у питању унутрашњи оружани сукоби односно грађански ратови. Због те чињенице неопходно је потребно даље постојање и развијање међународног хуманитарног права. Самим тим важно је да се, у случају кад се успостави ратна окупација непријатељске територије, окупатор придржава и поштује основне принципе међународног хуманитарног права и правила о ратној окупацији како би се обезбедио што нормалнији и подношљивији живот сановништва на окупираним територијама и да би се одржао у највећој могућој мери јавни ред и безбедност, јер је то важно не само за окупирану државу и њено становништво већ и за саму окупациону силу. С обзиром на околност да су модерни ратови већ давно добили обележја тоталног рата, поставља се питање на који начин и у ком правцу треба развијати норме међународног хуманитарног права. Сигурно је да ће бити неопходна одређена побољшања, посебно у погледу нових средстава и нових начина борбе нпр. Генерално узевши, постојећа правила међународног хуманитарног права прецизно и детаљно регулишу начин и облик вођења оружаних сукоба тако да очигледно не постоји потреба да се она

суштински мењају. Најважније је да се важећа правила међународног хуманитарног права прецизно и доследно примењују како би на тај начин, дошло до максималне хуманизације постојећих оружаних сукоба и заштите најширих слојева цивилног становништва које по правилу постаје највећа жртва у сваком рату.

Очигледно је да ће још дуги низ година бити неопходно поштовање правила и принципа о ратној окупацији јер нема изгледа да ће рат као друштвена и политичка појава ишчезнути у догледно време у људској историји. Свакако би најбоље било да дође до постепеног смањивања и нестанка оружаних сукоба јер ће онда целокупно хуманитарно право самим тим и право ратне окупације постати сувишно и непотребно. До остварења тог идеала сигурно предстоји дуготрајан и мукотрпан пут. Потребне су пре свега, корените и дубоке промене у политичкој, економској, социјалној и идеолошкој структури данашњег светског поретка. Рат и ратна окупација представљају само последицу друштвених поремећаја и противречности. Да би се отклонио рат као друштвена појава, није довољно правно регулисати вођење ратова тј. непријатељстава. Потребно је елиминисати узроке који доводе до настанка ратова .Економски, војни, геополитички циљеви великих сила, борба за прерасподелу моћи после престанка хладног рата, неоколонијализам и експанзионизам моћних држава, велика друштвена моћ и утицај мултинационалних корпорација, заоштравање светске економске кризе, немилосрдни интерес крупног капитала за максимизацијом профита и икориштавањем природних ресурса сиромашних земаља, велики јаз између развијених и неразвијених земаља, све су то разлози који доводе до ратова. Елимисањем тих и других корена може се очекивати да нестане и рат као друштвена појава.

ЛИТЕРАТУРА

1. AFSAH Ebrahim, "Limits and limitations of power; the continued relevance of occupation law", *German law journal*, vol.07,no.06.
2. AL HASANI Zouhair, "International humanitarian law and its implementation in Iraq", *International review of the Red Cross*, vol. 90, no. 869, march 2008.
3. ANDO Nisuke, *Surrender, occupation and private property in international law*, Oxford University Press, New York, 2007.
4. ANDRASSY Juraj, *Međunarodno pravo*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
5. АВРАМОВ Смиља, КРЕЋА Миленко, *Међународно јавно право*, Правни факултет у Београду, Јавно предузеће Службени гласник, Београд, 2009.
6. БАБУРИН Сергеј, *Свет империја – територија државе и светски поредак*, Прессинг, Београд, 2009.
7. БАЧИЋ В. А, *Увод у међународно поморско јавно и ратно право*, Издање несловенске књижаре М.Ј. Стефановића и друга, Београд, 1932.
8. БАРТОШ Милан, *Међународно јавно право*, књига I, Култура, Београд, 1956.
9. BENVENISTI Eyal, *The international law of occupation*, Princeton University Press, Princeton, 2004.
10. BENVENISTI Eyal, "The origin of the concept of belligerent occupation", *Law and history review*, vol.26, issue 3. june, 2010.
11. BENVENISTI Eyal, "Agora: Future implications of the Iraq conflict; water conflicts during the occupation of Iraq", *American journal of international law*, no. 97.
12. *BLACKS LAW DICTIONARY*, fifth edition, West publishing, St Paul, Minesota, 1979.
13. BOON Kristen, "Obligations of the new occupier; the contours of a jus post bellum", *Lay, L.A. international&comp. law review*, vol. 31, 2008.
14. BOWERS Paul, "Iraq; law of occupation", House of commons library, International affairs&defence section, research paper 03/51, 2. june, 2003.
15. BOTHE Michael, "Beginning and end of occupation", *Collegium*, no. 34, autumn 2006.

16. *БОРБА ПО ПРАВИЛИМА – ПРИРУЧНИК О ПРАВУ ОРУЖАНИХ СУКОБА*, Међународни комитет Црвеног Крста, Београд, 2004.
17. *BRITISH MANUEL OF MILITARY LAW; THE LAW OF WAR ON LAND*, The War Office, London, 1958.
18. BURGESS Cristopher Todd, *US Army doctrine and belligerent occupation*, United States army command and general staff college, Fort Leavenworth, Cansas, 2004.
19. BURKE Naomi, “A change in perspective; looking at occupation through the lens or the law of treaties”, *Journal of international law and politics*, vol 41, no. 103, 2007.
20. CASTREN Eric, *The present law of war and neutrality*, Annales Academie Scientarum Fennice, Helsinki, 1954.
21. CLARK Ben, “Military occupation and the rule of law; the legal obligations of occupying forces in Iraq”, *Murdoch University, Electronic journal of law*, no. 8, 2005.
22. COHEN Ester, *Human right at the israelli-occupied territories 1967 – 1982*, Manchester University Press, Manchester, 1985.
23. ЧОМСКИ Ноам, *Нови милитаристички хуманизам*, Филип Вишњић, Београд, 2000.
24. DEGAN Vladimir Đuro, “Odgovornost za zločin agresije u svim njezinim vidovima”, *Rad Hrvat.Akad. Znan. Umjetn. Razred društ. znan.* 48=510 (2011).
25. DEGAN Vladimir Đuro, PAVIŠIĆ Berisav, BEŠIREVIĆ Violeta, *Međunarodno i transnacionalno krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Službeni glasnik, Beograd, 2011.
26. DE MULINEN Frederic, *Handbook of the law of war for armed forces*, International committee of the Red Cross, Geneva, 1987.
27. DE VATTEL Emerich, *The Law of Nations*, Philadelphia 1852, vol.2, book 3.
28. ДИМИТРИЈЕВИЋ Војин, ПОПОВИЋ Драгољуб, ПАПИЋ Татјана, ПЕТРОВИЋ Весна, *Међународно право људских права*, Београдски центар за људска права, Београд, 2007.
29. ДИНАН Анри, *Сећање на Солферино*, Југословенски Црвени Крст, Нови Дани, Београд, 1998.

30. DINSTEIN Yoram, "International law of belligerent occupation and human rights" *Israel Yearbook of human rights*, 1978.
31. DINSTEIN Yoram, "Legislation under article 43; belligerent occupation and peacebuilding", *Program on humanitarian policy and conflict research, Harvard University*, occasional paper series, no. 1, 2004.
32. DORMAN Knut, *Elements of war crimes under the Rome statute of the International Criminal Court*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
33. DORMAN Knut, "The legal situation of "unlawful/unprivileged combatants", *International reviews of the Red Cross*, vol. 85, no. 849, march 2003.
34. DRAPER G. I. A. D, *The Red Cross Convention*, Stevens&Sons limited, London, 1958.
35. DUTLI Maria Teresa, BOURKE MARTIGNONI Joanna, GAUDREAU Julie, *Protection of cultural property in the event of armed conflict*, International Committee of the Red Cross, vol. 85, no. 849, march 2003.
36. ЂОРЂЕВИЋ Стеван, МИТИЋ Миодраг, *Дипломатско и конзуларно право*, Јавно предузеће Службени лист СРЈ, Београд, 2000.
37. ЂОРЂЕВИЋ Ђорђе, *Кривичноправна заштита културних добара*, Војноиздавачки завод, Београд, 2001.
38. EVANS Malcolm, *International law*, Oxford University Press, Oxford, 2006.
39. ЕТИНСКИ Родољуб, *Међународно јавно право*, Правни факултет у Новом Саду, 2007.
40. *EYES ON ISRAELI MILITARY COURT*, Addamer Prisoner Support and Human Rights Association, Ramallah, 2012.
41. FABIJANIĆ-GAGRO Sandra, "Zaštita djece u oružanim sukobima u skladu sa rezolucijama Vijeća sigurnosti", *Zbornik PFZ* 58 (3) 2008.
42. FALLOWS James, "Blind into Baghdad", *Atlantic magazine*, january 2004.
43. FAUCHILLE Paul, *Traited de droit international public, tome II*, Ed. A.Rousseau, Paris, 1921.
44. FEILCHENFELD Ernest Helman, *The international economic law of belligerent occupation*, Carnegie endowment for international peace, Washington, 1942.
45. FIORE Pasquale, *Nuovo dritto internazionale*, Publico Casa Ed. A. Tip. Milan, 1865.

46. *FIELD MANUAL 27-10; THE LAW OF LAND WARFARE*, Department of the army, Washington DC, 1956.
47. FLECK Dieter, *The handbook of humanitarian law in armed conflicts*, Oxford University Press, New York, 2003.
48. GARNER James Wilford, *International law and the World War*, Longmans, Green & Co, New York, 1920.
49. GASSER Hans Peter, *International humanitarian law – on introduction*, Paul Haupt Publishers, Berne, 1993.
50. GEHRING W. Robert, “Loss of civilian protection under the fourth Geneva Conventions and Protocol I”, *American journal of international law*, vol. 500:580, 2006.
51. GERSON Alan, *Israel, the West Bank and international law*, London, 1978,
52. GROTIUS Hugo, *On the law of war and peace*, Batoche books, Kitchener Ontario, 2001.
53. ГУЧЕТИЋ-ГОЗЗЕ Вуко, “Ратне репресалије”, *Војно дело* бр. 3/64.
54. HALLECK Henry Wagner, *International law*, D. Van Nostrand, New York, 1861.
55. HAINSWORTH Paul, “From occupation and civil war to nation statehood; East Timor and the struggle for self-determination and freedom from Indonesia”, *ibis discussion paper no. 5, Institute for British-Irish studies University College, Dublin*, 2010.
56. ХАРТВИГ Матијас, “Људска права у време оружаних сукоба”, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4/2009.
57. HEFTER August Wilhelm, *Das Europaische volkerrecht der gegenwart*, E. H. Schroeder, Berlin, 1844.
58. HENCKAERTS Jean-Marie, DOSWALD-BECK Louise, *Обичајно међународно humanitarno pravo Tom 1, Pravila*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
59. *HUNT REPORT – REPORT OF COLONEL IRVIN L. HUNT, OFFICER IN CHARGE OF CIVIL AFFAIRS*, American military government of occupied Germany, 1918-1920, vol. I.
60. ИГЊАТОВИЋ Александар, *Геноцид у међународном и националном кривичном праву*, Новинско-издавачка установа “Војска”, Београд, 1996.

61. *INTERNATIONAL DIMENSIONS OF HUMANITARIAN LAW*, Henry Dunant Institute, Unesco, Martinus Nijhoff publishers, Geneva, 1988.
62. ISENBERG David, "A fistfull of contractors: the case for a pragmatic assesment of private military companies in Iraq", *British American Security Information Council*, Basic Research Report 2004, septembar 2004.
63. JACKSON Richard, *Contemporary state terrorism*, Routledge, Abingdon, 2010.
64. ЈАНКОВИЋ Бранимир, *Међународно јавно право*, Стручна књига, Београд, 1991.
65. JOHNSON John, "Under new management;the obligation to protect cultural property during military occupation", *Military law review*, vol. 190/191, winter 2006/spring 2007.
66. ЈОНЧИЋ Владан, *Ратни заробљеници – међународноправни статус*, Војноиздавачки завод, Београд, 2002.
67. ЈОНЧИЋ Владан, *Практична примена Треће Женевске и утицај на Протоколе I и II – студија о заштити људских права у оружаним сукобима*, Досије и Правни факултет у Београду, 2004.
68. ЈОНЧИЋ Владан, "Војна потреба и међународно ратно право", *Војно дело*, вол. 48, бр. 6.
69. ЈОНЧИЋ Владан, *Међународно хуманитарно право*, Правни факултет у Београду 2010.
70. ЈОНЧИЋ Владан, *Међународноправни статус учесника оружаних сукоба*, Правни факултет у Београду, 2012.
71. ЈОЦИЋ Лазар, *Римско право*, КР "СЛАВИЈА", Нови Сад, 1990.
72. KALSHOVEN Frits, ZEGVELD Liesbeth, *Constraints on the wagging of war*, International committee of the Red Cross, Geneva, 2001.
73. КАСЕЗЕ Антонио, *Међународно кривично право*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005.
74. KNABLE Patrick, "The relationship between international humanitarian law and international human rights in situations of armed conflicts", *The New Zealand postgraduate law e-journal*, issue 4, october 2005.
75. КНЕЖЕВИЋ-ПРЕДИЋ Весна, *Оглед о међународном хуманитарном праву*, Публикум, Београд, 2007.

76. КРЕЋА Миленко, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Јавно предузеће “Службени гласник”, Београд, 2011.
77. КРЕЋА Миленко, *Практикум за међународно јавно право*, Полицијска академија, 1997.
78. KOLB Robert, “Occupation in Iraq since 2003. and the powers of the UN Security Council”, *International review of the Red Cross*, vol. 90, no. 869, march 2008.
79. KOROVIN E.A., *International rechtliche abhandlungen*, Herbert Kraus, Berlin, 1929.
80. КОВАЧЕВИЋ Живорад, *Међународно преговарање*, Албатрос плус, Београд, 2010.
81. КРИВОКАПИЋ Борис, *Међународно право; корени, развој, перспективе*, Мегатренд Универзитет, Београд, 2006.
82. КРИВОКАПИЋ Борис, *Лексикон међународног права*, Радничка штампа, Инстит за упоредно право, Београд, 1998.
83. LAUTERPACHT Hersch, *International law*, vol. II, London, 1955.
84. LOEWY H. Arnold, *Criminal law*, West publishing company, Minesota, 2003.
85. LAPAŠ Davorin, ŠOŠIĆ Trpimir, *Međunarodno javno pravo – izbor dokumenata*, Pravni fakultet u Zagrebu, 2005.
86. *LAW OF BELLIGERENT OCCUPATION*, The judge advocate general school, Ann Arbor, Michigan, 1944.
87. ЛЕ ФИР ЛУЈ, *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, 2010.
88. LOPEZ Marin Antonio, *De la guerra justa a la guerra legal*, Granada, 1957.
89. МЕРОН Теодор, *Међународно право човечности потиче из давнина*, Самиздат Б 92, Београд, 2004.
90. MERON Teodor, “The humanization of humanitarian law”, *The American journal of international law*, vol. 94, no. 2, april 2000.
91. MELZER Nils, *Targeted killing in international law*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
92. MITCHELL Andrew, “Does one illegality merit another? The law of belligerent reprisals in international law”, *Military law review*, vol. 170, october 2001.

93. МИЛИСАВЉЕВИЋ Бојан, *Нове мировне мисије Организације Уједињених Нација*, Центар за публикације Правног факултета Универзитета у Београду, Јавно предузеће “Службени гласник”, Београд, 2007.
94. MOORE John Basset, *A digest of international law*, Government Printing Office, Washington, 1906.
95. MORGAN J. *The German warbook; being usages of war on land*, Great general staff of the German army, John Murray, London, 1915.
96. MCNAIR Arnold, “Municipal effects of belligerent occupation”, *Law quarterly review*, vol. 57, 1941.
97. MCCOUBREY Hilary, *International humanitarian law; modern development in the limitation of warfare*, 2nd ed, Dartmouth Publishing Co Ltd, 1998.
98. NABULSI Karma, *Tradition of war; occupation, resistance and the law*, Oxford University Press, New York, 2005.
99. NEFF Stephen, *War and the law of nations; a general history*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
100. ОБРАДОВИЋ Константин, *Хуманитарно право – савремена теорија и пракса*, Београдски центар за људска права, Досије, Београд, 1997.
101. ORAKHERASHVILI Aleksandar, “ The interaction between human rights and humanitarian law; a case of fragmentation?”, *International law and justice colloquium, New York University*, 26. February 2007.
102. ORAKHERASHVILI Aleksandar, “ The postwar settlement in Iraq; The UN Security Council Resolution 1483(2003) and general international law” *Journal of conflicts & security law*, vol.8, 2003.
103. ПАУНОВИЋ Милан, КРИВОКАПИЋ Борис, КРСТИЋ Ивана, *Основи међународних људских права*, Мегатренд Универзитет, Београд, 2007.
104. ПАЈИЋ Зоран, “ Међународна одговорност за злочин против човјечности у свјетлу нирнбершких начела и савремених схватања”, *Годишњак Правног факултета у Сарајеву*, бр. XXXIII/85.
105. RAPE Ian, *History of modern Palestine*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
106. ПЕЈЧИЋ Предраг, *Ваздухопловно ратно право*, Редакција издавачке делатности, “Војна књига”, Београд, 1997.

107. ПЕРАЗИЋ Гавро, *Међународно ратно право*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1986.
108. ПЕРАЗИЋ Гавро, “Генеза и међународноправне последице инвазије, окупације и привремено запоседнуте територије”, *Војно дело* бр. 4/81.
109. PICCIOTI Romulus, “ Legal problems of occupied nations after the termination of occupation”, *Military law review*, vol. 3, july 1966.
110. PICTET Jean, *Commentary of IV Geneva Convention relative to the protection of civillian persons in time of war*, International committee of the Red Cross, Geneva, 1958.
111. PICTET Jean, *Commentary of III Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war*, International committee of the Red Cross, Geneva, 1960.
112. PLAYFAIR Emma, *International law and the administration of occupied territories*, Oxford University Press, New York, 2003.
113. ПРАВНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА, Савремена администрација, Београд, 1985.
114. PULS Keith, *Law of war handbook*, International and operational department; the judge advocate generals legal centar and school, Charlotesville, 2005.
115. РАДОЈКОВИЋ Милош, *Рат и међународно право*, Издање одбора за уџбенике стручног удружења студената права, Београд, 1947.
116. RIVKIN David, BARTRAM Darin, “Military occupation; legally insuring a lasting peace”, *The Washington Quarterly* 26:3, summer 2003.
117. ROBERTS Adam, “Transformative military occupation; applying the laws of war and human rights”, *American journal of international law*, 84, no. 1. 1990.
118. ROBERTS Adam, “Prolonged military occupation; the Israeli occupied territories since 1967”, *American journal of international law*, vol. 42, no. 3. May 2009.
119. ROBEN Betsy, Johan Caspar Bluntchli, *Francis Lieber und das moderne volkerrecht 1861-1865*, Nomos verlagsgesellschaft, Baden Baden, 2003.
120. ROLIN Alberic, *Le droit moderne de la guerrre*, 3. Vol, Albert Desit, Bruxeles, 1920.
121. РУСО Жан Жак, *Друштвени уговор*, Филип Вишњић, Београд, 1993.
122. САСОЛИ Марко, БУВИЈЕ Антоан, *Како право штити у рату?* Међународни комитет Црвеног Крста, Женева, 1999.
123. SHAW Malcolm Nathan, *International law*, Cambridge Univeristy Press, 2003.

124. SALZMAN Zoe, "Private military contractors and the taining of a mercenaries reputation", *International law and politics*, vol. 40:853, 2007.
125. SCHMITT Carl, *Der nomos der erde im volkerrecht des jus publicum europaeum*, Duncker&Humblot, Berlin, 1988.
126. SHAMGAR Meir, "The observance of international law in the administrated territories", *Israel yearbook of human rights*, no. 1. 1971.
127. SCHEFFER David, "Beyond occupation law", *American journal of international law*, vol. 97, no. 4. october 2003.
128. SHEDAHEH Raja, *Occupiers Law; Israel and the West Bank*, Washington DC 1988.
129. SINGER Peter Warren, "The private military industry and Iraq; what have we learned and where to next?", *Geneva Centre for the democratic control of armed forces, Policy paper*, Geneva, novembar 2004.
130. SATOW Ernest, *A guide to diplomatic practice*, third edition, Longmans, Green and Co, London, 1932.
131. SOLF Waldemar, "Protection of civilian against the effects of hostilities under customary international law and under Protocol I", *American university journal of international law and policy*, vol. 1:117, 1985.
132. SPAIGHT James Molony, *War rights on land*, Macmillan&Co. limited, London, 1911.
133. СТАРЧЕВИЋ Миодраг, *Репресалије у оружаним сукобима*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1991.
134. СТАРЧЕВИЋ Миодраг, *Приручник из међународног хуманитарног права у војсци Србије*, Медија Центар "Одбрана", Београд, 2010.
135. СУКИЈАСОВИЋ Миодраг, *Појам агресије у међународном праву*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 1967.
136. ШАХОВИЋ Милан, "Ратна окупација и њено међународноправно регулисање", *Југословенска ревија за међународно право* бр. 3/1956.
137. ШКУЛИЋ Милан, *Међународни кривични суд*, Центар за публикације Правног факултета у Београду, 2005.

138. ШТРБАЦ Катарина, *Хуманитарне организације у збрињавању цивилног становништва у ванредним ситуацијама*, Војноиздавачки завод, Београд, 2008.
139. ТОДОРОВИЋ Владимир, *Међународни уговори*, књига 3, том 1-3, Ратно право и безбедност, Службени гласник, Београд, 2003.
140. TOOL Jennifer, “ False sense of security; lessons learned from United Nations organization and conduct mission in East Timor”, *American university of international law review*, 16:199,2001.
141. ВАСИЛИЈЕВИЋ Владан, “Суђење пред Међународним судом у Нирнбергу и развој међународног кривичног права”, *Југословенска ревија за међународно право* бр. 3/71.
142. *ВОЈНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА*, Војноиздавачки завод, том 6, Београд, 1973.
143. ВУЧИНИЋ Зоран, *Међународно ратно и хуманитарно право*, Службени гласник, Београд, 2006.
144. ВУЧИНИЋ Зоран, “Међународноправни статус детета у оружаним сукобима”, *Војно дело* бр. 2/89
145. ВУЧИНИЋ Зоран, *Војни савези од Свете алијансе до НАТО*, Новинско-издавачка установа “Војска”, Београд, 1996.
146. WEILL Sharon, “The judicial arm of the occupation; the Israely military courts in the occupied territories”, *International review of the Red Cross*, vol. 90, no. 872, decembar 2008.
147. WEISSBRODT David, BELQUIST Army, “Extraordinary rendition and the humanitarian law of war and occupation” *Virginia journal of international law*, vol. 47:2, 2007.
148. WOOLF Stewart, *Napoleons integration of Europe*, Routledge, London, 1991.
149. WOOLSEY Lester, “The sovereignty of the Panama canal zone”, *American journal of international law*, no. 32, 1926.
150. ZVANENBURG Marten, “Exintetialism in Iraq; Security Council 1483 and the law of occupation”, *International review of the Red Cross*, vol. 856. decembar 2004.

151. *ЖЕНЕВСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ О ЗАШТИТИ ЖРТАВА РАТА ОД 1949. И ДОПУНСКИ ПРОТОКОЛ ОД 1977*, Југословенски Црвени Крст, Београд, 1997.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Милан Тесла је рођен 25. септембра 1969. године у Сиску. Средњу школу завршио је у Карловцу, Република Хрватска. Године 1988. уписао је Филозофски факултет у Загребу, смер: Историја. Правни факултет у Загребу уписао је 1989. године, а 1991. године наставио је студије на Правном факултету у Београду. Дипломирао је у јануару 1997. године.

18. маја 1998. године засновао је радни однос у Врховном суду Србије и Петом општинском суду као приправник. Правосудни испит положио је 30. јануара 2001. године. 15. маја 2001. године засновао је радни однос у Комесаријату за избеглице као стручни сарадник. Едукован је на подручју људских права, нпр. на семинару међународног удружења ICVA аугуста 2001. године у Београду. Такође, едукован је на семинару швајцарске хуманитарне организације “SDR” у Београду јула 1997. под називом: ”Остваривање права и правна заштита избеглица.”

У току последипломских студија на смеру међународно јавно право, одбранио је семинарски рад под називом: “Отмица авиона као међународно кривично дело”. Усмени магистарски испит положио је у октобру 2006. године, а магистарски рад “Право азила са освртом на азил у Европској унији и земљама југоисточне Европе” одбранио је 24. септембра 2007. године. На Правном факултету у Загребу положио је енглески језик за правнике на I и II години студија. Говори и служи се енглеским језиком, а има почетни ниво знања немачког и италијанског језика. Познаје рад на рачунару. Објавио је два научна рада. Први научни рад под називом: ”Дипломатски азил- проблеми и контроверзе”, објављен је у часопису *Војно дело* бр. 2/2015. Научни рад “Међународноправна заштита културних добара у случају оружаног сукоба и окупације”, објављен је у часопису *Страни правни живот* бр. 2/2016.

У фебруару 2009. године запослио се на Интернационалном Универзитету у Новом Пазару, Правни факултет, департман у Панчеву као асистент. У току рада на факултету држао вежбе из предмета: Међународно јавно право, Европско право, Међународни односи, Људска права и слободе, Међународно приватно право, Облигационо право, Породично право, Прекршајно право, Право локалне

самоуправе, Политички систем и локална самоуправа, Уставно право, Пословно право, Увод у право, Кривично право и Кривично процесно право.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани **мр Милан Тесла**

број индекса /

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

„Ратна окупација – међународно-правно регулисање“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 15. јул 2016. године

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора **мр Милан Тесла**

Број индекса /

Студијски програм /

Наслов рада **„Ратна окупација – међународно-правно регулисање“**

Ментор **проф. др Владан Јончић**

Потписани/а **мр Милан Тесла**

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 15. јул 2016. године

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

„Ратна окупација – међународно-правно регулисање“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

2. Ауторство - некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 15. јул 2016. године

1. Ауторство - Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство - некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство - некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство - делити под истим условима. Дозвољавање умножавања, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.